

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 500

6 TL.

500. sayı

birikim ve yerel siyaset

ergül acar - adalet alada - ayten alkan - faruk ataay - saadet aydın - ezgi bakçay
mustafa bayırbağ - fuat ercan - başak ergüder - nihat falay - hülya kirmanoğlu
taylan koç - ayça kurdoğlu - cengiz sunay - yeşim edis şahin - besime şen
ilhan tekeli - menaf turan - mim sertaç tümtaş- sezgin tüzün - selim yılmaz

194

"Avrupa'nın En İyi İnternet Bankası"na* dokunun.

iPhone'unuzdan wap.garanti.com.tr'yi tıklayın,
Garanti Cep Şubesi'nin iPhone'un dokunmatik ekranına özel
tasarımıyla bankacılık işlemlerinizi hızlı, kolay ve güvenli yapın.
Başka bir arzunuz?

İçindekiler

I.O. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.* İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi

I.O. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Vahap Adıyaman

Genel Yayın Yönetmeni

Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Hikmet Akççek

Yayın Kurulu

Hikmet Akççek, İlker Aktükün, Serhat Aligil, Aysel Arıkboğa, Fuat Ercan, Başak Ergüder, Kuvvet Lordoğlu, Oğuz Oyan, Yasemin Öztürk, Metin Sarfati, Mehmet Türkay, İşaya Oşur, Berna Uymaz

Editör Kurulu

Oztin Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan, Kaya Ardiç, Cengiz Ann, Taner Berksoy, Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İşgüden, Türkel Minibaş, İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satlıgan, Omüt Şenese, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri

Gülnur Elçik

Kapak Tasarım

Yorum Ajans

Yönetim Yeri

Galipdede Cad. Birlik Apt. No:24/1 Tünel
34420 Beyoğlu / İSTANBUL
Tel: +90 (212) 252 61 30 - 292 60 64
Fax: +90 (212) 292 60 85

E-Posta: dergi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık ve Baskı

Sas Reklam Ajans San. Tic. Ltd. Şti.
0216.466 11 31

Dağıtım

Detay Dağıtım 0212.216 01 86

Abone Koşulları

Yıllık: 60 TL

Dye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:

Yıllık: 50 TL

Yurtdışı: 90\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680

Akbank Taksim Şubesi: 41007

İş Bankası Şubesi: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlara aittir.

Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar hakem denetiminden geçer.

Yayın Türü: Yerel Sürekli Yayındır.

* Hakemli dergi kuralları 2. sayfadadır.

Son Baskı Tarihi: 18 Mart 2009

editörden 2

söyleşi: nihat falay 3

yönetişim ve bölgeselleşme kskacında yerel yönetimler

görüş: ilhan tekeli 7

yerel siyasette katılım ve çoğulculuk

görüş: ayten alkan 10

yer'in siyasetinde kadınlar

mustafa kemal bayırbağ 12

yerel yönetimlere bütünsel bir bakış

görüş: adalet alada 16

tarih'ten... şehir-istanbul

görüş: sezgin tüzün 19

2009 yerel yönetim seçimlerinin sonuçları 1989 seçimlerine benzeyebilir mi?

söyleşi: ayça kurtoğlu 23

sosyal aidiyetler ve bir yere ait olmak

faruk ataay - ergül acar 27

devletin yeniden yapılandırılması ve yerelleşme

yeşim edis şahin 38

yeni bölgeselleşme yerel yönetimler ve kalkınma ajansları

48 taylan koç

siyasal katılım ve yerel demokrasi yerel seçimler yaklaşırken genel bir çer

56 mim sertaç tümtaş

yeni dönem kentsel politika önerisi kentsel dönüşüm

62 menaf turan

türkiye'de yerel yönetimler sermaye birikimi ve kentsel rantlar

67 saadet aydın

akp dönemi konut ve kentleşme politikalarına toki ve yerel yönetimler üzerinden bakmak

74 hülya kirmanoğlu

kamu hizmetlerinin yerelleşmesi

78 selim yılmaz

sermaye birikimi sürecinde gelinen yeni aşama (?) suyun metalaşması

83 başak ergüder-fuat ercan

istanbul üzerine düşünürken-hissederken

97 besime şen

2007 barınma hak ihlalleri raporu

102 cengiz sunay

iktisat tarihinin penceresinden

104 ezgi bakçay

göç-başbüyük direnişi

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 500 Kasım-Aralık 2008

Fiyatı: 6 TL

ISSN 1302 3535

HAKEMLİ DERGİ KURALLARI

Yayın Kuralları

- İktisat Dergisi her ay yayınlanan hakemli dergidir.
- Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Dergi'de yayınlanmak üzere gönderilen her tür yazı, yayın kurulu tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduktan sonra, uygun görüldüğü takdirde hakem tespiti yapılacak ve ilgili hakemlere gönderilecektir.
- Makale konuları başta iktisat olmak üzere sosyal bilim alanlarıyla sınırlıdır.

Teknik Özellikler:

- Makale Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Bir disket ve dört adet A4 boyutunda çıktıyla teslim edilmelidir.
- Makaleyle birlikte yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, e-mail adreslerini belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- Makale sonlarında yazar soyadlarına göre sıralanmış bir kaynak yer almalıdır.

editörden

İktisat Dergisi gündemi yakından takip eden sayılarıyla, toplumun nabzını tutan yan akademik bir dergi olmayı hak ediyor. Bu yılın ne önemli tartışmalarından biri olan yerel seçimler, merkez partilerinin adaylanın; yolsuzluk mücadelesi ekseninde süre giden tartışmaların gölgesinde başladı.

Yolsuzluk gölgesi altında girilen yerel seçimler tartışmalarında partilerin yanıştırıldığı ve kent yönetiminin yolsuzluk kameleri ile gündeme taşındığı Türkiye'de, neoliberal politikaların açığa çıkaran yasal süreç, sosyal güvenlikten, sağlığa, eğitime reformlarla başlayan bir dizi yasal değişimin etkileri yerel yönetimlerin yapısını değiştirmektedir. Dünya'da ve Türkiye'de yaşanan dönüşümün izleri devletin işlevi kadar yerel yönetimleri de yeniden gündeme getirmektedir. Yaşanan süreçte, neoliberal politikalar sadece kabı olan her şeyin buharlaşmasını değil merkezi olanın yerleşmesini ile de sonuçlanıyor.

Özel sektör ve "sivil toplum"cu sermaye örgütleri arasında kurulan işbirlikleri kent yönetiminde demokrasi, çoğulculuk söylemini varolan eşitsizlik üzerinde kuruyor. Yasal süreç, kamusal alanda meydana gelen değişime uygun kentsel politikaları gündeme getiriyor. Kent yönetiminde söz sahibi olan güçlerin, demokrasi, çoğulculuk ve kalkınma paradigması sorgulanmaya açık bir kentsel dönüşümü gündeme taşıyor. Bu dönüşümün devletin yapılanması ile başlayan yasal düzenlemeleri, yolsuzluk mekanizmasının temel dinamiği olan kentsel rantların dağılımında "bağımsız" kuruluşların rolü, bölgesel kalkınma ajansları ve kent yönetiminde "yönetişim" ve benzeri ikelerin sermayenin tercihleri olup olmadığı bu sayımızda ele alıyoruz.

Merkezde sürediden tartışmalarda kent yoksulları, kadınlar, işçiler, işsizler cephesinin talepleri ve beklentileri yer almıyordu. Emek cephesinde önemli hak kayıplarının, özelleştirmelerin, marjinalleşiminin yaşandığı bir kentte "demokrasi", "siyasi katılımı çoğulculuk" kavramlarının gündeme "bölgesel kalkınma ajansları", "yönetişim" ve "özelleştirilen kentsel hizmetler" ile taşınması, içeriği boşalan bu iki kavramın yeniden sorgulanmasını gerekli kılmakta... Bu işe siyasi katılımın en düşük olduğu kesimlerin kent yönetiminde ne kadar söz üretebildiği ve eyleyebildiği ile ölçülebilir.

Yerel seçimler öncesinde seçmen davranışından, yerel yönetimlerin tarihsel gelişimine, bugün yaşanan yerleşme eğilimin kökenlerinden, yönetilen kesimlerin için yerel yönetimlerin anlamına tüm sorularımızı araştırmacılarımızla paylaştık.

Derginin yan akademik yan güncel özelliği yerel seçim öncesi akademide süre giden tartışmaların hayata dair uç veren tüm yönlerini ele almayı zorunlu kılıyor. Bu tartışmanın sadece sosyal bilimciler açısından anlamı güncel gelişmeler içinde yolsuzlukların, sosyal yardımların kökeninde yatan dayanışma ilişkilerinin toplumsal cinsiyetçi yapısında özellikle kadınları kapsayan mekanizmaları nasıl kurduğunu sorduk. Bir kentin tarihini, kentin yönetiminde yaşanan değişim izleri ile İstanbul'u ele aldık. İstanbul'da yerel yönetimin tarihsel arka-planının, bugün yaşanan süreç ile 19. yy arasında taşıdığı benzerlik ve farklılıkları açığa çıkarmaya çalıştık. Bugün yaşanan neoliberal politikaların uzantısını ve sosyal hak gasplarını bulabileceğimiz tamamlayıcı yazılardan sonra, kent yönetiminde hemşehri ilişkileri ve dayanışma ağlarının modermite içinde çözücü ve birleştirici etkileri de bu sayının önemli sorulardan biriydi.

Kentin tarihi, sadece yasal düzenlemelerin ve uygulanan politikaların değil, kazananlar olduğu süreçte kaybedenlerin de yer aldığı siyasi zeminin tarihi olarak her yerel seçim öncesi gündemde tutulanlar kadar buzağının görünmeyen kısmında yer alanları da tarihidir. Bu tarihin holdingler, büyük firmalar, devlet kurumları, yasal düzenlemeler, uluslararası sermaye örgütleri yer aldığı neoliberal dönüşüm karşısında direnen kentsel hareketler tarafından da yazılmaktadır.

2009 Yerel seçimleri arifesinde hazırlanan bu sayının güncel politik tartışmaların ve akademik tartışmaların ortasında çıkması İktisat dergisi'nin 40 yılı geçkin bir referans kaynağı olma ağırlığı altında kolektif bir çabanın ürünü olarak çıkmaktadır. Bu sayının hazırlığında emeği geçen herkese, sayının danışmanlığını yapan Atilla Göktürk'e ve önerileri ile sayıyı zenginleştiren Fuat Ercan'a teşekkür etmek isterim.

Dostlukla,
Başak Ergüder

Sevgili hocamız, güzel arkadaşımız Türkel,
6 Şubat'ta aramızdan ayrıldı...
Acımız sonsuz!..

İktisat Dergisi Yayın Kurulu

söyleşi

yönetişim ve bölgeselleşme kışkacında yerel yönetimler

Nihat Falay

**Yönetişim kavramı,
1980 sonrası
neo-liberal iktisadi
yaklaşımının bir
uzantısı olarak
gündeme getirilmiştir
ve yerindelik kavramı
ile birlikte yerel
yönetimler düzeyinde
yaygın şekilde
kullanılmaktadır**

Iktisat Dergisi olarak İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi hocalarımızdan Prof. Dr. Nihat Falay'la yerel yönetimler üzerine bir söyleşi gerçekleştirdik.

Iktisat Dergisi - "Yönetişim" kavramının arkasındaki iktisadi mantık sizce nedir? Bu modelde halkın kararlara katılmasını sağlayan mekanizma nasıl çalışmaktadır? İyi ve kötü yönetim kavramları hangi anlama gelir?

Nihat Falay - Yönetişim (Governance) kavramı, 1980 sonrası neo-liberal iktisadi yaklaşımın bir uzantısı olarak gündeme getirilmiştir. Yerindelik (subsidiarity) kavramı ile birlikte yerel yönetimler düzeyinde yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Yönetişim ile genel olarak; karar verenler veya alanlar ile hakkında karar verilenler veya alınanlar arasında, alınacak kararlar açısından bir ortaklığı sağlamak, alınan kararlara iki taraflı

olarak katılmak ve üzerinde anlaşılacak konuda uygulamaya geçmek kastedilir. Yönetişimin dayandığı mantık, görünürde birlikte hareket etmek ve bu yolla daha demokratik bir yerel yönetimi modeli oluşturmaktadır. Bu yolla bir yandan yerel halkın kararlara katılabilmesi gibi olumlu bir dış izlenim edinilmesi sağlanmaya çalışılmakta, öte yandan seçimle işbaşına gelen yerel yönetimlerin en önemli sorununun çözülmesi amaçlanmaktadır. Bu temel sorunlar ise; yerel yöneticilere mali kaynak yaratmak ve seçim kampanyasında vaat edilen projeleri uygulamaktır.

Türkiye'de belediye meclislerinin, çok partili yaşama geçtikten sonraki yapısal gelişimi ve buna paralel olarak bir anlamda yönetim mantığı şöyledir:

1946-1960 döneminde belediye meclislerinin yapısında temel özellik, geleneksel kentleşme güçlerinin ve unsurların egemenliğinin varlığıdır. Yani; küçük esnaf, esnaf, memur ve yerel çev-

rede sivrilmiş ve tanıdık çoğunluktur.

1961-1980 döneminde; yerel toplumsal güçlerin ve yerel girişimciliğin temsilcileri çoğunluğu oluşturmuştur.

1980 sonrasında ise, ulusal sermayenin ve kapitalist birikimin önde gelen öğeleri doğrudan veya dolaylı olarak meclislerde temsil edilmektedir. O zaman şu söylenebilir ki; genel olarak yerel yönetim düzeyindeki ilişkilerde, yerel beklenti ve iktisadi çıkar ağırlıklı bir örgü ortaya çıkmaktadır. Bundan kastedilen, özellikle belediye meclislerinde iki tür yerel konunun ön planda tutulmasıdır. Birincisi, yerel büyük ve küçük sermaye gruplarının çıkarlarını savunmak; ikincisi ise, toprak rantından kaynaklanan çıkarları sürdürmek. Bu anlamda yerel kurum, hem kendi üyelerinin hem de onunla ilişki içinde olan kişi ve kuruluşların gözünde değer kazanan bir yapı niteliğindedir. Bu anlamda belediye başkanlığı, bazen milletvekilliğinden daha etkindir. Hele, 1980 sonrasında kent yönetimlerinin daha fazla yetki ve kaynaklara sahip olması, yeni bir iktisadi iktidar odağının ortaya çıkması demektir. Bunda belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi, belediye yatırımlarının özel sektöre ihale yoluyla yaptırılabilmesi için mevzuatta değişikliklere gidilmesi, kent içi ve kent dışı topraklarda kamu mülkiyetinin çözülmesi gibi gelişmeler önemli rol oynamaktadır.

O zaman; yerel yeniden paylaşım, yönetim kavramı ile tam kastedildiği gibi, yerel ve ulusal sanayi sermayesi, serbest meslek sahipleri, iktisadi odaklarla bağlantısı açık ve gizli olarak kurulmuş olan STK'lar (sivil toplum kuruluşları) ve müteahhit ve tüccar kesiminin rol oynaması ile karşı-karşıyayızdır. Bu beraberlik, söz konusu gruplar ile yerel kurum arasında "iyi yönetim" bulunduğunu yansıtabilir ama yerel halk ve yerel toplum için her zaman bu sonucu yaratıyor mu? Yani, onlar için bir "kötü yönetim" sendromunu yaratabilir mi? Her iki soruya da "evet" cevabı verilebilir.

Yerel halkın görünürde yönetim çerçevesinde rol oynaması yanında, ona gelişim olarak, özellikle belediyelerde toplumsal rant yaratarak bunları yine kısmen yerel halka, fakat temelde ve çoğunlukla yerel iktisadi güç odaklarına aktarmak, sonra da bu rantı kısmen ve dolaylı olarak el koymak stratejisi güdülmektedir. Yani yaratılan rant, yönetim kavramının aracılığıyla yerel yöneticiler ile bu ranttan pay kapmaya çalışan kapitalist unsurlar arasında yeni bir düzenlemeyi gündeme getirmektedir.

İktisat Dergisi - Yerel yönetimlerin hizmet niteliğindeki değişimi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Nihat Falay - Yerel yönetimlerde yaratılan ve bu birimlere akan ve aktarılan rantların veya kaynakların ne kadarının sermayenin ne kadarının ise emeğin üretimini öngören hizmetlere yönlendireceği sorusu kentsel sorunun merkezinde yer almaktadır. Çünkü özellikle kentler emeğin yeniden üretimi fonksiyonunu yerine getiren merkezlerdir, bu açıdan kentlerdeki yerel hizmetlerin niceliği ve niteliği önem kazanmıştır. Bu açıdan kapitalist kentlerin özgün niteliği, emeğin, bazı yerel nitelikteki hizmetlerle desteklenmesi gerekir.

Türkiye bağlamında; merkezi yönetim-yerel yönetimler veya devlet-kentler ilişkisine bakıldığında iki temel dönemin belirgin niteliği göze çarpmaktadır: 1970'li yılların sonuna kadar, kısmen toplumcu iktidarların varlığı nedeniyle, genelde emeğin yeniden üretiminin öne çıktığı söylenebilir. 1980'li yıllardan sonra ise, bunun aksine sermayenin yeniden üretimine yönelik politikaların öne çıktığı görülmüştür. Bu gelişimde, neo-liberal iktisat anlayışı ve bununla uyumlu sosyal ve mali projelerin uygulanmaya konulması özellikle Özal hükümeti iktidarları aracılığıyla belirgin hale dönüşmüştür.

Bu politikalar sonucu; yerel yönetimlerde artık, işgücünün yeniden üretimine yönelik hizmet ve fonksiyonlardan sistemli bir biçimde uzaklaşmıştır. İşgücünün yeniden üretimi fonksiyonu tümüyle kaldırılarak, yerel düzenin sürdürülmesi fonksiyonu sadece temizlik ve esenlik fonksiyonuna ve ulusal-uluslararası sermaye ile birlikte yatırımçılık fonksiyonuna dönüştürülmüştür. Belki de emeğin sömürsünü daha da artırmak üzere yine yatırımçılık fonksiyonunun uzantısı olarak ulaştırma fonksiyonunda gelişme sağlanmakla birlikte, bu fonksiyonun bedeli yine yüksek fiyatlarla onlara yansıtılmıştır.

Yerel halkın gereksinimlerinin karşılanması ve işgücünün yeniden üretimi fonksiyonuna yönelik olmak üzere yerine getirilmesi gereken sağlık, eğitim, konut, beslenme, ısınma, sosyal güvenlik ve kültürel gereksinimleri içermesi gereken yerel boyut kısırlaştırılmıştır.

Kentsel ve yerel mal ve hizmetlerden, yerel halk ve işgücü yanında en çok yararlanan grubun, başta büyük iktisadi güç birlikleri olmak üzere yerel esnaf ve tüccarın olduğu söylenebilir.

İktisat Dergisi - Bölgeselleşme kavramında somutlaşan yerelleşme ve demokratikleşme eğilimlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Nihat Falay - Bölgeselleşme ve bölgesel politikalar, AB'de Bölgeler Komitesi aracılığıyla ve AB Konseyi'nde ise Bölgesel ve Yerel Yönetimler Kongresi aracılığıyla yürütülmektedir. Bu

Nihat Falay

Yerel yönetimlerde yaratılan ve bu birimlere akan ve aktarılan rantların veya kaynakların ne kadarının sermayeye ne kadarının ise emeğin üretimini öngören hizmetlere yönlendireceği sorusu kentsel sorunun merkezinde yer almaktadır.

bağlamda Avrupa Bölgesel Özerklik Şartı'nda iki temel ilke izlenmektedir. Birincisi, hizmette yerellik ilkesidir, ikinci ise bölgesel özerklik ilkesidir. Bu ilkelerin uzantısı olarak yerel yönetimler ve bölgeler, devletin asli parçası olarak kabul edilmekte ise de bölgelerin ayrılmaları, kendi bağımsız yönetimlerini oluşturmaları kabul edilmemektedir.

Bölgesel özerkliğin kapsamı, anayasa dışındaki ulusal hukuk, bölgesel statüler ve uluslararası hukuk kuralları tarafından belirlenir. Bölgeler; yasaların çizdiği çerçevede, yerel halkın çıkarlarını, hizmette yerellik ilkesini rehber edinmelidir.

Bölgelere parasal kaynaklar sağlanması öngörülmektedir ve bölge maliyesinin serbestçe kullanılacakları öz kaynakları olmalıdır. Bu kaynaklar, bir yerel yönetim birimi olarak bölge yönetimleri tarafınca kullanılacak ve küçük yerel birimlerin tek başlarına karşılayamayacakları talep ve hizmetlerin gerçekleştirilmesine yöneltilenlerdir.

Türkiye'de bölge kavramı ve birimleri Cumhuriyetin çeşitli dönemlerinde kullanılmış, örneğin 1921 ve 1924 anayasalarında düzenlenmiş, bölge kalkınma plan ve programları hazırlanmıştır. Ama bu düzenlemelerin hiçbirinde yerel katılımı artırıcı ve demokratikleşmeyi geliştirici bir boyut getirilmemiştir. Son yıllarda da Bölge Kalkınma Ajansları uygulaması gündeme getirilmiştir.

İktisat Dergisi - Sizce Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın mantığı neye dayanmaktadır?

Nihat Falay - 2002 yılında çıkarılan 4720 sayılı kararname ile Türkçesi IBBS (İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması) olan bir ayırım geliştirilmiştir. Bu sınıflandırma AB için NUTS kavramı altında yapılmaktadır. Buna göre; Türkiye'de, sosyo-ekonomik, kültürel ve coğrafi yapı açısından benzer olduğu ileri sürülen birimlerin bir araya getirilmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda Türkiye 1. düzey itibarıyla 12 bölgeye ve bunun uzantısı olarak da 2. düzey itibarıyla 26 bölgeye ayrılmıştır.

BKA(Bölgesel Kalkınma Ajansları), kamu yararına dayalı yönetim anlayışının bölgesel kalkınmaya katkısı olmadığı gerekçesiyle ve işletmecilik/ girişimcilik engellediği fikrinden hareketle gündeme getirilmiştir. BKA'da temel fonksiyon; devletin doğrudan uygulayıcı olmak yerine yerel/ bölgesel uygulamalarda destekleyici ve koordine edici işlevler üstlenmesidir.

BKA düzenlemesi dış kaynaklı bir metine dayanır ve AB'nin dayandığı fikrinsel düzlemin bir uzantısıdır. BKA'da; bölgesel/ yerel, yarı özerk ve ihtisaslaşmış bir örgütlenme temel alınmıştır. Amaç; bölgelerarası rekabet yaratmak, girişim-

cilik aracılığıyla rekabet güçlerini artırmaktır. Temel aktörler ise; yerel yönetimler, STK'lar, özel sektör temsilcileri (sanayi, ticaret ve ziraat odaları) ve gerekirse üniversitelerdir.

BKA'daki yönetim gücü, doğrudan şirketlere veya bazen STK'lar aracılığıyla dolaylı olarak yine şirketlere devredilmeye ve bu yol da "yönetişim" başlığı altında sağlanmaya çalışılmaktadır.

BKA'da, "bölgelerarası eşitsizlikleri giderme" yerine "bölgelerarası rekabet sağlama" gibi tümüyle liberal ve serbest ekonomi mantığını gerçekleştirme tercihi yapılmaktadır. Bölgelerarası rekabet yaklaşımında ise; yabancı finansman ve yatırım odaklı bir serbestleşme sağlanacaktır, planlama ve uygulama öncülüğü özel sektöre verilmektedir, bölgecilik eğilimi güçlenecektir, sermaye kesimi ile ücretli çalışanlar ve yerel/ bölge halkı karşı karşıya gelebilecektir, ulusal ekonomi ve ulusal kalkınma anlayışı yerine yerel/ bölgesel gelişme anlayışı getirilmektedir.

İktisat Dergisi - Uluslararası iktisadi güçlerin yerel yönetimler ile ilişkisinin analizini yapar mısınız?

Nihat Falay - Yerel yönetimler bir yandan yerel iktisadi güçlerin kendi çıkarlarını savundukları bir aracı konumuna gelmektedir, öte yandan merkezi yönetimin yerel düzeyde dolaylı uzantısı olarak, merkezden empoze edilen politikaların uygulanmasına aracılık etmekte, bu ilişkide çözülemeyen mali sorunlar için uluslararası sermaye merkezlerine başvurmakta veya onların tekliflerini (bazen taleplerini) yerine getirmektedir.

Birçok yerel mal ve hizmet üretimi kent-üstü ölçekte yapılmakta ve bunun için ulusal ve uluslararası çapta yerine getirilmektedir.

Dünya'da kapitalist merkezler ve uluslararası sermaye odakları, belli bir kentsel hizmete veya bölgeye yatırım yaptığı andan itibaren bu alana belli bir bağımlılığı oluşturmaktadır. Aynı şey, yerel yönetim birimleri açısından uluslararası sermaye odakları yönünde oluşmakta ve kent yöneticileri bu kanalı kullanmaya başlamaktadırlar.

Hem iç mevzuatın dışına çıkma hem de daha düşük faizli ve uzun vadeli mali kaynaklar bunu kolaylaştırmaktadır. Zaten yerel yönetimlerin İller Bankası gibi ulusal kaynaklardan değil de, uluslararası özel ve ticari bankalardan borçlanması bunun göstergesidir.

Uluslararası iktisadi odakların sadece mali kaynak sağlamakla kalmayıp, ister özelleştirme yoluyla isterse doğrudan veya dolaylı olarak mal

Nihat Falay
Dünya'da kapitalist merkezler ve uluslararası sermaye odakları, belli bir kentsel hizmete veya bölgeye yatırım yaptığı andan itibaren bu alana belli bir bağımlılık oluşturmaktadır

ve hizmet üretimine girişmesi, bu ilişkide yerel yönetimleri müzakere ve pazarlıklarda daha güçsüz hale sokmaktadır. Bu da dış iktisadi ve mali talep ve teklifleri istemese de kabul etmede yerel yönetimleri alternatifsiz hale getirmektedir. Yani, yerel yönetimler yabancı merkezlerin, sermayenin yeniden üretilmesi ve kar düzeyinin yükseltilmesinin bir aracı rolü oynamaktadırlar. Buna iç sermaye çevrelerinin eşanlı çıkarları da eşlik edebilmektedir.

Yerel yönetimlerin, gerek borçlanma ve şartları gerekse dış iktisadi güçlerin vaatleri ve müeyyideleri karşılama ve ortaya çıkan/çıkacak anlaşmazlıklar gidermede merkezi/ ulusal yönetimlere kıyasla kamusal gücünün yetersizliği, konumu tüm yerel ve ulusal düzeydeki yansımalarının olumsuz olmasına yol açabilmektedir.

Nihat Falay

Yerel yönetimler yabancı merkezlerin, sermayenin yeniden üretilmesi ve kar düzeyinin yükseltilmesinin bir aracı rolü oynamaktadırlar.

yerel siyasette katılım ve çoğulculuk

Prof. Dr. İlhan Tekeli'ye son günlerde çokça tartışılan katılımçılık ve çoğulculuk kavramlarının Türkiye'de ve Dünya'da yeni yerel yönetim anlayışında kentsel politika açısından anlamını ve değiştirici gücünün olup olmadığını sorduk.

Yerel yönetim seçimleri yaklaşıyor. Önümüzdeki günlerde iyi yerel yönetimin ne olduğu üzerinde sık, sık konuşacağız ve düşüneceğiz. Gerek dünyada, gerek Türkiye'de demokrasi anlayışında geline noktada, belediye başkanları seçim kampanyalarında sadece sunacağı kentsel hizmetlerle, geliştireceği altyapı hizmetlerinin neler olacağını belirtmekle yetinememekte, uygulayıcı yönetim biçiminin demokratik işleyişi konusunda da öneriler getirmek gereksinmesini hissetmektedir. Bu önerilere eğildiğimizde bunların genellikle kararlara halkın katılım biçimleriyle ilişkin olduğu görülmektedir.

1980'li yıllardan sonra dünyada bilgi topluma geçilirken, küreselleşmenin gerçekleşmesine paralel olarak, temsili demokratik süreçler mantıksal temellerini yitirmeye başlamış ve bir kriz içine girmiştir. Bunun karşısında demokrasi katılımçı temelde yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Katılımçılık bir demokrasi idealidir. Ama gerçekleştirilmesini ve bu yolla temsili demokrasinin yerine geçmesini sağlamak kolay değildir.

katılımçılığı beceremsek bile ondan vazgeçemeyiz

Türkiye'de de uzun yıllardır yerel yönetimlerde katılımçı yaklaşımlar savunulmaktadır. Gündem 21'in başarılı örnekleri verilmiştir. Belediyeler yasasının yeni düzenlenmesinde katılımçı pratiklerin bir organı olarak kent konseyleri kurulmasına yer verilmiştir. Bu gelişmelere bakarak Türkiye'de yerel yönetimlerde katılımçı pratiklerin başarılı bir şekilde uygulandığını söyleyemeyiz. Katılımçı pratikleri uygulamakta büyük başarılar sağlayamasa bile katılımçılık talepleri canlı kalmaktadır. Katılımçılığı başaramasak bile, önümüzdeki yıllarda da yerel yönetim seçimlerinde katılımçılık talepleri canlılığını koruyacaktır.

katılımçılık talebi sürekli yeniden üretiliyor

Katılımçılık talebinin canlı kalması konusunda, burada, üç neden üzerinde duracağım. Bunlardan biri günümüz dünyasında insanların

onurlu yaşam hakkına sahip olma bilincinin yükselmesidir. İnsanlar yaşamları sırasında insan yerine konulmasını, onurlarına saygı gösterilmesini istiyorlar. Kendisinin neleri yapabileceğinin sınırlarının, kendi katılımı olmadan belirlenmesini kabul edemiyor. Verilenle yetinen salt pasif vatandaşlık rolü, onurlu bir yaşam arayışında olan bireye yetmiyor. Başka bir deyişle yönetim değil, yönetim yani katılım talep ediyor. Yönetici seçilen kimsenin bir üstünlük iddiası taşımaya başlamasından rahatsızlık duyuyor.

İkinci neden buradaki ilginçliğin yerele yönelmiş olmasıdır. Merkezden yerele indikçe yerelde yaşayanların katılımçılık talebi yükselmektedir. Önce yerele küçük topluluklara inildikçe katılım olanaklı hale gelmektedir. Yerel soyut olarak değil, somut olarak bilinendir. Bu yerelde yaşayanın somut olana yapılan müdahale konusunda neyi istediğini, neyi istemediğini bilmesi kolaydır. Olup bitenler doğrudan kendi yaşamını etkilemektedir. Bir yerde yaşarken olup bitene duyulan her spontan tepki bir anlamda bir tür katılım olarak değerlendirilebilir. Bu tepkide katılımın bir başlangıcı keşfedilebilir.

Üçüncü neden Türkiye'de siyasette egemen olan yönetme kültürü içinde alınmakta olan kararlar o kadar çok yönlü tepki doğurma potansiyeline sahiptir ki katılım talebini sürekli canlı tutmaktadır. Her tepki duyulan karar, beğenilmeyen her uygulama, halk içindeki karar vericilerin kendi başlarına bırakılmayacakları konusundaki inançları pekiştirir.

Burada ilk iki neden konusunda daha ayrıntılı bir çözümlemeğe girmeğe gerek yoktur. Ama üçüncü nedeni daha da açmak, ayrıntılandırmak konuyu daha derinden kavrayabilmemiz için yararlı olacaktır. Böyle bir ayrıntılandırmaya gidebilmek için iki konuyu ele almak gerekir. Bu konulardan biri belediyelerdeki karar verme mekanizmasının nitelikleri, diğeri ise belediyelerde alınan kararlarının o kentlerde yaşayanların yaşamlarını nasıl etkilediğidir. Bu iki konunun iyi tanınması, duyulan tepkinin niteliklerini ve bu tepkileri azaltmada katılımçı mekanizmalardan nasıl yararlanılabileceği konusunda yol göstermeye koymaya yardımcı olacaktır.

bütün yetkileri kendinde toplarken yalnızlaşan başkanlar

Türkiye'nin demokratik rejimi içinde, baş-

İlhan Tekeli

Belediyeler Yasası'nın yeni düzenlenmesinde katılımçı pratiklerin bir organı olarak kent konseyleri kurulmasına yer verilmiştir. Bu gelişmelere bakarak Türkiye'de yerel yönetimlerde katılımçı pratiklerin başarılı bir şekilde uygulandığını söyleyemeyiz.

kanlık sisteminin bulunduğu tek kurum belediyelerdir. Belediyelerde çok güçlü bir başkan bulunmaktadır. Genellikle içinde bürokratlarının gelişmesini sağlayacak bir kariyer çizgisi oluşmamıştır. Bu nedenle de belediyelerde kapasitesi yüksek bir bürokrasi bulunmamaktadır. Belediye meclislerinin güçleri sınırlıdır. Bu meclislerde, kent halkının tüm kesimlerinin temsilinden çok, belediye kararlarından etkilenen küçük girişimciler egemen olmaktadır. Belediye meclislerinin üyeleri genellikle kamuoyunun gözünden uzak kalmaktadır. Kent konseyleri ise belediyelerin işleyişinin şeffaflaştırılması için yeterli olmamaktadır. Böyle bir yönetim mekanizması içinde belediye başkanları her şeye karar veren tek kişi haline gelmektedir. Belediye zabıtasının giyeceği elbisenin kumaşından, kentte yapılacak köprünün ne tür süsler taşıyacağına, kent planında kritik noktalardaki imar haklarına kadar uzanan bir yelpazede hemen, hemen her şeye karar vermektedir.

Bu durum belediye başkanı bakımından tam iktidara sahip olmak diye yorumlanabileceği gibi, bir büyük yalnızlık olarak da yorumlanabilir. Bu yalnızlık çok yönlüdür, başkan yeni düşünceler ve projeler geliştirmekte tek başına kalmıştır, belli noktada bir sorun çıktığında halkın hesap sorduğu tek kişidir, belediye meclisleri belli meslek gruplarını koruyucu kararlar aldığında, bu gruplar belediye başkanının arkasına gizlenerek, kamuoyunda yıpranmayacak, tüm yıpranmayı başkan taşıyacaktır. Başkanın mensup olduğu partinin o yerelindeki başkanı, perde arkasında kalarak belediye başkanının yetkilerini, parti içinde kendisine sadık delegeler grubu yaratmak için kullanmak isteyecektir. Çoğu kez kendisine karşı çalışacak bu ilişki biçimine izin vermeyen belediye başkanı ilk olarak kendi partisinin yöneticileri tarafından yalnız bırakılacaktır.

belediyelerin verdikleri kararların nitelikleri

Şimdi de, görüntüsü çok da parlak olmayan bu karar mekanizmasına ne tür kararların alınması sorumluluğunu bıraktığımız üzerinde duralım. Yerel yönetimlerden beklenen temel işlev, kentin altyapısını ve kentsel hizmetleri geliştirerek kentinin yaşam kalitesini yükseltmektir. Bu konuda belediye başkanının kararına kalan yetki alanları görece sınırlıdır. Bir çok karar bunların projelerini yapan teknik adamlarca verilmektedir. Belediye başkanlarının bu alandaki yetkileri belli alanlara bu hizmetleri uzatmak ya da bu alanları dışlamaktır.

İkinci önemli karar alanı kentin imar planlarının ve kentsel tasarım projelerinin yaptırılmasıdır. İlk bakışta bu planları kent plancıları, mimarlar gibi uzmanlık bilgisine sahip olanlar yapacak,

hazırlanan planlar belediye meclislerince onaylanacaktır. Görünüşte bu kararlar doğrudan belediye başkanlarının karar alanında değildir. Ama pratikte belediye başkanının kararlar üstünde etkisi oldukça yüksek olmaktadır. Plancının seçimi, plan hazırlanırken plancının bilgilendirilerek yönlendirilmesi ve nihayet belediye meclislerinden geçen adeta sınırsız değişiklik talepleri bu planları teknik bilginin yönlendirmesinden çıkararak siyasetle bütünleşmiş bir çıkar çatışması alanı haline getirmektedir. Bu kararlar yalnız kentin yapılaşma düzenini kurmamakta aynı zamanda da büyük kentsel rantların dağıtımına neden olmaktadır. Türkiye'de bu rantların kamuya mal edilmesi konusundaki düzenlemelerin yapılması elbirliğiyle engellendiği için, kötü niyetli siyasetçiler ve plancılar için önemli bir çıkar kapısı haline gelmektedir. Bu kararlarda yapılan usulsüzlükleri gören adalet duygusu zedelenen kentli de, çok haklı olarak, tepki duymaktadır.

İmarla ve kentsel tasarımla ilgili kararların yarattığı tek rahatsızlık rant dağıtımında değildir. Yapılan her binanın bir dış yüzü vardır. Her sabahleyin bir kimse sokağa çıktığında bu binanın yüzü onun yaşamına girmekte, çirkinse onu rahatsız etmektedir. Kentte merkezi bir meydan düzenlenerek değişik sembollerle donatılıyorsa, bu alanda sahte tarihler üretiliyorsa, ya da trafiği rahatlatacağız diye kentin kültürel mirası tahrip ediliyorsa, o kentinin yalnız estetik duygularına değil, kimliğine de saldırmış olmaktadır. Bunlar geriye dönüşsüz saldırılardır. Bu durumlarda kentli böyle bir yetkiyi belediye başkanına vermediğini, başkanın ve yönetimin yetkilerini aştığını düşünmekte ve tepki duymaktadır.

Böyle bir durumda, kentin estetik ve kültürel değerlerinin biçimlendirilmesinde, temsili demokrasinin seçim mekanizmalarıyla bir yetki devrinin sağlandığı düşünülebilir mi? Bir siyasetçi seçilmiş olmasına dayanarak, bilimsel bir konuda yargı ileri süremez. Sürse bile geçerli olmaz, ancak siyasetçiyi gülünç duruma düşürür. Aynı şey estetik ve kültürel miras konusunda da geçerlidir. Siyasetçiler bu alanların da bir uzmanlık konusu olduğunun farkında değildir. Züccaciyeçi dükkânına dikkatsizce girmede tereddüt göstermemektedirler.

Yerel yönetimlerin günlük yaşamımıza girmesi, yalnız bu konularla sınırlı kalmamakta, aldığı pek çok başka türdeki kararlar, kentte oturanların yaşamlarını etkilemektedir. Örneğin belediye meclislerinde, bir kişinin yaşadığı sokağın ya da caddenin adı, orada yaşayanlara sorulmadan değiştirilmektedir. Orada yaşayanlar adreslerini tanıdıklarına bildirmek ilişkilerini yeniden kurmak için zaman harcayacaklardır. Bu

İlhan Tekeli

Planlar, teknik bilginin yönlendirmesinden çıkararak, siyasetle bütünleşmiş bir çıkar çatışması alanı haline gelmiştir.

yaşamda o kişilere gereksiz bir zaman kaybettirilmesi demektir. Bunun yapılması o kişilere saygı duyulmadığının bir kanıtıdır. Bu adres değişiklikleri yıllarca sonra tarih yazıcıları için de potansiyel bir tuzak oluşturacaktır.

Son yıllarda bazı belediye başkanları birer ahlakçı kesilmişlerdir. Kentlerde içki içilmesi başta olmak üzere insanların zevk duydukları bazı faaliyetleri yasaklamaya, engellemeye çalışmaktadırlar. Demokratik rejimlerde yönetimler insanların yaşamlarında yapabilecekleri seçmelerin alanlarını daraltmak değil, genişletmeye çalışmakla yükümlüdür. Demokratik rejimlerin ahlaki yöneticilerini tercihleriyle belirlenmez.

katılımcılığın başarısının ön koşulları

Bu örnekleri çoğaltmak kolaydır. Yeni örnekler vererek vaktinizi almayacağım. Bu noktaya gelince kentlerin yöneticileriyle kentte yaşayanlar arasında sağlıklı bir ilişkinin nasıl kurulabileceği konusuna girmeye çalışacağım. Bu sorunun çözümü için katılımcı bir süreç reçetesi vermeye de çalışmayacağım. Çünkü daha önce yapılması gerekenler var. Katılımcılıktan beklenenler, içinde yaşanan yerelliklere uygun, daha başka yaratıcı süreçlerle de gerçekleştirilebilir.

Öncelikle yönetimin kentte yaşayanları adam yerine koyması, onların değerlendirmelerine, yaratıcı kapasitelerine güvenmesi gerekir. Eğer yönetim kentte yaşayanları, ağızlarına bir kaşık bal sürerek, kolayca denetim altına alınabilecek kişiler olarak görüyorlarsa, o yerde, katılımcı pratikler gelişemeyecektir.

Bir yerellikte katılımcı pratikler geliştirilerek, yönetimle kentli arasında bir gerilmenin doğması engellenmek isteniyorsa, öncelikle yapılması gereken şeffaflaşmayı sağlamaktır. Şeffaflığın olmadığı bir yerde katılımcılık için ne yeterli güdüler yaratılabilir, ne de katılımdan bir sonuç elde edilebilir. O halde öncelikle bir yerellikte şeffaflığın nasıl sağlanabileceği konusu üzerinde durmak gerekir. Ulusal yönetimin şeffaflığını sağlamakla, yerelin şeffaflığını sağlama konusunda önemli farklılıklar olacağı açıktır. Yeterli bir şeffaflığın sağlanması halinde birçok konuda katılımcı süreçlerin işletilmesi talepleri ortaya çıkmayacaktır. Tabii ki meclis ve encümen kararlarına, kabul edilen bütçeye o yerellikte her isteyen ulaşabilmelidir. Bu konuda internet siteleri vb.leri oluşturulmalıdır. Bunlar gereklidir ama yeterli değildir. Önemli olan bu bilgilerin yerel kamu alanında üzerinde de konuşulabilir hale gelmesidir. Ne yazık ki Türkiye'de yerel kamu

alanından söz etmek zordur. Her ne kadar, yerel gazeteler, yerel radyolar ve hatta yerel televizyonlar varsa da, bu araç çoğu kez yerel siyasetten çok merkezdeki siyasetler tarafından işgal edilmiş bulunmaktadır. Yerel siyasi kadrolar, yerel sorunlar üzerinde düşünce geliştirmekten çok, merkezdeki çatışmaları içinde buldukları yerellikte yeniden üretmekten başka bir şey yapmamaktadır.

Katılımcılığın anlamlı olması şeffaflığın kurulması kadar, yerel kamu alanının merkezin işgalinden kurtularak yeniden kurulması gerekiyor. Bu kolay değildir ama gerçekleştirilmelidir. Buna belediye başkanlarının ulaşılabilir olmaktan çıkmaması bir başlangıç olabilir. Belediye başkanları, toplumun değişik kesimleriyle kamusal alanlarda bir araya gelerek, yerel sorunların görüşülmesi fırsatını yaratmalıdır. Geleneksel bir kurum olan kahvehanelerin ya da onun yeni benzerlerinin bu bakımdan yenilikçi kullanımları üzerinde durulmalıdır.

Bu yerel kamu alanına siyasetin günümüzde hakim olan çatışmacı ahlakı egemen olursa önemli bir yarar sağlayamayacağını düşünüyorum. Bu alanda sorunların birlikte çözümüne yönelmiş bir sivil toplum kuruluşu (STK) ahlakına uygun bir etkileşim içinde bulunulmalıdır. Böyle bir kamu alanı oluşursa yerel STK'ların oluşması için de uygun bir ortam yaratılmış olacaktır. Tabii ki etkin yerel STK'ların bulunduğu bir yerellikte daha başarılı katılımcı pratikler gerçekleştirilebilecektir.

katılımcılık özenle planlanmalıdır

Katılımcı pratiklerin başarılı olması için gerekli ön koşulların neler olduğunu gördükten sonra katılımcı süreçler üzerinde duracağım. Katılımcılık düşünce olarak çok hoş olmasına karşın pratikte kolayca gerçekleşmediğini bilmek gerekir. Katılımcılık özenle planlanıp özenle gerçekleştirilmesi gereken bir süreçtir. Örneğin değişik karar konularında farklı yaklaşımlar izlenmelidir. Katılanların sayısına göre etkileşimin süresi ve biçimleri değişmelidir. Katılımın biçimine göre katılım sürecinden beklenecekler farklılaştırılmalıdır. Katılımcılık toplumun değişik kesimlerinin tepki duymadan benimseyebileceği kararları üretebilmelidir. Sonuç alınamayacak konular katılımcılık konusu yapılmamalıdır. Kısacası katılımcılıktan beklediklerimizi gerçekçi düzeyde tutmamız özenle planlamamız gerekiyor. Demokraside başarı özen ve çalışma gerektirir.

Ilhan Tekeli

Belediye başkanları, toplumun değişik kesimleriyle kamusal alanlarda bir araya gelmeli; kahvehanelerin ya da onun yeni benzerlerinin bu bakımdan yenilikçi kullanımları üzerinde durulmalıdır.

görüş

yer'in siyasetinde kadınlar

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Ayten Alkan'a yerel siyasete katılımı kadın örgütlerinin, kadınların gündelik yaşama dair taleplerini savunmaya dair çabalarını yerel siyasette kadınların varolması noktasında nasıl değerlendirdiğini sorduk.

Kadın örgütlerinin yerel siyaset düzleminde varolma çabasına dair ilk girişimleri, tekil örnekler düzeyinde de olsa 1990'lı yıllarda ortaya çıkmaya başladı. Çok yakın bir tarihten bahsediyoruz yani. Ankara'da Kadın Dayanışma Vakfı'nın 1991'de Altındağ Belediyesi'yle yaptığı bir protokole bağlı olarak, açtığı Kadın Danışma Merkezi -ki Ankara'nın ilk danışma merkeziydi, bir yıl sonra da Sığınmaevi -Türkiye'nin ilk bağımsız sığınmaeviydi- bu ilk girişimlerden biri. Yine 1980'lerin sonlarında, özellikle kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamayan kadınların yaşam kalitelerini iyileştirmek amacıyla kurulan Kadın Emegi Değerlendirme Vakfı'nın çocuk yuvaları, mahalle anneliği, dar gelirlili mahallelerde birçok etkinliğin bir arada gerçekleştirildiği kadın odaları, evde üretim yapan kadınların ürünlerini değerlendirdikleri el ürünleri merkezi gibi projelerinde İstanbul'daki türlü belediyelerden destek almayı becermiş olması da bu ilk girişimlerin örneklerinden...

pozitif mi, nötr mü?

Bu gibi örneklerin her birinde yerel yönetimler gündemine kadınların özgül cinsiyet gereksinimlerinin (ekonomik açıdan güçlenme, aile içi şiddete karşı kamusal koruma ve güçlenme gibi) özerk kadın örgütlenmeleri kanalıyla girdiğini görüyoruz. Başka ülkelerde de olduğu gibi. Dolayısıyla, kadın hareketinin yerel düzeyde örgütlenme durumu ve etkililik derecesi yerel yönetimlerin bu konuda eyleme geçmesinde çoğunlukla belirleyici görünüyor. Çünkü tıpkı merkezî yönetimde ya da genel siyasette olduğu gibi yerel siyasette de, örgütlü kadınların tarihsel olarak kendilerinden önce belirlenmiş, işlemeye başlamış, formal ve enformel normları o ya da bu düzeyde oturmuş bir alana girmeye ve orayı dönüştürmeye çalıştıklarını görüyoruz. Kaçınılmaz olarak, bunun ciddi güçlükleri var. Kentsel güvenlik dendiğinde, hane içi şiddeti de bu kapsamda değerlendirmemiz gerektiğini kolay kolay anlatamıyorsunuz. Yerel hizmetler olarak tasarlanan alanın aslında nasıl da erkekleri kayıran

bir çerçeveye oturduğunu görmek ve anlatmak kolay değil. Çünkü en basitinden, "spora yatırım" dendiğinde, halı futbol sahalalarının anlaşıldığı bir kavrayış söz konusu. Daha geçenlerde, belediyelerin bu sahalara yapacağı yatırımın yüzde 50'sinin merkezi yönetimce karşılanmasına dair bir karar çıktı söz gelimi. "Pozitif ayrımcılık, pozitif ayrımcılık" derken, hizmet alanlarının "nötr" olması bir yana, ayrımcılığın pozitifinin de birçok durumda erkeklere yönelik olduğu görülüyor yani. Veyahut yerel katılım dendiğinde, genel ve soldan bir kabul olarak, yerel, ulusal ve uluslararası sermayenin yerel siyaseti ne denli belirleyici bir noktaya geldiğinin eleştirisini verebiliyoruz, ama "sermayenin cinsiyeti"ni görebilmek konusunda gözümüzde perde var. Yerel temsil dersek, Türkiye'de parlamenter temsilden de berbat bir tablo söz konusu ve bu da ancak çok yakın zamanlarda sorunsallaştırmaya başladı. "Neden bu kadar geç" in, Türkiye'de hem yerel siyasetin, yerel yönetimlerin nitelikleriyle, hem kadın hareketinin kaçınılmaz olarak, parlamentoda ve genel siyasette düğümlenen temel yurttaşlık haklarını öncelikli hale getirmiş olmasıyla, hem de muhalif siyasetlerin cinsiyet körü oluşuyla ilgisi var. Uzun boylu tartışılması buradaki "görüş"ün sınırlarını aşar sanıyorum.

kadın örgütlerin yerel siyasette sınırları

Az önce, alandaki ilk girişimlerin hayata geçebilmesinin 1990'ları bulduğunu belirtmiştim. Bu deneyimlerde belli sınırlılıklar, engeller ve sorunlar da kendini gösterdi: Bir kere, kadın örgütlerinin rolü ve katkısı yerel yönetimlerinden hep daha çoktu. Yerel yöneticilerin konuyla ilgili sorumluluk ve ilgileri çoğunlukla güçsüz ve geçiciydi. Özellikle yerel iktidar değişikliği durumunda hem dar görüşlü politik yaklaşımlar hem de 'bu tür girişimlerin belediye için yük oluşturduğu' inancı hizmette kurumsallaşamamanın temel belirleyeni oldu. Kadın örgütleri tek başlarına kaldığıdaysa hem malî güçlükler hem de mevzuata ilişkin donanımsızlık birçok sorunu beraberinde getirdi. Özetle, yerel yönetimlerle kadın örgütleri arasındaki ilişkinin süreklilik kazanamaması ve söz konusu etkinlik alanlarının yerel yönetimin kurumsal gündemine vazgeçilemez bir alan olarak yerleşememesi nedeniyle bu girişimler çoğunlukla dar çerçeveli ve ne yazık ki kısa süreli, bir başka deyişle noktasal kaldı.

Fakat ne olursa olsun, bu örnekler, aynı zamanda, yerel siyasetin sınırlarının da yeniden

Ayten Alkan

Yerel katılım dendiğinde, genel ve soldan bir kabul olarak, sermayenin yerel siyaset üzerinde ne denli belirleyici bir noktaya geldiğinin eleştirisini verebiliyoruz ama "sermayenin cinsiyeti"ni görebilmek konusunda gözümüzde perde var.

tanımlandığı örnekler oldu. Aile içi şiddetin kadın örgütlenmesi kanalıyla yerel düzeyde politikleştirilmesi bu anlamda tipiktir. Öte yandan, geleneksel olarak ve genelde, yerel düzeyde örgütlenmiş bulunan kadınlar ve kadın örgütlerinin, ağırlıklı olarak, "hayır işleri, sosyal hizmet" gibi alanlarda faaliyet gösterdiğini de görmek gerekir. Böylelikle, devletin merkezî ve yerel kurumlarınca karşılanamayan ve aslında devletin görev alanında olması gereken birtakım gereksinimler kadınlarca karşılanmaktadır. Böylesi bir varoluş, devlet anlayışındaki dönüşümlere paralel olarak yeni anlamlar da kazandı; zira 1980'lerin ortalarından bu yana, "sosyal hizmet" in kendisi, sosyal politikanın parçası olmaktan ziyade, devlet ve / ya da yerel yönetimlerce yürütülen yardım faaliyetleri olarak algılanmaya başladı. Yerel kadın örgütlenmesi de bu durumda birçok örnekte, "talep eden ve denetleyen özne" olmaktan çok, "yardım ve takdir edilen, desteklenen" konumunda oldu. Kadınların yerel düzeyde sosyo-politik hareketliliğinin hakim tarzı bu olmakla beraber, yeni eğilimlerin de ortaya çıktığını görüyoruz. Zira 1990'ların başları, aynı zamanda, kadın örgütlerinin kim adına, ne için ve nasıl söz söyledikleri bağlamında da bir dönüm noktası oldu. Öte yandan, hangi tarzda olursa olsun (geleneksel ya da dönüştürücü) kadın örgütlenmesinin coğrafi sınırlarını da teslim etmek gerekir: Türkiye'deki kadın örgütlerinin yarıdan fazlası Ankara, İzmir ve İstanbul'da yerleşiktir. Bununla birlikte, bu yapının değişmeye, birçok taşra kentinde kadın örgütlerinin ortaya çıkmaya başladığı da gözleniyor. Ülke çapında örgütlenmiş olanların yerel şubelerinin yanı sıra, çok sayıda yerel ve küçük ölçekli kadın örgütünün ortaya çıkışı, dinamik bir yapıya işaret ediyor. Ayrıca, Ankara, İstanbul ya da İzmir'de faaliyet

göstermeyen kadın örgütlerinin yaklaşık üçte birinin Türkiye'nin güneydoğusunda kurulmuş olması da dikkate değer. Üstelik, taşrada kurulup faaliyet gösteren bu örgütler dermekten kooperatife, vakıftan daha esnek gruplara değin, örgütlenme tarzı anlamında da geniş bir çeşitlilik sergiliyor. Van Kadın Derneği, Güldünya Bitlis Kadın Derneği, Biga Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi, Bağlar Kadın Kooperatifi, Gaziantep Ka-mer Vakfı, Küçükkuşu Kadın Dayanışma Grubu bunlardan yalnızca ve yalnızca bazıları. Bilhassa kadınların kooperatifleşmesinde ciddi ve özgün bir hareketlilik görüyoruz son yıllarda. 2008 itibarıyla 60'a yaklaştı sayıları ve artık kendi iletişim ağlarına da sahipler.

Bunlara bir de Ka-Der Ankara öncülüğünde 2004 yerel seçimlerinden bir yıl önce başlatılmış ve yakın zamanlara gelene değin devam ettirilmiş, tamamen kadınların yerel siyasete katılımını ve yerel yönetimlerde temsilini sorunsallaştıran çok bileşenli bir kampanya sürecini ve son olarak Birleşmiş Milletler "Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı" çerçevesinde 6 deneme ilinde yerel eşitlik eylem planlarının hazırlanmış, buna bağlı olarak yerel hizmet sunum modellerinin geliştirilmiş olmasını ekleyebiliriz. Aslında bunların tamamı, hep birbiriyle eklemliyor ve birinin bıraktığı yerden öteki yakalıyor.

Hiç de uzun olmayan bir süre zarfında ciddi bir dinamizmin yakalandığını, hatta yinelenebilecek örneklerin, modellerin oluşmaya başladığını düşünüyorum özetle. Fakat bütün bu gelişmelerin anaakım siyasetin merkezine yerleşebilmesi için, henüz çok yolun başında olduğumuz, daha uzun yılların mücadeleye geçeceği de bir gerçek.

Ayten Alkan

**1990'ların başları,
aynı zamanda,
kadın örgütlerinin
kim adına, ne için
ve nasıl söz
söyledikleri
bağlamında da bir
dönüm noktası
oldu.**

yerel yönetimlere bütünsel bir bakış: türkiye’de devletin ve siyasa-yapım sürecinin mekansal dönüşümü üzerine bazı ön düşünceler

Yerel yönetimlerin ne olduğu üzerine kafa yormak, özellikle yerel yönetim seçimleri yaklaşıırken, yalnızca kuramsal değil aynı zamanda siyasal bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de siyaset alanının tarifinde üstlendikleri rol, gündelik hayati biçimlendirmekteki güçleri, kontrol ettikleri kamusal kaynakların miktar ve niteliği göz önüne alındığında, yerel yönetimler, toplumsal süreçlere müdahil olma derindeki her siyasal aktör için stratejik bir hareket alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, yerel yönetimlerin siyasa-yapım (policy-making) süreci içindeki yeri, devletin dönüşen mekansallığı çerçevesinde irdelenmelidir.

Peki yerel yönetim dediğinde neyi anlamalıyız? Öncelikle, hem siyasal hayatımızda baskın duruma gelen pragmatizm hem de Türkiye’de siyaseti anlamakta geliştirilen parçacı tahliller ile aramıza bir sınır koyarak daha bütünsel bir bakış açısı geliştirmemiz gerekiyor. Öncelikle, yerel yönetim dediğimiz zaman oldukça heterojen bir yapı ile karşı karşıya olduğumuzu hatırlamamız gerekir. Devletin kurumsal yapısının parçası olarak inşa edilen bu siyasal-yönetimsel yapılar, üzerine kurulu oldukları yerelliğin ölçeği ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, temsil yapılarının niteliği ve sorumluluk alanları açısından büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Sorunun doğasını daha iyi anlamak için, önce halî hazırda işlemekte olan yerel yönetim türlerini bir alt alta yazalım.

Türkiye’de varolan yerel yönetim türleri olarak kabaca şunları sayabiliriz: daha dinamik ve büyümekte olan metropol alanlardaki Büyükşehir belediyeleri, bunlara bağlı ilçe belediyeleri ve belde belediyeleri; kimi metropol alanlarda ve büyük kentlerde kurulmaya başlanan, belediyeler ve diğer kamu kurumları ile yerel sivil toplum kuruluşları bir araya getiren, ancak henüz yasal bir statüye ve kurumsal bir kimliğe kavuşmamış kent konseyleri; orta büyüklükte olan, çok da belirgin bir dinamizm göstermeyen kentlerin belediyeleri; daha kırsal alanlardaki belediyeler (ilçe belediyeleri ve belde belediyeleri); bunlardan çok başka bir ölçekte varolan köy dernekleri (muhtar ve ihtiyar heyeti ile birlikte) ile kentlerdeki mahalleler ve muhtarlıkları - ayrıca, aslında kimi yerel yönetim işlevlerini kendi iradesiyle üstlenmiş bulunan büyük kentlerdeki özel sitele-

rin yönetimleri de bunlara katılabilir. Yine başka bir ölçekte, edinmiş olduğu yetki ve sorumlulukların sınırları belirgin bir biçimde büyüyen, siyasal karar verme mekanizması reformdan geçen il özel idareleri; yeni kurulmakta olan ve temel hedefi ekonomik kalkınmayı güdülemek olan bölge kalkınma ajansları da yerel yönetim biçimleri listesine eklenebilir. İşte yerel yönetim seçimleri yapıldığında, büyük ölçüde, yukarıda resmini çizmeye çalıştığımız kurumsal matrisin içi siyasal olarak doldurulmaktadır. Peki, tüm bu karmaşayı nasıl anlaşılabilir kılabiliriz? Yada, bu resim nasıl siyasal anlamda tutarlı bir bütün haline gelmektedir?

kapitalist devletin yeniden-ölçeklenmesi ve yerel yönetimler

Tekrar etmek gerekirse, yerel yönetimlerin bugün siyasette ve gündelik hayatta kapladıkları alanın büyüklüğü, gösterdikleri çeşitlilik, bütünsel bir bakışı zorunlu kılmaktadır. Bu tür bir bakışı geliştirmenin bir yolu, yerel yönetimlerin kurulma ve büyüme dinamiklerini yerel olmayan - ulusal ve küresel - süreçlerle ilişkilendirmek ve bu dinamikleri genel kapsamlı siyasal projelerin bir parçası olarak görmektir. Aslında, bu tür bir bütünsellik ister istemez kendisini bir gereklilik olarak ortaya koyuyor. Çünkü, yerel yönetimler hakkında yazıp çizerken, ayak-üstü sohbet ederken, akademik yada siyasa temelli kaygılarla konuşurken, bilinçli olarak yada farkına varmadan,

- a) (kapitalist) devletin mekansal örgütlenmesinin yarattığı siyasal/toplumsal gerilimleri;
- b) devlet ile toplum arasındaki ilişkinin siyasal biçimini ve sınıfsallığını; ve
- c) farklı toplumsal pratiklerin gündelik hayat üzerinden, belirli hegemonik projelerin etrafında nasıl biçimlendirildiğini tartışıyoruz.

Yukarıda sözünü etmiş olduğumuz birinci boyuta ilişkin olarak şunu söyleyebiliriz: az önce kısaca değinmiş olduğumuz çeşitlilik ve bu çeşitliliğin artması, toplumsal ve ekonomik süreçlerin gösterdiği mekansal dinamizme kapitalist devletin verdiği bir yanıt olarak görülebilir. Küreselleşme olarak adlandırılan süreç, sermaye birikimin coğrafyasının hızlı bir biçimde dönüşmesini ifade etmekte, bu dönüşüm sayesinde

Mustafa Kemal Bayırbağ*

Türkiye’de siyaseti anlamakta geliştirilen parçacı tahliller ile aramıza bir sınır koyarak daha bütünsel bir bakış açısı geliştirmemiz gerekiyor.

*Dr. ODTÜ

de kendini yeniden üretmektedir. Burada iki mekansal devinim söz konusudur. Birincisi, sermaye kendisine yeni güvenli limanlar aramak üzere "yer değiştirmekte" (re-location); ikincisi, sermaye birikim sürecinin kendisi, buna müdahale etmek isteyen kurumsal aktörler (ulusal devlet, yerel yönetimler, ulus-üstü kuruluşlar) ve yerel toplumsal güçler, farklı ölçeklerde "yeni yerler" inşa etmektedir (place). Bu nedenle, ulus devlet biçiminde örgütlenmiş olan kapitalist devlet, bu iki mekansal dinamiği kontrol altına almak için siyasal ve yönetsel yapısını yeniden yapılandırmaya girişmekte, çoğu zaman da - hem yerel hem de ulus-üstü ölçekten gelen baskılar sonucunda buna mecbur kalmaktadır. Bu yapılanma süreci, ilgili yazında "devletin yeniden-ölçeklenmesi" olarak adlandırılmaktadır. ilgili yazını izleyerek (Neil Brenner ve Bob Jessop'un bazı yazılarına bakılabilir) burada da ileri süreceğim üzere, yerelliklerin yükselişi, diğer bir deyişle mahalleden bölgeye kadar farklı ölçeklerde varolan veya inşa edilen/keşfedilen mekansal bütünlüğe sahip sosyo-ekonomik birimlerin siyasal anlamda karar vericiler, siyasa-yapıcıları ve uygulayıcıları olarak artan önemleri, işte bu sürecin bir ifadesidir.

Ancak, devlet ile yerellikler arasında varolan bir tahterevallî oyununda bir tarafın zayıflaması sonucunda diğer tarafın yükselmesi değildir söz konusu olan. Kapitalist devletin topluma ve ekonomiye daha keskin ve belirgin bir biçimde nüfuz etmesine tanık oluyoruz. Kapitalist devlet, neoliberal temelli ekonomik politikaları uygularken bile, ekonomik ve toplumsal alandan geri çekilmemektedir. Tam tersine - ve özellikle neoliberal dönemde - daha etkili, daha güçlü ve daha derin bir dizi müdahale ile karşı karşıyayız. Değişen şey, devletin toplum ve ekonomi ile ilişkilenme ve müdahale biçimidir. İşte yerel yönetimlerin sayı, biçim ve güç anlamında çeşitlenmesi ve güçlenmesi, bu değişimin bir ifadesi ve biçimidir.

Bu noktada şu tespitin yapılması gerekir: yerel yönetimler basitçe ulusal düzeyde belirlenen siyasaların uygulama aracı (policy instrument) olmanın ötesinde siyasal anlamlar ve roller üstlenebilir, ulusal ölçekli muhalif projelerin örgütlenme sahası haline gelebilirler. Neoliberal reformların sınıfsal niteliği dikkate alındığında, kökleri ister ulusal ölçekte ister yerel ölçekte olsun, bu siyasal projeler yönetimleri sınıfsal çelişkilerin derinleştirildiği, sınıfsal gerilimlerin tetiklendiği yada yeniden üretildiği, kimi zaman da sönmüldüğü muharebe alanlarına dönüştürür. Bugün Türkiye'de olan tam olarak budur.

neoliberal temelli reformların uygulanabilirliği sorunu: yerel yönetimlerin artan önemi

Türkiye'de 1980 sonrasında uygulamaya konan, hepimizin içeriğinden haberdar olduğu ekonomik ve yönetsel reform programlarının geniş kapsamı ve çalışan sınıflara dayatmış olduğu acı reçete göz önüne alındığında, bu reformları tasarlayanlar için ortaya konan reform programlarının uygulanabilirliği ciddi bir sorun olarak çıkmıştır. Uygulanabilirlik sorununun üç boyutu bulunmaktadır: a) reformun ruhu ile çelişmeyecek nitelikte yeni uygulayıcı kurumlara duyulan gereksinim; b) reformların mekansal anlamda ülkenin her köşesine sirayet edebilmesi (hem somut uygulama hem de vatandaşların bu reformları içselleştirmesi açısından); c) reformlara gelebilecek muhalefetin olabildiğince azaltılması ve yumuşatılması. İşte Türkiye'de özellikle 1980 sonrasında yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması projesi bu tür kaygılara bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar yerel yönetimlerin yaygınlaşması ve güçlendirilmesi, adem-i merkezleşme olarak görülse de ortaya çıkan siyasal-yönetsel yapı (hem yerel hem de ulusal düzeyde) oldukça merkezi ve toplumdan gelecek müdahalelerden yalıtılmış durumdadır. Diğer bir deyişle, siyasal ve yönetsel karar verme süreçleri, özellikle yerel yönetimler aracılığıyla, olabildiğince toplumun, özellikle de çalışan sınıfların ilgi ve etki alanının dışına çıkarılmıştır. Aslında "siyasa-yapım sürecinden dışlama" olarak da adlandırabileceğimiz bu strateji, bir dizi yöntemle hayata geçirilmiştir.

1) Bu yöntemlerden ilki, hakkında bir karara varılması gereken bir konu/meseleye ilişkim karar verme sorumluluğu ve uygulama araçlarının denetimi, gözden irak bir kurumsal yapının sorumluluk alanına havale edilmesidir, ki buna "kurumsal görünmezlik" de denebilir;

2) Ayrıca siyasa yapımına konu olan sorun yada alan, özellikle medyada sunulduğunda, teknik bir mesele olarak adlandırılabilir, paketlenir. Yada sorun doğrudan "teknik" bir kurumun sorumluluğuna havale edilebilir.

3) Aynı alanda söz sahibi olan kurum sayısı artırılabilir, yada tek karar verici olan kurum daha küçük parçalara bölünebilir;

4) Karar verme süreçleri toplumsal gruplar, vatandaşlara açık hale getirilebilir. Ancak, katılımın zaman, enerji ve maddi maliyeti artırılabilir. Yada katılımın koşulları güçleştirilebilir (belli özelliklere sahip olmak şartı getirilebilir.);

5) Siyasa-yapım ve karar verme süreçlerine katılacak meşru karar vericilerin listesi açıkça

Sermaye kendisine yeni güvenli limanlar aramak üzere "yer değiştirmekte"; sermaye birikim sürecinin kendisi, buna müdahale etmek isteyen kurumsal aktörler ve yerel toplumsal güçler, farklı ölçeklerde "yeni yerler" inşa etmektedir.

yasallaştırılarak, karar verme süreçlerine katılımın toplumsal temeli daraltılabilir.

“siyasa-yapım sürecinden dışlama”: yerel yönetim alanında ortaya çıkan sonuçlar

i - siyasal temsil yapısından kaynaklanan sonuçlar

Türkiye’deki yerel yönetim pratiğine bakıldığında, bu kurumsal dışlama stratejisinin bazı somut sonuçları olduğunu hemen görebiliriz. Bunlardan ilki – ve en önemlisi – ortaya çıkan “güçlü belediye başkanı”dır (Konu ile ilgili olarak İlhan Tekeli’nin bu sayıya yayınlanmış olan görüş yazısına bakılabilir). Güçlü belediye başkanına dayanan belediye sistemi, bir takım hayati sorunlara da kaynaklık etmektedir. Öncelikle, hesap verilebilirlik ve denetlenebilirlik, büyük ölçüde sekteye uğramış durumdadır. Özellikle neoliberal politikaların kışkırtmış olduğu ve çalışan sınıfların ihtiyaçlarına yönelik olarak kullanılması gereken kamusal kaynakların, daha çok belediye başkanının ve bağlı bulunduğu partinin popülarlığını artıracak türden projelere aktarılması; dağıtımçı popülist projeler söz konusu olduğunda ise, dağıtımın, bir “muhtaçlar ordusu” yaratmak üzere –ve nihai olarak çalışan sınıfı kendi içinde “marjinaler/muhtaçlar” ve “orta sınıf” olarak bölecek bir biçimde - öznal ölçütler etrafında yapılması, bu güçlü belediye başkanlığı modelinin ciddi sonuçlarıdır. Ayrıca, belediye başkanının doğrudan denetimi altında olan belediye şirketlerinin büyümesi ve genişlemesi de yine aynı bağlamda değerlendirilmelidir.

Toplumun siyasetsizleştirilmesi, örgütlü temsil hakkının uygulamada – hem yasal yollarla hem de uygulamada, daha çok iş çevrelerine (odalar, sanayi iş adamları dernekleri vb) tanınan bir ayrıcalığa dönüştürülmesi ve siyasa-yapım sürecinin görünmez kılınması, yerel toplumsal taleplerinin yerel yönetimlere (ve diğer ölçekteki siyasal-yönetimsel birimlere) iletilmesinde nitelik itibarıyla daha hiyerarşik, kapalı-devre çalışan aracı kurumların güçlenmesine neden olmaktadır. Burada söz konusu olan şey basitçe, varolagelen müşteri (klientelist) uygulamaların yoğunluğunun artması değildir. Özellikle bu anlamda, 1990lardan bu yana Türkiye’de bir dizi dönüşüm gerçekleşmektedir:

1) Öncelikle, müştericiliğin özünde yatan, her ne kadar ortada bir güç asimetrisi varsa da, bu “karşılıklı çıkar” temelinde kurgulanan bir ilişki iken, ortaya giderek “muhtaç olan-muhtaç olunan” türünden bir “bağımlılık ilişkisi” çıkmaktadır.

2) Temsil kanalları, aynı anda hem daha

fazla enformel alana itilmekte ve kurumsal temsil alanlarının, örneğin, belediye meclislerinin, önemi ve etkisi azalmakta; hem de “muhtarlık” gibi, eskiden yönetsel yönü daha belirgin olan kurumsal yapılar giderek siyasal bir işlev üstlenmektedir. Muhtarlar, belediye ile yerel halk arasında bir aracı olarak önem kazanırken, bu rol giderek belediyelerin yerel halk üzerinde baskı kurma, yada yardım dağıtımını örgütleme gibi uygulamalarında aracılık etmeye dönüşmektedir (mesela Ankara’da Mamak ve Dikmen vadisindeki yıkım uygulamalarında olduğu gibi).

3) Ayrıca, siyasal partilerin yerel il teşkilatları da temsil ve merkezileşmiş karar organlarına erişmekte önem kazanmaktadır. Özellikle bugün iktidarda olan partinin karar verme mekanizmasının hiyerarşik yapısına bakıldığında, yerel yönetimlere ilişkin taleplerle parti teşkilatına ulaşan talep sahipleri, partiye oy vermenin ötesinde, kendi taleplerini partinin isteği etrafında biçimlendirmeye zorlanmakta, yada partiye doğrudan üye olarak yada maddi yollarla katkıda bulunmak durumunda kalmaktadır.

ii – siyasa-yapım sürecinin kurumsal tasarımından kaynaklanan sonuçlar

Siyasa yapım sürecinin görünmez kılınmasında, siyasa yapımına konu olan alanların yönetsel ve siyasal anlamda parçalı duruma getirilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Hem siyasa-yapım alanlarının kurumsal iç bütünlüğü (i), hem de farklı siyasa alanları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi (ii), yönetsel-siyasal merkezileşme ve adem-i merkezileşme yoluyla parçalanmaktadır.

Birincisine örnek verecek olursak; 1970’lerde geçekondular üzerinden hayata geçirilmiş olan ve yerel yönetimler tarafından desteklenen bir sosyal politika konusu/aracı olan “bannma” meselesi, 2002 sonrasında bir sosyal politika aracı olarak yeniden icat edilmiştir. Ancak bu sefer, bu araç, tamamıyla merkezi bir kurumsal yapı üzerinden (TOKİ), hatta diğer kimi bakanlıkların ve yerel yönetimlerin planlama yetkilerini aşacak biçimde, kurgulanmıştır. Konut edinmek isteyen vatandaşlar bir kenara, inşaat şirketlerinin büyük bir bölümü bile, piyasa üzerinden işletilen bu sosyal politika uygulamasında (siyasa-yapım sürecine katılmak zaten olanaklı değil) etkisiz duruma getirilmiştir, dışarıda bırakılmıştır. Benzer bir merkezileşme, sosyal güvenlik alanında da söz konusudur. Diğer yandan, el yordamıyla ve eşitsiz bir biçimde uygulansa bile, özellikle AKP’li belediyeler üzerinden açılmış ve meşruiyet kazanmış olan, maddi/ayni yardıma dayalı bir yerel sosyal politika alanı da açılmış

Hem siyasa-yapım alanlarının kurumsal iç bütünlüğü, hem de farklı siyasa alanları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi, yönetsel-siyasal merkezileşme ve adem-i merkezileşme yoluyla parçalanmaktadır.

durumdadır.

İkincisine gelince, ekonomik kalkınmayı güdülemek amacıyla yaratılan yada güçlendirilen yerel yönetim birimleri ise, il ve bölge ölçeğindeki birimlerdir. Sosyal politika temelli uygulamalar ulusal ölçeğe ve kent ölçeğine çekilirken, özellikle ekonomik kalkınma, sanayileşme ve istihdam politikasında, bölge (bölge kalkınma ajansları) ve il (il özel idaresi) ölçeğinde kurulu/kurulmakta olan yerel yönetimler önem kazanmaya başlamaktadır. Böylece, aslında birlikte düşünülmeleri gereken ekonomi politikaları ile sosyal politikaların yapım ve uygulama ölçekleri, birbirilerinden ayrıştırılmaktadır. Bu noktada özellikle not edilmesi gereken husus, özellikle

ekonomik kalkınmayı güdülemek üzere kurulmakta olan, daha özelleşmiş yerel yönetsel-siyasal yapıların (bölge kalkınma ajanslarında olduğu gibi), değişik toplumsal grup çıkarlarının temsili anlamında çok daha seçici olmasıdır. Ayrıca, bölge kalkınma ajansları ve il özel idareleri, denetleyebildikleri kamu kaynakları, sahip oldukları yetki ve sorumluluklar dikkate alındığında, kamuoyu nezdinde gereken siyasal öneme sahip değillerdir. Özellikle ekonomi ve sanayi politikaları anlamında çok stratejik öneme sahip bu tür yerel yönetim birimlerinin bu ölçüde bir siyasa görünmezliğine sahip olması ilgi çekiçi ve kaygı vericidir.

**Sosyal politika
temelli
uygulamalar ulusal
ölçeğe ve kent
ölçeğine
çekilirken, özellikle
ekonomik
kalkınma,
sanayileşme ve
istihdam
politikasında,
bölge ve il
ölçeğinde
kurulu/kurulmakta
olan yerel
yönetimler önem
kazanmaya
başlamaktadır.**

görüş

tarih'ten... şehir-i istanbul

19. yüzyıl yenileşme dönemi bazı sosyal bilimciler tarafından 1. Küreselleşme dönemi olarak ele alınır. 1980 sonrası dönemle ortak özellikler taşıdığı iddia edilir. 19. yy ile 21. yy arasında yerel yönetim anlayışı bakımından İstanbul gibi uluslararası bir kent ölçeğinde ne gibi süreklilikler ve farklılıklar gözlemlendiği İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Adalet Alada'ya soruldu.

Türkiye'deki yerel yönetimler ve kent yazınında dünya kapitalist sisteminin farklılaşan kırz ve gelişme koşullarıyla açıklama bulan iki radikal dönem tespit edilebilir. Soruyla da örtüşen bu dönemlerin ilki; 19. yüzyılın ikinci yansına doğru başlayan ve 1929 Buhranına kadar devam ettiği söylenebilecek dönem, diğeri ise, 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve halen sürmekte olan siyasal, ekonomik, yapısal değişim dönemleridir.

16 ve 17. yüzyıllar Avrupa'da kentlerin Ortaçağ döneminde sahip oldukları "tam ya da yarı özerklik" durumlarını merkezileşen devlet lehine kaybediş sürecini ifade eder. 19. yüzyıl ise özellikle ikinci yarıyı itibarıyla bu kez kentlerin modern merkezi devletin yapısal, işlevsel dayanakları ve siyasal katılım mekanizmaları olarak kurumsal olarak yeniden örgütlendiği, yeni bir hukuki kimlikte yeniden varolduğu dönemdir. Osmanlı içinse aynı dönem, kapitalist dünyaya eklenme ve buna bağlı olarak özellikle iktisadi-ticari merkez konumu kazanan liman kentlerinde yaşanan yapısal dönüşümleri ifade eder. Bu merkezlerde ortaya çıkan ve gelişen yeni iktisadi faaliyetlere, ilişkilere yanıt verebilecek yeni bir ulaşım ve kamusal hizmet ağına duyulan gereksinim, sözkonusu kentlerin iktisadi olduğu kadar toplumsal, mekansal ve yönetsel değişimini de beraberinde getirmiştir. Modern batı tarzı belediyeciliğin ilk örneğinin İstanbul'da, en önemli ticari ve finans merkezi olma konumunu taşıyan Beyoğlu-Galata bölgesinde kurulması sözkonusu ilişkilerin zorunlu bir sonucudur. Farklılaşan ihtiyaçlar mevcut kent yönetim kurumlarını işlevsizleştirirken farklı, yeni bir kurumsallaşma sürecini harekete geçirmiştir. Alt yapı donanımı ve sözkonusu ticari ilişkilerin yoğunluk düzeyi bahsedilen kurumsal geçiş sürecinin de "seçici ve aşamalı", aynı zamanda da eskiyle yeninin birlikte yürütüldüğü bir içerilme süreciyle anlatı-

labilir. Bu uzun yüzyıl, dünyanın birçok benzer kentlerinde olduğu gibi İstanbul'da da "ikili kent" yapısını ortaya çıkarmıştır. Bir yanıyla geleneğin sürdürülebilir olduğu "eski İstanbul", diğeryanıda yeni iktisadın gerektirdiği yeni yaşam tarzı ve sosyal tabakalaşmayı yansıtan yeni yerleşim mekanları ve "belediyeleşen" kentsel yönetimlerle "modern İstanbul".

liberal politikalarda inisiyatif pratiği olarak belediye

Genel olarak uygulama bulan liberal ekonomi politikaları döneminde yerel yönetimler; yurttaşlık haklarının kazanımı, uluslaşma sürecinin başarıyla sonuçlandırılması ve bu yönde hızlı yol alınmasına katkıda bulunabilecek konumda liberal demokrasiye uygun bir işlevsellik üstlenirken "katılım", "eşitlik", "özgürlük" ve "etkinlik" kavramları ile anlatım bulmakta idi. Osmanlı-Türk kentlerinde özellikle değişimin yansıma alanı olan liman kentlerindeki yönetsel uygulama ile ilk nüveleri 1840'larda taşra meclisleriyle başlatılan ve daha sonra 1913'e gelindiğinde il düzeyinde yerel yönetim olarak tanımlanan "özel idarelerin" yasal-kurumsal etkinlik düzeyinde ortaya koydukları deneyim ise, büyük ölçüde özgün durumu da ifade eden bir merkez-yerel ilişkisi ortaya koymuştur. Örneğin belediyeleşme süreci kısmı bir iç toplumsal (burjuvazi) talep ve büyük ölçüde bürokratik müdahale ile gerçekleştirilmiş, ilk uygulamaya öncelikle sözkonusu toplumsal talebin varolduğu belediye dairelerinde geçilmiştir. Devlet açısından kurumsal boşlukları doldurucu bir teknik hizmet birimi olan belediye, seçkin yöneticileri açısından (atanmış dahi olsalar) bir katılım ve sınırlı da olsa bir inisiyatif pratiğidir.

Belediyelerin ilk borçlanma girişimleri ve yerel kamu hizmetlerinde uluslararası şirketlerin imtiyazlar yoluyla söz sahibi olmaları Osmanlı'da da hakim liberal ekonominin bu dönemde yerelde kazandığı etkinliği göstermektedir. 20. yüzyılın henüz başlarında çok yönlü hizmet alanlarında üstlendikleri sorumlulukla yerel yönetimler adeta devleti ikame edecek bir konumda tasarlanmışlardır. 1913 tarihli il Özel İdare Yasasının hazırlık tartışmalarında ortaya konulduğu gibi devletin, üstesinden gelemediği kamu hizmetleri nedeniyle halkın nezdinde acz içinde görülmemesi için bu alanlarda sorumluluk (ve

Adalet Alada

1913 tarihli il Özel İdare Yasasının hazırlık tartışmalarında ortaya konulduğu gibi devletin, üstesinden gelemediği kamu hizmetleri nedeniyle halkın nezdinde acz içinde görülmemesi için bu alanlarda sorumluluk yerele bırakılmıştır.

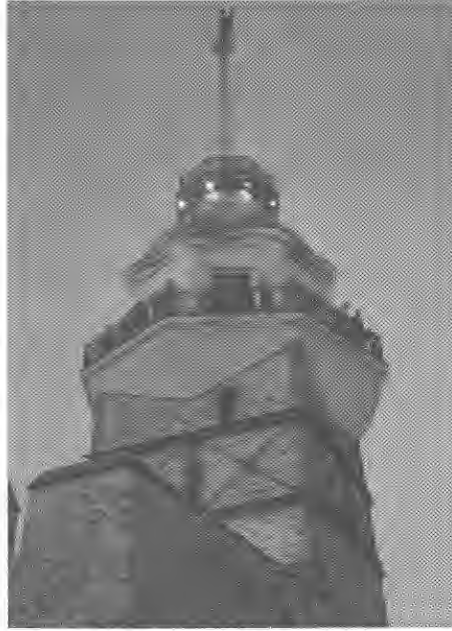
tabi maliyet) yerle bırakılmıştır. Üstelik bu yetki ve sorumluluk aktarımı teslim edildiği üzere demokratik yönetim usulünün de gereğidir.

yeni zihniyet ve küresel şehir: projeci kent yönetimi

21. yüzyıla açılan süreçte ise, piyasa ve toplumun ilişkisel durumu, hukuk alanında, devletle-yerel arasındaki işbölümünde yeni bir yapısal düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Ekonomik alanda liberalleşme doğrultusunda alınan radikal kararların ardından ve yöntem olarak, kendi doğal ritminde gelişecek bir değişim sürecine de bırakılmadan, 12 Eylül Rejiminin sorgusuz ve emredici ortamında hızla gerçekleştirilen kilit düzenlemelerle eşik atlatılmıştır. (Büyükşehir Belediyelerinin kuruluşuna imkan veren Anayasal hüküm, yeni yerel vergiler, imar planlarının yapımında belediyelerin yetkili kılınması gibi...). Hem küresel, bölgesel dış dinamiklerin hem de yerel iç dinamiklerin belirleyiciliğinde yeni kamu işletmeciliği mantığıyla oluşturulan yeni Yerel Yönetim Yasaları yürürlüğe girmiştir. Bu süreci kolaylaştırıcı etmenlerden biri de demokratik gelişmede engel oluşturan kökleşmiş siyasal ve yönetsel merkezileşmeye karşı toplumun demokratik açılım talepleriyle örtüşen bir "zihniyet değişimi" söyleminin siyasal iktidar diliyle hakim kılınma başarısıdır. Bu durum sürece farklı çıkarları temsil eden toplumsal dinamiklerin ortak "değişme" ekseninde "yanılsamaları" da içeren bileşimini ifade eder.

1980'lerden bugüne izlenen süreç kendi içinde kınma ve koşullara göre değişim özellikleri göstermesine karşın temel özelliğini korumuştur. Bu özellik kabaca, kamusal alanların özelleştirilmesine, piyasalaştırılmasına dönük bir sermaye hareketi olarak tarif edilebilir. Küreselleşme kentler üzerinden sürdürdüğü yürüyüşünde "yeni iktidar teknolojileriyle" hızla yol almaktadır. Türkiye ölçeğinde en can alıcı örneği teşkil eden İstanbul, "Dünya Kentleri" hiyerarşisinde kendisine iyi bir yer edinme uğraşısı göstermektedir. "Kültür Başkenti, 2010" bu anlamda önemli bir pazarlama fırsatı olarak algılanmaktadır.

Neoliberal olarak tanımlanan bu dönemin İstanbul'u, projeci kent yönetimlerinin yatırım öncelikleriyle, rant ekonomisinin belirlediği son derece esnek kent hukukunun (!) sunduğu geniş imkanlar ve merkezi iktidarların bu yönde özendirici karar ve politikalarıyla bugün ikili yapısını daha da katmanlı hale getirmiştir. Maslak hattında gelişen küresel finans, bilgi ve karar merkezi, kapalı yerleşim mekanları (gated com-

munity), güvenli rezidansları, kapalı alışveriş merkezleri ve aynı zamanda derinleşen çöküntü alanlarıyla farklı bir mekansal yapıya dönüşmüştür. Bugünün İstanbul'u, hem yönetsel hem de mekansal anlamda kamusalılığından sıyrılmış bir gerçeklik sunmaktadır.

Aralarında yaklaşık bir asırlık mesafeyle yukarıda değinilen iki dönemin yerel yönetim anlayışlarının İstanbul'daki yansımaları üzerinden yapılacak sınırlı bir karşılaştırmada şu noktalara işaret edilebilir; ilk olarak özünde liberal olmakla birlikte, çok farklı iki dönemden bahsedilmektedir. Birincisi, modernleşme ve merkezleşme sancılanna ve kamu hukukunun gelişim sürecine tekabül ederken, ikinci dönem geçmişe mesafeli yaklaşan daha çok postmodern eksende kurgulanan bir kamusalılık anlayışının ifadesidir ve kamu hukuku özel hukukla ikame edilmektedir.

İki dönemde de sermaye, sahip olduğu akışkanlık düzeyi ile dönemin kentleri üzerinde benzer değişimlere yol açmıştır. Daha çok mekansal organizasyonda somutlaşan bu değişimin etkileri giderek kentsel yaşam kültüründe ayrışma yanında aynı zamanda kentler arası standartlaşmaya doğru da yönelmiştir.

iki dönemi karşılaştırmak: "iktisadi aktör"den "aracıya" yerel yönetimlerin değişimi

Her iki dönemin İstanbul'unda da yerel yönetim politikaları seçici ve parçacı yaklaşımın uygulamalarıdır. Ancak, ilk dönemin bütüne ulaşabilmek için mevcut koşulların zorlayıcılığında gelişen parçacı belediye anlayışını son dönemin bilinçli seçiciliğinden, kentin hakim "ekono-

Adalet Alada

**Bugünün
İstanbul'u, hem
yönetsel hem de
mekansal
anlamda
kamusalılığından
sıyrılmış
bir gerçeklik
sunmaktadır.**

mizm" çerçevesinde "öne çıkarılacak" ya da "görünmez kılınacak" parçaları üzerinde yapılan seçicilikten ayırma gereği ortadadır.

Birinci dönem kabaca sanayileşmenin küreselleşmesi olarak okunabilirse yerel yönetimler, sahip olmadıkları sanayi ve teknolojik altyapıya duyulan (özellikle ulaşım, gaz, elektrik gibi alanlarda) gereksinim nedeniyle imtiyazla uluslararası şirketlere hizmet gördürme yolunu açmıştır. Bu, sanayileşmeyi yaşamadan; dolayimli sonuçlarına katlanmak zorunda kalan Osmanlı kent yöneticilerinin çok yönlü pragmatik çözümleniliciliğidir. Son dönem de ise uluslararası hizmet anlaşmalarının ve mali kuruluşların bağlayıcı yaptırımları altında yerel kamu hizmetlerinin piyasalaştırılması adeta kural haline getirilmiştir. Belediyeleşme ölçütü, borçlanabilirlik kriterine dolayısıyla yerelin iktisadi aktör olarak gösterebileceği performansla endekslenmiş duruma getirilmiştir.

Yerel yönetimlere, belediyelere yetki ve sorumluluk aktarımının anlamı, ilk dönemde, merkezleşen devletin yerellerle güçlendirilmesi, meşruiyetini büyük ölçüde kamu hizmeti görmekten alan modern devletin bunu yapabilme enstrümanlarını çoğaltması olarak okunabilirken, ikinci dönemde, ulus devletin farklılaşan yeni konumu çerçevesinde, uygulamaların da gösterdiği gibi yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin piyasaya aktarımında bir "aracılık" işlevi üstlenmektedir. Bu noktada özel çıkarlara havale edilen yerel kamu hizmeti, devletin olduğu kadar yerel yönetimler için de "meşruiyet sorunu"nu gündeme getirebilmelidir.

Yerel yönetimleri demokrasiyle mutlak biçimde ilişkilendiren liberal normatif kuramın sınanma zeminini oluşturan günümüz yerel yönetim deneyimi, bize, "kimin için yerel demokrasi?" sorusunu hiç unutmamayı öneriyor...

Adalet Alada

**Özel çıkarlara
havale edilen yerel
kamu hizmeti,
devletin olduğu
kadar yerel
yönetimler için de
"meşruiyet
sorunu" nu
gündeme
getirebilmelidir.**

2009 yerel yönetim seçimlerinin sonuçları 1989 seçimlerine benzeyebilir mi?

Türkiye’de seçmen davranışları konusunda önemli çalışmaları bulunan Dr. Sezgin Tüzün’den 2009 yerel seçimleri ile ilgili düşüncelerini aldık.

Bana yöneltilen “ulusal ölçekte ve bölgeler bazında geçen seçimlerle karşılaştırıldığında seçmenlerin oy rengini belirleyen temel kriterler-

nel Meclisi seçimi) oyunu yüzde 18 ve sonraki seçimlerde de oyunu yüzde 23 artırarak iktidardaki konumunu perçinledi. 2009 yerel yönetim seçimlerine AKP tek başına iktidar oluşunun ikinci döneminde ve toplam kayıtlı seçmenlerin yüzde 38,1’inin, geçerli oy kullanan seçmenlerin ise yüzde 46,5’inin oyunu arkasında hissederek girecek.

	1999 İl Genel Meclisi Seçimi	1999 Genel Milletvekili Seçimi	2002 Genel Milletvekili Seçimi	2004 İl Genel Meclisi Seçimi	2007 Genel Milletvekili Seçimi
Oy Kullanmayan	13,1	13,0	21,0	23,7	15,8
Geçersiz Oy	2,8	3,9	3,0	2,2	2,4
Değerlendirme Dışı	15,9	16,9	24,0	25,9	18,2
DSP	15,7	18,4	0,9	1,6	0,0
AKP	0,0	0,0	26,1	30,9	38,1
CHP	9,3	7,2	14,7	13,5	17,1
MHP	14,4	14,9	6,4	7,7	11,7
DYP (DP)	11,1	10,0	7,3	7,4	4,4
Diğer Partiler	33,6	32,6	20,6	13,0	10,5

Tablo 1: Son 10 yıl içinde yapılan genel milletvekili ve il genel meclisi seçimlerinde öne çıkan partilerin kayıtlı seçmen toplamına göre oy oranları ve değerlendirme dışı kalan oy düzeyleri

de ve oyların dağılımında nasıl bir tablonun oluşacağını düşünüyorsunuz?” sorusu, elde sağlıklı ve ayrıntılı kamuoyu yoklamaları olmadan ve de seçimlerden beş ay önce kolayca yanıtlanabilecek bir soru değil. Yine de, geçmiş seçim bilgi ve bulgularından hareketle kimi genel değerlendirme ve yorumlarda bulunmak mümkün. Ben de sorunuzu, geçmiş seçimlere ilişkin verilerden ve de içinde bulunulan dönemin sosyal, ekonomik ve politik konumundan hareketle ulaşılan kimi çıkarımlardan yararlanarak yanıtlamaya çalışacağım.

son on yılın seçimleri

Son on yılda tüm ülkeyi kapsar biçimde 3 genel milletvekili, 2 de il Genel Meclisi seçimi yapıldı. Bu seçimlerin ilk ikisinde, yani 1999’da yapılan genel milletvekili ve il Genel Meclisi seçimlerinin birinci partisi olan DSP, 2002 ve sonraki seçimlerde neredeyse yok oldu. İşte o noktada da yeni kurulan AKP, 2002 genel milletvekili seçimlerinin birinci partisi olarak tek başına iktidara gelerek izleyen seçimlerde (2004 il Ge-

Bu olgu da AKP’ye, en yakın rakibin iki ka-
tından daha fazla seçmen desteğine sahip bir parti olmanın ego şişkinliğini veriyor. Bu ego şişkinliğiyle de AKP, zaferle çıkmış bir genel milletvekili seçimlerinden yaklaşık 20 ay sonra yapılacak yerel yönetim seçimlerinin il Genel Meclisi ayağını “seçimlerden birinci parti olarak çıkarım” güveniyle değerlendirecektir. Ve iktidar partisi olarak katılacağı bu Mart 2009 yerel yönetim seçimlerinden AKP kendine olan güveni ve “AKP kazanır” düşüncesinin de etkisiyle il genel meclisi seçimlerinden birinci parti olarak çıkabilir. Buna karşın il Genel Meclisi seçimlerinin en çok oyu olan partisi olmak AKP için, seçimlerin galibi olmak anlamına da gelmeyebilir. Çünkü yerel yönetim seçimlerinde sandık başına giden seçmen; büyük şehir / il / ilçe / belde belediye başkanlıkları, belediye ve il genel meclisleri, mahalle muhtarlık ve ihtiyar heyetleri için ayrı ayrı oy kullanacak ve farklı seçimler için farklı tercihlerini sandığa yansıtacaktır. Dört ayın sandıkta oy kullanılarak gerçekleştirilecek seçimler içinde ülke geneli oy dağılımını veren tek seçimin il Genel Meclisi seçimi olmasına karşın,

Sezgin Tüzün

Bu ego şişkinliğiyle AKP, zaferle çıkmış bir genel milletvekili seçimlerinden yaklaşık 20 ay sonra yapılacak yerel yönetim seçimlerinin il Genel Meclisi ayağını “seçimlerden birinci parti olarak çıkarım” güveniyle değerlendirecektir.

en çok tartışma gündemine taşınacak, iktidarın geleceğine de etki yapabilecek seçim ise Büyükşehir Belediye Başkanlığı (BBB) seçimi olacaktır. Çünkü BBB seçimi, tamamı kentlerde ve Türkiye'nin en gelişmiş yerleşim alanlarında yaşayan ve tüm ülkedeki kayıtlı seçmenlerin yüzde 44'ünün oy kullanacağı, Türkiye'nin doğrudan kent-bölge üst yöneticilerinin belirleneceği bir seçimdir. Ayrıca AKP 2004 yerel yönetim seçimlerinde 16 BBB'nın 12'sini kazanırken, 2007 genel milletvekilliği seçimlerinde ise 16 BBB'lığının 13'ünden birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak AKP'nin büyükşehirlerdeki 2007 genel milletvekili seçimlerindeki birinciliği, 2009 BBB seçimlerinde sürmeyebilir. Çünkü belediye başkanlığı seçimlerinde seçmenler doğrudan partiler yerine, adaylığını destekledikleri kişilere ve/veya o kişileri aday gösteren partilere yönelebiliyor. Bu durum da, ortaya büyük ölçekli oy kaymalarını çıkarabilir.

seçmenin parti yerine adaya göre oy kullanması, oy kaymalarına neden olur mu?

Seçmenlerin milletvekili seçimiyle belediye başkanlığı seçimlerinde farklılaşan oy kullanma davranışlarına ilişkin bulgulara 1999 seçimleriyle ulaşıldı. 1999 seçimleri, yerel yönetim ve genel milletvekili seçimlerinin birlikte yapıldığı ve seçmenin farklı seçimler için aynı anda aynı ayı oy kullandığı özel bir laboratuvar ortamını tanımlıyor. Bu seçimlerde ortaya çıkan tablo seçmenlerin çok önemli bir kısmının milletvekili seçimi ile Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimi

minde aynı partiye oy verme yerine, belediye başkanlığı seçiminde aday tercihini öne çıkararak milletvekili seçimi ile belediye başkanlığı seçimlerinde iki farklı partiye oy verebildiklerini gösterdi.

1999 genel ve yerel yönetim seçimlerinde 15 büyük ilde "büyükşehir" belediye başkanlığı için sandık başına giden seçmenler aynı seçim sürecinde "ilçe belediye başkanlığı" ve "milletvekili" seçimi için de oy kullandılar. Seçmenler bu süreçte iki ayrı partinin belediye başkan adayına oy verebiliyorlar. Örneğin ilçe belediye başkanlığı için A, büyükşehir belediye başkanlığı için B partisinin adayına oy veren seçmen oranı 1999 seçimlerinde kayıtlı seçmenlerin yüzde 1,4 ile yüzde 19,3 arasında değişirken, bunun etkisi partilerin oylarında yüzde 2,7 ile yüzde 38,6 arasında değişen oy kaymaları olarak ortaya çıkıyor.

Genel milletvekili seçimleriyle büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde seçmenlerin parti tercihleri karşılaştırılması yapıldığında ortaya çıkan fark, (ilçe / büyük şehir) belediye başkanlığı seçimlerinde gözlenen parti oy dağılım farklılaşmasının çok daha ötesine geçiyor. Örneğin Adana'da kayıtlı seçmenlerin yüzde 7,5'i, belediye başkanları için iki ayrı parti tercihini sandığa yansıtırken, kayıtlı seçmenlerin en az yüzde 16'sı ise BBB ve milletvekili seçimi için iki farklı tercih, iki farklı yöneliş sergiliyor. Yani aynı seçimde iki farklı partiye oy veren seçmenlerin oranı iki katına çıkıyor. Mersin'de (en düşük farklılaşma yaşanan büyük şehir olarak) kayıtlı

Sezgin Tüzün
Genel milletvekili seçimleriyle büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde seçmenlerin parti tercihleri karşılaştırılması yapıldığında ortaya çıkan fark, belediye başkanlığı seçimlerinde gözlenen parti oy dağılım farklılaşmasının çok daha ötesine geçiyor.

	Partilerin Oy Oranlarında Belediye Başkanları Seçimi Arası Fark	Farkı Yaratan Seçmen Oranı	Partilerin Oy Oranlarında Genel Milletvekili Seçimi ile Fark	Farkı Yaratan Seçmen Oranı
Adana	15,0	7,5	32,0	16,0
Ankara	27,5	13,8	58,1	29,1
Antalya	8,5	4,3	29,8	14,9
Bursa	8,4	4,2	27,9	14,0
Diyarbakır	9,3	4,7	20,3	10,2
Erzurum	7,5	3,8	18,6	9,3
Eskişehir	20,1	10,1	32,6	16,3
Gaziantep	10,3	5,2	33,7	16,9
Mersin	2,7	1,4	14,6	7,3
İstanbul	8,4	4,2	28,3	14,2
İzmir	10,2	5,1	34,5	17,3
Kayseri	8,5	4,3	24,6	12,3
Kocaeli	10,7	5,4	55,3	27,7
Konya	7,5	3,8	15,4	7,7
Samsun	38,6	19,3	56,6	28,3

Tablo 2. 1999 Milletvekili ve Yerel Yönetim Seçimlerinden hareketle 15 büyük şehir için hesaplanmış aynı anda farklı partilere oy kullanan seçmenlerin kayıtlı seçmenler içindeki asgari düzeyleri

seçmenlerin yüzde 7,3'ü, Ankara'da (en büyük farklılaşmanın yaşandığı büyük şehre örnek olarak) ise yüzde 29,1'i 1999 genel milletvekili ve Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinde tek bir partiyi oy vermek yerine iki farklı parti için oy kullanıyorlar. Bu da, partilerin oylarında farklı davranış sergileyen seçmenlerin iki katı büyüklüğünde bir oy kaymasına neden oluyor. Kayıtlı seçmen baz alınarak hesaplanan bu fark, geçerli oylar ölçütü alınarak hesaplandığında ise seçime katılım düzeyi düşükçe etkisi artan oransal oy kaymalarına kaynaklık ediyor.

2004 ve 2007 seçimlerinde büyük şehirlerdeki oy dağılımları

Aşağıdaki tabloda 2004 seçimlerinde 16 büyük şehirde kayıtlı seçmen bazına göre BŞBB seçimlerinin sonuçlarıyla, yeni düzenlenmiş büyük şehir sınırlarına göre 2007 seçimlerinde rakip partilerin oy dağılımları görülüyor. Büyük şehir belediyelerinin sınırlarının 2008'de yeniden düzenlenmesi 2004 seçimlerinde tüm ülke seçmenleri içerisinde yüzde 35,4 olan büyük şehir seçmen oranını yüzde 44'e yükseltiyor. 2004 BBB seçiminde 16 büyük şehrin toplam oy dağılımına bakıldığında, AKP (% 31,3) adaylarına oy veren seçmen kadar bir kesimin (% 32) ya oy kullanmadığı ya da oyunun geçersiz olduğu

görülüyor. Kalan seçmenlerin ise yaklaşık yarısı (% 16,6) CHP adaylarına, diğer yarısı da tüm diğer partilerin adaylarına oy vermişler. 2007 genel milletvekili seçimlerinde yeni sınırlarıyla 16 büyük şehir seçmeni yüzde 36,1 oranında AKP adaylarına oy verirken AKP adaylarına oy vermeyen seçmenler kabaca üçe bölünüyor. İlk üçte bir, CHP adaylarına (% 20,5) oy veren seçmenlerden oluşuyor. İkinci üçte bir (% 20,4) sandık başına gitmeyenlerle oyu geçersiz sayılanları; üçüncü üçte bir ise (% 23) AKP ve CHP dışındaki tüm partilerin adaylarına oy veren seçmenleri kapsıyor. Yani 2004 BBB seçimlerinde olduğu gibi 2007 genel milletvekili seçimlerinde de tartışılmaz biçimde AKP büyük şehirlerin birinci partisi. Hem de 2004'ten daha da güçlü bir biçimde. Mart 2009 yerel yönetim seçimlerine AKP hem iktidar partisi, hem de 13 büyük şehirde birinci, 3 büyük şehirde ikinci parti olarak katılacak. AKP Diyarbakır'da 2007 seçimlerine bağımsız olarak katılan DTP adayları ile İzmir ve Mersin'de CHP adaylarına karşı ikinci parti olarak BBB için yarışırken, tüm diğer büyük şehirlerde BBB seçimine birinci parti olarak katılacak.

AKP 16 büyük şehirden 6'sında kendini izleyen partiyle arasında öylesine büyük oy farkı oluşturmuş ki, seçmenlerin parti – aday tercih farklılaşması bile bu farkı kapatmakta yetersiz kalıyor. 2007 seçim sonuçlarına göre AKP'nin

Sezgin Tüzün

**AKP Diyarbakır'da
DTP adayları ile
İzmir ve Mersin'de
CHP adaylarına karşı
ikinci parti olarak
BBB için yarışırken,
tüm diğer büyük
şehirlerde BBB
seçimine birinci
parti olarak
katılacak**

	2004 Yerel Yönetim Seçimleri				2007 Genel Milletvekili Seçimleri			
	Geçerli Oy Oranı	AKP	CHP	Diğer	Geçerli Oy Oranı	AKP	CHP	Diğer
Adana	64,4	25,6	11,6	27,2	74,6	26,6	19,5	28,5
Ankara	72,1	39,7	9,1	23,3	83,5	38,9	24,7	19,9
Antalya	65,0	22,4	17,0	25,6	81,3	28,6	26,8	25,9
Bursa	69,8	37,5	12,1	20,2	84,9	43,5	17,0	24,4
Diyarbakır	55,9	19,7	0,5	35,7	62,8	24,3	1,2	37,3
Erzurum	58,2	35,6	0,9	21,7	73,3	52,1	1,9	19,3
Eskişehir	78,0	32,2	0,0	45,8	85,6	38,0	23,7	23,9
Gaziantep	64,5	37,0	21,6	5,9	77,9	46,6	14,8	16,5
Mersin	68,0	13,6	23,2	31,2	73,0	20,5	21,0	31,5
İstanbul	65,7	29,8	19,0	16,9	77,2	34,9	20,9	21,4
İzmir	71,5	23,3	33,7	14,5	81,1	24,9	29,7	26,5
Kayseri	65,7	46,1	6,1	13,5	87,4	59,5	8,5	19,4
Kocaeli	71,5	36,5	23,0	12,0	83,9	41,5	16,3	26,1
Konya	75,9	47,1	1,7	27,1	85,7	64,1	4,4	17,2
Sakarya	73,4	27,5	4,6	41,3	81,3	43,2	8,4	29,7
Samsun	68,2	31,5	22,3	14,4	78,9	41,4	17,8	19,7
16 Büyükşehir								
Toplamı	68,0	31,3	16,6	20,1	79,6	36,1	20,5	23,0

Tablo 3. Büyük Şehir belediye sınırları içinde 2004 BBB seçimi ve 2007 Genel Milletvekili seçiminde toplam geçerli oy oranları ile AKP, CHP ve tüm diğer parti ve bağımsızların kayıtlı seçmenlerden aldıkları oyların dağılımı

seçime rakipsiz katılacağı izlenimi veren bu belediyeler Bursa, Erzurum, Gaziantep, Kayseri, Konya, Sakarya illerinin Büyükşehir Belediye Başkanlıkları olarak öne çıkıyor. Söz konusu 6 büyük şehirde AKP, 2007 seçimlerinde oylarını 2004 BŞBB seçimlerine göre önemli oranda artırırken, rakipleri ise oylarını ancak çok sınırlı bir düzeyde arttırabilmiş.

AKP 2004 BŞBB seçimlerinde seçimi kazanamadığı 4 büyükşehirden üçünde 2007 genel milletvekili seçimlerinde ikinci parti olurken, Eskişehir büyükşehir sınırları içerisinde önemli bir oy farkıyla birinci parti olmayı başarıyor. Ancak burada dikkat çeken nokta, Eskişehir'de Belediye Başkanlığını 2007 seçimlerinde bu yerleşim bölgesinin ikinci partisi tarafından da desteklenen bir başka partinin (DSP) adayınca kazanılmış oluşudur.

Adana, Ankara, Antalya, İstanbul, Kocaeli, Samsun illerinin büyük şehirlerinde gerçekleşecek belediye başkanlığı seçim rekabeti, seçmenlerin parti tercihleriyle aday tercihleri arasındaki farkın bölgenin birinci partisiyle ikinci partisi arasındaki oy farkından büyük oluşu nedeniyle başkan adayları üzerinden yürütülecek bir yarış halini aldığı söylenebilir.

Kaldı ki Eskişehir örneğinde olduğu gibi ilk iki partiden birinin adayı olmamasına karşın birden çok partinin adayı olabileceğine sahip bir küçük parti adayı ya da bağımsız bir aday da seçimden, kazanarak, başarıyla çıkabilir. 2004'ün Eskişehir örneği Mart 2009 yerel yöne-

tim seçimlerinde 16 büyük şehir belediye başkanlığı seçiminden en az 10'unda, yarışmalı bir seçim ortamının yaratılabileceğine işaret etmektedir.

Mart 2009 yerel yönetim seçimleri AKP iktidarı ikinci döneminin ikinci yerel yönetim seçimi olarak yapılacak. Aynı 1989 yerel yönetim seçimlerinin ANAP iktidarının ikinci döneminin ikinci yerel yönetim seçimleri oluşu gibi.

AKP, 2001 ekonomik krizi ardından yapılan 2002 genel milletvekili seçimlerinde geçmişle gelenek bağları olan YENİ bir parti olarak seçimi kazanarak tek başına iktidar olmuştu. 2009 yerel yönetim seçimleri, dünyayı ve Türkiye'yi önemli oranda etkileyen büyük bir ekonomik krizin yaşanma sürecinde yapılacak. Aynı zamanda bu seçimlerin, AKP iktidarının demokrasi tramvayından artık inilebilir diye düşündüğü, içselleştirilmiş neo-faşist uygulamaların adım adım gün yüzüne vurmaya başladığı, rant aktarım kapılarının giderek daralıp ikamelerinin üretilmediği bir dönemde yapılacak olması 2009 yerel yönetim seçimlerine 2004 seçimlerinden farklı anlamlar yükleyecektir. Bu da, Türkiye'nin demokratikleşmesinden yana olan toplumsal sınıf ve tabakalarının önüne kendilerini yenileme ve güçlerini birleştirme şansının sunulduğu bir seçim ortamı getirmektedir. Bu ortamı hangi güçlerin etkin olarak kullanabildiği ise, seçim sonuçlarının 1989 ya da 2004 yerel yönetim seçimlerine benzerliğiyle anlaşılacaktır.

Sezgin Tüzün

AKP 2004 BŞBB seçimlerinde seçimi kazanamadığı 4 büyük şehirde 2007 genel milletvekili seçimlerinde ikinci parti olurken, Eskişehir büyükşehir sınırları içerisinde önemli bir oy farkıyla birinci parti olmayı başarıyor.

	1. Parti		2. Parti		1. ve 2. Partilerin Oy Farkı	Seçmen Tercih Farkı
	Adı	Oy Oranı	Adı	Oy Oranı		
Adana	AKP	26,6	CHP	19,5	7,1	16,0
Ankara	AKP	38,9	CHP	24,7	14,2	29,1
Antalya	AKP	28,6	CHP	26,8	1,8	14,9
Bursa	AKP	43,5	CHP	17,0	26,5	14,0
Diyarbakır	BAĞ	32,8	AKP	24,3	8,5	10,2
Erzurum	AKP	52,1	MHP	11,7	40,3	9,3
Eskişehir	AKP	38,0	CHP	23,7	14,4	16,3
Gaziantep	AKP	46,6	CHP	14,8	31,8	16,9
İstanbul	AKP	34,9	CHP	20,9	14,0	14,2
İzmir	CHP	29,7	AKP	24,9	4,8	17,3
Kayseri	AKP	59,5	MHP	12,0	47,5	12,3
Kocaeli	AKP	41,5	CHP	16,3	25,1	27,7
Konya	AKP	64,1	MHP	7,6	56,5	7,7
Mersin	CHP	21,0	AKP	20,5	0,5	7,3
Sakarya	AKP	43,2	GENÇ	9,9	33,3	Ölçülmedi
Samsun	AKP	41,4	CHP	17,8	23,6	28,3

Tablo 4. Büyük şehir belediye sınırları içinde 2007 Genel Milletvekili seçimi sonuçlarına göre 1. ve 2. partilerin kayıtlı seçmene göre oy oranları, oranlar arasındaki fark ile aynı seçimde farklı partilere oy veren seçmenlerin (seçmen tercih farkı) asgari düzeyi.

söyleşi

sosyal aidiyetler ve bir yere ait olmak

Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde kent üzerine çalışmalarına devam eden Ayça Kurtoğlu ile yerel siyasette sosyal aidiyetler, hemşehrlik ilişkileri eksenli bir söyleşi gerçekleştirdik. Kurtoğlu, Ankara'da yerel siyaset üzerine yapılan ve Keçiören Belediyesi örneğini ele alan kitaplaşan araştırmasının verileri ışığında yerel siyaset ve belediyeçilik anlayışını kentsel hizmetler ve politikalar ışığında değerlendirdi.

İktisat Dergisi - Ankara-Keçiören örneğinde ele aldığınız yerel siyasette sosyal aidiyetlerin ardında yatan temel dinamikler nelerdir?

Ayça Kurtoğlu - Keçiören çalışmasında ele aldığım sosyal aidiyet türü hemşehrlik. Yani, aynı memleketeye ait olmak kurgusundan doğru tanımlanan aidiyet türü... Yerel siyasette sosyal aidiyetler dediğimizde toplumsal kimliklerle yerel siyaset arasında bire bir bağ kurmuş ve kimlikler üzerinden gelişmiş olan toplumsal ilişkiler düzleminde konuşmaya başlamış oluyoruz. Buradan başlamak veya sadece bu bağ üzerinden konuşmak, biraz indirgemecilik yapmak veya hemşehrlik olgusunu bu alana kapatmak nedeniyle olguyu sınırlandırmak olacaktır. Neredeyse istisnasız herkesin aşına olduğu, ama eskinin kalıntısı veya geleneksel olmakla özdeşleşmek gibi pek çok öncül anlamlarla yüklü olan hemşehrliği buradan konuşmaya başlamak, var olan öncül fikirleri oldukları haliyle yineleme ve teyit etmeye dönüşebilir. Bu nedenle, sorunun "toplumsal dinamikler" kısmını biraz daha geniş ele almakta fayda var.

Hemşehrlik bağı bir yandan kişilerin yerel veya genel siyasetle ilişki kurmalarına aracılık eden pek çok benzer bağdan birisidir. Öte yandan, gerek toplumsal bir olgu olarak, gerek bir kimlik olarak, gerekse bir toplumsal ilişki türü olarak hemşehrliğin, devletin izlediği nüfus, nüfusu idare etme ve siyaset siyasaları tarafından belirlendiği görüşündeyim, çünkü hemşehrlik fiziksel mekâna açık referansla kurulmuş, bir "yer"e ait olma hissi ve o histen doğan ilişkidir. "Yer"e ilişkin dinamikler tamamen ve sadece o yerin mahallindeki ilişkilerin mikrososyolojiyle ilgili değildir, çünkü mikrososyolojik ilişkilerin fiziksel mekânı (memleket ve hemşehrlik ilişkilerinin devam ettirildiği yerler) makro süreçler (sosyolojik, iktisadi ve politik) tarafından belirlenir. Aidiyet hissi bunların hepsini birbirine bağlayan unsurdur. Dolayısıyla, hemşehrliğin yerel veya genel siyasette zaman zaman daha fazla

veya tek başına öne çıktığı dönemler olmuştur, ama her zaman belki şimdi daha fazla diğer benzer aidiyetlerle birlikte vardır. Bu yüzden bu aidiyetin kurgulanıp yeniden üretildiği düzlemleri siyasette hemşehrlik bağlamından biraz ayırıştırmak, ama birlikte düşünmek gerekli.

Hemşehrlik kimliğinden başlayacak olursak, aynı memleketeye ait olmak anlamında hemşehrlik bir coğrafyaya aidiyet hissetmek demektir. Bu anlamda kendi başına çok ayrıksı bir kimlik türü değil. Her birimiz kendimizi pek çok coğrafi alana ait hissederiz, çünkü toplumsal ilişkilerin uzamsal anlamında bir toplumsal mekânı olduğu kadar, bu toplumsal mekânın bir de coğrafi karşılığı vardır. Örneğin Doğulu veya Batılı olmak, Türkiyelili olmak, bir okulun öğrencisi olmak (Mülkiyelilik gibi), veya bir semtte doğmuş, büyümüş, oturmuş veya oturuyor olmak (Nişantaşlılık, Karşıyakalılık gibi). Doğal olan toplumsal ilişkilerimizin gelişip serpiştiği yerlerle, ortak deneyime ve oraya ait olmaya dayanan düşünsel ilişki geliştirmemizdir. Bunların her zaman olumlu deneyim olması zorunluluğu da yoktur.

Bir coğrafi mekâna ait hissetmenin doğal olmasına karşın, benzer diyebileceğimiz bu tür aidiyet duygulanı arasında kurulmuş olan hiyerarşi (Doğulu olmanın Batılı olmaktan daha üstün olması veya tersi gibi), ait hissettiğimiz coğrafyanın kurgusu (köy-kasaba, merkez-taşra gibi), toplumsal ve siyasal düzlemde ne kadar önemsendiği ve önemli kılındığının (hemşehrlik veya mahallelilik gibi) birey olarak bizler veya o coğrafi mekânla ilişkili olan kişiler tarafından belirlenebilir değildir. Bugün bizim anladığımız anlamıyla Doğululuk veya Batılılık, uluslararası düzeyde anlamlı gelişmişlik ve az gelişmişlik ayrımlarını da ortaya çıkaran sömürgecilik gibi süreçlerin içinde anlam kazanması gibi veya Türkiye'ye ait olma hissimizin ulus devletleri tarih sahnesine çıkartan uluslaşma siyaseti bağlamında ve bizim aidiyet duygumuzdan bağımsız anlam kazanması gibi, deneyimlerimiz aracılığıyla kendimizi ait hissettiğimiz diğer coğrafi mekânların kurgulayıcısı da birey olarak biz değildir. Coğrafi alanlar veya "yer"ler iktidar ilişkileri içinde kurgulanır ve anlam kazanır; yani belirlenir. Hemşehrliğin coğrafi mekânının, yani "memleket" in ana kurgulayıcısı devlettir. Devletin izlediği nüfus ve nüfusu idare etme siyasalarının iki yönü var. Bunlardan biri, hemşehrliğin tanımlandığı coğrafi alanlara karşılık gelen idari bölünmelerdir. Diğer, doğrudan nüfusu izlemeye aracılık eden "nüfusa kayıtlı olunan yer" şeklinde ifade edebileceğimiz bilgi üzerinden kişilerin

Ayça Kurtoğlu

Hemşehrliğin yerel veya genel siyasette zaman zaman daha fazla veya tek başına öne çıktığı dönemler olmuştur. Ama her zaman, belki şimdi daha fazla, diğer benzer aidiyetlerle birlikte vardır

izlenmesini sağlayan kayıt sisteminin devlet tarafından kurgulanmış olmasıdır. Bunun anlamı şudur: Hemşehrilik ilişkilerini canlı tutan göç gibi, toplumsal dinamikler olmasa bile, verili düzende içinde aynı "memleket"e ait hissetme anlamında hemşehrilik duygusu buralardan kendini yeniden üretilip, kişiler veya bireyler için anlamlı olmaya devam edebilecektir.

Buna karşın hemşehrilik içeriği, yaygınlığı ve niteliğinin ne yönde geliştiği konusunda da toplumsal düzleme ve buradaki makro süreçlere göz atmak yararlı olacaktır. Bu noktada toplumsal ilişkiler düzlemine, yani bir toplumsal ilişki türü olarak hemşehrilik ilişkilerine geçiş oluyoruz. Hemşehrilik ilişkilerinin tanımlanıp gelişmesine aracılık eden en önemli toplumsal dinamik veya makro süreç göçtür. Bildiğiniz gibi sosyolojik anlamda toplumsal dönüşüm son 60-70 yıldır yaşanmaktadır. Bu dönüşüm içinde çok kısa bir zaman diliminde yaşam biçimlerini değiştiren ve göç sürecini yaşayan insanlar, hayatlarını devam ettirebilmek için memleketlerinin dışına çıkmakta, oradan uzakta olan yerlere, şehirlere gitmektedirler. Ana nedeni sosyolojik toplumsal dönüşüm olduğu için göç, kitlesel nitelikte olmuştur, yani aynı yerden çok sayıda insan kentsel alanlara göç etmiştir. Ancak örneğin Ankara şehir planının gelişmesinin öyküsü bile bize, siyasi otoritelerin böylesi bir göçün gelişmesini öngörmediğini göstermektedir. Bunun kişilerin hayatları bakımından anlamı, aslında sosyolojik olarak kaçınılmaz olan göçün, göç edenler ve onların içine girdikleri toplumsal alanlarla ilişkiler bakımından kendi haline bırakılıp düzenlenmemiş olmasıdır. Makro düzeyde kendi haline bırakılmak nedeniyle destek mekanizmalarının veya kurumların kurulmadığı süreçte kişiler kendi destek mekanizmalarını kendileri yaratmaktadırlar. Bu destek mekanizmalarına aracılık eden toplumsal bağlardan birisi de hemşehrilik olmuştur.

Toplumsal destek mekanizması olarak hemşehrilik gelişmesine aracılık eden bir başka dinamik de zincirleme göç dediğimiz olgu, yani insanların bir biri ardına bir yerden (köy, kasaba) aynı yere (Ankara, İstanbul gibi) göç etmesidir. Bütün göç çalışmaları, kitlesel ve zincirleme göçün olduğu yerlerde aynı yerden (memleket) göç edenlerin bir birine yakın yerlerde oturduklarıdır. Yine doğal olan, bilmediğimiz bir yere yerleşmek durumunda kaldığımızda akraba, arkadaş gibi sosyal olarak bize yakın olanlarla aynı yerde veya onlara ulaşılabilir mesafelerde bir yer bulmaya çalışmamızdır. Bunun bir nedeni, tanıdığımız bir toplumsal çevrede yaşamayı tercih etmemizdir. Ulaşımın kolaylaşması fiziksel yakınlık arayışını azaltsa da iletişim araçlarının gelişmesi ve ucuzlaması toplumsal yakınlığın sık iletişim aracılığıyla devam etmesine aracılık edebilmektedir. Diğer bir neden, güven-

de hissetme ihtiyacıdır. Yani, çevremizde dayanışabileceğimiz birilerinin olmasına duyduğumuz ihtiyaçtır. Kişilere güven duyma ihtiyacını ortaya çıkartan, kamunun toplumsal adaleti sağlayacak refah mekanizmaları yeterince gelişmemiş olması, işlemiyor olması veya yokluğudur. Bu bağlamda politik ve iktisadi makro süreçler biraraya gelmiş durumda. Türkiye'de bu tür destek mekanizmaları hiç bir zaman tam gelişmedi, ancak özellikle 1980'lerden beri yeni-liberal politikalar kamunun küçültülmesi mantığına dayandığı için son 30 yıldır gelişen kimi mekanizmalar da genellikle hizmetin satın alınması mantığı üzerinde yükselmektedir ve hizmete erişim bireylerin satın alabilme kapasiteleriyle sınırlıdır.

Aile üyeleri, akraba, tanıdık birliklikleri, hemşehrilik gibi memleketten bir birlerini tanımayanlar arası veya göç edilen yerde tanışılan ve ortaklıklar kurulan ilişkileri ve bunların uzantısı olan başka ilişkileri de ortaya çıkartmış ve pekiştirmişlerdir. Kaldı ki kamusal destek mekanizmalarının yokluğu veya az gelişmişliği ve bireylerin satın aldığı destekler formunu almış olması, bir yandan aile, akraba ve hemşehrilik veya benzeri türdeki ilişkilerde artışa, ama eş zamanlı olarak da yeni-liberal politikaların toplum üyelerini bireycileştirmesiyle topluluk-birey gerilimine neden olmaktadır. Örneğin hemşehrilik örgütlerinin sosyal dayanışma başlığı altında kurulmuş olmaları toplumsal destek mekanizmalarına duyulan ihtiyacı göstermesi bakımından anlamlıdır. Yasal sınırların örgütlerin hangi adla kurulup ne tür faaliyetlerde bulunabileceği konusunda belirleyiciliği olsa da örgütlerin bu adla kurulmuş olması sadece yasal sınırlar nedeniyle değil, grupların dayanışma ihtiyacında olduğunu da gösterir. Ancak unutmamız gereken konu, aile, akraba, komşuluk ilişkilerinin ötesine geçen toplumsal destek mekanizmaları dediğimiz dayanışmaların kurulması, hem yeni yere alışmayı hem de burada refahın artmasını gerektirdiği için zaman alır. Örneğin bir yerden göç dalgasının başlamasıyla, o yere ait derneklerin kurulmaya başlaması arasında ortalama 10 yıllık zaman farkı vardır. Zorunlu göçte tabi olanların durumları, toplumsal destek mekanizmalarının üstlendikleri işlevini göstermek bakımından ilginçtir. Yapılan çalışmaların ortaya koyduğu gibi, zorunlu göç durumlarında sürecin göç edenlerce planlanmamış olması ve çok ani gerçekleşmesi nedenleriyle ve kurumsal destek mekanizmalarının yokluğunda, zorunlu göç, göç edenlerin toplumsal destek mekanizmalarından yoksun kalmalarına ve ani yoksullaşmalarına neden olmaktadır. Topluluk-birey gerilimi bağlamında eskinin kalıntısı olduğu düşünülen dayanışmaya ne oluyor diye baktığımızda, dayanışmanın da araçsallaştığını gözlemliyoruz. Yani, dayanışma kişisel kazanımlara aracılık ettiği

Ayça Kurtoğlu

Kamusal destek mekanizmalarının yokluğu veya az gelişmişliği ve bireylerin satın aldığı destekler formunu almış olması yeni-liberal politikaların toplum üyelerini bireyselleştirmesiyle topluluk-birey gerilimine neden olmaktadır.

müddetçe insanların, amaç-araç ilişkisi çerçevesinde içine girdikleri bir toplumsal ilişki haline gelebiliyor. Basitleştirerek ifade edilirse dayanışma, kişisel olarak "yapılabilir" ve "yaptırabilir" yeteneğinin aracı haline alıyor.

Keçiören çalışması da yerel siyasette seçilmiş olanların aile, akraba ilişkilerinin hem fiziksel mekanda hem de iletişim kurma anlamında sosyal mekanda çok yakın temasta olduklarını göstermişti. Aile veya akrabalık ilişkilerinin sık ve yoğun olması doğrudan ve zorunlu olarak hemşehrilik ilişkilerine geçişi gerektirmez, ancak benzer ilişki türü olması nedeniyle, aile ve akraba ilişkilerindeki yoğunluk, evliliklerde aynı memleketli olmaya önem verilmesi gibi unsurlar bir yandan seçilmiş olanların geçmişlerinde toplumsal destek mekanizmalarına duydukları ihtiyacı ortaya koymaktadır, diğer yandan tüm bunlar hemşehrilik ilişkilerinin gelişmesini besleyen faktörlerdir. Hemşehrilik veya benzeri aidiyetleri ve ilişkileri besleyen faktörler var oldukça, bu ilişkilerle fiili siyaset, daha doğrusu seçimler etrafında tanımlanan siyasetle ve fiili siyasetin işleyişi nedeniyle yakınlaşma söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, hemşehrilik aidiyetiyle ilişkili bir başka makro süreç, fiili siyasetin dinamikle-ridir.

İktisat Dergisi - Yerel siyasette sosyal ilişkilerde ilksel bağların etkisinin Büyükşehir örneklerinde yoğunlaşması ile kentsel politikalar ve hizmetler açısından Büyükşehir belediyeçiliği arasında bir bağlantı kurulabilir mi?

Ayça Kurtoğlu - En başta belirtmem gereken konu, hemşehrilik gibi kimliklerin "ilksel" bağ olarak tanımlanması yaygın olmakla birlikte, yukarıda bahsettiğim nedenlerle böyle tanımlamanın yanıltıcı olabileceği. Soruda neyin neye öncül olduğu konusu var. Acaba "ilksel" bağlar mı şehirde siyaset tarafından belirlenmekte, yoksa bu bağlar mı siyaseti ve politikaları belirlemekte. Ben ikisinin de yukarıda hemşehrilik bağlamında anlatmaya çalıştığım gibi, daha makro süreçlerce belirlendiğini düşünüyorum. Yukarıda hemşehrilikle ilgili olan kısmı biraz açıkladım. Siyasetin belirlendiği politik makro sürece gelince, siyaseti kit kaynaklara ulaşmak ve bunların dağıtımında etkili olmak anlamında bir yarışma olarak tanımlanması yaygındır. Bu yarışmaya kimin, nasıl, ne dereceye kadar gireceği siyasal rejim tarafından belirlenir. Var olan rejimde bir birleriyle yarıştığı düşünülen siyasi partiler var. Bir birleriyle farklı ideolojiler altında yarışırken siyasal partilerden, temsil ettikleri toplumsal grupların çıkarlarını siyaset sürecine yansıtması ve bunları takip etmesi beklenir. Yine ideal durumda toplum yatay olarak örgütlenmiştir. Yani bireyler, bireysel çıkarlarını paylaş-

ıtları başkalarıyla bir araya gelip toplumsal güç odakları, yani örgütler oluşturarak çıkarlarının temsil edilmesi yönünde çalışırlar. Türkiye'de yatay örgütlenme (mesela sınıfa dayalı örgütlenme) tarihin hiç bir döneminde fazlaca teşvik edilmemiştir. Dolayısıyla, kişilerarası sadakate dayalı dikey örgütlenmeler çoğunluktadır. Ayrıca, yatay örgütlenmenin temsilcisi olan örgütlerde de dikey yani kişiler arası hiyerarşik sadakate dayalı ilişkilerin varlığını gözlemlemek zor değildir. Siyasi partilerde de durum çok farklı değildir. Siyasi alanda partilerin rolü ve amacı, şeffaflık, talepleri toplayıp yansıtabilme, sorumluluk alma veya özen gösterme etiğinin geliştirilip gereklerini yerine getirerek temsil etme kapasitesinin artırılmasından çok, en fazla oyu alabilmek ; yani bir anlamda demokrasi oyununun şekilsel kurallarını yerine getirip, mümkün olduğunca çok oy toplamaktır. Ana kaygı mümkün olduğunca çok oy toplamak olduğunda, hem siyasal ve toplumsal süreçler içinde oluşmuş hemşehrilik ve benzeri gruplar kendileri yararına siyaseti etkilemek çabasına girebiliyorlar, hem de siyasi partiler bu gruplar aracılığıyla oylarını artırmak yönünde çaba gösterebiliyorlar. Bu tür doğrudan ilişkiyi yerel siyasette veya şehir siyasetinde daha fazla gözlemlemek mümkün, çünkü yerel yönetimler kişilerin gündelik hayatlarını çok daha fazla ilgilendirir. Dikey örgütlenmiş gruplar halinde ve grup için siyaseti etkileme, kimi grupların başka türlü erişemeyecekleri kaynaklara erişimini kolaylaştırmaktadır, ancak siyasal meşruiyetin bu çerçevede kazanılması kent düzeyinde dağıtılan kaynakların ve dolayısıyla toplumsal adaletin yanlı dağıtılmasına neden olmaktadır.

Parti içinde veya seçildikten sonra, toplumsal grupların özelliklerini taşıyan kişilerin bulunması anlamında betimsel temsil değil de grupların çıkarlarının temsil edilmesi anlamında niteliksel temsile ilişkin kaygıları görmek çok zor. Aslında bu kaygıların ortaya çıkmasını teşvik edecek yasal çerçeve de yok. Dolayısıyla fiili durumda "ilksel" dediğiniz bağlar aracılığıyla kurulmuş olan topluluklara benzer şekilde işleyen, farklı olanı dışlayıcı, yok edici, değersizleştirici bir çerçeve, işleyiş ve uygulamalar var.

Yapılan çalışmalar, Türkiye'de patronaj ve klientelist ilişkilerin, formları dönemden döneme çeşitlilik gösterse de, siyasette her dönemde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Klientelizm ve patronaj bağlamında kişiler arasında kurulan ilişkiler arkadaşlık, kirvelik gibi bir tema üzerinden tanımlanır. Hemşehrilik patronaj ve klientelizme aracılık eden temalardan sadece biridir. Hemşehriliğin hem seçilenler, hem seçenler bakımından bir anlamda "geçer akçe" olması, hemşehrilik bağının ve aidiyet duygusunun devamlılığına katkıda bulunur. Bu oldukça, siyasetçilerin daha çok dikkatini çekebilir ve siyaset-

Ayça Kurtoğlu
Yapılan çalışmalar, Türkiye'de patronaj ve klientelist ilişkilerin, formları dönemden döneme çeşitlilik gösterse de, siyasette her dönemde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

le daha çok içi içe geçebilir, yani başka bir tema daha baskın oluncaya kadar veya diğer temalarla birlikte spiral şeklinde genişleyip büyüyen bir döngüdür. Bu noktada neyin neye öncül olduğu çok önemli değil. Önemli olan siyasette patronaj ve klientelizm gibi ilişkilerin, kaynakların eşitsiz dağılım ve bölüşüme neden olmasıdır. Bu yüzden, döngünün kırılması, fiili siyasetin işleyişinin değişmesiyle mümkündür, ancak kamu-sal/kurumsal destek mekanizmaları olmadığına veya yetersiz olduğunda, döngünün kırılması başka sorunlara neden olacaktır.

İşleyişin kuralları ve içeriği böyle olduğu yerde, kentsel politikalar da daha çok, kentsel rantın ve belirli toplumsal katmanların rahatının artırılması fikri üzerine kurulmuş durumda. Bu şehir nasıl görünüyor, şehrin kendisi şehir olma özelliklerini taşıyor mu, taşıyorsa şehirde yaşayanlar bu işlevlere nasıl ulaşır, şehirde yaşayanların şehre ve yönetimine hangi model otobüs çalışsın gibi şekilsel değil, niteliksel katılımı nasıl artırılır, insanlar bir şehirde en fazla nasıl özgür hissederler gibi konular üzerine politikalar ya üretilmiyor, ya kentin yönetim politikasının merkezinde değil veya yukarıda bahsettiğim şekilde dışlayıcılık, yok sayma üzerine kuruluyor. Kentsel dönüşüm projelerinin, dönüştürülen yerlerde eskiden beri yaşayanları nasıl dışladıklarını görüyoruz.

Kentte yaşayanların ihtiyaçlarının ne olduğu da nasıl karşılanabileceği de yukarıdan belirleniyor. Kimi zaman su, ısınma, sağlık gibi birincil ihtiyaçların karşılanması ve toplumsal eşitlik ve adalet fikri üzerinden dağıtılmasını düşünmek bile problem olabiliyor. Kent rantından ne kadar fazla kişi doğrudan veya dolaylı çıkar sağlıyorsa, rantı yaratabilen partilerin oylan o kadar artıyor. Bunun bir sonucu, kentsel ranttan faydalanma olanağı olamayanların, derdini anlatma

kanallarına erişimi olmayanların, toplumsal destek mekanizmaları kuramamış olanların, örgütlenemeyenlerin veya genele benzemez olanların ya engelli örneğinde olduğu gibi yok sayıldıkları için, ya yaşlılar örneğinde olduğu gibi ihtiyaçlarının ne olduğu yukarıdan tanımlandığı için veya tinerciler örneğinde olduğu gibi sistemin ürettiği bir grup oldukları halde istenmeyen unsur oldukları için dışlanmasıdır. Bir başka sonucu ise gerek hemşehrlik gibi grup ve toplulukların kurgusunun aile merkezli ve erkekten doğru tanımlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Grubun sorunlarına siyaset cevap verebildiğinde bile, sorunlar bu eksenlerde tanımlanmakta ve çözümler yine bu eksenlerde üretilmektedir. Bu nedenle, örneğin pazaryerleri sürekli değiştirilerek günden güne modernleştirilirken, sokaklar, caddeler sadece arabalarıyla dolaşan ve erkek gibi araba kullanabilen kadınlar için güvenli yerler olabiliyor. Birincil ihtiyaçların (elektrik, su, telefon) karşılanması konusunda problem çıktığında, üretilmiş olan çözümlerin hemen hepsinin evde birden fazla kişinin bulunduğu ve bunlardan birinin de evde oturduğu varsayımı üzerine kurulmuş olduğunu görürüz.

Yine de tüm bunların sorumlusu tek tek siyasetçiler veya kentsel politikaları tasarlayanlar değil, egemen yönetme zihniyeti ve siyasal alanın neyi kabul edilebilir gördüğü ve neye izin verdiğidir. Tek tek siyasetçiler, kentsel politikaları tasarlayanlar ve oy toplama yarışına indirgenen siyasete destek verenler bu zihniyetin sadece taşıyıcısı olarak görülebilir. devletin yeniden yapılandırılması ve yerelleşme

Ayça Kurtoğlu

Kentte yaşayanların ihtiyaçlarının ne olduğu da nasıl karşılanabileceği de yukarıdan belirleniyor. Kimi zaman su, ısınma, sağlık gibi birincil ihtiyaçların karşılanması ve toplumsal eşitlik ve adalet fikri üzerinden dağıtılmasını düşünmek bile problem olabiliyor.

devletin yeniden yapılandırılması ve yerelleşme

Türkiye, son on yılda, 1998'de imzalanan IMF anlaşmasıyla başlayan dönemde kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecinden geçmiş bulunuyor. Bu süreçte, personel rejiminden denetim mekanizmalarına, sosyal güvenlik sisteminden kamu ihale düzenine, altyapı hizmetlerinden yerel yönetimlere, neredeyse bütün devlet kurumlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin yasa tasarıları gündeme getirildi. Bu reform dalgasında gündeme gelen en önemli başlıklardan biri de, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini öngören Kamu Yönetimi Reformu idi. "Yerelleşme", "özelleştirme", "yönetişim", "teknokrazi" gibi ilkelere belirlenen bu reform paketi, neoliberal reform programının en temel unsurlarından biri olarak gündeme getirilmişti. Türkiye'de son dönemde yerelleşme doğrultusunda gündeme gelen en kapsamlı girişim olan tasarı, düzenleyici devlet modelinin taşra örgütlenmesini kurmayı hedefliyordu.

Kamu Yönetimi Reformu'nun en temel boyutlarından biri olan yerelleşme, daha çok "demokratikleşme", "karar alma süreçlerinin halka yaklaştırılması", "katılımcılık", "kültürel çoğulculuk" gibi gerekçelerle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Nitekim, yerelleşmeyi, geçmişte merkezi yönetim ve merkezi yönetimin taşra teşkilatı tarafından yerine getirilen hizmetlerin yerel yönetimlere devredilmesi ve yetkilerin atanmışlardan seçilmişlere aktarılması çerçevesinde algılayan geniş bir kesim de, demokratikleşme adına yerelleşmeye umut bağlamış görünmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de devletin yeniden yapılandırılması ve yerelleşme adına gündeme getirilen reform projeleri incelenecektir. Bu çerçevede, çalışmanın ilk bölümünde, reform projelerine temel kuramsal dayanağı oluşturan "düzenleyici devlet modeli" ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, düzenleyici devlet modelinin en temel boyutlarından birini oluşturan yerelleşme projesini uygulamaya geçirmek üzere gündeme getirilen Kamu Yönetimi Reformu üzerinde durulacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, sağlık hizmetlerindeki yerelleştirme tasarıları incelenecektir. Bilindiği üzere, yerelleşme projesini uygulamaya geçirme hedefiyle yasalaştırılmaya çalışılan Kamu Yönetimi Reformu anayasa aykırılık nedeniyle gündemden kaldırılmış, bunun yerine her bir kurumun/hizmetin ayrı ayrı yerelleştirilmesine girişilmiştir. Sağlık hizmetleri, bu yerelleştirme projesinin en önemli uygulama alanlarından birini oluşturmaktadır.

Sağlık reformuna ilişkin incelemeyle, yerelleşmenin uygulamada ne tür sonuçlar doğurduğunun sergilenmesi amaçlanmaktadır.

I. neoliberalizm ve devletin yeniden yapılandırılması

Günümüz Türkiye'sinde devletin yeniden yapılandırılmasını öngören neoliberal reformlar "ikinci kuşak yapısal reformlar" başlığı altında gündeme getirilmektedir. Temelde 1980 sonrası neoliberal reformların devamı niteliğinde olan, fakat bazı "yeni" açılımlar içermesi nedeniyle "ikinci kuşak" olarak adlandırılan bu reform projesi, 1980 sonrası dönemin "minimal devlet" modelinden farklı olarak "düzenleyici devlet" modeli olarak adlandırılan bir devlet modelini hedeflemektedir. Düzenleyici devlet modelinin ortaya çıkması, asıl olarak, minimal devlet modeli çerçevesinde yürütülen reformların başarısızlığa uğraması nedeniyle doğan gereksinimlerden kaynaklanmıştır. Bilindiği üzere, minimal devlet modeli, 1970'lerin ekonomik ve siyasal krizlerinden, devletin ekonomiye yönelik müdahalelerinin artmasını ve refah politikalarını sorumlu tutan neoliberal yaklaşımın egemenliğini kurmasıyla gündeme gelmişti. Bu yaklaşıma göre, ekonomideki yeniden yapılanma, devletin ekonomiye müdahalelerinin sınırlandırılarak piyasa araçlarının yaygınlaştırılmasına dayanmalıydı. Neoliberalizmin bu bakışı, piyasa mekanizmasına ilişkin aşırı iyimser varsayımlara dayanıyordu. Ancak, 1980'lerin sonlarına gelindiğinde, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından, neoliberal reçetelerin vaatlerini yerine getiremediği ve saygınlığını büyük ölçüde yitirdiği ortaya çıkmaya başlamıştı (Przeworski, 2004; Saad-Filho, 2008: 191-201). Nitekim, ikinci kuşak yapısal reformlar, düzenleyici devlet modeli ve yönetişim gibi açılımlar da, asıl olarak, neoliberalizmin bu başarısızlıklarının nedenlerini ortadan kaldırma amaçlı bir yenilenme girişiminden başka bir şey değildi.

Neoliberalizmin yenilenme çabalarını iki temel başlıkta ele almak mümkün görünmektedir. Ekonomi ve devletin rolü konusundaki değişim "düzenleyici devlet" modelinin ortaya konmasıyla, demokrasi anlayışı konusundaki değişim de "yönetişim" modelinin geliştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ekonomi ve devletin işlevleri konusundaki değişimin temelinde, minimal devlet modelinin serbest piyasa modeline, deregülasyona, devletin ekonomiye müdahalelerinin sınırlandırılmasına odaklanan yaklaşımının, piyasa mekanizmasının etkinliğinin ve serbest rekabetin

Faruk Atay*
Ergül Acar**

Türkiye'de son on yılda, neredeyse bütün devlet kurumlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin yasa tasarıları gündeme getirildi.

*Yrd. Doç. Dr.,
Akdeniz Üniversitesi, İİBF,
Kamu Yönetimi Bölümü.

** Doktora öğrencisi,
Ankara Üniversitesi, SBE,
Kamu Yönetimi ve Siyaset
Bilimi Anabilim Dalı.

sağlanması için yeterli olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Buna göre, rekabetçi piyasa yapılarına ulaşılabilmesi için devletin kartelleşmeyi önleyici, rekabeti güvenceye alan, yolsuzlukları önleyen, şeffaflığı sağlayan, girişim özgürlüğünü genişleten ve tüketici haklarını koruyan etkin önlemler alması gerektiği kabul edilmektedir. Piyasa mekanizmasının etkin işleyişi için gerekli görülen bu adımların atılabilmesi için yeni yönetim düzeneklerine gereksinim duyulmaktadır. Bu çerçevede, serbest piyasa ekonomisini güçlendirecek kurumların oluşturulması, devletin düzenleyici işlevlerinin (bağımsız düzenleyici kurumlar) geliştirilmesi ve düzenleyici devlet modelinin kurumsallaştırılması için bir "kamu reformu" gerçekleştirilmelidir (OECD, 2002; DPT, 2005). İkinci kuşak reform programının ekonomik yeniden yapılanma başlığı altında gündeme getirdiği öneriler, temelde, küreselleşmeye uyum, serbest piyasa modelinin altyapısının güçlendirilmesi, verimliliğin ve rekabet gücünün geliştirilmesi amaçlarını ortaya koymaktadır. Buna göre, ekonomik performansın ve toplumsal refahın yükselmesi için, asıl olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi ve ihracatın artırılması çabasına girilmeli, bunun için de, özelleştirmelerin tamamlanması, piyasalara giriş ve çıkışların kolaylaştırılması, rekabetin gelişmesini sağlayacak reformların hızlandırılması, işgücü ve ürün piyasaları esnekleştirilerek rekabet gücünün artırılması sağlanmalıdır (TEPAV, 2007).

İkinci kuşak yapısal reformlar, yalnızca devletin ekonomiye yönelik müdahalelerinin yeniden düzenlenmesinden ibaret değildir. İkinci kuşak reformların gerekçelendirilmesinde küreselleşmeye uyum, ekonomik modernizasyon ve rasyonalizasyon yanı sıra demokrasi, yerelleşme, katılımcılık, özel sektör ve sivil toplumla paydaşlık ilişkisinin kurulması, şeffaflık gibi gerekçeler de öne sürülmektedir (Dinçer, 2004; TEPAV, 2007). Böylece, bir yandan devlet-piyasa ilişkileri yeniden yapılandırılır ve devletin işlevleri yeniden tanımlanırken, bir yandan da devletin yeniden yapılandırılmasının demokratikleşmeyi ve sivil toplumun güçlendirilmesini sağlayacağı ileri sürülerek, toplumsal destek ve meşruiyet sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum, neoliberalizmin, "ekonomik liberalizm"le "siyasal liberalizm"i özdeşleştiren ve siyasal liberalizmi mümkün kılan tek ekonomik modelin ekonomik liberalizm olduğunu ileri süren "çoğulcu" bir anlayışla yenilenmeye çalışıldığını göstermektedir.

Nitekim, düzenleyici devlet modeli, OECD tarafından hazırlanan bir raporda, "devlet tarafından yönetilen bir ekonomiden, piyasa ve sivil toplum tarafından yönlendirilen, yenilikçi ve girişimci bir ekonomiye geçiş süreci" olarak tanımlanmış, reformların ekonomiyi rekabetçi ve gü-

venli piyasalardan oluşan bir yapıya ulaştıracağı ve böylece ekonomik performansın gelişip toplumsal refahın artacağı, sivil toplumun güçleneceği savunulmuştur (OECD, 2002). Görüldüğü üzere, ikinci kuşak neoliberal reformlar, bir yandan ekonomik rasyonalizasyonu sağlayacak rekabetçi piyasa yapılarına ulaşma hedefiyle, bir yandan da sivil toplumu güçlendiren yönetimsel devlet modeliyle gerekçelendirilmektedir. Neoliberal yaklaşım, böylece, ekonomik etkinlik ve demokratikleşme amaçlarını birbiriyle ilişkilendirirken, devletin ekonomiye müdahalelerinin sınırlandırılmasının aynı zamanda bürokrasinin tahakkümüne son verilmesini sağlayarak ve sivil toplumu güçlendirerek demokratikleşmeye hizmet edeceğini ileri sürmektedir. Gerçekten de, bu nokta ikinci kuşak neoliberal reformların, 1980'lerin birinci kuşak neoliberal reformlarından temel farkını oluşturmaktadır. Birinci kuşak reformlar, asıl olarak, özelleştirme, devletin küçültülmesi, dışa açılma, deregülasyon gibi politikalara odaklanırken, uygulanan reformların demokratik meşruiyeti konusuna önem vermiyor ve otoriter yönetim anlayışıyla özdeşleştirilmeyi de fazla sorun etmiyordu. Buna karşılık, ikinci kuşak reform programı, sivil toplumun güçlendirilmesi, yönetim ve yerelleşmeyi içeren bir demokratikleşme retoriğiyle meşrulaştırılmaktadır. Görüldüğü üzere, ikinci kuşak reformlarla gündeme gelen düzenleyici devlet modeli, neoliberalizmi önemli ölçüde revize etmektedir. Düzenleyici devlet modelinin, devlet modelinde, demokrasi anlayışında ve sosyal politikalar açısından getirdiği yenilikleri aşağıda ana hatlarıyla incelemekte yarar bulunmaktadır.

Düzenleyici devlet modelinin gündeme getirdiği yeni devlet anlayışı, temelde, minimal devlet modelinin serbest piyasacı yaklaşımının yetersizliklerinin kabulüne ve devletin piyasaların düzenlenmesi için bazı önlemler alması gerektiği yaklaşımına dayanmaktadır (OECD, 2002; DPT, 2005). Ancak, düzenleyici devlet modelinin bu vurgusunun "kamu girişimciliği" ve "refah programları"na davetiye çıkartmak anlamına gelmediğini de açıktır. Yeni yaklaşım, serbest piyasa modelini temel almaya devam etmekte, ancak mevcut piyasaların rekabetçi niteliğinin güvenceye alınmasına yönelik ek önlemler getirmektedir. Düzenleyici devlet modeli, uygulamada, "bağımsız düzenleyici kurumlar" ile somutlaşmaktadır. Bağımsız düzenleyici kurumlar gündeme getirilirken hareket edilen temel varsayım, gerek mevcut piyasaların gerekse özelleştirmeyle birlikte oluşmaya başlayan yeni piyasaların etkin bir biçimde işleyebilmesi için düzenlenmeye (regulation-regülasyon) gereksinim olduğu, bu düzenlemelerin etkinliğinin sağlanabilmesi ve yolsuzlukların, kayırmaların önlenilmesi için de düzenleyici organların siyasi otoriteden özerk olması gerektiğidir. Nitekim,

İkinci kuşak reformlarla gündeme gelen düzenleyici devlet modeli, neoliberalizmi önemli ölçüde revize etmektedir.

bağımsız düzenleyici kurumlar gündeme getirilirken, "ekonomi ile siyasetin birbirlerinden ayrılması", "ekonomik kararların teknik bir bakış açısıyla alınması", "yolsuzluk ve popülizm eğilimlerinin önüne geçilmesi" gibi anlayışlardan hareket edildiği ileri sürülmektedir. Zira, mevcut devlet yapılanmasının kayırmacılığa ve yolsuzluklara açık olduğu, bu durumun serbest rekabeti aksattığı, tekelcilik eğilimlerini güçlendirdiği ve tüketicilerin mağdur olmasına yol açtığı öne sürülmektedir. Bağımsız düzenleyici kurumların ise, sahip oldukları özerklik sayesinde "devletin aksaması" zaafiyetinden kurtulabileceği varsayılmakta, böylece şeffaf, öngörülebilir bir hukuksal-kurumsal çerçevede işleyen ve "iyi yönetim"i sağlayan rekabetçi piyasa yapılarına ulaşılmasını sağlayacağı savunulmaktadır (TÜSİAD, 2002).

Düzenleyici devlet modeli, aynı zamanda, demokrasi anlayışında da önemli yenilikler taşımaktadır. Bilindiği üzere, neoliberal akıma yöneltilen en önemli eleştiri yeterince "çoğulcu" ve "katılımcı" nitelik taşıması idi. Bu özellik, neoliberalizmin geleneksel merkezi-hiyerarşik devlet anlayışını koruduğu, toplumsal katılıma yeterince önem vermediği, bunun da alınan kararların etkinliğini azalttığı eleştirisine yol açıyordu. Nitekim, düzenleyici devlet modelinin en önemli iddialarından biri de, liberal demokrasinin kısıtlılıklarının aşılması, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi modeline geçişin sağlanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, karar alma süreçlerine sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün temsilcilerinin katılımı için yönetim modeli gündeme getirilmekte, bu katılım mekanizması giderek daha fazla alana yaygınlaştırılmaktadır. Yönetişim modelinin, karar alma süreçlerine özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da katmasıyla, devletin piyasa dinamiklerine ve değişime uyum kapasitesinin artacağı, piyasa sinyallerini daha iyi algılayan, bu nedenle de daha etkili bir devlet modelinin ortaya çıkacağı beklentisi dile getirilmektedir (Tekeli, 1999: 250-255).

Düzenleyici devlet modelinin üçüncü önemli yeniliği ise sosyal programlara ilişkindir. Bilindiği üzere, düzenleyici devlet modelinin temelinde, devlet müdahalesinin sosyal amaçlarla olduğunda bile etkin olmadığı varsayımı yatmaktadır. Bu varsayım, sosyal programlar konusundaki yaklaşımı da belirlemektedir. Nitekim, bu yaklaşım, devletin etkin olmayan müdahalelerinin, hantal yapısının, kayırmacı ve yolsuzluklara açık niteliğinin sosyal programların etkinliğini de azalttığı varsayımına dayanmaktadır. Bu durum, kamu hizmetlerinin ve sosyal politikaların devlet tarafından üstlenilmesi yaklaşımını gündemden düşürmektedir. Düzenleyici devlet modelinin, bu alanda geliştirdiği alternatif ise, kamusal hizmetlerin devlet yerine gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından üstlenilmesinin daha

uygun olacağı varsayımına dayanmaktadır (İrsel, 2005: 127-129; Akdoğan, 2004: 127-128). Ayrıca, özel sektörün "sosyal sorumluluk projeleri"ne de daha geniş işlevler yüklenmektedir (Akyıldız, 2007). Böylece, sosyal programlar konusundaki anlayışın, kamu hizmetlerinin gönüllü kuruluşlara devredilmesi ve sosyal devletin sivil toplum kuruluşlarınca ikame edilmesi yaklaşımına dayandığı açıklık kazanmaktadır. Nitekim, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlarca verilen yardım ve kredilerle uygulanan projelerde de sivil toplum örgütlerinin katılımı zorunlu tutulmaya başlanmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının katılımının, hem kredi ve yardımların amaç dışı kullanımını engelleyeceği, hem de projelere halk desteğinin sağlanmasında önemli rol oynayacağı ileri sürülmektedir (Zabcı, 2004).

Çalışmanın buraya kadarki ilk bölümünde, devletin yeniden yapılandırılması sürecinin karakteristik özellikleri üzerinde duruldu. Böylece, ikinci kuşak reformların hedefleri konusunda açıklığa kavuşulması amaçlandı. Aşağıda, neoliberal reformların Türkiye'deki seyri ve bu çerçevede yerleşme tasarıları üzerine bir inceleme yapılacaktır.

II. kamu yönetimi reformu ve yerelleşme

Çalışmanın bu bölümünde, son dönemde Türkiye'de devletin yeniden yapılandırılması ve yerelleşme doğrultusundaki en önemli girişim olan Kamu Yönetimi Reformu incelenecektir. Bilindiği üzere, son dönemde, Kamu Yönetimi Reformu başlığı altında bir dizi yasama faaliyetleri gerçekleştirilmiş, bu çerçevede gündeme gelen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yasa Tasarısı¹, 3 Ağustos 2004 tarihinde meclis tarafından kabul edilmiştir. Ancak, tasarı Cumhurbaşkanınca Anayasaya aykırılık gerekçesiyle bir kez daha görüşülmek üzere meclise geri gönderilmiş, meclis Anayasaya aykırılıkların aşılması mümkün görünmediği için yasa tasarsını tekrar ele almamış ve tasarı kadük olmuştur².

Türkiye'de son dönemde yerelleşme doğrultusunda gündeme gelen en kapsamlı girişim olan tasarı, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki görev paylaşımını radikal bir biçimde değiştirmeyi öngörüyordu. Bu çerçevede, gerek merkezi yönetimin ve merkezi yönetimin taşradaki uzantılarının, gerekse yerel yönetimlerin görev, yetki, mali yapı ve örgütlenme ilkelerinin de yeniden düzenlenmesi hedefleniyordu. "Özelleştirme", "yerelleşme", "teknokrasi" gibi ilkelerle simgelenen bu reform projesi, devleti "üretici" konumundan çıkartarak "düzenleyici" konumuna uygun olarak yeniden yapılandırırken, aynı zamanda, kamu hizmetlerinin görülüş usullerinde önemli yenilikler getirmeyi de öngö-

**Dünya Bankası,
Birleşmiş Milletler,
Avrupa Birliği gibi
uluslararası
kuruluşlarca verilen
yardım ve kredilerle
uygulanan
projelerde de sivil
toplum örgütlerinin
katılımı zorunlu
tutulmaya
başlanmıştır.**

rüyordu. Temelde, düzenleyici devlet modelinin taşra örgütlenmesini kurmayı hedefleyen Kamu Yönetimi Reformu, yeni devlet modeline ulaşabilmesi için özelleştirme, teknokrasi ve yerleştirme başlıklarında toplanabilecek reformları uygulamaya geçirmeyi hedefliyordu. Aşağıda, reform tasarımının bu başlıkları ana hatları ile ele alınmaktadır.

Reformun özelleştirme başlığı altında gerçekleştirilmeyi amaçladığı temel hedef, kamu hizmetlerinin metalaştırılması sağlanarak sermayeye yeni değerlendirme alanları açılmasıdır. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde, kamu hizmetlerine ayrılan bütçe paylarının ekonomide durgunluğa yol açtığı, kamunun kaynakları verimsiz kullandığı, bu durumun da ülke ekonomisinin rekabet gücünü olumsuz etkilediği gibi argümanlara dayanılsa da, gerçek sorunun sosyal harcamaların ve emek maliyetlerinin düşürülmesi olduğu, böylece hem sermaye üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesinin hem de kamusal fonların sosyal harcamalar yerine doğrudan özel sektörün desteklenmesi için kullanılmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda, bugüne kadar devlet tarafından üstlenilmiş olan ve geniş ölçüde kamu bütçesinden finanse edilen kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi gündeme getirilmektedir. Özelleştirme yöntemi olarak, hizmetleri kamu hizmeti kapsamından çıkartarak piyasa faaliyeti statüsüne geçirme yöntemi yanı sıra, "kamu hizmetini özel sektöre gördürme" ya da "özel sektörden hizmet satın alma" yöntemleri de seçilebilmektedir. Ancak, her üç yöntemde de, temel olarak, hizmetlerin kamu bütçesinden finanse edilmesine son verilerek fiyatlandırılmasının ve bu hizmetlerden yararlanmanın yurttaşlık hakkı olmaktan çıkartılmasının amaçlandığı görülmektedir³.

Kamu Yönetimi Reformu'nun "teknokratik" yönü kendini daha çok "popülizm karşıtı" retorikle ortaya koymaktadır. Bütçeden kamu hizmetlerine, sosyal güvenliğe ve tarımsal desteklemeye pay ayrılmasına şiddetle itiraz eden neoliberaler, bunu "popülizm" olarak yaftalayarak en büyük günah olarak ilan etmektedir (Zabcı, 2002). Bunun için, "ekonomi ile siyasetin ayrılması" ve "ekonominin depolitize edilerek popülizme alet edilmesine son verilmesi" çağrılarında bulunularak "teknokrasi"ye davetiye çıkartılırken, ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi sürecinde siyasal iktidarın etkisini sınırlayan ve teknokratik mekanizmaların ağırlığını artıran yönetim düzenekleri olan bağımsız düzenleyici kurumların geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Kamu Yönetimi Reformu'nun üçüncü büyük ayağını ise yerelleşme oluşturmaktadır. Neoliberal reformları tanımlayan bütün metinlerde düzenleyici devlet modelinin temel unsurların-

dan biri olarak sayılan yerelleşme, daha çok "karar alma süreçlerinin halka yaklaştırılması", "katılımcılık", "kültürel çoğulculuk" gibi argümanlarla gündeme getirilmekle beraber (OECD, 2002; TEPAV, 2007), içerik olarak neoliberal reformların en anti-sosyal olanlarından biridir. Yerelleştirmenin temel mantığı, bugüne kadar merkezi devlet eliyle yerine getirilen ve ulusal bütçeden finanse edilen kamu hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilerek yerel bütçelerle (yerel vergilerle) finanse edilmesi ve mümkün olduğunca da özelleştirilmesidir. Böylece, gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere yapılan kaynak transferleri ortadan kaldırılarak, bütçede tasarrufa gidilmesi amaçlanmaktadır. Yerelleşme projesi, buna ek olarak, düzenleyici devlet modelinin taşra ayaklarını oluşturma hedefini de içermektedir. Bu çerçevede, devletin taşradaki örgütlenmesi ve üstlendiği işlevler de dönüşüme uğratılmak istenmektedir.

Günümüz Türkiye'sinde reforma konu olan taşra yönetim modeli ithal ikameci kalkınma döneminde (1950'li ve 1960'lı yıllarda) oluşturulmuştur. İlksel birikim rejimiyle karakterize olan 1950 öncesi dönemde asıl olarak "güvenlik" kaygısıyla oluşturulan taşra yönetim yapısı, ithal ikameci dönemde devletin yeni işlevler üstlenmesine paralel olarak önemli dönüşümler geçirmiş, ardı ardına yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bu yapılanmayı iki ana başlık altında, (1) merkezi yönetimin taşradaki uzantıların niteliğindeki kurumlar ve (2) organları seçimle oluşturulan yerel yönetimler olarak ele almak olanaklıdır. Bu yapılanmada dikkat çeken en önemli özellik, merkezi planlama anlayışı doğrultusunda ağırlıklı rolün merkezi yönetimin taşradaki uzantısı niteliğindeki kurumlara verilmesi, yerel yönetimlerin ise ikincil konumda bulunması olmuştur.

ithal ikameci dönemde, merkezi yönetimin taşradaki uzantılarını üç ana başlıkta ele almak olanaklıdır. Bunlar, (1) merkezi yönetimin taşra teşkilatı (mülki idare, valilikler-kaymakamlıklar), (2) hizmet yerinden yönetim kuruluşları (bölgesel kuruluşlar) ve (3) KIT'lerdir. illerde valilikler, ilçelerde de kaymakamlıklar hiyerarşisi altında oluşturulan merkezi yönetimin taşra teşkilatının görevleri ithal ikameci kalkınma dönemiyle birlikte genişlemeye başlamıştır. 1950'lere kadar daha çok güvenlik, maliye, nüfus, tapu gibi temel devlet hizmetleri ve piyasanın düzenlenmesine ilişkin görevlerle sınırlı olan taşra teşkilatı, 1950'lerden başlayarak, başta eğitim, sağlık, kültür vb. olmak üzere sosyal nitelikteki pek çok kamu hizmetini üzerine almaya başlamış, bu hizmetler merkezi yönetimin taşra teşkilatı eliyle örgütlenmiştir. ithal ikameci dönemde sağlanan hızlı gelişmenin bir başka önemli sonucu, altyapı hizmetlerine olan gereksinimin büyük artış göstermesi olmuş, ulaşım, iletişim, enerji, sulama vb. altyapı hizmetlerinin sağlanması için

Yerelleşme projesi, düzenleyici devlet modelinin taşra ayaklarını oluşturma hedefini de içermektedir.

bölge ölçeğinde örgütlenmelere gidilmiştir. Alt yapı hizmetlerini yerine getirmek üzere örgütlenen bu kuruluşlar hizmet yerinden yönetim kuruluşları (bölgesel kuruluşlar) olarak adlandırılmıştır. Merkezi yönetimin uzantısı biçiminde örgütlenen üçüncü grup ise KIT'ler olmuştur. KIT'ler, devletin tarım ve sanayi gibi üretken sektörlerde aktif müdahalelerde bulunabilmesine olanak sağlamış, ekonomik gelişmenin ülke coğrafyasına yayılmasına hizmet etmiştir.

Devletin ülke coğrafyasındaki örgütlenişine ilişkin kurumlar içinde ikinci grubu yerel yönetimler başlığı altında ele alınan örgütlenmeler oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin karar ve yönetim organları kısmen ya da tamamen seçimle oluştuğundan, organları atamayla oluşan mülki idareye göre daha demokratik bir yönetim düzeyi oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda, il özel idareleri, belediyeler ve köy muhtarlıkları yer almaktadır. İthal ikameci dönemde il özel idareleri ve köy muhtarlıkları yeterince işlevsel olmasalar da, belediyeler özellikle kent sel hizmetlerde büyük önem taşımıştır.

İthal ikameci kalkınma döneminde oluşturulan bu yönetim yapılanması, neoliberal politikaların uygulandığı 1980 sonrası dönemde çeşitli reform projelerine konu olduysa da, yakın zamana kadar önemli bir değişim geçirmemiştir. 1980 sonrası dönemde görülen genel eğilim, genel örgütsel yapıda çok köklü değişiklikler olmazken, kurumların içten içe dönüşüme uğraması olmuştur. Neoliberal politikalarla birlikte devletin üstlendiği işlevler değişirken, kalkınma işlevlerini yerine getirmek üzere kurulan örgütlenmeler de işlevsizleşmeye başlamış, ancak işlevini yitiren kurumların tasfiyesi bir türlü gerçekleştirilememiştir. Bu çerçevede, kurumların kaynak-ödenek sorunlarının giderek derinleşmesi nedeniyle işlevlerini yerine getiremez duruma düşmeleri, hizmetlerin yerine getirilmesinde özel sektörden yararlanma uygulamalarının (özelleştirme, hizmet satın alma, ihalecilik, yap-işlet-devret modeli vb.) artışı, personel rejiminin esnekleştirilmesi gibi eğilimler baskınlık kazanmıştır (Güler, 1996). Devletin taşra örgütlenmesinin neoliberal birikim stratejisi çerçevesinde üstleneceği işlevlere uygun bir yeniden yapılanmaya tabi tutulması çabası, son olarak Kamu Yönetimi Reformu çerçevesinde gündeme gelmiştir. Dolayısıyla, Kamu Yönetimi Reformuyla, devletin ithal ikameci kalkınma stratejisinin ege-men olduğu dönemde üstlendiği işlevlerin neoliberal yeniden yapılandırma sürecinde ortadan kaldırılmasına paralel olarak, bu amaçla kurulmuş örgütlenmelerin de tasfiye edildiği görülmektedir. Böylece, ithal ikameci dönemde ortaya çıkan "kalkınmacı devlet" anlayışına dayalı olarak oluşturulmuş bulunmakla beraber, 1980 sonrasında neoliberal politikalar çerçevesinde işlevlerini yerine getirmekten uzaklaşarak mini-

mal devlet modeline hizmet etmeye başlayan yönetim yapılanması ortadan kaldırılarak, yerine, neoliberalizmin "düzenleyici devlet" anlayışına uygun yeni bir yapılanma oluşturulmaya girişildiği görülmektedir.

Kamu Yönetimi Reformu'nun gündeme getirdiği yeni taşra yönetim yapılanmasına bakıldığında, dikkat çeken ilk özellik, yerel yönetimlere merkezi yönetimin taşradaki uzantıları niteliğindeki kurumlara göre daha büyük ağırlık verilmesi olmaktadır. Bu süreçte, mülki idare, bölgesel kuruluşlar ve KIT'ler eliyle yürütülen hizmetlerin bir kısmı yerel yönetimlere devredilirken, bir kısmının özelleştirilmesi, bir kısmının da tasfiye edilmesi planlanmaktadır. Böylece, merkezi planlama anlayışı doğrultusunda merkezi devletin taşradaki uzantısı niteliğindeki kurumlara ağırlık veren bir modelden, yerel yönetimlere ve piyasa araçlarına ağırlık veren bir modele geçilmesi öngörülmektedir. Yasa tasarınsının içerdiği düzenlemeler incelendiğinde, ilk olarak, pek çok bakanlığın taşra teşkilatının kaldırılarak, valilikler-kaymakamlıklar çatısı altında örgütlenmiş temel kamu hizmetlerinin önemli bölümünün il özel idarelerine ya da belediyelere devredilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Böylece, valilik hiyerarşisi altındaki devlet işlevleri iyice sınırlanarak kolluk hizmetlerinden ibaret bırakılmaktadır (Keskin, 2008). İkinci olarak, son dönemde, bölgesel kuruluşların üstlendiği altyapı hizmetlerinin önemli bölümü de il özel idarelerine devredilmeye başlanmıştır. Böylece, ağırlıkla 1950'lerden sonra oluşturulan bölgesel kuruluşlar ortadan kaldırılmaya başlanırken, ülkenin altyapısının oluşturulması görevi de merkezi yönetimin elinden alınmış olmaktadır (Günaydın, 2002). Son olarak, sanayi ve tarım sektörlerindeki KIT'ler eliyle kurulan kamu girişimlerinin tasfiye süreci de tamamlanmaya başlanmıştır. Böylece, yeni yapılanmada merkezi yönetimin ve merkezi yönetimin taşradaki uzantılarının görevleri ve işlevleri iyice sınırlanmaktadır.

Yerel yönetimler alanında ise, bölge, il ve kent ölçeklerine dayanan üç ayaklı bir model geliştirilmekte; bölge ölçeğinde kalkınma ajanslarının, il ölçeğinde il özel idarelerinin, kent ölçeğinde de belediyelerin etkin olduğu bir yönetim düzeni kurulması öngörülmektedir. İlk olarak, bölge düzeyinde "kalkınma ajansları"nın kurulması merkezi devletin bölgesel gelişmeye yapabileceği katkıları iyice sınırlamaktadır. Neoliberal bölgesel gelişme modelinin uygulamaya geçirilmesi arayışının sonucunda gündeme gelen bölge kalkınma ajansları, temelde ekonomik gelişmenin yerel dinamiklere dayanması ve merkezi devletin katkısının büyük ölçüde ortadan kaldırılması anlayışına dayanmaktadır. Bu süreçte, bölgesel kuruluşların görevlerinin büyük bölümünü üzerine alan il özel idareleri, bölgesel gelişme açısından kalkınma ajanslarını destekle-

Kamu Yönetimi Reformu'nun gündeme getirdiği yeni taşra yönetim yapılanmasında, yerel yönetimlere merkezi yönetimin taşradaki uzantıları niteliğindeki kurumlara göre daha büyük ağırlık verildiği görülmektedir.

yecek temel birim konumuna getirilmektedir. İkinci olarak, il özel idareleri, geçmişte mülki idare (valilik-kaymakamlık) tarafından yerine getirilen tarım, sanayi, bayındırlık, köy hizmetleri gibi hizmetler açısından da temel birim konumuna getirilmektedir. Böylece, mülki idare, gerek temel devlet hizmetleri, gerekse sosyal nitelikli kamu hizmetleri açısından önemli ölçüde işlevsizleştirilmektedir. Yeni modelin üçüncü temel ayağını oluşturan belediyelerin görev alanları da genişletilmektedir. Bu çerçevede, sağlık, çevre, kültür, sosyal hizmetler, gençlik-spor gibi hizmetler kısmen ya da tamamen belediyelerin görev alanına verilmektedir.

Kamu Yönetimi Reformu üzerine yapılan bu kısa incelemenin de gösterdiği üzere, reform projesi bir yandan devletin kalkınmacı işlevlerini ortadan kaldırırken, bir yandan da bu kalkınmacı işlevleri üstlenen merkezi yönetimin taşradaki uzantısı niteliğindeki kuruluşların yerine yerel yönetimlere öne çıkartılmaktadır. "Yerelleşme" olarak adlandırılan bu süreç, asıl olarak, yerel yönetimlerin ve yerel halkın güçlendirilmesi gerekçesiyle meşrulaştırılmaktadır. Böylece, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasi modeline ulaşmasının ve sivil toplumun güçlendirilmesinin amaçlandığı ileri sürülmektedir. Ancak, reform projesi, merkezi yönetimin atamaya oluşturulan taşradaki uzantılarının geri plana atılıp, seçimle oluşan yerel yönetimlerin öne çıkarılmasından ibaret değildir. Reform projesi, aynı zamanda, yerel yönetimlerce üretilen hizmetlerin finansmanında özkaynaklara ve yerel vergilere ağırlık verilmesi, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde "özel sektöre gördürme" ve "fiyatlandırma" gibi mekanizmalara ağırlık verilmesi gibi özellikler de taşımaktadır. Gerçekten de, reformun en can alıcı noktasını mali hükümler oluşturmaktadır. Devletin görevlerinin büyük bölümünü yerel yönetimlere bırakan reform projesinin, yerel yönetimlere bütçeden de aynı oranda kaynak ayırıp ayırmayacağı açık değildir. Oysa, reform projesini desteklerken yerel yönetimlerin finansmanında yerel vergilere ve özkaynaklara ağırlık verilmesini isteyen görüşler (TESEV, 2004: 24-25) dikkate alındığında, bu türden bir yapılanmanın yerel yönetimlerin güçlendirilmesine değil, bütçeden kamu hizmetlerine ayrılan payların sınırlandırılması hizmet edeceği açıkça görülebilmektedir (Bkz. Oyan, 1998; Güler, 2005; Ataay, 2007).

Kamu Yönetimi Reformunun bu özelliği, ilgili yasa tasarılarının yasallaşması sağlanamadığı için henüz ortaya çıkmış değildir. Ancak, Kamu Yönetimi Reformu'nun yasallaştırılmasının başarılabilmesi karşısında, hükümetin her bir hizmeti-kurumu ayrı ayrı yerelleştirme yoluna başvurmasıyla birlikte, bu özellikler yeni tasarılarla ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim, halen Sağlık Bakanlığı ve taşra teşkilatı eliyle görülmekte

olan sağlık hizmetlerinin yerelleştirilmesine ilişkin tasarılar, yerelleşmenin gerçek boyutlarını daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle, aşağıda, yerelleşmeye çok somut bir örnek oluşturulan sağlık reformu incelenecektir. Bu incelemede, yerelleşmenin getirdiği yeniliklere sağlık hizmetleri özelinde veriler sağlanmasına hedeflenmektedir.

III. yerelleşmeye bir örnek: sağlık reformu

Günümüzde Kamu Yönetimi Reformu başlığı altında gündeme getirilen reform paketinin en önemli uygulama alanlarından biri de sağlık sektörüdür. Sağlıkta Dönüşüm Programı başlığı altında uygulamaya geçirilen reform paketi, temelde, üç ana ayak üzerinde yükselmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2003, Ataay, 2008). Bu çerçevede, ilk olarak, üç sosyal güvenlik kurumunun (Emekli Sandığı, Bağ-Kur, SSK) Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında ve Genel Sağlık Sigortası (GSS) sistemi çerçevesinde birleştirilmesi sağlanmış bulunmaktadır. Temel mantığı sağlık hizmetleri ile hizmetlerin finansmanının ayrıştırılmasına dayanan GSS sistemi, tüm yurttaşları sosyal güvenlik şemsiyesi altına alma iddiasıyla gündeme getirilmiş olmakla birlikte, yurttaşları hizmetler karşılığında ek ödeme yapmak ya da özel sağlık sigortacılığına yönelmek durumunda bırakması özelliğiyle dikkat çekmektedir. Böylece, sağlığın özelleştirilmesi ve özel sigortacılığa müşteri kitlesi yaratılması doğrultusunda önemli bir adımın gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Erdoğan, 2006). Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın ikinci temel ayağını, Aile Hekimliği sistemine geçiş oluşturmaktadır. Temelde birinci basamak sağlık hizmetlerini özelleştirmeyi hedefleyen aile hekimliği sistemi, bu amaç doğrultusunda kamunun sağlık ocağı sisteminin yerine özel hekim muayenehanelerini geçirmeyi öngörmektedir. Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın üçüncü temel ayağında ise, Sağlık Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılarak, bakanlığın sağlık hizmeti üreten bir kurum olmaktan çıkartılarak, genel sağlık politikalarının belirlenmesi, koordinasyonu ve "sağlık piyasası"nın denetim ve düzenlenmesinden sorumlu bir birim durumuna getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç gerçekleştirilebilmesi için de, bakanlık bünyesindeki ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarının (devlet hastaneleri) "özerk" "sağlık işletmesi" statüsüne geçirilmesi ve daha sonra da işletme hakları devredilmek yoluyla özelleştirilmelerine olanak sağlanması öngörülmektedir.

Sağlıkta Dönüşüm Programı adı altında gündeme getirilen "reform paketi" çerçevesinde bugüne kadar önemli değişiklikler gerçekleştirildi. Ancak, programın bazı unsurları henüz yasallaştırılmadığı, bazı unsurları da Cumhurbaşkanlığı tarafından geri gönderildiği ya da Anayasa

Reform projesi, yerel yönetimlerce üretilen hizmetlerin finansmanında özkaynaklara ve yerel vergilere ağırlık verilmesi, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde "özel sektöre gördürme" ve "fiyatlandırma" gibi mekanizmalara ağırlık verilmesi gibi özellikler taşımaktadır.

Mahkemesi'nce iptal edildiği için gerçekleştirilemedi. Özellikle, programın Sağlık Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılarak ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarının önce "sağlık işletmesi" statüsüne geçirilip daha sonra da özelleştirilmesi boyutu henüz yürürlüğe sokulabilmiş değil. Bu doğrultuda, bugüne kadar, başta SSK hastaneleri olmak üzere Sağlık Bakanlığı'na bağlı olmayan kamu sağlık kuruluşlarının bakanlığa bağlanarak reforma zemin hazırlanması doğrultusunda ilk adımın atılmasıyla yetinilmiş bulunuyor. "Sağlık işletmesi" modeline geçişi sağlayacak asıl adımların ise Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Kanun Tasarısı ve Sağlık Kanunu Tasarısı ile gerçekleştirilmesi planlanıyordu. Bu tasarılar, bir yandan eğitim hastaneleri dışındaki bütün kamu hastanelerinin ve diğer kamu sağlık kuruluşlarının (sağlık ocakları, dispanserler vb.) il özel idarelerine bağlanmasını, bir yandan da "sağlık işletmesi" modeline geçişi öngörüldü. Ancak, tasarılarından ilkinin Cumhurbaşkanı tarafından bir kez daha görüşülmek üzere meclise geri gönderilmesi, ikincisinin de yasalastırılmaması nedeniyle kadük olmasından sonra, reform programı günümüzde Kamu Hastane Birlikleri Pilot Uygulaması Hakkında Kanun Tasarısı ile yeniden gündeme getirilmiş bulunuyor⁴. Aşağıda, halen meclis gündeminde bulunan ve yasalastırılmayı bekleyen bu tasarı incelenmektedir.

Yasa tasarısında, düzenlemenin asıl hedefi, bakanlığa "bağlı" ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarının, "kamu tüzel kişiliğine sahip", "özerk" "kamu hastane birlikleri" çatısı altında yeniden örgütlendirilmesi olarak formüle edilmektedir. Tasarının bu formülasyonu, sağlık hizmetinin niteliği ve hukuksal statüsü açısından önemli özellikler taşımaktadır. İlk olarak, tasarıya göre, birliklerin bakanlıkla ilişkisi "ilgili kuruluş" statüsünde olacaktır. Böylece, tasarıyla, "merkezi idare" çatısı altındaki bir hizmetin "hizmet yerinden yönetim kuruluşu" statüsüne geçirilmesinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. "Hizmet yerinden yönetim kuruluşu" statüsü, bilindiği üzere, hizmetin niteliğinin özerkliği gerektirdiği hizmetler için sözkonusu edilmektedir.

Tasarının, birliklerin hukuksal statüsü konusundaki bir başka ilginç özelliği, hizmetin "ulusal" nitelikli mi yoksa "yerel" nitelikli bir hizmet olduğu konusundadır. Bilindiği üzere, 2004 tarihli Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık Kanunu Tasarısı, eğitim hastaneleri dışındaki bütün kamu sağlık kuruluşlarını il özel idarelerine bağlarken, sağlığı "yerel" nitelikli bir kamu hizmeti olarak kurguluyordu. Oysa, Kamu Hastane Birlikleri Tasarısı, birlikleri bakanlıkla ilişkilendirerek "ulusal" nitelikli bir hizmet olarak ele almıştır. Buna karşılık, birliklerin iler temeline örgütlenmesi ve yönetim kurulları

oluşturulurken üyelerin çoğunluğunun vali, il özel idaresi, il sağlık müdürlüğü ve il sanayi ve ticaret odası tarafından atanmasının öngörülmesi, bu görüşe aykırılık da oluşturmaktadır. Tasarının Yönetim Kurulu'nun oluşumuna ilişkin hükümleri ilginçtir. Yönetim Kurulu, ikisi il Genel Meclisi tarafından, biri Vali tarafından, ikisi Sağlık Bakanlığı tarafından, biri de Sanayi ve Ticaret Odası'nca belirlenen üyelerle il Sağlık Müdürü'nden oluşacaktır. Bu düzenleme, sağlığı, esasen, "yerel nitelikli" bir hizmet olarak algılamakla ve bu anlayış doğrultusunda düzenlemek istemekle beraber, Anayasa'nın engel oluşturmaması nedeniyle daha "melez" bir modele yönelmiş görünmektedir. Dolayısı ile, tasarının getirdiği yönetim modelini mevcut idare yapısıyla tam olarak bağdaştırılabilmek mümkün olamamaktadır.

Tasarının, hizmetin niteliği ve hukuksal statüsü konusunda getirdiği başka yenilikler de bulunmaktadır. Bilindiği üzere, bir hizmetin "hukuksal statüsü" ile ilgili en önemli başlıklardan bir başkası da, o hizmetin bir "piyasa malı" mı yoksa bir "kamu hizmeti" mi olduğu, kamu hizmeti ise ne türden bir kamu hizmeti olduğuna ilişkindir. Tasarıya genel olarak bakıldığında, yeni modelin, sağlığı, "genel idare esaslarına göre yürütülen bir kamu hizmeti" olmaktan çıkartarak "işletmecilik esaslarına göre yürütülen bir kamu hizmetine" dönüştürmeyi ve kamu sağlık kuruluşlarını "sağlık işletmesi" statüsüne geçirmeyi öngördüğü anlaşılmaktadır. Bu dönüşüm, sağlık hizmetinin genel bütçeden finanse edilmek yerine fiyatlandırma esasına göre yürütülmesi, özelleştirilebilmesi, kâr amacı güdülebilmesi ve personelin kamu görevlisi statüsü yerine sözleşmeli ya da işçi statüsüne alınması gibi dönüşümleri içermektedir.

Nitekim, tasarının bir diğer önemli özelliği, kamu hastanelerinin devlet bütçesinden finanse edilmesine son vermeyi hedeflemesi olmaktadır. Gerçekten de, tasarının en fazla dikkat çeken hükümlerinden biri de, birliklerin finansmanı için Hazine katkısının öngörülmemesi, devletin yatırım ve personel ödeneği vermesi uygulamasının sona erdirilmesidir. Tasarı, birliklerin yerine getireceği hizmetlerin finansman yolu olarak birliğin ürettiği hizmetler karşılığında elde edilecek gelirleri görmektedir. Bu gelirler de, hizmetler karşılığında GSS ve özel sigorta şirketlerinden alınacak ücretlerle hastalardan alınacak kişisel ödemeler olacaktır. Birliklerin finansmanı için doğrudan Hazine katkısı öngörülmezken, tasarının 6. maddesinde "gerektiğinde" devletin de "yardım" yapabilmemesine olanak tanınmaktadır. Tasarının 6. maddesindeki bu hüküm, devlet katkısını yalnızca "gerekli görülen durumlar" ile sınırladığı gibi, devlet katkısını "yardım" olarak adlandırarak "dışsal" ve "olağandışı" bir gelir olarak da sunmaktadır. Bu özellikleriyle, tasa-

**Kamu Yönetimi
Yasa Tasarısı'nın en
fazla dikkat çeken
hükümlerinden biri,
devletin
yatırım ve personel
ödeneği vermesi
uygulamasının sona
erdirilmesidir.**

n, birlikleri, asıl olarak kendi gelirleriyle ayakta kalması ve gelir-gider dengesini kurması gereken kurumlar olarak görmektedir. Dolayısı ile, kamu hizmetinin en temel özelliklerinden biri olan, üretilen hizmetlerin finansmanının vergilerle (genel bütçeden) gerçekleştirilip, yurttaşlardan hizmet karşılığında ayrıca bir ödeme talep edilmemesi ilkesinin bütünüyle gözardı edildiği görülmektedir.

Bu düzenleme, yalnızca kamu hastane birliklerinin finansman modelini değiştirmekle kalmamakta, bir kamu hizmeti olan sağlık hizmetinin finansman modelini de değiştirmektedir. Bilindiği üzere, mevcut sistemde, sağlık hizmetinin finansmanı, genel bütçeden sağlık için ayrılan pay ile sosyal güvenlik kuruluşlarının prim gelirleriyle sağlanmaktadır. Dolayısıyla, yurttaşların hizmetin finansmanına katkısı vergi vermek ve sigorta primi ödemek yoluyla olmaktadır. Oysa, yeni modelde, genel bütçeden ayrılan pay kaldırılmakta, GSS de yalnızca temel teminat paketine dahil olan hizmetleri finanse etmektedir. Bu durumda, kamu hastane birliklerinin finansmanının sağlanabilmesi için, hizmetlerin önemli ölçüde fiyatlandırılmasından başka seçenek kalmamaktadır. Bu durumda, yurttaşların hizmetin finansmanı için sigorta primi ödemek yanı sıra ek ödeme yapmaları da gerekecektir. Bu düzenlemeler göstermektedir ki, sağlığın mevcut finansman modeli olan kamusal mekanizmalar (genel bütçe + sigorta primi) değiştirilerek, yarı kamusal mekanizmayla (sigorta primi) yarı fiyatlandırma ile finanse edilen bir hizmete dönüştürülmektedir. Finansman yöntemindeki bu değişikliğin, hem sağlık hizmetinin niteliği, hem de gelir dağılımı açısından önemli sonuçları bulunmaktadır. Zira, genel bütçe yolu ile finansman en eşitlikçi, sigorta primi ile finansman daha az eşitlikçi, fiyatlandırma ile finansman ise bütünüyle eşitsizlikçi bir yöntemdir. Dolayısıyla, öngörülen değişikliklerle, görel olarak daha eşitlikçi bir finansman yönetiminden görel olarak daha az eşitlikçi bir modele geçilmektedir. Bir başka deyişle, sağlık hizmeti, "tam kamusal mal" niteliğinin ortadan kalkması ile "yarı kamusal mal" statüsüne çevirmektedir. Bu modelde, ödeme gücü olmayanların sigorta primlerinin devlet tarafından ödenmesi de eşitsizlik durumu ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Zira, hem ödeme gücü olmayan kategorisi asgari ücretin üçte birinden az geliri olanlarla sınırlanmakta, hem de temel teminat paketi dar tutularak GSS'nin teminat paketi dışındaki hizmetleri finanse etmemesi öngörülmektedir. Dolayısıyla, yeni model alt gelir gruplarının sağlık hizmetine erişimine önemli sınırlamalar getirmekte, böylece sağlık hizmetini bedelini ödeyenlerin kısmen dışlandığı bir hizmet niteliğine kavuşturmaktadır.

Hastane Birlikleri tasarısının en önemli özel-

liklerinden bir başkası da, tasarının özelleştirmeye olanak tanımasıdır. Tasarı, kamu hastaneleri için idari ve mali özerkliğe dayalı bir örgütlenme modeli getirme iddiasıyla gündeme getirilmekle beraber, özerkliğin özelleştirme sürecinde bir ara durak olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim, tasarının aslında özelleştirme amaçlı olarak gündeme getirildiği, tasarının 3 ve 6. maddelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Tasarının, Yönetim Kurulu'nun görevlerini sayan 3. maddesinin (d) fıkrasında, Yönetim Kurulu'na "birliğin her türlü araç, gereç, malzeme, taşınırları ile tapuda birlik adına kayıtlı taşınmazları üzerindeki yapı ve tesisler ile birlikte satmak, kiralamak, kiraya vermek, devir ve takas işlemlerini yürütmek; Hazineye ait ve birliğe tahsisli taşınmazları üzerindeki yapı ve tesisler ile birlikte tahsis amacı doğrultusunda kiraya vermek, işletmek, işlettilmek" yetkisinin tanındığı görülmektedir. Nitekim, Yönetim Kurulu'nun yetkilerine ilişkin bu hükümlere paralel hükümler, birliğin gelir ve giderlerinin sayıldığı 6. maddede de yer almaktadır. 6. maddenin 2. fıkrasında, "tapuda birlik adına kayıtlı olan taşınmazların üzerindeki yapı ve tesisler ile birlikte satışı, kiralanması, işletilmesi veya işlettilmesinden elde edilecek gelirler ile Hazineye ait ve birliğe tahsisli taşınmazların üzerindeki yapı ve tesisler ile birlikte tahsis amacı doğrultusunda kiralanması işletilmesi veya işlettilmesinden elde edilecek gelirler" in birliğin gelirleri arasında sayılmış olduğu görülmektedir. Tasarının 3. ve 6. maddelerindeki bu hükümler, birliğe ait olan ya da hizmet amacıyla birliğe tahsis edilmiş olan yapı ve tesislerin satışı, kiralanması ve işlettilmesine olanak tanımaktadır. Bu hükümler, tasarıyla, kamu sağlık kuruluşlarının ve bu kuruluşlara ait tesislerin özelleştirilmesinin öngörüldüğünü açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, kamusal sağlık hizmetindeki özel faaliyetler, özel kişilerce açılan sağlık kuruluşlarıyla sınırlı kalmamakta, kamu sağlık kuruluşlarının özelleştirilmesiyle, kamu sağlık sisteminin payının azaltılıp özel sağlık kuruluşlarının payının daha da genişletilmesi amaçlanmaktadır. Bu durum da, sağlığın metalaştırılması sürecinde önemli bir nokta oluşturmakta, sağlığın "yarı kamusal, yarı kâr amaçlı" bir hizmet olarak statü değiştirmesine yol açmaktadır.

Aynı şekilde, tasarının 3. ve 6. maddelerinde, birliklere "hizmet satın alma" olanağının sağlanması da, sağlık hizmetinin doğrudan kamu sağlık kuruluşları tarafından üretilmesi yerine, özel kuruluşlardan satın alınmak yoluyla yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır. Bilindiği üzere, "hizmet satın alma" yöntemi de, sağlık sektöründe en çok tercih edilen özelleştirme yöntemlerinden bir başkasıdır. Kamunun hizmeti kendi tesis, araç-gereç ve personeli eliyle üretmek yerine özel sektörden satın alması an-

**Sağlık hizmeti,
"tam kamusal mal"
niteliğinin ortadan
kalkması ile
"yarı kamusal mal"
statüsüne
çevirmektedir.**

layışının, kamudan özel sektöre kaynak aktarımına yol açtığı ve bu aktarım mekanizmasının hem kamu açıklarının sürekli büyümesine hem de hizmetlerin pahalılaşmasına yol açtığı bilinmektedir (Güler, 2005).

Kamu hastaneleri tasarıyla ilgili son başlık personelin hukuksal statüsü konusudur. Tasarının personelle ilgili düzenlemelerinde dikkat çeken özelliklerden ilki, yönetim kademelerinde görevlendirilen personelin "özel sözleşmeli" statüsünde çalıştırılmasının öngörülmesidir. Tasarı, diğer personel açısından ise, memur statüsündeki mevcut personelin Emekli Sandığı haklarını korurken, yeni alınacak personeli SSK kanununa tabi kılmaktadır. Bir başka deyişle, mevcut personelin iş güvencesi ve hakları korunur görünürken, yeni alınacak personelin iş güvencesi ve diğer hakları açısından aynı korumaya sahip olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, tasarının, kamu hastanelerindeki personel rejiminde esas olarak sözleşmeliğe geçişi amaçladığı, ancak olası tepkileri yumuşatabilmek için mevcut personeli kapsam dışında tutarak sözleşmeliğe aşamalı bir geçişi öngördüğü ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, personel rejiminin esas olarak esnek istihdam modelleri çerçevesinde kurgulandığı, bu nedenle de çalışanların işgüvencesi açısından sağlam dayanaklara sahip olmadıkları görülmektedir.

Tasarının personel rejimi konusundaki bu esneklik anlayışı, mesai ve ücretlendirme konusunda da açıkça ortaya çıkmaktadır. Tasarıya göre, sözleşmeli personele, "belirli sürede bitirilmesi gereken işler söz konusu olduğunda" fazla mesai yükümlülüğü getirilmekte, üstelik, fazla mesai karşılığında herhangi bir ek ücret ödenemeyeceği de hüküm altına alınmaktadır. Diğer yandan, personelin katkısıyla elde edilen birlik gayri safi hasılatının en fazla yüzde 40'ının, birlik personeline ek ödeme olarak dağıtılabilmesine olanak sağlanmaktadır. Böylece, personelin ücretleriyle birlik gelirleri arasında bağ kurularak, ek ödemenin bir ödül olarak dağıtılması yolu açılmakta, performansla göre ücretlendirme uygulaması getirilmektedir. Personelle ilişkin bu düzenlemeler, tasarının, "esnek istihdam" anlayışına dayalı olarak kurgulandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu özellikleriyle, memur statüsünün sağladığı güvenceler ortadan kaldırılarak ve ücret, mesai açısından esnek düzenlemeler getirilerek, çalışanların hakları sınırlanırken, işverene işgücü maliyetlerini ve kârlılığı arttırmak için uygun bir ortam hazırlanmaktadır.

Bu durumun, hizmetin hukuksal niteliği açısından da önemli sonuçları bulunmaktadır. Bilindiği üzere, Anayasa'nın 128. maddesi, "genel idare esaslarına göre" yürütülen kamu hizmetlerinin "kamu görevlileri" tarafından yerine getiril-

mesini öngörmektedir. Oysa, tasarının, mevcut personelin haklarını korumakla birlikte, yeni alınacak personeli İş Kanunu'na tabi kılmaktadır. Ayrıca, yönetim kademelerindeki personelin kamu görevlisi statüsünde olması ilkesine de uymamaktadır. Dolayısıyla, personelin statüsüne ilişkin hükümler de, sağlığın, "genel idare esaslarına göre" değil, "işletmecilik esaslarına göre" yürütülen bir kamu hizmeti olarak görüldüğünü göstermektedir.

Buraya kadar yapılan incelemenin de gösterdiği üzere, tasarının, Sağlık Bakanlığı'nın pilot olarak belirleyeceği illerden başlayarak, Bakanlığa bağlı ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerini (devlet hastaneleri) "kamu hastane birlikleri" çatısı altında, "özerk" "sağlık işletmesi" statüsüne geçirmeyi öngörmektedir. Yasa tasarısının genel gerekçesinde, bu modeli savunmak üzere, dünya genelinde merkezi idarelerin sağlık hizmeti ve özellikle de hastane hizmetleri sunumundaki rollerinin yeniden değerlendirildiği ve hastanelerin idari ve mali özerkliğe kavuşturularak "sağlık işletmesi" modeline geçildiği savunulmaktadır. Gerekçeye göre, ülkemizde hizmet sunumunun merkezde toplanması sonucunda aşırı büyüyen ve merkezleşen sağlık hizmetleri Bakanlığın asli görevlerinde yoğunlaşmasını engellerken, yeni model, Sağlık Bakanlığı merkez teşkilatını, mahallinde yürütülmesi gereken hizmetlerin yükünden kurtararak, hem hastanelerdeki verimsizlik sorunu çözecek hem de bakanlık merkez teşkilatı politika belirleme, standartlara uygunluğu denetleme gibi asli işlerine yoğunlaşma olanağına kavuşacaktır. Dolayısıyla, yeni modelin meşrulaştırılmasında, asıl olarak, merkezîyetçiliğin hantallığa ve verimsizliğe yol açtığı, yerleşmenin ise bu sorunların aşılmasını sağlayacağı argümanına dayanıldığı görülmektedir.

Gerekçeye göre, yeni model, hastanelerin özerkleşmesini sağlamakla beraber, hastanelerin "sosyal sorumluluk"ları devam edecek, "kâr amaçlı değil", "hakkaniyete, halkın ihtiyaç ve beklentilerine uygun, kolay erişilebilir, katılımcı, verimli, kaliteli ve etkin" hastane hizmetleri sunulacaktır. Nitekim, tasarının, her bireyin mümkün olan en yüksek standartta sağlık hizmetinden yararlanabilmesinin, "temel bir insan hakkı" ve "sosyal devlet" anlayışının doğal bir sonucu olarak görüldüğünü ileri sürmektedir. Ancak, tasarının ortaya koyduğu model ile bu modeli meşrulaştırmak üzere ortaya atılan argümanlar arasında önemli çelişkiler bulunduğu görülmektedir. İlk olarak, tasarının getirdiği en önemli yenilik kamu sağlık kuruluşlarını "sağlık işletmesi"ne dönüştürmek olurken, "amacın kâr olmadığını" ileri sürmek inandırıcı olamamaktadır. Zira, "sağlık işletmesi" terimi "kâr amaçlı olarak sağlık hizmeti veren kuruluş" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, "kamu hizmeti üreten kamu

Personelin statüsüne ilişkin hükümler, sağlığın "genel idare esaslarına göre" değil, "işletmecilik esaslarına göre" yürütülen bir kamu hizmeti olarak görüldüğünü göstermektedir.

idaresi" statüsünün kaldırılarak "sağlık işletmesi" modeline geçilmesi, gerçek amacın sağlığın kârlılık ilkesi çerçevesinde faaliyet yürütülen bir hizmet olarak düzenlenmesi olduğunu göstermektedir. Dahası, tasarıyla özelleştirmenin öngörülmüş olması da, bu kârın kamuda kalmasının değil özel sektöre aktarılmasının hedeflendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, tasan, sağlık hizmetini "sosyal devlet" anlayışı çerçevesinde "temel bir insan hakkı" olarak gören bir anlayışa değil, "ücretini ödeyenlerin yararlanabildiği bir piyasa malı" olarak gören anlayışa dayanmaktadır. Nitekim, GSS sistemi, "temel teminat paketi" dışında kalan tüm sağlık hizmetlerini paralı hale getirmektedir. Bu durum, alt gelir gruplarının "temel teminat paketi" dışındaki sağlık hizmetlerine "erişimini" de zorlaştırmaktadır. Diğer yandan, devletin kamu hastanelerini finanse etmesi uygulamasına son verilecek olması, hizmetlerin finansmanını güçleştirecek, "kaliteli" hizmetin üretilmesini imkansız kılacaktır.

Son olarak, tasarının, "yönetişim" anlayışı çerçevesinde, birlik yönetim kurullarına yalnızca Ticaret ve Sanayi Odası temsilcilerinin alınmasını öngören düzenlemesini, "katılımcı" bir anlayışın ürünü saymak mümkün görünmemektedir. Gerek kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan Tabip Odalarının ve sağlık personelinin sendikal örgütlenmelerinin, gerekse sağlık hizmetinden yararlanan geniş emekçi yığınların temsilcilerinin dışlanmış olmasını, katılımcı bir anlayışın ürünü sayılabilmek mümkün görünmemektedir.

sonuç

Türkiye'de son yıllarda yasalaştırılmaya çalışılan Kamu Yönetimi Reformu, düzenleyici devlet modelini uygulamaya geçirme hedefiyle gündeme getirilmiştir. Neoliberalizmin başarısızlıkları nedeniyle gözden düşen minimal devlet modelinin eksikliklerini gidermek üzere ortaya atılan düzenleyici devlet modeli, ekonomik liberalizm ile siyasal liberalizmin bileşiminden oluşan bir toplum yapısına ulaşma hedefiyle gündeme getirilmiş görünmektedir. Böylece, piyasa ekonomisinin güçlendirilmesinde ve liberal demokrasinin kurumsallaştırılmasında yaşanan sorunların aşılması hedeflenmektedir. Bu reform paketinin en önemli bileşenlerinden birini de yerelleşme oluşturmaktadır.

Yerelleşme başlığı altında gündeme getirilen reformların gerekçelendirilmesinde, yerel yönetimlere ve yerel halka güç aktarımı yapılması, demokrasinin, katılımcılığın ve çoğulculuğun güçlendirilmesi gibi argümanlar ileri sürülmektedir. Ancak, bu çalışmada yapılan inceleme, yerelleşmenin, düzenleyici devlet modelinin taşra yapılanmasını oluşturmayı hedeflediğini, bunun da demokrasi ve katılımcılıktan çok, kamu

hizmetlerinin tasfiye edilmesine, yurttaşların ekonomik ve sosyal haklarının gerilemesine, yerel yönetimlerin merkezi yönetimin desteğinden bütünüyle yoksun kalmasına ve bölgesel eşitsizliklerin artmasına yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim, burada, sağlık hizmetlerindeki yerelleşmeye ilişkin olarak yapılan inceleme de göstermektedir ki, reformların en önemli hedefi, kamu hizmetlerinin genel bütçeden finanse edilmesi uygulamasının kaldırılarak, ya yerel vergilerle ya da fiyatlandırma ile finansman modeline geçilmesidir. Bilindiği üzere, yerel vergilerle finansman modeline geçilmesi durumunda bölgesel eşitsizliklerin, fiyatlandırma ile finansman modelinde de toplumsal eşitsizliklerin artması kaçınılmaz olmaktadır. Yerelleşmeyle gündeme gelen yeni finansman modellerinin özelleştirmeyle desteklenmesi durumunda, yurttaşların ekonomik ve sosyal hakları açısından önemli kayıplara uğrayabilecekleri görülmektedir. Üstelik, yeni modelin personel rejimi için öngördüğü esnek istihdam modelleri de çalışanların hoşnutsuzluklarını arttıracak niteliktedir.

Reformların meşrulaştırılmasında, ekonomide verimliliğin yükseltilmesi, maliyetlerin düşürülmesi, toplumun daha iyi hizmet almasının sağlanması, çoğulcu ve katılımcı demokrasi gibi amaçlar ileri sürülmekle beraber, reformların gerçekte kamu hizmetlerini metalaştırmayı, işgücü maliyetlerini ve sosyal harcamaları düşürmeyi hedeflediği ortaya çıkmaktadır. Böylece, merkezi devletin borç ödeme kapasitesinin artırılmasına çalışıldığı, bu doğrultuda da bütçeden kamu hizmetlerine, sosyal güvenliğe, personel ödemelerine, tarımsal desteklemeye ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik payların kısılmasının hedeflediği görülmektedir.

kaynaklar

- Akdoğan, Yalçın (2004), AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi, İstanbul, Alfa.
- Akyıldız, Fulya (2007), "Türkiye'de Sosyal Devlete İlişkin Algılamayı Dönüştürme Aracı Olarak Sosyal Sorumluluk Kampanyaları", Memleket: Siyaset-Yönetim, Sayı: 4.
- Ataay, Faruk (2007), Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması: Türkiye'de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler, 2. Baskı, Ankara: Dekü Yayinevi.
- Ataay, Faruk (2008), "Sağlık Reformu ve Sağlık Hizmetinin Değişen Niteliği", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 3.
- Diñer, Ömer (2007), "Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma", Çerçeve (MÜSİAD Yayını), Sayı: 43, s: 16-19.
- DPT (2005), Kamuda İyi Yönetişim (taslak), IX. Kalkınma Planı ÖİK, Ankara: DPT Yayını.
- Erdöğdu, Seyhan (2006), "Sosyal Politikada Değişim ve Sosyal Güvenlik Reformu", Mülkiye, Sayı: 252, s: 211-236.
- Güler, Birgül Ayman (1996), Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Ankara: TODAİE Yayını.
- Güler, Birgül Ayman (2005), Devlette Reform Yazıları, Ankara: Paragraf Yayınları.
- Günaydın, Gökhan (2002), "Bölge Müdürlüklerinin Kapatılması Sorunu", Kamu Yönetimi Dünyası, sayı: 9.

Yerel vergilerle finansman modeline geçilmesi durumunda bölgesel eşitsizliklerin, fiyatlandırma ile finansman modelinde de toplumsal eşitsizliklerin artması kaçınılmaz olmaktadır.

Insel, Ahmet (2005), Neoliberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili, İstanbul: İletişim Yayınları.

"Kamu Hastane Birlikleri Pilot Uygulaması Hakkında Kanun Tasarısı" <http://www.memurlar.net/haber/91410/> (indirilme tarihi: 29. 10. 2007).

"Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı", <http://www.kamuyoneti-mi.org/belgeler/kyttk.pdf> (indirilme tarihi: 2. 8. 2006).

Keskin, Nuray E. (2008), "İl Yönetimi Sisteminde Değişim", Memleket: Siyaset-Yönetim, Sayı: 6.

OECD (2002), Türkiye'de Düzenleyici Reformlar, Ankara: Başbakanlık Yayını, 2002.

Oyan, Oğuz (1998), Türkiye Ekonomisi, Ankara: İmaj.

Przeworski, Adam (2004), Demokrasi ve Piyasa, Çev. İtler Turan, Ankara: TDV Yayını.

Saad-Filho, Alfredo (2008), "Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler", Ed. A. Saad-Filho ve D. Johnston, Neoliberalizm: Eleştirel Bir Seçki, Çeviri: Ş. Başlı ve T. Öncel, İstanbul: Yordam Yayınları.

Sağlık Bakanlığı, (2003) "Sağlıkta Dönüşüm Programı", <http://www.hm.saglik.gov.tr/pdf/kitaplar/donusum.pdf> (indirilme tarihi: 1. 8. 2006).

Tekeli, İlhan (1999), Modernite Aşılırken Siyaset, Ankara: İmge Y..

TEPAV (2006), "Kamu Yönetimi Reformunda Mevcut Durum", www.tepav.org.tr.

TEPAV (2007), İkinci Nesil Reform Sürecinin Öncelikleri, Ankara: TEPAV Yayını.

TESEV (2004), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Taslağı Değerlendirme Raporu", http://www.tesev.org.tr/TESEV_Degerlendirme_Raporu.pdf.

TOSIAD (2002), Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması, Hazırlayan: U. Emek, Ö. Zenginobuz, M. Acar, İstanbul: TOSIAD.

Zabcı, Filiz Çulha (2002) "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", SBF Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 3, s: 151-179.

Zabcı, Filiz Çulha (2004), "Yeni Liberal Politikalar ve Sivil Toplum Örgütleri: Dünya Bankasının Çizdiği Yol", Liberal Reformlar ve Devlet (sempozyum bildirileri kitabı), Ankara: KİGEM Yayını.

dipnotlar:

1 Tasarının tam metni için bkz. <http://www.kamuyoneti-mi.org/belgeler/kyttk.pdf> (indirilme tarihi: 2. 8. 2006).

2 Cumhurbaşkanı'nın gerekçeli veto kararı için bkz. http://cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/03.08.2004-2819.htm.

3 Kamu Yönetimi Reformu'nun kamu hizmetlerinin metalaştırılması doğrultusundaki düzenlemeleri üzerine kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Ataay (2007).

4 Tasarının tam metni için bkz. <http://www.memurlar.net/haber/91410/> (indirilme tarihi: 29. 10. 2007).

yeni bölgeselleşme yerel yönetimler ve kalkınma ajansları

1. giriş

Küreselleşme sürecinde bölge ve yerelin işlevleri değişmiş, bölge ve yerel küreselleşme süreciyle eklenilebilmek için önemli araçlar haline gelmiştir. Bu açıdan ele alındığında ilgili yazında "bölgeselleşme küreselleşmenin can damarı olarak" nitelendirilmektedir (Marchand, Boas ve Shaw, 1999: 900). Yeni bölgeselleşme anlayışı bir yandan bölgeleri küreselleşme süreciyle eklenilmeye yöneltirken, diğer yandan da yerel faktörleri öne çıkaran büyüme politikalarının uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Bölgeyi temel ölçek birimi olarak değerlendiren yeni bölgeselleşme anlayışı, bölgeyi yetki ve kaynaklarla donatarak ekonomik kalkınmanın temel dinamiği haline getirmeyi öngörmektedir. Yeni bölgesel kalkınma politikaları tüm yerel dinamiklerin bölgesel kalkınma sürecine katılımını öngörmektedir. Bu amaçla, kamu kurumları, sermaye, sivil toplum kuruluşları (STK) ve yerel toplulukların katıldıkları bir yerel kurumsal katman geliştirilmektedir.

Küreselleşmenin ulus devletin makro ekonomik politikalarındaki yıkıcı etkisi (Budd, 1998: 663), yereli ve bölgeyi merkezi yönetimden bağımsızlaştırarak küreselleşme ile bütünleşmeye yöneltmiş; bölge ve yerelin ulus devletin yönetim alanının dışına çıkmasına koşut olarak ulusüstü bölgesel ve küresel örgütler aracılığıyla bölge ve yerel küreselleşme sürecindeki yerini almıştır. Ekonomik politikalarını belirleme güçlerini tamamen yitirmiş ulus devletler için bölgeselleşme ve yerelleşme, küreselleşmeyle bütünleşerek büyümek ve kalkınmak için bir araç haline gelmiştir. Bu nedenle bölgeselleşme ve yerelleşme ekonomik kalkınmanın temel dinamiği ve itici gücü olarak özendirilmiş; yerel yöneticiler kentlerini ekonomik çekim merkezi haline getirebilmek için altyapı yatırımlarına yönelmiş, bu yatırımlarını finanse edebilmek için sermaye piyasasına girmek ve kamu - özel sektör işbirliğini özendirmek zorunda kalmışlardır (Hilhorst, 1998: 20). Bu bağlamda, yeni bölgeselleşme anlayışı, yerel kurumsal katman çerçevesinde çok yönlü ağlar sistemi içinde işleyen bir yerel-bölgesel yönetim ve kalkınma yönetişimini yönetsel model olarak beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de kamu yönetiminde "ikinci dalga reformlar" kapsamında yerel yönetimler yeniden düzenlenmiş ve 25 Ocak 2006 tarih ve 5449 Sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu,

Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Yasa kalkınma politikalarında bölgeyi temel ölçek birimi olarak değerlendirmekte ve kalkınma yönetiminden kalkınma yönetişimine geçişin kurumsal dayanaklarını oluşturmaktadır. Yerel ve bölgesel ekonomik yönetim düzenineğini oluşturan Kalkınma Ajanslarının, işlevselliği yerel yönetişimin oluşturulmasına bağlıdır. Özellikle kamu-özel-sivil ağ yönetiminin oluşturulmasında yerel yönetimlere gereksinim duyulmaktadır. 3 Temmuz 2005 tarih ve 5393 Sayılı Belediye Yasasında bu gereksinimi karşılamakta "ağ yönetimi" ve "gönüllü katılımı" yasal dayanaklara bağlanmaktadır. Belediyelerin Kalkınma Ajanslarının bileşeni olması, belediyeleri konu açısından önemli kılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, "ikinci dalga reformlar" kapsamında gerçekleştirilen yerel yönetim düzenlemelerinden yalnızca 3 Temmuz 2005 tarih ve 5393 Sayılı Belediye Yasası incelenmiştir. 3 Temmuz 2005 tarih ve 5393 Sayılı "Belediye Kanunu" ve 25 Ocak 2006 tarih ve 5449 Sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun" çok uzun bir yüksek yargı sürecinden geçmiş ve her iki yasada değişiklik yapılmıştır. Yasalarda yapılan değişikliklerin çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş, çözümlenmeler yasaların son durumu veri olarak alınarak yapılmıştır.

Ele alınan yasalar yeni bölgeselleşme anlayışı açısından irdelenirken, kamu-özel-sivil ağ yönetimi ile bölgesel kalkınmaya ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının çözümüne katkıda bulunup bulunamayacağı tartışmaya açılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla kavramsal çerçevede, yeni bölgeselleşme anlayışının içsel ve dışsal dinamikleri, kalkınma ve yönetim modeli açısından açıklanmıştır. Ele alınan yasalar, yeni bölgeselleşme anlayışının tamamlayıcısı olan yeni bölgesel kalkınma paradigması ve yönetişim modeli çerçevesinde irdelenerek, Belediye Yasasında ki yönetim modeliyle ilgili düzenlemelerin ve "Kalkınma Ajanslarının" bölgesel kalkınmaya katkısı ve kamu yararı boyutu sorgulanmıştır.

2. yeni bölgeselleşme anlayışı

Bölge kavramı yönetsel, ekonomik ve mekansal bir birim olarak küreselleşme sürecinde yeniden kavramsallaştırılmıştır. Bölge kavramı küreselleşme süreci açısından çözümlendiğin-

Yeşim Edis Şahin*

Ekonomik politikalarını belirleme güçlerini tamamen yitirmiş ulus devletler için bölgeselleşme ve yerelleşme, küreselleşmeyle bütünleşerek büyümek ve kalkınmak için bir araç haline gelmiştir.

*Doç. Dr.,

Dokuz Eylül Üniversitesi,
İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

de, bölgenin yeniden kavramsallaştırılmasında temel değişimin; Fordist birikim rejimi ve kitle üretiminden postfordist birikim rejimine ve esnek üretime geçiş olduğu görülmektedir. Üretim sisteminin esnekleşmesi ve ekonominin küreselleşmesi yerel ve bölgesel analizlerin geleneksel değişkenlerini altüst etmiş (Rodriguez-Pose, 1998: 443), küresel sistemdeki kapsamlı yapısal dönüşüm bağlamında yeni bölgeselleşme kavramı 1980'lerin ortalarında belirleme başlamıştır (Hettne ve Söderbaum 2000: 457). Esnek uzmanlaşma Fordist dönemin istikrarlı kitlesel pazarlarını parçalamış, mekânsal salkımlama ve bütünleşme yoluyla bölgeyi yeniden yaratmıştır. (Webb ve Collis, 2000b: 857). Esneklik ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde olağanüstü bir hareketlilik kazanan sermaye yerele doğru akarak yereli ve bölgeyi ekonomik etkinlik mekânı haline getirmiştir. Özellikle iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme sonucunda dünyanın tek bir piyasaya dönüşmesini ifade eden küreselleşme sürecinde (Chase-Dunn, 1999: 189-190), sermaye hızla yerele ve bölgeye akmış, Fordist dönemde sermaye için çekici olmayan bir çok mekân birikim sürecine eklenmiştir. Küresel ekonomik yeniden yapılanma, üretimin mekânsal dağılımını köklü biçimde değiştirip, özellikle bölgeyi ekonomik etkinlikte anahtar alan olarak güçlendirilmiştir (Garmise, 1997: 63).

Yeni bölgeselleşme politikaları eski bölgeselleşme politikalarından aşağıdaki noktalarda farklılaşır: Sanayileşmiş ülkeler arasındaki sanayi malları ticaretinin çok taraflı liberalizasyonunun tamamlanması, Doğu ve Güney ülkelerinin eski bölgeselleşme politikalarının otarşik yapılarından çıkarak pazar ekonomilerine ve çok taraflı liberalizasyon sürecine katılması. Doğrudan yatırımların eski bölgeselleşme dönemine oranla önem ve hız kazanması. Bilgilendirme süreci ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda doğrudan yabancı yatırımların maliyetinin ticarete oranla görece olarak düşük olması (Ethier, 2001: 9). Bölgeyi ekonomik aktör olarak güçlendiren yeni bölgeselleşme şu öğeler çerçevesinde kavramsallaştırılmaktadır: İki kutuplu bir dünya düzeninde değil, çok kutuplu bir dünya düzeninde oluşur ve bu koşullarda kendiliğinden oluşan bir süreçtir. İçerik yöneltmekten çok dışa yöneliktir. Siyasal öğelerin, bölgesel projelerden görece olarak daha önem kazandığı 1960'lı ve 1970'li yıllara oranla daha kapsamlı, çok boyutlu ve devlet dışı aktörlerin önemli roller üstlendiği bir süreçtir (Bull, 1999: 957).

Yeni Bölgeselleşme, bir yandan 'bölge'nin tarihsel ve görgül olarak ekonomik gelişmenin potası olduğu iddiasındadır, diğer yandan da

'bölge'nin ekonomi politikalarının odak noktası olması gerektiği doğrultusunda açık bir tavır almaktadır (Lovering, 1999: 380). Yerel kaynakları rekabetçi politikalarla harekete geçirmek ve çokuluslu yatırımları bölgeye çekerek bölgesel kalkınmayı sağlamak yeni bölgeselleşme anlayışının temel amaçlarındandır. Bu nedenle, yeni bölgeselleşme, içe dönük olmaktan çok dışa dönüktür, bugünün küresel ekonomi politikasıyla derin bir karşılıklı bağımlılığı yansıtmaktadır ve küreselleşme ve bölgeselleşme arasında gizli bir ilişki vardır. (Hettne ve Söderbaum, 2000: 475) Bölge ve yerel çokuluslu yatırımlar için çekim merkezi haline getirilip bölge içi ve bölgelerarası rekabet özendirilmekte, diğer yandan bölgesel ve küresel ekonomik bütünleşmeler karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamaktadır. Küreselleşme sürecine ve ulus devletin toplumsal ve ekonomik ilişkilerinin piyasalaştırılmasına koşut olarak bölge, ekonomik bir aktör olarak küresel sistem içindeki yerini almış (Tomaney ve Ward, 2000: 478), çokuluslu şirketler için bir çekim merkezi haline gelmiş ve ulus devletler kalkınma politikalarını bölgeyi bir çekim merkezi haline getirmek üzerine kurmuşlardır. Bu nedenle, yerelin ve bölgenin kaderinin küresel sermaye birikimine, başka bir deyişle küresel şirketlerin stratejilerine bağlı olduğu savunulmaktadır (MacLeod, 1997: 299).

Neoliberal kalkınma stratejilerini benimseyen bir bölgeselleşme anlayışı olarak da tanımlanan yeni bölgeselleşme anlayışının (Bowles, 2000: 433), bölgesel kalkınma stratejisinde bilgi üretimi, teknolojinin yayılması, inovasyon, öğrenme ve ağırlar önemli unsurlar olarak yer almaktadır (Zientara, 2008: 60). Rekabet ve inovasyon gibi ekonomik öğelerin yanı sıra; devlet-sermaye-STK işbirliğine dayanan bir yönetsel modeli öngörmektedir. Bu çerçevede ağ yönetimi ve sosyal sermaye yeni bölgeselleşmenin iki önemli öğesidir. Karşılıklılık ilkesi ve katılımcı ağların sosyal sermayeyi yaratarak, aktörler arasında işbirliğini ve bölgesel kalkınmayı sağlayacağı varsayımı, bu kalkınma stratejisinin temel varsayımlarından biridir.

3. yeni bölgeselleşme anlayışı ve bölgesel kalkınma

Fordist dönemde ulus devlet kalkınmada merkezi bir rol ve inisiyatif üstlenmiştir (Schuuman, 2000: 12). II. Dünya Savaşı sonrasında uygulanan Keynesyen ekonomik politikalara uygun olarak, devletin "yönlendirici" merkezi kalkınma planları çerçevesinde ekonomiye müdahalesini öngörmekteydi. Devletin kalkınma konusundaki öncülüğü yalnızca iç kaynakların akı-

Esneklik ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde olağanüstü bir hareketlilik kazanan sermaye yerele doğru akarak, yereli ve bölgeyi ekonomik etkinlik mekânı haline getirmiştir.

şı ve kullanımında değil, aynı zamanda ekonomik büyüme amacıyla uluslararası kapitalist ekonomi tarafından gelişmekte olan ülkelere önerilen müdahaleci ve korumacı politikaları ve yapısal engellemeleri de içeriyordu (Bowles, 2000: 435). Küreselleşme sürecinde ulusal kalkınmacılık anlayışı kapitalizmin gelişmesine ters düşmeye başlamış (Keyder, 1993: 63), bu sürece koşturarak planlama anlayışı ve uygulamalarında da değişiklikler olmuştur. Postfordist dönemde, esneklik ilkesi çerçevesinde kalkınma ve planlama politikaları da esnekleştirilmiş; merkezi planlamanın yerini serbest pazar, kamu girişimciliğinin yerini özelleştirme, ulusal ekonomiyi oluşturabilecek ithal ikameci ve korumacı politikaların yerini küresel pazara açık ekonominin aldığı bir kalkınma anlayışı egemen olmuştur (Salacuse, 2000: 291). Fordist dönemde bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmanın bir aracı olarak algılanmakta ve bölgesel kalkınmada devlet bölgeler arasında planlar aracılığıyla yol gösterici ve kaynak sağlayıcı bir görev üstlenmekteydi. Ulusal kalkınma döneminin bölgesel planlama anlayışı, bölge düzeyinde yönetsel eşgüdümü sağlamayı hedefleyen merkezden bölgeye doğru gerçekleşen ekonomik planlamaya dayanmaktaydı.

Yeni bölgeselleşme anlayışının kalkınma modeli kalkınmada yerele ve bölgeye öncelik vererek; yerel kaynakların etkin kullanımı ve yerel toplulukların gereksinimlerini karşılamalarında doğrudan sorumluluk yüklenmeleri üzerine odaklanmıştır. Yerel topluluk ve grupların bölgesel kalkınma projelerinin hazırlanmasında, kaynakların kullanımında sorumluluk ve denetim yetkisi öngörmektedir. Bu model Dünya Bankası tarafından "toplulukların yönlendirdiği kalkınma (TYK) (Community Driven Development)" modeli olarak formüle edilmiştir. TYK modeli, "yerel yönetimler, özel sektör, merkezi yönetim birimleri ve STK'ların ortak sorumluluk alacak biçimde işbirliği içinde" çalışması ni öngörmektedir (World Bank, 2001: 3). Model, topluluklara yaşamlarını yakından etkileyen kararlarda ve kaynakların kullanımında denetim ve yetki sağlaması, hizmet sağlayan, yerel yönetimler, özel sektör, merkezi yönetim birimlerinin STK'lar ile sorumluluk alacak biçimde işbirliği içinde çalışması ve yoksul halkın yapabilir kılınması yoluyla "iyi yönetim" uygulamasını geliştirmesi (World Bank, 2001: 3) değişkenleri üzerinde yapılandırılmıştır. Dünya Bankası, toplulukları yapabilir kılma üzerine geliştirdiği kalkınma modelinde, "yapabilir kılınan toplulukları" sosyal sermaye olarak tanımlamaktadır. Dünya Bankası'nın tanımlamasıyla, sosyal sermaye karar verme sürecine katılmak ve kaynakların

dağılımında sorumluluk almak için ortak değer ve normları paylaşan yapabilir toplulukların kendilerini etkin biçimde organize etmelerinden oluşan bir ağıdır (World Bank, 2000).

1980'lerde kalkınmayı tümüyle küresel pazar sistemine bırakan neo-liberal kalkınma politikaları, 1990'larda sivil toplum kuruluşlarıyla (STK) desteklenmiş, STK'lar kalkınma için bir araç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Mohan ve Stokke, 2000: 248). Modele kamu-özel-sivil ağ ilişkilerini ekleyerek 1980'lerin sorunlarını özellikle yoksulluk sorununu aşmaya çalışmaktadır. 1980'lerin ortalarında belirmeye başlayan yeni bölgeselleşme anlayışının kurumsal yapıları 1990'ların başında gelişmeye başlamış (Deas ve Ward, 2000: 278), Dünya Bankası tarafından geliştirilen STK katılımına dayanan "iyi yönetim" ve TYK modeli bu süreci tamamlamıştır. Kamu-özel-sivil ya da gönüllü sektör işbirliğiyle; "bir sektörün diğer sektörü güçlendirmesi yoluyla sektörel yetersizliklerin aşılması, işbirliğine katılanlara karşılıklı bir denetleme ve gözetme ortamı hazırlanması, sermayenin kâr getirmeyen bir alana yatırım yapmaktan kaçınması, devletin yetersizliği ile gönüllü sektörün kaynaklardan yoksunluğu arasında denge kurulması amaçlanmaktadır (Otiso, 2003: 228)". Kamu-özel-sivil işbirliğinin amacı; sermayenin yetersizliklerinin aşılması, sermayeye kâr getiren alanlardan kamunun çekilmesi ve kamunun "kamu hizmetlerinin" sunumunda gönüllülerden yararlanması böylece, sosyal devletin kaldırılmasıyla oluşan boşluğu gönüllülerin doldurması noktalarında özetlenebilir. Sosyal sermaye kamu-özel-sivil işbirliğine dayanan ağ yönetiminin temel kavramlarından biridir. Dünya Bankası tarafından "yapabilir kılınan toplulukların" oluşturdukları ağ olarak tanımlanan sosyal sermayenin alternatif tanımları ağ yönetiminin amaçlarına ilişkin yukarıda yapılan saptamaları doğrular niteliktedir. Skidmore, a göre, sosyal sermaye kooperatif bir sosyal etkinliği yansıtır, "ekonomik kalkınmada sosyal sermayenin önemini artırması, bağımsız bir şirketin kamusal ve özel ve gönüllü partnerleriyle sürekli ve güçlü işbirliği bağları kurmasını gerektiren bir ağ kapitalizminin yükselişidir (Skidmore, 2001: 60)". Skidmore, sosyal sermaye ve sermayenin yetersizliklerini aşma arasındaki ilişkiye vurgu yaparken, Hadjimichalis tanımında, sosyal sermaye ve sosyal devletin yok olması arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Hadjimichalis'e göre sosyal sermaye, "toplumsal kalkınma ve ekonomik büyümenin ihmal edilen insani boyutuna vurgu yapmaya çalışarak, yeni liberal ekonomi anlayışının bu alandaki eksikliğini kapatma girişimidir (Hadjimichalis, 2006: 694)".

**Sosyal sermaye
kamu-özel-sivil
işbirliğine dayanan
ağ yönetiminin
temel
kavramlarından
biridir.**

4. yerel yönetimler

Bölgesel kalkınma politikalarında yaşanan değişim "merkezi bölgesel politikalar", yerel ve bölgesel toplulukların birikim ve inisiyatiflerine dayanan "yerel ve bölgesel kalkınma etkinliklerine" geçiş biçiminde gerçekleşmiştir (Stöhr, 2001: 35). Bu anlamda, bölge ve yereli ekonomik kalkınmanın temel dinamiği haline getirmeyi amaçlayan yeni bölgeselleşme anlayışı, bölge ve yerele ekonomik ve yönetsel karar alma yetkisi devredilerek özerk bölge yönetimlerinin oluşturulmasını öngörmektedir. Bölge ve yerelin ekonomik bir çekim merkezi haline getirilebilmesi ve piyasa koşullarının gerektirdiği ekonomik ve yönetsel kararların hızlı alınabilmesi için esneklik ve yerel ve bölgesel kaynakları hareketle geçirebilmek için ise kamu-özel-sivil ağ yönetiminin oluşturulması yönetsel yapıdaki değişimin belirleyici öğelerindedir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler esnek bir üretim örgütlenmesini gerçekleşmesini olası kılmıştır. Buna bağlı olarak Fordist dönemin dikey-hiyerarşik örgütlenme modeli yerini rekabet koşullarına göre değişebilen "ağ tipi" esnek örgüt yapısına bırakmıştır. Teknolojik gelişmeler sermayenin akışkanlığını artırarak yeni pazarlara ulaşma ve yeni üretim alanlarına girme yeteneğini arttırmış, hız ve rekabet edebilirlik sermayenin sürdürülebilirliğinin temel koşulu haline gelmiştir (Finkelstein, 2003: 251).

Yeni bölgeselleşme, bölgesel sorunların çözümünde, kamu özel işbirliği, hükümetler arasında ve kamu özel ortaklığını sağlayan ağ ilişkilerine dayanan bir yönetim modelini öngörmektedir (Hamilton, 2004: 456). "Yönetim ve yönetim" farklılığı üzerinde yapılandırılan yeni bölgeselleşme anlayışı (Frisken ve Norris, 2001: 468), getirdiği yasal ve kurumsal düzenlemelerle yerel yönetim ve bölge yönetiminden yerel yönetim ve bölge yönetimine, kalkınma yönetiminden kalkınma yönetimine geçişi beraberinde getirmiştir. Türkiye'de Yerel yönetişime geçişle ilgili düzenlemelerin çoğu, "ikinci dalga reformlar" kapsamında "kamu yönetiminin yeniden yapılanması" adı altında gerçekleşmiş, kalkınma yönetimine ise "Kalkınma Ajanslarıyla (KA)" geçilmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllarda çeşitli düzenlemelerle belediyelerin sundukları hizmetlerin çeşitli yöntemlerle özelleştirilmesinin önü açılmış, belediyelere ait iktisadi teşebbüsler satılmış, buna benzer uygulamalarla "yeni kamu işletmeciliği" modelinin öngördüğü "müşteri odaklı çalışan ve managerialist bir felsefenin egemen olduğu" belediyeçilik anlayışının önü açılmıştır. 3 Temmuz 2005 tarih ve 5393 sayılı yasanın "yeni kamu işletmeciliği" açısından en belirgin özelliklerinden biri, kamu-

özel-sivil ağ yönetiminin yasal ve kurumsal temellerinin atılmasıdır. Daha önce birçok yasal düzenlemeye girmiş olan "STK" kavramının yanısıra "gönüllü" kavramı yasal metinlere girmiş ve "gönüllülük" kurumsallaşmıştır.

Gönüllü katılımı ilgili madde, 5393 Sayılı Yasanın yönetim açısından en dikkat çekici düzenlemesidir. Madde 77'ye göre; Belediye, "sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin" yapılmasında gönüllülerden yararlanabilir. Belediyenin sunduğu kamu hizmetlerinin gönüllülere ve STK'lara devri anlamına gelen bu madde, yasa da katılım olarak sunulmuş, belediye "gönüllü katılımı" sağlamaya yönelik program uygulamakla görevlendirilmiştir. İçişleri Bakanlığı, 9 Ekim 2005 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan 25961 Sayılı "İl Özel İdaresi Ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği" ile "gönüllülüğün" işleyişini düzenlemiştir. Yönetmeliğe göre, yasa da sayılan hizmetlere ek olarak "itfaiye, arama-kurtarma gibi denetim ve acil yardım hizmetleri, kent estetiği, çevre düzenlemeleri ile katı atık gibi çevre kirlenmesinin önlenmesine yönelik hizmetler" gibi birçok kamu hizmeti gönüllüler tarafından yapılabilir.

Yasa mahalle yönetimini yeniden düzenlenmiş, muhtar mahallenin ortak ihtiyaçlarını sakinlerin "gönüllü" katılımıyla belirlemek, belediye diğer kamu kurumlarıyla ilişkileri yürütmek ve diğer kurumlara işbirliği yapmakla yükümlü kılınmıştır (Madde: 9). Mahalle yönetimi gönüllülerin katılımına açılmıştır, ilk bakışta demokratik bir gelişme gibi görünen bu gelişme, "yönetişim" modelinin dayanakları açısından değerlendirildiğinde mahalle sakinlerinin bugüne kadar yerel yönetimlerden aldıkları kamu hizmetlerinden vazgeçmeleri ve bu hizmetleri gönüllü olarak kendilerinin yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Muhtar, mahallenin sorunları konusunda duyarlı olan mahalle sakinlerini örgütleyecek ve "yapabilir kılacaktır", örneğin çevre temizliği, park düzenlemesi, itfaiye hizmetleri ve mahalledeki yaşlı ve düşkünlere yardım mahalle sakininin "gönüllü" görevi olabilecektir.

Mahalle düzeyinden kent düzeyine geçildiğinde 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Yasası, 1580 sayılı yasada haklar olarak tanımlanan hemşehri hukukunun kapsamı genişletilmiş, hemşehrilerin sorumluluk ve yükümlülüklerin tanımlanmıştır (Madde:13). Belediye sınırları içinde oturanlar ya da ilişkisi bulunan herkes belediyenin "kanunlara dayanan kararlarına, emirlerine ve duyurulana uymakla ve "belediye vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarını" ödemek-

Fordist dönemin dikey-hiyerarşik örgütlenme modeli yerini rekabet koşullarına göre değişebilen "ağ tipi" esnek örgüt yapısına bırakmıştır.

le yükümlü kılınmıştır. Katkı ve katılma paylarına katılmanın hemşehriilik görevi ve ödevi olarak hükme bağlanması, belediyenin sunduğu hizmetleri bedellendirmesinin önündeki engelleri aşmaktadır. İlgili madde, Belediyeyi "hemşehri-ler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması" için gerekli çalışmaları yapmak ve bu çalışmalarda üniversiteler, meslek odaları, STK'lar ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler almakla yükümlü kılınmıştır. Kısa bir anlatımla, belediye, kamu-özel-sivil işbirliği ağını oluşturmakla görevlendirilmiştir.

Ağ yönetimine ilişkin başka bir madde de "Kent Konseyi"dir. 1580 Sayılı yasa döneminde birçok il ve ilçede fiili olarak varolan Kent Konseyi 5393 Sayılı yasayla kurumsal temellerine oturtulmuştur. Kent Konseyinde oluşturulan görüşlerin "ilk Belediye Meclisi toplantısında görüşülmesi" hükme bağlanmıştır, ancak Kent Konseyinde oluşan görüşlerin Belediye Meclisi üzerinde bağlayıcılığı yoktur. Kent Konseyi kararlarına katılım aracı olmaktan çok yerel sorunların aktarılması için bir araç niteliğindedir. Ancak, Kent Konseyi Yönetmeliği'nin Kent Konseylerinin oluşumuyla ilgili Madde 8'e bakıldığında, Kent Konseyinden yerel siyasi iktidara muhalif bir karar çıkması oldukça zor görülmektedir. Kent Konseyinde Belediye Başkanı, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisinden üyelerine ek olarak, mülki idare amiri, mülki idare amiri tarafından seçilecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri ve seçim bölgesi milletvekillerinin de varlığı düşünülürse Kent Konseyinden yalnızca yerel değil merkezi siyasi iktidara muhalif bir karar çıkması oldukça zor görünmektedir. Kent Konseyi bu görünümüyle iktidar tarafından alınan kararları, sürecin içine STK'ları katarak meşrulaştırıcı bir araç tablosu sergilemektedir.

Kent Konseyi, kamu-özel-sivil ağ yönetimini oluşturarak sosyal sermayeyi meydana getirmek için kurulmuş bir kurum görünümü arz etmektedir. Kent Konseyine Dünya Bankası'nın sosyal sermaye tanımı açısından çözümlendiğinde, Kent Konseylerinin tanımdaki öğeleri içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda tanımdaki "karar verme sürecine katılmak" biçimsel de olsa vardır, "kaynakların dağılımında sorumluluk almak ve yapabilir topluluklar olma" özelliği Kent Konseyleri bünyesinde yapılan "proje" çalışmalarlarıyla gerçekleşmektedir, projeler kamu-özel-sivil ve ulusüstü finansal örgütler ağına oluşmasıyla gerçekleşmektedir. Gönüllü katılım- la ilgili düzenleme bu sürecin yasal dayanaklarını oluşturmuştur. Tanımdaki "ortak değer ve normları paylaşan yapabilir toplulukların kendilerini etkin biçimde organize etmeleri" öğesi

Kent Konseyi bünyesinde gerçekleşmektedir, Kent Konseyinin oluşumuna bakıldığında istisnai durumlar dışında bileşenlerin ortak değerleri paylaşmamaları oldukça zor görülmektedir; kurgu ortak değerleri paylaşmak üzerine yapılmıştır.

5393 Sayılı Belediye Yasasının yukarıdaki maddeleri bir bütün olarak çözümlendiğinde, mahalle sakininin ve hemşehrinin, yerel toplulukların (STK) yetki ve sorumluluk alması ve yapabilir kılınması konusunda odaklandığı, Kent Konseyinin bu amacı gerçekleştirecek bir kurumsal olduğu yapı olduğu görülmektedir. Bu öğeler Osborne ve Gaebler tarafından geliştirilen ve Dünya Bankası tarafından "iyi yönetim" modeli olarak sunulan "girişimci hükümet" paradigmasındaki önerilerin kurumsallaşmış biçimidir. "Girişimci hükümet" paradigmasına göre hükümet; "toplulukların sahiplendiği hükümet olmalı ve müşterilere hizmet sunmak yerine onları yapabilir güce getirmelidir (Osborne, Gaebler, 1992: xviii)". "Pittsburgh gibi kentler toplumsal sorunların çözümünde çok etkilidir. Örneğin konut sorununun çözümünde bireyler ve kiliseler başı çekmekte hükümet ise arkadan gelen olmaktadır (Osborne, Gaebler, 1992: 44)". Gönüllü katılımıyla ilgili madde "yönetişim modeli" açısından değerlendirildiğinde gerçek amacın "katılım" değil kamu sektörünün işlevlerinin STK'lara devri olduğu oldukça açıktır. Sermaye için kârlı olan kamu hizmetleri sermaye devredilirken kâr getirmeyen hizmetler gönüllülere devredilmekte, böylece sosyal devletin kalkmasından kaynaklanan toplumsal sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır. Osborne ve Gaebler'in verdiği "kilise" örneği dikkat çekicidir, Türkiye örneğinde ele alındığında çeşitli dini "cemaatlerin" vakıfları, dernekleri ve "hayır kuruluşları" gündeme gelmektedir. Sonuç olarak hangi ülke örneğinde ele alınırsa alınsın, yurttaşların merkezi yönetim ya da yerel yönetimlerden sağlamaları gereken temel kamusal hizmetleri, "gönüllü" dini kurumların ve kuruluşlardan sağlamaları, yurttaşların din ve vicdan özgürlüğüne müdahaledir. Aynı müdahale "gönüllü kuruluşların" siyasi kimlikleri açısından da söz konusudur, yurttaşlar "gönüllü kuruluşların" "sağlık, eğitim, sosyal hizmet ve yardım, yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürülere, yoksul ve düşkünlere yönelik" hizmetlerinden yararlanabilmek için, genel ve yerel seçimlerde "zorunlu tercih" yapma zorunda bırakılmaktadır.

5. bölgesel kalkınma ajansları

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) bölge düzeyinde kurulan, kamu tarafından finans edi-

**Kent Konseyi,
kamu-özel-sivil
ağ yönetimini
oluşturarak sosyal
sermayeyi
meydana getirmek
için kurulmuş bir
kurum görünümü
arz etmektedir.**

len, yarı özerk, bölgesel kalkınma politikalarını merkezi ve yerel yönetimlerin müdahalesi olmaksızın belirleyip uygulayan kuruluşlardır (Morgan, Brooksbank ve Connolly, 2000: 323). BKA'larının yönetsel yapıları ve işleyişleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, gelecekte merkezi ve yerel yönetimlerin dışında oluşturulmuş, kamunun finanse ettiği yarı özerk kuruluşlar olmaları ortak özellikleridir. Sekiz AB ülkesinden 30 BKA özellikleri açısından karşılaştırılmış, bu karşılaştırma sonucunda BKA'ların üç ortak ve temel özellikleri şöyle belirlenmiştir (Halkier ve Danson, 1997: 253-254): BKA'lar, örgütsel olarak kendilerini destekleyen siyasal otorite karşısında yarı özerk konumdadırlar. Stratejik olarak özellikle yerel firmaları çeşitli politikalarla desteklemektedirler. Uygulama bütünlüktür: geniş bir dizi politika aracına dayanmaktadır.

BKA'ların amaçları; bölgesel büyüme, bölgesel ve bölgeler arası rekabet, içsel büyüme ve yatırımları özendirme. Bu amaçlara ulaşmak için çevresel iyileştirme, endüstriyel altyapıyı oluşturma, işletmeleri bilgilendirme ve sermayeyi girişimci kılmak politikaları üzerinde yoğunlaşır (Hughes, 1998: 616). Bu bağlamda BKA'lar yerel birikimden yararlanarak içsel büyümeyi sağlayıp çokuluslu şirketleri bölgeyi çekilemeye ve bölgeyi küreselleşme süreciyle eklemlenmeye amaçlayan kurumlardır. Bölgedeki küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri destekleyerek ulusüstü sermayenin taşeronu haline getirmek ve bölgedeki işgücünü esnekleştirmek işlevini üstlenmişlerdir. Bölgesel işgücünün esnekleşmesi gibi çokuluslu yatırımları çekebilmek için gerekli altyapı ve yerel şirketlerin desteklenmesi devlet eliyle yapılmakta, kamu kaynakları bölgenin ulusüstü sermayenin manifiyatörü olması için kullanılmaktadır. BKA'ların uygulamada bütünlük olma özelliği ise kamu-özel-sivil işbirliğine dayanan ağ yönetimini ve BKA'ların sosyal sermaye ya da bir "ağ kapitalizmi" oluşturma işlevini göstermektedir.

Yeni bölgeselleşme anlayışının kurumsal yapısını oluşturan BKA Türkiye'de "ikinci dalga reformlar" kapsamında 25 Ocak 2006 tarih 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun (KA Yasası)"la kurulmuştur. Yasa adında ve getirdiği kurumsal yapıda (Kalkınma Ajansları), "bölge" kavramına duyulan "hassasiyet" nedeniyle "bölge" kavramı kullanılmamış olsa da yasa gerekçesi ve maddelerinde sürekli olarak bölgesel kalkınmaya vurgu yapılmıştır. KA Yasası, "ikinci dalga reformlar" kapsamında gerçekleştirilen diğer "reform"larla birlikte ele alındığında "yönetişimci devlet" modelinin yasal ve

kurumsal temellerini hazırlayan yasadır. Kalkınma yönetiminden kalkınma yönetişimine geçiş düzenlemekte, bölge ve yerelde "ekonomik yönetişimin" altyapısını oluşturmaya nedeniyle bölge yönetişimi ve yerel yönetişime geçiş de beraberinde getirmektedir. Belediye Yasasının belediyeye sosyal sermaye oluşturma işlevini vermesi ve yasa yeni kamu işletmeciliği anlayışının benimsenmesi iki yasanın "yerel yönetişim" konusundaki en belirgin ortak özelliğidir.

KA Yasası, kamusal özünü yitirmiş, rekabetçi bir ortamda piyasa koşullarının gereklerine göre çalışan bir kamu yönetimi modelini öngören "yeni kamu işletmeciliği" anlayışının yansımasıdır. Yasanın genel gerekçesinde yeni kurumsal yapının; "Bölge ekonomilerinin, yeni ulusal ve yerel rekabet koşullarına ayak uydurma yeteneğini geliştirmek ve bunun için gerekli altyapıyı hazırlayabilmek için, çabuk karar alıp uygulayabilen, esnek ve dinamik yapıya olan ihtiyaç" sonucu oluşturulduğu belirtilmiştir. Bu saptama, KA'ların kamu yararı amaçlı olmaktan çok rekabet odaklı oldukları vurgulanmaktadır. KA'ların işlevleri kanun genel gerekçesinde, yeni bölgeselleşme anlayışının kalkınma politikasına uygun biçimde açıklanmıştır, KA'lar; "yerel aktörleri harekete geçirme özel sektöre, yerel yönetimlere, sivil topluma ve kamu kuruluşlarına teknik, idari ve mali destek sağlayarak uygulamaların ve yatırımların bölgesel/yerel/ulusal kalkınma bakımından etkinliğinin artırılmasını sağlaması" işlevlerini yerine getirecektir. Bu işlevler yerine getirilirken ağırlıklı olarak kamu kaynaklarından yararlanacaktır. Kamu kaynaklarının özel sektörün kullanımına sunulması kamu yararına yönelik kaygılar yaratmaktadır (Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Hareketi, 2005).

Yeni bölgesel gelişme anlayışı her bölgenin, hem ulusal ölçekte hem de dünya ölçeğinde diğer bölgelerle rekabet içinde kalkınmaya çabalamasını öngörmekte, bu politikayı bölgesel eşitsizlikler sorununa bir çözüm olarak sunulmaktadır (Kendir, 2005: 285). Bu anlayışa uygun olarak kanunun genel gerekçesinde, KA'ların, "dayanışma içinde rekabet ve kalkınma bilincini doğru yöne ve alanlara kanalize etmede çok önemli bir işlev" yükleneyeceği vurgulanmaktadır. Kapitalizmin doğası gereği rekabetin yıkıcı etkisi kendisini gösterecektir. Bölgeler arasında rekabeti özendirerek eşit olmayanlar arasında bir rekabet yaratmaya çalışılmaktadır. Kapitalizm ise gücünün güçsüzü yok etmesi üzerine kurulu bir sistemdir. Bölgedeki işletmeler stratejik nedenlerle işbirliği yapsalar da özünde rekabet baskın gelecek, bu rekabet beraberinde yıkıcı etkiler getirecektir. Bölgeler arasındaki rekabet ise bölge içi rekabetten daha yıkıcı sonuçlar

Bölge Kalkınma Ajansları bölgedeki küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri destekleyerek ulusüstü sermayenin taşeronu haline getirmek ve bölgedeki işgücünü esnekleştirmek işlevini üstlenmişlerdir.

doğurma tehlikesi taşımaktadır. Türkiye'deki bölgesel dengesizlikler düşünüldüğünde, bölgelerin eşit olmayan koşullarda rekabete girmek zorunda kaldığı açıktır. Rekabetin doğası gereği gelişmiş bölge daha da güçlenecek, gelişmemiş bölge ise daha da geri kalacaktır. Bölgeler arası rekabet politikasıyla bölgeler arası denge sağlanamaz. Rekabet doğası gereği güçlüden yana işler. Doğal olarak Güney Doğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri Ege ve Marmara Bölgeleri ile rekabet ederek kalkınamaz, bölgeler arası dengesizlikler giderilemez. Bu nedenle KA'ların bölgesel ve bölgeler arası rekabeti özendirme amacının, ajansların ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamalarının önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilebilir.

6. kalkınma ajansları yasaasının kamu-özel-sivil işbirliği açısından çözümlenmesi

Kamu-özel-sivil toplumun karşılıklı etkileşimiyle çok yönlü ağılar sistemi içinde işleyen "yönetişimci devlet" modeli kamu yönetiminin bütünlüğünü ve kamusallığını bozarak kamu yararı için değil, sermaye için çalışan bir kamu yönetimi düzeneğini getirmiştir. KA Yasası yönetim modeli açısından ele alındığında kanunun amacının, "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek (Madde: 1)" olduğu vurgulanmış, bu görev KA'lara verilmiştir. KA'lar yeni bölgeselleşme anlayışının öngördüğü esneklik ilkesine ve Dünya Bankasının stratejilerine uygun olarak "Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek (Madde: 5/e)" görevini üstlenerek bölge düzeyinde kalkınma yönetimine geçilmektedir. Yerel yönetimlerin kamu-özel-sivil işbirliğiyle "toplulukları yapabilir kılmaya" yükümlülükleriyle KA'lar bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Yerel Yönetimlerin KA'ların gereksinim duyduğu "toplumsal altyapıyı" yani sosyal sermayeyi oluşturma ya da yerel kalkınma için "partner" yaratma ve partner olma işlevini üstlendiği görülmüştür.

KA'ların örgütsel yapısı "STK'ların ve özel kesim temsilcilerinin" bulunduğu "kalkınma kurulu" ile "yönetim kurulu", "Genel Sekreterlik" ve "Yatırım Destek Ofisinden" oluşur. Danışma işlevi daha ağırlıklı ve geniş katılımlı bir organ olan Kalkınma Kurulu, yılda en az iki kere toplanır ve en önemli işlevi yürütme kurulu üyelerini seçmektir. KA Karar organı olan Yönetim Kurulu, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin oluşturduğu bir ilden oluşan bölgelerde "vali, büyükşehir belediye başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret

odası başkanı ile Kalkınma Kurulu tarafından seçilecek üç özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşu temsilcisinden (Madde: 10)" oluşur. İlgili maddede net olmayan "özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşu temsilcisi" anlatımı madde gerekçesinde "özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarını temsilen de il ticaret ve sanayi odası başkanlarına Yönetim Kurulunda" yer verildiği "vurgulanarak" açıklanmıştır. Yasada STK ile özel kesim özdeş tutulmuştur. Bu anlayış, sivil toplum kavramının yönetim dilindeki "gönüllülük" dışındaki ikinci anlamını da açıklamaktadır; sermaye. Devletin üstlenmediği kamu hizmeti görevini STK'lar piyasa ilişkileri içerisinde "gönüllülük", "kârlılık", "rekabet" ilkeleri çerçevesinde yerine getirmekte ve piyasada girişimci bir aktör olabildikleri sürece yönetime katılabilmektedirler.

Yönetim Kurulu birden fazla ilden oluşan bölgelerde "il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkezi olan yerlerdeki belediye başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur (Madde:10)". Bu illerde yönetim modelinin yalnızca devlet ve sermaye öğeleri bulunmaktadır, üç büyük il dışında sermaye örgütleri dışındaki STK'lara biçimsel olarak bile olsa yer verilmemektedir. Yönetişim modeli açısından ele alındığında bu biçimsel eksiklik, madde gerekçesinde genelde gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgelerde "kamusal altyapı yatırımlarına daha çok gereksinim duyulması" ve "özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasiteleri de dikkate alındığında, kamunun kurumsal kapasitesinden, yönlendirmesinden ve liderliğinden daha fazla yararlanma ihtiyacı bulunması" nedeniyle Yönetim Kurulunun "kamu kesimi ağırlıklı" oluşturulduğu belirtilmektedir. Bu durumun temel nedeni KA'ların bölgesel proje ve etkinliklere ağırlıklı olarak kamu kaynaklarıyla doğrudan destek verecek olmasıdır. Bu görev, Yönetim Kurulunun kararlarını uygulamakla sorumlu olan Genel Sekreterliğe verilmiştir.

Yürütme organı olan Genel Sekreterlik, yönetim kurulunun kararlarını uygulamak ve diğer idari işlere ek olarak, özel kesim, STK'lar ve yerel yönetimlerin proje ve etkinlik önerilerini değerlendirip maddi destek sağlamak üzere Yönetim Kuruluna göndermekle görevlendirilmiştir. Yerel topluluklar proje önerilerini doğrudan yönetim kuruluna sunmamaktadır. Bu ön eleme mekanizması, hangi topluluğun ya da STK'nın projesinin Yönetim Kuruluna sunulacağı ya da eleneceği konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Yeni bölgeselleşme anlayışı gereği ekonomik olarak güçlü olan STK'lara gereksinim var-

Bölgeler arası rekabet politikasıyla bölgeler arası denge sağlanamaz.

dir ve seçim bu yönde yapılacaktır. Eğer bölgede STK'lar yeterince güçlü değilse, Genel Sekreterlik "Bölgedeki kişi, kurum ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitesini geliştirici faaliyetlerde bulunarak (Madde: 13/e)" bu kurum ve kuruluşları güçlendirecektir. Bu madde, hangi "kişi, kurum ve kuruluş" sorusunu da beraberinde getirmektedir.

KA'ların diğer organı da Madde 15'de düzenlenen Yatırım Destek Ofisleridir. Bölge illerinde kurulan, Genel Sekreterliğe karşı sorumlu olan ve en çok beş uzmandan oluşan Yatırım Destek Ofisleri, yatırımcılara tamamen ücretsiz hizmet sunmakla görevlidir. STK'lar da yatırımcı oldukları sürece bu ücretsiz hizmetten yararlanabilirler. Yeni kamu işletmeciliği anlayışı gereği eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin "katkı payı" adı altında ücretlendirildiği ve temel kamu hizmetlerinin sunumunun "gönüllülere" devredildiği bir dönemde yatırımcıya ücretsiz kamu hizmeti sunulması devlet eliyle sermaye birikimi sağlanması açısından dikkat çekicidir. Gerçek bir ulusal ve bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için yatırımcıya verilen ücretsiz hizmet ayrıcalığının yurttaşlara da sağlanması, özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinden "katkı payı/harc vb." alınmaması gereklidir.

BKA'ların en çok savunulan bir anlamda ajanslara meşruiyet sağlayan boyutu TYK modeli uygulamasıdır. Yerelin gereksinimlerini en iyi yerel toplulukların bildiği ve yerel toplulukların kendi sorunlarına sahip çıkarak projeleri denetleyecekleri ileri sürülerek model katılımcı kalkınma modeli olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte kit kaynakların yerel topluluklar arasında nasıl dağıtılacağı ve hangi yerel topluluğun ya da toplulukların kaynaklardan yararlanacağı sorusunun yanıtı verilmemektedir. STK'lar piyasada yatırımcı bir aktör olabildikleri sürece kaynaklardan yararlanabilmektedir, bu nedenle yönetim dilinde, STK'lar piyasa ilişkilerinden ve sermayeden bağımsız aktörler değildir. Piyasa ilişkileri içinde olmayan ve sermayeden bağımsız "demokratik kitle örgütleri" ise kalkınma sürecine katılamayacaktır. TYK modeli demokratik görünümünün tam tersine emek ve sermaye örgütleri arasında ayrım yapan ve emek örgütlerine kapalı bir "katılımcı" model getirmektedir. Bu model çerçevesinde ele alındığında BKA'lar, "bölgedeki iktisadi-idari iktidarı toplumsal sınıflardan birine, bir azınlığa devrederek anti-demokratik süreçleri derinleştirmektedir (Güler, 2002: 7)".

Yeni bölgeselleşme anlayışında bölgenin küreselleşmeyle eklemlenebilmesi için kendi içsel gelişmesini tamamlamasını öngörmektedir. Bu bağlamda KA Yasası, KA'lara yereldeki kü-

çük ve orta büyüklükteki işletmeleri destekleyerek bölgeyi, ulusüstü sermaye için taşeron kuruluşlar aracılığıyla üretim yapabileceği çekici bir mekan haline getirmeyi amaçlamaktadır. Esnek birikim rejimi koşullarında bölgeye gelecek olan ulusüstü sermaye yüksek katma değer ve istihdam yaratan yatırımlardan çok bölgedeki küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri taşeron olarak kullanacaktır. Bölge ulusüstü sermaye için yeni bir pazar, manifaktür ve ucuz işgücü haline gelecektir. Bu süreç, Cox'un bölge ideolojisinin, "bölgesel rekabet ve sömürünü baskısı altında, arkasında normal bir sermaye birikimi sürecini saklayan bir 'peçe'ye dönüştüğü (Cox, 1998: 24)" saptamasıyla örtüşmektedir.

7. sonuç:

Ele alınan düzenlemeler, yerelleşerek küreselleşmek ve ulusüstü sermaye birikimini kolaylaştırmak için devletin gerekli kurumsal ve ekonomik altyapıyı hazırlamasının ve mali destek sağlamasının tipik örneğidir. Bu anlamda, Farzmand'ın "küreselleşme sürecinde devletin ve kamu yönetiminin sürekliliğinin devam ettiği ve devletin küresel sermaye birikimini kolaylaştırıcı güçlü bir kurumsal araç haline geldiği (Farzmand, 2001: 449)" saptamasını doğrulamaktadır. KA Yasası, bölgeselleşerek küreselleşme açısından değerlendirildiğinde, KA'ların görevinin bölgeyi yabancı sermaye için bir çekim merkezi haline getirmek olduğu görülmektedir. Yasanın Genel Gereğesinde yabancı sermayenin çekilmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasının Hazine Müsteşarlığının görevi olduğu vurgulanmaktadır. Yasa Genel Gereğesine göre, KA'lar "bölgesel/yerel, potansiyeli, dinamikleri tespit edip değerlendirerek, yerel aktörleri örgütleyerek bu potansiyeli ulusal ve uluslararası piyasalara, yatırımcılara hazır bir paket halinde sunma" görevini üstlenmiştir. Genel Gereğede bu kuruluşların Hazine Müsteşarlığının yurtiçi destek ağı gibi çalışarak, Hazine Müsteşarlığının yabancı sermaye çekme alanındaki işlevini "tamamlayıcı, destekleyici ve etkinleştirici" kuruluşlar olacağı vurgulanmaktadır. Yasanın, KA'lara bölgenin iş ve yatırımlarının uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak görevinin verilmiş olması (Madde:5/h), bu kurumların bölgeyi ulusüstü sermaye için bir çekim merkezi haline getirme işlevi olduğunu göstermektedir. KA Yasasına göre, KA'ların bir bileşeni olan Belediyelerin KA'lardan çokuluslu şirket-belediye işbirliği için proje bazında destek almalarının önu açılmıştır. Belediye Yasası ise kamu-özel-sivil ağ yönetiminin kurumsal temellerini oluşturmuş, Kent Konseyleri AB projelerinin "part-neri" olmaya başlamıştır.

STK'lar piyasada yatırımcı bir aktör olabildikleri sürece kaynaklardan yararlanabilmektedir. Bu nedenle yönetim dilinde, STK'lar piyasa ilişkilerinden ve sermayeden bağımsız aktörler değildir.

TYK modelinde sosyal devletin çökmesiyle ortaya çıkan toplumsal boşluğu STK'ların doldurması beklenmektedir. Bu amaçla yoksullukla mücadele ve eğitim alanında STK'lar kilit kuruluşlar haline gelmiştir. Yerel Yönetimler ve BKA'lar yerel düzeyde topluluk geliştirme programları izleyerek STK'ları "yapabilir" kılmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla STK'lara kaynak aktarılmakta, sonra da STK'lardan kamunun yerine getirmediği kamu hizmetlerini yapması beklenmektedir. Burada bu kamu hizmetlerini niçin kamunun yapmadığı, önce STK oluşturup sonra hizmet sunmasını beklediği önemli bir sorudur. STK'lar aracılığıyla sermayeye kaynak aktarmakta ve birçok kamu hizmeti örtülü biçimde özelleştirilmektedir.

Yeni bölgeselleşme anlayışı ekonomik ve kurumsal politikalarıyla, Cox'un saptamasıyla bölgenin "bölgesel rekabet ve sömürünün baskısı (Cox, 1998: 24)" altında hızla sömürüldüğü ve yoksullaştığı bir süreci beraberinde getirmiştir. KA'lar yasal engellerden dolayı geç kurumsallaşmış olmasına karşın, Türkiye'de kamu-özel-sivil ağ yönetimi ve "gönüllülük" Dünya Bankası ve AB projeleri aracılığıyla uzun süredir uygulanmaktadır. Bu açıdan Yerel Yönetim düzenlemeleri fiili durumu, yasal ve kurumsal dayanıklara bağlamıştır. Fiili olarak varolan bir durumunun yasal dayanıklara bağlanmasının sakıncaları nedir sorusuna verilebilecek iki yanıt vardır. Birincisi "gönüllülük" uygulamasının kurumsallaşması yurttaşların bazı yurttaşlık haklarından feragat etmesidir. Daha önce kamu yönetiminden bir "hak" olarak talep edeceği temel kamu hizmetlerini artık, "gönüllülerden" bir lütuf ya da "sadaka" olarak alacaktır. Yurttaşların kamu yönetiminden hak talep etme sürecinin ve bu bilincin önü kapanmaktadır. İkicisi, Türkiye fiili olarak yaşanan kamu-özel-sivil işbirliği ve gönüllülük uygulamasının olumsuz sonuçlarını yaşamaktadır. Bölgenin yoğun bir sömürünün baskısı altında kaldığı bu süreçte yoksulluk artmış, yurttaşlar "hak" değil sadaka talep eder hale getirilmiştir. Fiili durumun olumsuz sonuçlarına karşın var olan duruma çözüm olarak, kamu yönetimini temel kamu hizmetlerini sunmakla yükümlü kılmak yerine temel işlevlerini "gönüllülere" devretmek kurumsallaşmaktadır.

Türkiye, kamu hizmetlerin "gönüllü" kuruluşlara devredildiği, yurttaşların din ve vicdan özgürlüğü ve siyasal tercih yapma özgürlüğüne müdahale edildiği koşullarda yerel seçimlere gitmektedir. 2007 Genel seçimleri yurttaşların siyasal tercihlerini "gönüllülerin" ve siyasal partilerin yardımlarına göre yapmasının tipik örneğidir. Seçimlerde belediyeler, siyasal partiler, siyasal partilerle bağlantılı vakıflar ve dernekler toplu-

mun içine düşürüldüğü durumu sömürmüş ve oy toplamıştır. Siyasi partinin seçim kazandığı mahallede dernekler ve belediye aynı siyasi partide ise belediyeler aracılığıyla yardımlar devam etmektedir. Seçim döneminde izmir'de bir gecekondu bölgesine propagandaya giden bir sosyalist partiyi halk dinlememiş ve "onlar bir teneke yağ getirdi, siz ne getirdiniz" diye sormuştur. Bu semtten yağ getiren partinin oyları çıkmıştır ve dernekler aracılığıyla yardımlar devam etmektedir. 2007 Genel seçimlerinde çoğu Belediye, üniversite öğrencilerini "gönüllü" olarak kullanıp yardım dağıtmıştır. Üniversite öğrencisinin bu işte "gönüllü" olmasının nedeni Belediye'de iş bulma ümidi ve belediyenin toplu taşıma araçlarından ücretsiz yararlanmaktır. Belediyeler, ellerindeki kaynakları kamu hizmetlerini sunmak yerine "yardım" etmek için kullanmaya başlamışlardır.

Türkiye bu koşullarda yerel seçimlere gitmektedir, çok yazık ki yerel seçimlerde de benzer olaylara rastlanacaktır. Siyasal partiler insanların "yardım" karşılığında oy vermesini bir oy verme davranışı olarak veri alıp politikalarını belirlemektedir. Küreselleşmenin öngördüğü, ulusüstü finansal kuruluşlar tarafından hazırlanan kamu politikalarını izleyerek, toplum "yardıma muhtaç" duruma getirilmekte ve yardım dağıtarak oy toplamaktadırlar. Yerel seçimler %10'luk baraj nedeniyle genel seçimlerde önü kapanan birçok alternatif parti için bir şanstır ancak, "yardım" dağıtmak üzerine kurulu siyaset yerel seçimlerde de önlerini kapatmaktadır. Bu partiler ilke olarak "bir teneke yağ" karşılığı oy almayı kabullenemezler, yapabilecekleri en önemli şey, halka yardım dağıtanların halkı yoksullaştıranlar olduğunu, kamu-özel-STK işbirliği nedeniyle aldığı yardımın büyük bir çoğunluğunun kamu kaynaklarıyla sağlandığını anlatabilmektedir. Sonuç olarak, "yardım" karşılığı oy almak sermaye partilerinin benimsediği bir yöntemdir, bu sistemi kendileri kurmuşlardır ve nemalanmaktadırlar. Sistem bir bütün olarak incelendiğinde, bu oy verme davranışı "bir teneke yağ" karşılığı oy veriyorlar deyip geçecek kadar basit bir etik sorun değildir, 24 Ocak 1980'den başlayarak izlenen kamu politikaları adım adım toplumu bu noktaya getirmiştir. Bu nedenle de "etik sorun" olarak değerlendirilen bu "toplumsal sorunu" sistem partilerinin çözmesi beklenemez.

kaynaklar

Bob Morgan, B., Brooksbank, D. ve Connolly, M., (2000), "The Role of Networking in the New Political Economy of Regional Development", European Planning Studies, Vol. 8, No. 3, ss. 319-336.

Bowles, Paul., (2000), "Regionalism and Development after(?) the Global Financial Crises", New Political Economy,

Türkiye, kamu hizmetlerin "gönüllü" kuruluşlara devredildiği, yurttaşların din ve vicdan özgürlüğü ve siyasal tercih yapma özgürlüğüne müdahale edildiği koşullarda yerel seçimlere gitmektedir.

Vol.5, No.3, ss.433-455.

Budd, Leslie., (1998), "Territorial Competition and Globalization: Scylla and Charybdis of European Cities", *Urban Studies*, Vol. 35, No.4, ss.663-685

Bull, Benedicte., (1999), " 'New Regionalism' in Central America", *Third World Quarterly*, Vol.20, No.5, ss. 957-970.

Chase-Dunn, Christopher., (1999), "Globalization: A World-Systems Perspective", *Journal of World-Systems Research*, Vol. V, 2, ss.189-190

Cox, Kevin R., (1998), "Locality and Community: Some Conceptual Issues", *European Planning Studies*, Vol.6, No.1, ss. 17-30.

David, K. Hamilton., (2004), "Developing Regional Regimes: A Comparison of Two Metropolitan Areas", *Journal of Urban Affairs*, Volume 26, Number 4, ss. 455-477.

Deas, I. ve Ward, K.G., (2000), "From the 'new localism' to the 'new regionalism'? The implications of regional development agencies for city-regional relations" *Political Geography* 19, ss. 273-292.

Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Hareketi, (2005), *Kalkınma Ajansları Paneli Sonuç Bildirgesi*. <http://www.kalkinma.org>, 20/05/2005.

Ethier, Wilfred J., (2001), "Regional Regionalism", Lahiri Sajal (editör), *Regionalism and Globalization Theory and Practice* içinde, Routledge, USA, ss. 3-15.

Farazmand, Ali., (2001), "Globalization, The State And Public Administration: A Theoretical Analysis With Policy Implications For Developmental States", *Public Organization Review: A Global Journal* 1, ss.437-463.

Finkelstein, Ellis., (2003), "From Caseworker to Manager; Symbolic Change in a Welfare Bureaucracy", *Administration & Society*, Vol.35, No.3, ss.251-278.

Frisken, F. ve ve Norris, D.F., (2001), "Regionalism Reconsidered", *Journal of Urban Affairs*, Vol. 23, No. 5, ss.467-478.

Garmise, Shari., (1997), "Making a Difference? Regional Government, Economic Development and European Regional Policy", *International Planning Studies*, Vol.2, No.1, ss. 63-81.

Güler, A. Birgül., (2005), "Sunus", Menaf Turan (editör), *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* içinde, Ankara: YAYED, ss. 3-10.

Hadjimichalis, Costis., (2006), "Non-Economic Factors in Economic Geography and in 'New Regionalism': A Sympathetic Critique", *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 30.3, September 2006, ss. 690-704.

Halkier, H. ve Danson, M., (1997), "Regional Development Agencies in Western Europe: A Survey of Key Characteristics and Trends", *European Urban and Regional Studies*, Vol. 4 (3), ss. 243-256.

Hettne, B. ve Söderbaum, F., (2000), "Theorising the Rise of Regionness", *New Political Economy*, Vol. 5, No.3, ss. 457-473.

Hilhorst, Jos G.M., (1998), "Industrialization and Local/Regional Development Revisited", *Development and Change*, Vol.29, ss. 20.

Hughes, James, T., (1998), "The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach", *Urban Studies*, Vol. 35, No. 4, ss. 615-626.

Kendir, Hülya., (2005), "TÜSIAD ve Bölge Politikaları", Menaf Turan (editör), *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* içinde, Ankara: YAYED, ss. 281-288.

Keyder, Çağlar., (1993), *Ulusal Kalkınma Hareketi*, İstanbul, Metis Yayınları.

Lovering, John., (1999), "Theory Led by Policy: The Inadequacies of the 'New Regionalism' (Illustrated from the Case of Wales)", *International Journal of Urban and Regional Research*, 23, ss.379-395.

MacLeod, Gordon., (1997), "Institutional thickness ' and industrial governance in Lowland Scotland", *Area*, Vol. 29.4, ss. 299-311.

Marchand, M. H., Boas, M. ve Shaw, T. M., (1999), "The Political Economy of New Regionalism", *Third World Quarterly*, Vol. 20, No.5, ss. 897-910.

Mohan, G. ve Stokke, K., (2000), "Participatory development and empowerment: the dangers of localism", *Third World Quarterly*, Vol 21, No 2, pp 247-268.

Osborne, D. ve Gaebler, T., (1992), *Reinventing Government*, A William Patrick Book, Eighth printing, USA, 1992, s.xvii-i.

Otiso, Kefa M., (2003), "State, voluntary and private sector partnerships for slum upgrading and basic service delivery in Nairobi City, Kenya", *Cities*, Vol. 20, No. 4, ss. 221-229.

Rodriguez-Pose, Andrés., (1998), "Social Condition and Economic Performance: The Bond Between Social Structure and Regional Growth in Western Europe", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.22, Issue3, ss. 443-459.

Sala-i-Martin, X., (2000), "From Developing Countries to Emerging Markets: The Legal Challenges of Economic Change". *International and Comparative Corporate Journal*, Vol.2, Issue 3, ss.277-295.

Schuuman, Frans. J., (2000), "Pradigms lost pradigms regained? Development studies in the twenty-first century", *Third World Quarterly*, Vol.21, No.1, ss. 7-20.

Skidmore, David., (2001), "Civil Society, Social Capital and Economic Development", *Global Society*, Vol. 15, No. 1, ss.53-72.

Stöhr, Walter, B., (2001), "Subsidiarity: A Key Concept for Regional Development Policy", *New Regional Development Paradigms*, Vol. 3, ss. 35-51.

Tomaney, J. ve Ward, N., (2000), "England And The 'New Regionalism'", *Regional Studies*, Vol.34.5, ss.471-478.

Webb, D ve Collis, C., (2000), "Regional Development Agencies And The 'New Regionalism' In England", *Regional Studies*, Vol.34.9, ss.857-873.

World Bank, (2000), "Social Capital Initiative". <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/scindex.htm>, 19/04/2002.

World Bank, (2001), *Community Driven Development*, CDD-Document-4-10.Doc, April 11, s.3. <http://www.worldbank.org>, 19/04/2002.

Zientara, Piotr., (2008), "Polish Regions in the Age of a Knowledge-based Economy", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 32.1, March 200, ss.60-85.

siyasal katılım ve yerel demokrasi

yerel seçimlere yaklaşırken genel bir çerçeve

"Sahtekârlığın evrensel düzeyde egemen olduğu dönemlerde, gerçeği söylemek devrimci bir eylemdir."

George Orwell

giriş

Siyasal katılım¹ söz konusu olduğunda farklı birçok katılımcı demokrasi biçimi olduğundan bahsetmek olanaklıdır. Müzakereci demokrasi, agonistik demokrasi, diyalojik demokrasi, birimsel demokrasi, güçlü demokrasi, söylemsel demokrasi, iletişimci demokrasi, doğrudan müzakereci poliarsî², çoğulcu demokrasi, radikal demokrasi, doğrudan demokrasi, temsili demokrasi gibi demokrasi biçimleri bunlardan bazılarıdır. Bu demokrasi türlerini pek çok değişik biçimde sınıflandırmak da mümkündür. Günümüzün yaygın demokrasi yaklaşımlarından olan temsili demokrasi, katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi yaklaşımlarının her biri kendi düşünsel çerçevesi içinde yerel demokrasi sorununu belli bir biçimde ele almaktadır. Bu genel ele alış sürecinin geldiği son nokta müzakereci/iletişimsel demokrasi ve yönetim yaklaşımıdır. Bugün gelinen noktada yönetim yaklaşımı yerel demokrasi açısından temsili demokrasinin bile gerisinde bir durum ortaya koymaktadır. Yönetim yaklaşımı, yönetimin karar alma sürecinde sermayeye yeni bir iktidar sandalyesi açmakta ve bu yolla kamu kudretini kapitalizmin egemen sınıfına teslim etmektedir.

Bu çalışmada siyasal katılım ve yerel demokrasi kavramları tarihsel gelişimleri ve işlevleri bağlamında ele alınacak, siyasal katılımı ve yerel demokrasiyi geliştirdiği iddiasında bulunan yönetimsel anlayışın -iddia edildiğinin aksine- yerel demokrasiyi ve katılımcılığı geliştirici bir yapısının olmadığına değinilecek ve bu çerçevede halkın etkin biçimde dahil olduğu demokratik organlarca sağlanan bir katılımın etkili bir demokrasinin önemli bir gereği olduğu vurgulanacaktır.

Siyasal katılım denildiğinde akla ilk gelen faaliyet seçimlerde oy kullanma faaliyetidir. Bunu yerel demokrasi ile birlikte düşündüğümüzde ise yerel seçimlerde oy kullanma faaliyeti akla gelmektedir. Siyasal katılım yalnızca oy verme davranışına indirgenen bu anlayış oldukça eksik olduğu gibi, halkın yönetim faaliyetlerine katılımını veya yerel düzeyde demokrasinin işleyişini

geliştirecek pek çok başka araç da bulunmaktadır. Siyasal katılım her şeyden önce bir siyasal davranıştır. Buna bağlı olarak, siyasal yaşamın gittikçe karmaşıklaşmasıyla birlikte, etkili bir siyasal katılımın gerekleri de ağırlaşmaktadır. Siyasal katılım, her seviyedeki siyasal gelişmenin yakından izlenmesi, çeşitli konularda siyasal tavrın net bir biçimde ortaya konulması, derneklere ve siyasal partilere üye olma ve seçim süreçlerinde yoğunlaşan seçim çalışmalarında görev alma gibi siyasal eylemlere girişilmesini de içermektedir.³ Bu noktada siyasal katılım ve yerel demokrasi kavramlarının anlam ve içeriğini yeniden ele almak ve 2009 yerel seçimleri yaklaşırken konuyu bu çerçevede yeniden düşünmek, konuya daha sağlıklı bir perspektiften bakabilmemizi sağlayabilecektir.

'katılım'dan 'siyasal katılım'a

"Katılım" sözcüğü Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe sözlüğünde, "katılma işi, iştirak" olarak tanımlanmaktadır.⁴ Kavramın işaret ettiği olgu ise siyasal düşünce tarihinin en eski tartışma konularından biridir. İnsanın kendi kaderine hakim olma, yaşamını kendi iradesi doğrultusunda yönlendirme, yönetim mekanizmalarında irade açıklama yetisine sahip olma ve karar alma süreçlerine katkıda bulunma isteği sürdüğü müddetçe de bu konudaki tartışmaların süreceği açıktır. Bazı görüşlere göre, katılım kavramı devlet olgusu ile birlikte ortaya çıkmış siyasal yani ağır basan bir kavramdır. Çünkü devletin ve devlet erkinin olmadığı bir düzende katılıma gerek duyulmaz. Dolayısıyla toplumdan ayrı bir devlet ve onun yürütme gücünü temsil eden yönetim organları var olduğundan katılma eyleminin gerekliliği gündeme gelmektedir. Bu organlar var olduğu sürece katılma eyleminin gerekliliği sürecektir. Öte yandan bu düşüncüyü paylaşmayan ve katılım eylemini devlet yönetimine katılma çerçevesi ile sınırlandırmayan yaklaşımlar da bulunmaktadır.⁵

Katılım olgusu en genel anlamıyla, "yurttaşların yönetime daha geniş boyutta ve etkin katılımı, siyasal-toplumsal bilinçlenme" şeklinde tanımlanabilmektedir.⁶ Bu tanımda yer alan "yönetim" kavramı ile "devlet yönetimi" kastedilmektedir. Dolayısıyla katılma eyleminin gerçekleştiği yer devlet yönetimidir ve buradaki katılıma ile kastedilen devlet yönetimine katılmadır.

Siyaset bilimcilerinin bir kısmına göre siya-

Taylan Koç*

Günümüzün yaygın demokrasi yaklaşımlarından olan temsili demokrasi, katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi yaklaşımlarının her biri kendi düşünsel çerçevesi içinde yerel demokrasi sorununu belli bir biçimde ele almaktadır.

*Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilimler Fakültesi
Araştırma Görevlisi.

set, devlet bilimi olarak adlandırılmaktadır. Öteki kısmı ise siyaseti, erk bilimi olarak tanımlamaktadırlar. Siyaset yalnızca devlete yönelik bir etkinlik olarak anlaşılınca, "devlet yönetimine katılma" ile "siyasal katılmanın" aynı anlama geleceği açıktır. Zira erk olgusu siyasetin özünü oluştursa da burada kastedilen "her türlü erk" değil, "siyasal" erktir. Siyasal erke özgünlüğünü veren özellik ise, devletten kaynaklanmasındır. Siyasal katılımı, elverişli bir hukuksal ortamda, siyasal hakların ortaya çıkardığı bir sonuç olarak tanımlayan Eroğul'a göre, günümüzde devlet bulunmayan yerde siyaset yoktur, siyaset bulunan yerde ise kesinlikle devlet vardır. Öyleyse siyasal katılmayı devlet yönetimine katılma biçiminde anlamak hem gerçekçidir hem de bilimsel açıdan tek geçerli yoldur. Katılma biçimini belirleyen etmen de, siyasal hakların türleridir.⁷

Devlet yönetimine katılmanın veya siyasal katılmanın tarihteki ilk örneğini veren Eski Yunan demokrasi uygulamasından, demokratik katılım konusunda birtakım sonuçlar çıkarmak olanaklıdır. Eroğul'a göre; Eski Yunan demokrasisinde dikkati çeken ilk özellik, bu demokrasideki hak eşitliği ve özgürlüğün, aslında büyük bir eşitsizlik ve baskı temelinde oturmakta oluşudur. Çünkü katılma hakkı yurttaşlıkla sınırlıdır ve halkın çoğunluğunu oluşturan (ama yurttaş sayılmayan) köleler ile yabancılar bu hakkın tamamen dışındadırlar. Ayrıca yurttaşların yarısını oluşturan kadınlar da bu haktan yoksundurlar. Dolayısıyla katılma hakkı, yönetilenlerin yalnızca bir azınlığına tanınmış durumdadır. Bu demokrasi uygulamasında dikkati çeken ikinci özellik ise doğrudan demokrasidir. Katılmacılığın daha sonraki uygulamalarında görülen temsil esası, Yunan demokrasilerinde henüz gelişmemiş durumdadır. Kendilerine katılma hakkı tanınmış olan yurttaşlar bu hakkı geniş ölçüde kendileri kullanmaktadırlar. Dolayısıyla Eski Yunan'da demokrasi daha sınırlı, fakat daha yoğundur. Eski Yunan demokrasi uygulamasında dikkat çeken bir başka nokta ise, demokrasi olmadan da katılmanın olabilesidir. Bunun en çapıcı örneği Sparta'dır. Sparta'da yurttaşların kamu görevi üstlenmeleri, vazgeçilebilir bir hak değil, zorunlu bir ödevdir. Dolayısıyla bu uygulamada katılma eylemi olmasına karşın özgürlük bulunmamaktadır. Onun için de var olan katılmaya karşın Sparta bir buyurganlıktır. Eroğul'a göre buradan şu sonuç çıkmaktadır: Demokrasi için katılma zorunlu bir koşuldur, ama yeterli değildir. Başka bir deyişle, katılma olmadan demokrasi olmaz, fakat demokrasi olmadan katılma olanaklıdır.⁸

Ortaçağ'ın feodal düzenine bakıldığında ise siyasal katılma diye bir olgunun olmadığı görülmektedir. Roma İmparatorluğu parçalandıktan

ve Batı Roma yıkıldıktan sonra, Antik Çağ'da demokrasi ortamına olanak vermiş bulunan yaygın ticaretin ve kent yaşamının son bulması bu durumun en önemli nedenidir. Tarımsal üretime, kır yaşamına, toprak köleliğine ve yayılmacılığa dayalı olan Ortaçağ'da insanların en temel problemleri güvenlik olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde halkın devlet yönetimine katılmasından bahsetmek olanaksızdır.

Antik Çağ'dan sonra, siyasal düşünce alanında ikinci büyük uyanış 16. yüzyılda başlamıştır. Bu uyanışın öncüleri Machiavelli, Bodin ve Hobbes olmuştur. Bu düşünürlerden hiçbirisi siyasal katılmacılığı savunmamış, aksine üçü de mutlak erk doğrultusundaki düşünceleri ile tanınmışlardır. Ne var ki, dolaylı da olsa, bu düşünürlerin katılma sorunsalına katkılarından bahsetmek olanaklıdır. Bir kere, katılma olabilmesi için öncelikle "taraf"ın ortaya çıkmış olması gerekmektedir. İşte bu temel noktada, bu üç düşünürün önemli katkıları olmuştur. Onlara göre, katılmada iki "taraf" vardır: Devlet ve uyruklar. Machiavelli'den başlayarak, ileride katılmacılığa "taraf" olacaklar artık açık seçik bir biçimde saptanmış durumdadır. Bir yanda hükmetme gücünün tartışmasız sahibi olan devlet; öte yanda ise, bu güce eşit olarak boyun eğmekle yükümlü uyruklar topluluğu. Bu anlayış Bodin ve Hobbes için de geçerlidir. Toplumda söz sahibi olmaya başlayan yeni sınıftan, yani burjuvazinin ideolojisine uygun olarak, bu düşünürlerin hepsi, boyun eğmede eşitlikten yola çıkarak, adım adım, uyrukların hak eşitliğine yönelmişlerdir.⁹

Yeni Çağ'a geldiğinde siyasal katılım konusunda ilk atılımın İngiltere'de gerçekleştiği görülmektedir. 1688 tarihinde ilan edilen Bill of Rights (Temel Haklar Yasası/Bildirisi) ile İngiliz siyasal yaşamında temsilcilerin devlet yönetimine katılma hakkı kesin bir biçimde kabul edilmiş ve rejim monarşi olmasına rağmen parlamentonun üstünlüğü açıkça duyurulmuştur.

Siyasal katılımın gelişimindeki ikinci önemli hareket Amerika'da gerçekleşmiştir. Amerika'nın 1776'da kabul ettiği Bağımsızlık Bildirgesi katılma hakkı bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu bildirgeye uygun olarak 1787 yılında Amerika Birleşik Devletleri kurulmuştur.

Siyasal katılma hakkını insanlığa ilan eden üçüncü önemli hareket ise 1789 tarihli Fransız Devrimi'dir. Millet Meclisi'nin 1789'da kabul ettiği İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, halkın kendisini yönetenlerden hesap sormaya hakkı olduğunu açık bir dille belirtmiş ve yönetimin yönetilenlerin onayına dayanması gerektiği ilkesini getirmiştir. Fransa'da 1848'de, belli bir yaşa ulaşmış tüm erkek yurttaşlara oy hakkı veril-

Siyasal katılmayı devlet yönetimine katılma biçiminde anlamak hem gerçekçidir, hem de bilimsel açıdan tek geçerli yoldur.

miştir. 1944'te ise aynı hak kadınlara da tanınarak, siyasal katılımın birinci koşulu olan "oy hakkı" genişlemiştir.¹⁰

Siyasal katılımın yaygınlaşma sürecinde son önemli halka ise 1917 Rus Devrimi'dir. Batı demokrasilerine örneklik eden önceki devrimlerin aksine, bu devrim katılımcılığa sınıf bilinci boyutunu getirmiştir.¹¹

Yukarıda sıralanan devrimler dizisinden sonra, siyasal katılımın tüm dünyada yaşam hakkından sonraki en önemli siyasal sorun durumuna gelmesi, ikinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardaki yaygın bağımsızlık hareketlerinin ürünüdür. Öte yandan 1970'lerin sonlarından itibaren dünyayı kavramaya başlayan ve özellikle 1990'lardan sonra gitgide güçlenen küreselleşme akımı, siyasal katılım sorunsalını derinlemesine etkileyecek bir nitelik taşımaktadır.¹²

Batıda Aydınlanma Çağı ve ekonomik liberalizm temelinde yükselen modern ulus-devlet yapıları, siyasal katılım faaliyetine yeni bir biçim kazandırmıştır. Doğrudan demokrasiyi imkânsız kılan yeni toplumsal yapıda, artık işlevsel olan sistem parlamenter (temsili) demokrasidir. Temsili demokraside siyasal kararların alınması halk adına, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla mümkün olmaktadır. Modern demokrasilerde siyasal katılım salt temsil ölçütüne indirgenmemekte, yurttaşların siyasal yaşamda aktif olarak yer almaları için uygun koşullar yaratılmaktadır.¹³

Modern toplumlarda halkın yönetime katılımı, siyasal katılımı daha dinamik kılmaktadır. Ancak katılımın düzeyi, yoğunluğu, niteliği, toplumların sosyo-ekonomik düzeyleri ile yakından ilintilidir. Siyasal katılma denilince akla ilk olarak seçimler yani oy verme faaliyeti gelmektedir. Oysa siyasal katılımı salt oy vermeye indirgemek eksik bir durumu göstermektedir. Toplumsal yapıda siyasal katılmayı belirleyen etkenleri; sosyo-ekonomik, psikolojik, biyolojik (cinsiyet-yaş), çevresel, kültürel, siyasal olarak sıralamak mümkündür. Siyasal katılmayı belirleyen etkenlerden bazıları ise diğerlerine oranla daha başatır. Daha açık bir ifadeyle, siyasal davranışı büyük ölçüde belirleyen sosyo-ekonomik koşullardır.¹⁴

Türkiye'de siyasal katılım konusundaki ilk adım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'dır.¹⁵ Sosyo-ekonomik nitelikleri itibarı ile Türkiye'de siyasal katılım görece daha az etkinlik göstermektedir. Gün geçtikçe siyasal katılım da toplumsal ekonomik yapıdaki değişmeden etkilenmektedir.¹⁶ Tanzimat Fermanı ile başlayan dönemde yerel yönetimler kurulmuş ve ardından 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı ile ilk Anayasa (Kanun-i

Esasi) kabul edilmiştir. Fakat II. Abdülhamit'in 1878'de Meşrutiyet'i askıya almasının ardından, katılım konusunda otuz yıl kadar süren bir ara dönem yaşanmış ve bu ara dönem 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile son bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise siyasal katılım konusundaki ilk adım, 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıdır. Bunu 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ve 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması izlemiştir. 1946'da ise Demokrat Parti'nin kurulması ve birkaç ay sonra tek dereceli seçim usulünün kabul edilmesiyle çok partili düzene geçilmiştir. 1950'de yapılan seçimler sonucunda muhalefetteki Demokrat Parti'nin iktidara oturması ile Türkiye'de siyasal katılım alanında en büyük devrim gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra siyasal iktidarın yurttaş oyları ile belirlenmesi, vazgeçilmez bir ilke olarak yerleşmiştir. Türkiye tarihinde siyasal katılım konusunda yapılan önemli atımlardan biri 1961 Anayasası'dır. Bu anayasanın başlattığı yeni düzenin özelliği; özgürlüklerin o zamana dek görülmemiş ölçüde genişletilmesiyle, görece yaygın bir siyasal yelpaze içinde, çeşitli halk kesimlerinin kendi görüş ve çıkarlarını siyasal iktidara duyurmak için etkin bir çabaya girişmiş olmalarıdır. Ancak bu dönemde elde edilen kazanımlar, 1968 yılından itibaren aşama aşama sekteye uğratılmış, önce 12 Mart 1971 askeri muhtırası ve sonrasında da 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kesin bir biçimde yitirilmiştir. 12 Eylül'ün ardından yürürlüğe giren 1982 Anayasası, katılımcılık bakımından 1961 Anayasası'nın çok gerisinde kalmış, siyasal katılmayı, bunun en düşük biçimi olan seçme ve seçilme hakkına indirgemıştır.¹⁷

Türkiye'de 1980'le birlikte uygulamaya konulan süreçle, siyasal katılımın önemli ayaklarını oluşturan sivil ve siyasal örgütlenme alanları yeni bir yapılandırma ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte uygulamaya konan ve soğuk savaş stratejilerinin gölgesinin izlerini taşıyan sosyo-ekonomik politikalar ülkenin son yirmi beş yılına damgasını vurmuştur. İlk olarak 12 Eylül 1980 sonrasında yapılan 1982 Anayasası ile yeni toplumsal yapının hukuksal çerçevesi çizilmiş, bu Anayasa ile sendikalar özgürlükler önemli ölçüde kısıtlanarak, sendikalara ve derneklere siyaset yasağı getirilmiştir. Toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlanmış, ayrıca memurların sendikadan sonra, dernek de kurmaları yasaklanmıştır.¹⁸

12 Eylül'ün yarattığı bilanço şu verilerden izlenebilir: 12 Eylül ile birlikte 650.000 kişi gözüaltına alınmıştır. 23.700 derneğin çalışmaları durdurulmuştur. 1980'de 5.721.074 olan sen-

Modern toplumlarda halkın yönetime katılımı, siyasal katılımı daha dinamik kılmaktadır.

dikalı işçi sayısı, 1985'te 1.711.254'e düşmüştür. 1979'da bir işçinin günlük ücreti ortalama 8.4 dolarken, 1985'te 4 dolara gerilemiştir. Yine 1980'de 16.2 milyar dolar olan dış borç yükü, 1987'de 36 milyar dolara yükselmiştir.¹⁹

1980 sonrasında toplumsal dokunun bütünü üzerinde yürütülen uygulamaların; özerk kurumların yürütmeye bağlı hale getirilmesinin, siyasal partilerin kapatılmasının, sendikaların mal varlıklarına el konulmasının, derneklerin cilizleştirilmesinin ve tüm bu yollarla çeşitli katmanlarda gerçekleşmesi olası siyasal katılımın engellenmesinin altında 24 Ocak 1980 kararları ile devreye sokulan serbest piyasa ekonomisi politikaları bulunmaktadır. Böylece siyasal iktidardan ekonomik ve sosyal politikalarına direnç gösterebilecek nitelikteki unsurlar etkisiz hale getirilmiştir.²⁰ Ancak 1990'ların ikinci yarısından itibaren, 12 Eylül darbesinin yarattığı "katılmayı her yönüyle engelleme" uygulamasına karşı bir direnç alanı yaratılmış ve hem ekonomik ve sosyal alanlarda, hem de siyasal alanda katılım faaliyeti gelişmeye başlamıştır.

Siyasal katılım sorununun, dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimine bu kısa ve genel bakıştan çıkarılabilecek üç önemli sonuç vardır. Birincisi, tarihsel gelişime bakıldığında tüm iniş çıkışlara karşın genel gidişin "daha fazla katılma" yönünde olduğudur. İkincisi, tarih boyunca siyasal katılım çeşitli biçimler almakta, ancak zamanımıza gelindiğinde birçok biçimin bir arada kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Üçüncüsü ise, katılma, çeşitli boyutları olan "çok yönlü" bir olgudur.²¹

Siyasal katılımın, devlet yönetimine katılma anlamına geldiği daha önce ifade edilmişti. Ancak, yönetilenlerin "nereye" katıldıklarına ilişkin bir soruya, "devlet yönetimine" diye yanıt vermenin pek bir anlam ifade etmeyeceği açıktır. Çünkü devlet, birtakım yapılar olan kurumlar, bu yapıları harekete geçiren kamu görevlileri ve karar ve işlemlerde ifadesini bulan uygulamalardan oluşan karmaşık bir bütündür. İşlevsel açıdan bakıldığında ise devlet, kaba bir ayırmayla, yasama-yürütme-yargı diye bölümlenen ve bu ayrı işlevleri yerine getirmek için bir dizi kuruma ve görevliye sahip olan, söz konusu işlevleri gerçekleştirmek için de bir dizi işlem yapan kuruluşlar demettir. Devleti oluşturan birimlerin ayrı işlevlerinin olması ise, yurttaşın türlü katılma olanakları yaratmaktadır. Yurttaşın bu olanakları genel olarak; kurumların oluşmasına, görevlilerin belirlenmesine, kararların alınmasına ve bu kararların sonucu olan işlem ve eylemlerin gerçekleşmesine katkı şeklinde sıralanabilmektedir. Bu yönlerin hangisinin daha ağırlıklı olacağı, ka-

tilim yolu ile etkilenmek istenen devlet organının işlevine ve niteliğine bağlıdır.²²

Katılım olgusu, yerel yönetimlerle demokrasi arasındaki ilişkinin de kilit noktasında bulunmaktadır. Doğrudan demokrasiyi uygulama imkânının daha fazla olduğu kurumlar olan yerel yönetimler, yapılan gereği siyasal katılımın yoğun olarak gerçekleştirilebileceği birimlerdir.

Halkın yerel düzeyde kendi kendisini yönetmesine imkân sağlayan yerel demokrasi kavramının anlam ve değer kazanması, halkın bu yönetim birimlerinin karar alma süreçlerine, uygulama ve hatta denetim süreçlerine aktif olarak katılımı ile söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte, siyasal hayatın gittikçe karmaşıklaşan bir nitelik kazanmasına paralel olarak, katılma eyleminin sınırları ve manevra alanları da genişlemiştir.²³

demokrasi'den yerel demokrasi'ye

Eski Atina bilgilerinden başlayarak, insanoğlunun düşünce gündeminden hiç düşmeyen demokrasi²⁴ Latince bir terimdir. Bu terim eski Yunanca'daki "democratia" sözcüğünden türemiştir. Democratia sözcüğü ise "demos" (halk) ve "kratos" (yönetim) sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Demokrasi tanım olarak, halkın yönetimi veya halkın iktidarı anlamına gelmektedir.²⁵ Bu anlamıyla demokrasi, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, modern bir siyasal fikir, amaç ve ideoloji olarak hemen hemen evrensel bir nitelik kazanmıştır.²⁶ Bununla beraber, demokrasinin tek bir tanımı olduğunu ileri sürmek güçtür. Çünkü demokrasi kavramının genel kabul görmüş tek bir açıklaması bulunmamaktadır.²⁷ Ancak demokrasiyi, klasik tanımıyla, halkın kendi kendini yönetmesine olanak veren bir yönetim biçimi olarak ifade etmek makul görünmektedir.²⁸ Halk tarafından yönetim de demokrasinin sık kullanılan tanımlarından biridir.²⁹

Demokrasinin tanımında olduğu gibi, yerel demokrasinin tanımında da tek bir açıklama veya tanımlama yapmak mümkün değildir. Kavram olarak demokrasi, tarihsel gelişim süreci içerisinde uzun bir süre, yönetime doğrudan katılımı esas alan kent devleti demokrasisi, yani bir tür yerel demokrasi ile özdeşleştirilmiştir.³⁰ Bu bağlamda, yerel yönetim ve demokrasi ilişkisine değinmek yol gösterici bir nitelik arz etmektedir.

Bugün hemen hemen bütün ülkelerde yerel yönetimlere demokratik kurumların önde gelenlerinden biri gözüyle bakılır. Bunun başta gelen nedeni, yerel yönetimlerin halkın kendi kendini

**Katılım olgusu,
yerel yönetimlerle
demokrasi
arasındaki ilişkinin
kilit noktasında
bulunmaktadır.**

yönetmesine olanak veren kurumlar olmasıdır.³¹

Yerel yönetimlerin kendi kendilerini idare edebilen birimler olmaları, yerel demokrasinin temel düşüncesini oluşturmaktadır. Genellikle yerel özerklik çerçevesinde ele alınan yerel yönetimler, merkezi yönetimin müdahalesinden uzak kalabildikleri ölçüde demokratikleşebileceklerdir. Böylelikle yerel düzeyde yaratılan hizmetler, halkın seçtiği kişilerce yine halka dağıtılabilecektir.

"Yerel demokrasi" kavramı ile "demokratik yerel yönetim" çoğu kez birbirine eşdeğer görülmektedir. Hatta literatürde yerel demokrasinin kavram olarak yanlış olduğunu, bunun olsa olsa "demokratik yerel yönetim" olabileceğini belirten görüşler bulunmaktadır.³² Demokratik yerel yönetim ise, "yerel topluluk üyelerinin (belde halkının) ortak ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik, sosyal ve kültürel zenginliklerine ve refahına ilişkin yerel hizmetleri görmek üzere kurulan; bu hizmetleri genel yetki ile kendi sorumluluğu altında ve yerel topluluğun yararları doğrultusunda yerine getiren; herhangi bir ayırım gözetmeksizin insan unsurunu yerel demokrasinin temel kabul eden; işleyişinde açıklığı, şeffaflığı, insan haklarını, çoğulcu³³ ve katılımcı³⁴ demokrasi ilkelerini yaşama geçiren; yetkilerin yerel topluluğa en yakın birimce kullanıldığı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk ve demokratik bir yönetim" olarak tanımlanabilir.³⁵

Kimi düşünürler, yerel demokrasinin ulusal demokrasiden ayrı ya da bağımsız olarak düşünülmemeyeceğini, demokrasi kuramının bir bütün olarak devleti ve onun bir parçası olan yerel yönetimleri beraber kapsadığını, bunun dışında bir ayrıma gitmenin ise yapay olacağını ifade etmişlerdir.³⁶ Bazı yazarlar ise yerel demokrasiyi, yerel yönetimlerde halkı doğrudan ilgilendiren sorunların tartışılıp çözülmeye çalışıldığı, önerilen çözümlerin karara bağlandığı ve uygulandığı, özgürleştirici bir yapı olarak tanımlamışlardır.³⁷ Toparlamak gerekirse; yerel yönetimler ile demokrasi arasındaki ilişkiyi ifade eden yerel demokrasi kavramı, "demokratik değerlerin yerel yönetimler için geçerli kılınması" olarak tanımlanabilir.³⁸

Yerel demokrasi kavramı ile bağlantılı kavramlardan biri olan ve literatürde kimi zaman yerel demokrasi ile eşdeğer anlamda kullanılan "yerel özerklik" kavramına da kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır. En genel anlamıyla özerklik, bir yerel topluluğun, yerel nitelikte olan işleri, kendi başına, kendi organları eliyle görebilmesi ve buna olanak verecek kaynaklara da sahip olabilmesidir.³⁹

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın üçüncü maddesi, "özerk yerel yönetim" kavramını, "yasalar çerçevesinde kamu hizmetlerinin önemli bir bölümünü yurttaşlarının yararı doğrultusunda ve kendi sorumluluğunda yerine getiren, hukuki ve yönetsel yeteneklere sahip yerel tüzel kişilik" olarak tanımlamaktadır. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise bu hakkın, üyeleri serbest, gizli, eşit, doğrudan ve genel seçimle oluşturulan konseyler ya da meclisler tarafından kullanılacağı ifade edilmektedir.⁴⁰

Ulusal düzeyde siyaset kuramının merkezinde demokrasi kavramı yer almaktadır. Yerel düzeydeki siyasetin merkezinde ise yerel demokrasi kavramı bulunmaktadır.⁴¹ Yerel demokrasinin sağlıklı olarak değerlendirilebilmesi, yerel ölçekteki güçlerin demokratikleşme yönündeki değişimlerinin doğru bir biçimde anlaşılmasına bağlıdır. Kuşku yok ki bahsedilen bu değişimlerin doğrudan gözlemlenip analiz edilebileceği birimlerin başında yerel yönetimler, özellikle de bir kent yönetim birimi olarak belediyeler gelmektedir.

Belediyelerdeki en etkili katılım mekanizmasının Kent Konseyleri aracılığı ile kurulduğu sıklıkla iddia edilen bir görüştür. Bu mekanizma küresel çapta uygulanmakta olan bir başka mekanizmanın uzantısı olarak hayata geçirilmiştir. Küresel çapta uygulanmakta olan söz konusu mekanizma yönetim modelidir.

Yönetişim formülasyonunda sivil toplum örgütleri, devlet ve özel sektör arasında bir işbirliği öngörülmektedir. Bu formülasyonda sivil toplum örgütlerine, halkın yönetime ortak edilmesi ve katılımcılığı geliştirilmesi gerekliliğinden dolayı yer verilmektedir. Böylelikle emek-sermaye karşıtlığının emek cephesinde yer alan sendikalar ve demokratik kitle örgütleri, sivil toplum örgütü üst başlığı altında "uyumlu ve uzlaşmacı" örgütlenmeler haline getirilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu çaba, emekçi kesimlerin mücadele alanlarını daraltmaya yönelik bir öze sahiptir ve zaten varolan sermaye egemenliğini, sermaye lehine yeniden düzenlemeye çalışmaktan başka bir şey değildir. Üstelik sermaye kesiminin sivil toplum örgütleri içerisinde de varlık gösterebilecekleri gerçeği göz önüne alındığında durumun niteliği çok daha açık bir hal almaktadır. Yönetişimin gereklerine uygun olarak örgütlenen bir devlet, genel toplumsal düzen kurmak ve kollamakla yükümlüdür. Ancak bu toplumsal düzen, küresel sermayenin çıkarlarına uygun bir biçimde sağlanmalıdır. Sınıfların birbirleri ile uyum ve işbirliği içinde olmasını sağlayan bir mekanizma esastır.⁴² Fakat tarihsel materyalist bir perspektifle "tarihin, sınıfların mücadele tarihi olduğu" göz önüne alınacak

Ulusal düzeyde siyaset kuramının merkezinde demokrasi kavramı yer almaktadır. Yerel düzeydeki siyasetin merkezinde ise yerel demokrasi kavramı bulunmaktadır.

olursa, tarihin sınıflar arasındaki uzlaşmaz karşıtlıklar üzerinden yürüdüğü sonucuna varılacaktır ve bu tarihe ancak baskıcı araçlarla genel toplumsal uyum görüntüsü verilebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, yönetim modeli sınıfların ve uzlaşmaz karşıtlıkların varlığını es geçmektedir ve bu yüzden de tarihsellikten uzaktır.

Demokratik bir değer olarak, yönetilenlerin yönetimin karar ve uygulamalarına katılımı ve katılımcılığı geliştirdiği iddiasıyla gündeme gelen yönetim yeni bir katılım mekanizması önerse de, iddia edildiğinin aksine, yerel demokrasiyi geliştiren bir yapısı yoktur. Piyasa güçlerinin ve sivil toplumda buna bağlı olarak gücünü artırmış olan kesimlerin yerel yönetimlerin karar ve uygulamalarında daha etkin katılımını sağlayan, yerelliğe bir sosyal yaşam çevresi olarak bakan orta sınıflar ve ücretli çalışan kesimleri ise etkisizleştirilen bir model olması nedeniyle, temsili demokrasinin bile gerisine düşen bir katılım modeli olarak değerlendirilmektedir.

Kent konseyleri de yönetimsel anlayışın önemli uygulama araçlarından biri olan Gündem 21'in bir uzantısıdır.

kent konseyleri

1992 yılında Rio de Janeiro kentinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı toplanmıştır. Bu toplantı ile çevre ve gelişme konularında dünya ülkeleri ilk kez bir araya gelmişlerdir.

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda beş temel belge ortaya çıkmıştır:

1. Rio Bildirgesi,
2. Gündem 21,
3. Orman İlkeleri,
4. İklim Değişikliği Sözleşmesi,
5. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi.

Bu belgelerden en önemlisi olan Gündem 21, Rio Bildirgesi'ndeki ilkelerin uygulama planı niteliğindedir ve şu dört temel başlıktan oluşmaktadır:

1. Sosyal ve Ekonomik Boyutlar,
2. Gelişme için Kaynakların Korunması ve Yönetimi,
3. Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi,
4. Uygulama Yöntemleri.

Bu çerçevede Gündem 21, 1990'lı yıllardan başlayarak 2000'li yıllar boyunca çevre ve ekonomiyi etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, BM kuruluşlarının ve bağımsız kesimlerin yapması gereken etkinlikleri

tanımlayan bir eylem planı haline gelmiştir. Bu eylem planı "sürdürülebilir kalkınma" için halkın karar alma süreçlerine katılımını öngörmekte ve sivil toplum kuruluşlarını bu sürecin ortakları olarak kabul etmektedir. Gündem 21'in global, ulusal ve yerel olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Yerel Gündem 21, yerel yönetimleri halka en yakın yönetim kademesi olarak görmekte ve Gündem 21'in yerel ayağını oluşturmaktadır.

Yerel Gündem 21 ile öngörülen eylem planını hayata geçirmek amacıyla Türkiye'de, belediyeler bünyesinde olmak üzere, kent konseyleri kurulması öngörülmüştür. Bu amaçla Temmuz 2005'te yürürlüğe giren Belediye Kanunu⁴³ ile Kent Konseyleri'nin kurulması zorunlu hale getirilmiş ve Ekim 2006 tarihinde de Kent Konseyleri Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.⁴⁴

Kent Konseyleri Yönetmeliği'nde, konseylerin çalışma şekli, kararlarını bağlı oldukları belediyelere bildirmek olarak belirtilmiştir. Buna göre belediyeler, kent konseylerinin almış oldukları kararları meclislerinde görüşüp, kabul etme veya reddetme yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla Belediyeler ile Kent Konseyleri arasındaki bağımlılık ilişkisi Kent Konseyleri'nin etkili bir katılım mekanizması olamamasına ve konseylerde alınan kararların "tavsiye niteliğinden" öteye geçememesine neden olmaktadır.

Piyasa güçleri ve sivil toplumda buna bağlı olarak gücünü artırmış olan kesimler yerelliğin ekonomik gelişimini toplumsal gelişiminin önüne koymaktadırlar. Yönetişimin aygıtları olan Kent Konseyleri ve Yerel Gündem 21 gibi yapılar ise hiçbir zaman yerelliğin sosyal ve ekonomik boyutlarını belirleyecek-etkileyecek önemli konuları (imar planları, kentsel altyapı yatırımları, borçlanma gibi) değil de çevre, yaya hakları, hayvan hakları, şiddet vb. görüngüleri gündemine alıp tartışan ya da zaten karara bağlanmış yerel politikaların daha iyi nasıl yaşam bulacağına dair tartışma yapan yerler olarak kalmaktadır.

Yönetişim yaklaşımı ile ulusal ve uluslararası düzeyde geçerli olan neo-liberal politikalar doğrultusunda yerel yönetimlerin, işgücünün yeniden üretimine yönelik hizmetlerden çok, özel sermayenin büyütülmesine ve kamunun küçültülmesine hizmet eden bir siyasa izlemeleri öngörülmektedir.

sonuç yerine

Müzakereli demokrasi ve yönetişim yaklaşımı, neo-liberal ekonomi politikalarının yönetsel boyuttaki bir yansıması olarak piyasa güçleri olarak da adlandırılan özel sermaye kesiminin kamu yönetimi sistemine daha doğrudan bir bi-

Demokratik bir değer olarak, yönetilenlerin yönetimin karar ve uygulamalarına katılımı ve katılımcılığı geliştirdiği iddiasıyla gündeme gelen yönetim yeni bir katılım mekanizması önerse de, iddia edildiğinin aksine, yerel demokrasiyi geliştiren bir yapısı yoktur.

çimde dahil edilmesine, bu sayede toplumdaki gücünü ve etkinliğini artırmasına hizmet etmektedir. Bu çerçevede yerel yönetimlerde, özellikle yerel demokrasi ve katılımcılık terimleri sıklıkla kullanılan bir manipülasyon aracı haline getirilmişlerdir. Söz konusu kavramların halkın yönetim faaliyetlerine katılımını veya yerel düzeyde demokrasinin işleyişini geliştirecek yönleri ortadan kaldırılmakta, kavramlar yerel siyasette en çok etkili olan kesimlerin sivil toplum kuruluşları ve sermayedarlar olması için yürütülen politikaların bir nevi örtüsü olmaktadır. Kente ilişkin hizmetler piyasa mantığına uygun olarak özel sektöre kaynak aktarıcı yöntemlerle görülmekte ve bunun adına "katılımcılık", "müzakere sonucu varılan toplumsal uyum" denmektedir.

Yerel yönetimler ile ilgili olarak, katılım ve yerel demokrasi bağlamında belirtilmesi gereken konulardan bir başkası ise "kimin katıldığı" konusudur. Zira kimin katıldığına bağlı olarak katılma eyleminin niteliği değişmektedir. Yönetişimci / müzakereci bir anlayış içinde, eşit olmayan güçlerin, eşitmiş gibi kabul edilerek katılımlarının sağlandığı bir platformda demokrasiden söz etmek güçtür. Çünkü eşit olmayan güçler arasında müzakereden çok, dayatma veya zorlama ilişkisi hüküm sürmektedir.

Etkili bir siyasal katılım mekanizmasının gerçekleştirilmesi için, öncelikli olarak yerel özerklik çerçevesinde ele alınan yerel yönetimlerin merkezi yönetimin müdahalesinden uzak kalabilmeleri sağlanmalıdır. Yerel yönetimler bu olanağa kavuştukları ölçüde demokratikleşebilecekler ve etkili bir siyasal katılım davranışının gerçekleştirilmesine aracılık edebileceklerdir.

Yerel düzeyde katılımın en etkin biçimde sağlanabileceği büyüklük olarak mahalle ve köy yönetimleri gösterilebilir. Mahalle yönetimleri, kent yönetimine katılımın etkinliği, çoğulculuk, temsil ve halk denetimi şeklinde özetlenebilecek demokratik yerel yönetim ilkelerinin pratiğinin yapılabileceği en uygun toplumsal ve yönetsel birimlerdir. Çünkü yerel yönetimlerin yapısının büyümesi sonucu katılım olanakları giderek karmaşıklaşmıştır. Mahalleler ise kendi yöneticilerini seçebilen, tüm unsurların birbirine en yakın konumda olduğu yönetim birimi olduklarından yerel nitelikteki siyasal katılım açısından oldukça avantajlı bir konumdadırlar. Günümüzde, kentlerde yaşayan insanların yaşamlarında içinde buldukları mahallelerin önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla mahallelerinin yerel demokrasinin ve yerel nitelikli siyasal katılımın geliştirilmesi açısından ilk hareket noktası olabilecek potansiyelde olduğu söylenebilir.

Yerel düzeyde yaratılan hizmetlerin, halkın

katılımının sağlandığı demokratik organlarca -bu organlar niteliği değiştirilmiş ve yeni bir anlayışla oluşturulmuş kent konseyleri olabileceği gibi daha mikro ölçekli "mahalle komiteleri" veya "halk meclisleri" de olabilmelidir- yine halka dağıtılabilmemesi, varılması hedeflenen temel nokta olmalıdır. Halkın yönetime katılması, hem seçilmiş yöneticileri yönlendirme ve denetleme, hem de atanmış görevlilerin yürütmekte olduğu yönetim aygıtının işleyişine katılma ve denetleme biçiminde olabilmelidir. Bunun gerçekleştirilmesi için de başta neo-liberalizmin en önemli silahlarından biri olan "yönetişim zihniyeti"⁴⁵ terk edilmeli ve halk için halktan yana bir yönetim anlayışı egemen kılınarak yerel yönetimlere yetki verilmelidir. Halkın etkin biçimde dahil olduğu demokratik organlarca sağlanan siyasal katılımın şekillendirdiği yerel yönetimler de bu yetki ile toplumsal örgütlenmenin ve örgütlenmiş toplumsal organların etkinliğinin önündeki engelleri ortadan kaldırmalı ve yerel demokrasinin gelişimine yönelik adımları atmaya devam etmelidir.

kaynakça

- akin, özden, yönetim ve katılım: yerel gündem 21 süreci ve uygulamaları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme (türkiye-almanya), yayımlanmamış doktora tezi, ankara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, ankara, 2003.
- baykal, deniz, siyasal katılma, bir davranış incelemesi, ankara, aü sbf yayınları, 1970.
- bayramoğlu, sonay, yönetim zihniyeti, istanbul, iletişim yayınları, 2005.
- bumin, kürşat, demokrasi arayışında kent, istanbul, ayrıntı yayınları, 1990.
- coşkun, mustafa kemal, demokrasi teorileri ve toplumsal hareketler, ankara, dipnot yayınları, 2007.
- çukurçayır, m. akif, siyasal katılma ve yerel demokrasi, ankara, yargı yayınevi, 2000.
- erdost, muzaffer, "demokrasi çıkmazı", marksizm ve gelecek, 1989, 1, s. 177-195.
- eroğul, cem, anatüzeeye giriş, ankara, imaj yayıncılık, 1993.
- eroğul, cem, devlet yönetimine katılma hakkı, ankara, imge kitabevi yayınları, 1999.
- fişek, kurthan, yönetime katılma, ankara, todaie, 1977.
- güldiken nevzat ve kaya gazanfer, "türk siyasal katılımında bir parametre: 12 eylül 1980", c.ü. iktisadi ve idari bilimler dergisi, cilt 5, sayı 2, 2004, s. 105-111.
- güler, birgül ayman, "yönetişim: tüm iktidar sermayeye", praksis, 2003, s. 9, s. 93-116.
- habermas, jürgen, iletişimsel eylem kuramı, çeviren mustafa tüzel, kabalcı yayınevi, istanbul, 2001.
- keleş, ruşen, yerinden yönetim ve siyaset, istanbul, cem yayınevi, 2000.
- sarı, cahide, "yönetişim", fikret başkaya (ed.), kavram sözlüğü, ankara, özgür üniversite kitaplığı, 2005, s. 693-698.
- sartori, giovanni, demokrasi teorisine geri dönüş, ankara, yetkin yayıncılık, 1996.
- şenel, alaeddin, siyasal düşünceler tarihi, ankara, bilim ve sanat yayıncılık, 1996.
- şinik, bilal, türkiye'de yerel demokrasi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, istanbul üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü.

Kente ilişkin hizmetler piyasa mantığına uygun olarak özel sektöre kaynak aktarıcı yöntemlerle görülmekte ve bunun adına "katılımcılık", "müzakere sonucu varılan toplumsal uyum" denmektedir.

sü, İstanbul, 2001.

tanıllı, server, devlet ve demokrasi, İstanbul, alkım yayınları, 2007.

tanıllı, server, uygarlık tarihi, Ankara, say yayınları, 1992.
tosun, gülgün erdoğan, "sivil toplum örgütleri içinde katılım ve örgüt içi demokrasi", birikim, s.130, 2000, s.52-60.

türk dil kurumu, güncel türkçe sözlük, www.tdk.gov.tr.

varol, muharrem, yerel siyasetin demokratikleşmesi, Ankara, gündoğan yayınları, 1989.

vera-zavala, amerika, katılımcı demokrasi, dünyadaki katılımcı demokrasi deneyimleri, çev: naile aras, Ankara, dipnot yayınları, 2006.

yetkin, çetin, türkiye'de askeri darbeler ve amerika, Ankara, ümit yayıncılık, 1995.

yıldırım, selahattin, "yerel yönetim ve demokrasi", türk belediyeçiliğinde 60. yıl uluslararası sempozyum bildiri ve tartışmalar, Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol İmar A.Ş. ve İULA-EMME ortak yayını, 1990.

dipnotlar

1 Bu metinde kimi zaman "Siyasal Katılma", kimi zaman ise "Siyasal Katılım" terimleri kullanılmaktadır. Bu iki terim birbirini eş anlamlı kullanılmaktadır.

2 Mustafa Kemal Coşkun, Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007, s. 86.

3 Deniz Baykal, Siyasal Katılma, Bir Davranış İncelemesi, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1970, s. 27-29.

4 Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA66A849816B2EF05A79F75456518CA>

5 Özden Akın, Yönetişim ve Katılım: Yerel Gündem 21 Süreci ve Uygulamaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme (Türkiye-Almanya), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 2-3; Cem Eroğlu, Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999, s. 18.

6 Selahattin Yıldırım, "Yerel Yönetim ve Demokrasi", Türk Belediyeçiliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol İmar A.Ş. ve İULA-EMME Ortak Yayını, 1990, s. 10.

7 Eroğlu, a. g. e., s. 17-18 ve 35.

8 a. e., s. 21-22.

9 a. e., s. 25-26.

10 a. e., s. 29-30.

11 a. e., s. 30.

12 a. e., s. 30-31.

13 Nevzat Güldiken ve Gazanfer Kaya, "Türk Siyasal Katılımda Bir Parametre: 12 Eylül 1980", C.D. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2004, s. 106.

14 a. e., s. 105-106.

15 Aslında Osmanlı'da padişahın yetkilerini sınırlayan ilk belge, 1808 tarihinde II. Mahmut tarafından kabul edilen Sened-i İttifak'tır. Fakat Sened-i İttifak uyuksuzluklara siyasal katılım bakımından hiçbir hak getirmemiştir.

16 a. e., s. 105.

17 Eroğlu, a. g. e., s. 33-34.

18 Güldiken ve Kaya, a. g. e., s. 108-109.

19 a. e., s. 109; Çetin Yetkin, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1995, s. 208-209.

20 Muzaffer Erdost, "Demokrasi Çıkmazı", Marksizm ve Gelecek, 1989, 1, s. 178-181; Güldiken ve Kaya, a.g.e., s.109.

21 Eroğlu, a. g. e., s. 34.

22 a. e., s. 40, 163-164.

23 Deniz Baykal, a. g. e., s. 27.

24 Server Tanıllı, Devlet ve Demokrasi, İstanbul, Alkım Yayınları, 2007, s. 27.

25 a. e., s. 27; Giovanni Sartori, Demokrasi Teorisine Dönüş, Çev: Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 22.

26 Robert A. Dahl, Demokrasi ve Eleştirileri, Çev: Levent Köker, Ankara, Türk Siyasal İlimler Demeği-TDV Yayını, 1993, s. 3.

27 Toktamış Ateş, Demokrasi (Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler), İstanbul, Ümit Yayıncılık, 1995, s. 116.

28 M. Akif Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Ankara, Yargı Yayınevi, 2000, s. 11.

29 Kemal Görmez, Yerel Demokrasi ve Türkiye, Ankara, Vadi Yayınları, 1997, s. 60.

30 Yıldırım, a. g. e., s. 9.

31 Ruşen Keleş, Yerinden Yönetim ve Siyaset, İstanbul, Cem Yayınevi, 2000, s. 57.

32 Görmez, a.g.e, s. 68.

33 Burada kastedilen çoğulculuk, çoğulcu demokrasi anlayışından kaynaklanmaktadır. Çoğulcu demokrasi anlayışı, demokrasiyi mutlak ve sınırsız bir çoğunluk yönetimi olarak kabul etmez. Aritmetik bir çoğunluğun daima kamu iyiliğine yöneleceği, ispatlanması mümkün olmayan bir iddiadır. Demokrasi, çoğunluğun yönetimi ilkesine dayanmakla birlikte, onu azınlığın temel haklarıyla bağdaştırmalıdır. Kamu iyiliği, ancak toplum içindeki değişik grupların görüşlerinin bir arada değerlendirilmesiyle ortaya çıkar.

34 Burada kastedilen katılımcılık, halkın yönetime katılımı veya siyasal katılım anlamına gelmektedir. Halkın yönetime katılımı, hem seçilmiş yöneticileri yönlendirme ve denetleme, hem de atanmış görevlilerin yürütmekte olduğu yönetim aygıtının işleyişine katılma ve denetleme biçiminde olabilmektedir. Politikaların oluşturulması sürecinden başlayarak, hizmetlerin yürütülmesine kadar uzanan bir çerçevede gerçekleşecek katılım, demokratik yerel yönetim anlayışının vazgeçilmez bir unsurudur.

35 Yıldırım, a. g. e., s. 33; Bilal Şinik, Türkiye'de Yerel Demokrasi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 14.

36 Görmez, a.g.e, s. 69.

37 Yıldırım, a. g. e., s. 9-10.

38 Görmez, a. g. e., s. 70.

39 Keleş, a. g. e., s. 49.

40 Ayşegül Mengi, Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998, s. 70.

41 Muharrem Varol, Yerel Siyasetin Demokratikleşmesi, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1989, s. 19.

42 Cahide Sarı, "Yönetişim", Fikret Başkaya (Ed.), Kavram Sözlüğü, Ankara, Özgür Üniversitesi Kitaplığı, 2005, s. 693.

43 5393 sayılı Belediye Kanunu.

44 8 Ekim 2006 tarihinde yürürlüğe giren bu yönetmeliğin bazı maddelerine, Antalya ve İzmir Kent Konseyleri tarafından antidemokratik olduğu gerekçesiyle dava açılmıştır. Danıştay 8. Daire'de görüşülen dava sonucunda ilgili maddeler iptal edilmiştir. Buna göre İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi üyelerinin kent konseylerinde yer alamayacakları karara bağlanmıştır. Mahkeme yönetmeliğin 8. 1. b), d) ve e) maddelerini iptal ederek, söz konusu maddelerde belirtilen unsurların kent konseylerinin oluşumunda yer alamayacağı kararına varmıştır. [8.1.b) Belediyenin içinde bulunduğu seçim bölgesi veya bölgelerinin milletvekilleri, d) Meclis üye tam sayısının yüzde 30'unu geçmemek üzere, belediye meclisinin kendi üyeleri arasından seçeceği temsilcileri, e) Meclis tam üye sayısının yüzde 30'unu geçmemek üzere, il genel meclisinin kendi üyeleri arasından seçeceği temsilcileri.] Ayrıca TBMM'de grubu bulunan partiler yerine grubu bulunsun bulunmasın bütün partilerin ildeki örgütlerinden bir temsilcinin kent konseyinde yer alabileceği de karara bağlanmıştır.

45 Sonay Bayramoğlu, Yönetişim Zihniyeti, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Yeni dönem kentsel politika önerisi kentsel dönüşüm

giriş

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya genelinde yaşanan dönüşüm süreci günümüzde de yoğunluğunu arttırarak sürmektedir. Bu dönüşüm çerçevesinde başlayan mantalite değişimi süreç içerisinde kurumsallaşarak ülkelerin ekonomik, hukuksal, sosyal, siyasal ve benzeri yapılarının tamamını etkilemiştir. Küreselleşme adı altında yaşanan bu döngüyle devlet, sosyo-ekonomik alandaki etkinliğini minimize etme hedefi doğrultusunda, özelleştirmeyle başladığı süreci yerelleştirme uygulamaları ile sürdürmüştü ve minimal devlet hedefinde "başarıya" ulaşmıştır. Sermaye odaklı olarak yaşanan bu yapısal dönüşümde devletin çekildiği hemen her alan ulusal ve/veya uluslararası sermaye kesimleri tarafından doldurulmuştur. Neo-liberal politikaların hâkimiyeti altında ilerleyen bu süreçte kamunun toplumsal fayda gözeterek kamusal hizmet adı altında gerçekleştirdiği birçok uygulama "bireysel özgürlükler" kisvesi altında sermayenin tek ve yegâne amacı olan kar güdüsüne teslim edilmiştir.

Türkiye de uluslararası sistemde gerçekleşen bu uygulamalara uzak kalmamış ve 1980 yılından itibaren neo-liberal politikaların hegemonyası altına girmiştir. Bu yıllardan sonra sosyal devlet uygulamalarına adım adım son verilmiş ve devlet kurumu uluslararası kuruluşların direktifleri doğrultusunda, neo-liberal politikalar çerçevesinde, yeniden yapılandırılmış ve günümüz devleti şekillendirmiştir. Devlet yapısında meydana gelen bu değişim kamusal hizmet ve kamusal politikalara da yansımış ve bu yıllardan itibaren kamu politikaları emek sermaye dengesinde sermaye odaklı olarak uygulanmaya başlamıştır. Aynı duruma vurgu yapan Şahin'e(2008) göre de bu dönemde "birikim rejimi ve devlet modelinde gerçekleşen değişikliklere koşut olarak devlet anlayışı, kamu yönetimi örgütlenmesi ve kamu politikalarında da köklü değişiklikler olmuştur. Büyük ölçüde kamucu kamu politikaları izleyen sosyal devlet anlayışından sermayeci kamu politikaları izleyen yöneticiler devlet anlayışına geçilmiştir." Devlet ve kamu yönetimi anlayışı açısından küresel düzeyde gerçekleşen bu değişime bağlı olarak Türkiye'de de devlet ve kamu yönetimi yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. Bu yeniden yapılandırma sürecinde de küreselleşmenin önemli bir ayağını temsil eden yerelleştirme uygulamaları ile bölge ve kentler ön plana çıkarılmıştır. Bu süreçte küresel sermayenin ihtiyaçları

doğrultusunda kentsel politikalar uygulanmaya başlanmış ve kentlerin bir takım avantajları ortaya konularak rekabet edilebilirliği ön plana çıkarılmış ve kentler sermayenin kullanımına sunulmuştur. Bu duruma vurgu yapan Jessop(2005) da kü-yerelleşmeye benzer bir eğilim olarak, kü-re-kentleşme'den söz etmiştir. Yazara göre kü-re-kentleşme yerel veya ulusal bir devletin uluslararası rekabet gücünü arttırmak için kentsel uzamları yeniden yapılandırarak küresel bir üstünlük oluşturma stratejisine atıfta bulunmaktadır.

Tüm bu söylemlerin en somut hali -Türkiye'de olduğu gibi- ülkelerin uyguladıkları/hedefledikleri kamu politikalarından izlenebilmektedir. Türkiye'de yukarıda belirtilen gelişmelerin en önemli göstergesinin kalkınma planlarında yer alan kentsel politika ve hedeflerindeki değişim olduğu söylenebilmektedir. Özellikle IX. Kalkınma Planında yer alan hedefler yaşanan dönüşümün önemli bir ayağını oluşturmada ve neo-liberal devlet görünümü bu planda belirginlik kazanmaktadır. Zira IX. Kalkınma Planında bu plan dönemine kadar olan politikalardan farklı bir yol izlendiği ve "ülkemizdeki metropoller küresel rekabette öne çıkaracak iş ve yaşam ortamının sağlanması desteklenecektir" ibaresi dışında kente dair belirgin bir politikanın, plan çerçevesi içerisinde yer almadığı, bunun yerine bölgesel gelişme politikalarının plan içerisinde hâkim görüş olarak belirtildiği görülmektedir.¹ Planda da belirtildiği üzere "küresel rekabet koşulları altında kendileri birer rekabet birimine dönüşen şehirler ve bölgeler, dinamiklerini ve potansiyellerini değerlendiren uygun stratejiler çerçevesinde ve bütün kesimleri kalkınma sürecine katan iyi yönetim modellerini hayata geçirerek daha hızlı bir gelişme eğilimi yakalama şansına sahip olmuştur" (DPT,2006) görüşü bölgesel gelişme politikalarının planda hâkim görüş olmasının nedeni olarak belirtilmiştir. Kuşkusuz bu politikaların hedeflenmesinde küresel güç odaklarının yadsınmaz payı vardır. Böylesi bir tabloya dayanarak yeni dönemde kent ve bölgelerin sermayenin olanaklarına sunulmakta olduğu ve kamu tarafından üretilen son dönem kentsel politikaları bu hedef gözetilerek hazırlandığı söylenebilmektedir. Özellikle kentlerin ekonomik açıdan ele alınarak önemlerinin ekonomik özelliklerine göre belirlenmesi, kentleri kendi içlerinde birer rekabet birimine dönüştürüp farkındalıklarını arttırarak kendilerini pazarlamayı kolaylaştıracak he-

Mim Sertaç TÜMTAŞ*

Neo-liberal politikaların hâkimiyeti altında ilerleyen süreçte kamunun kamusal hizmet adı altında gerçekleştirdiği birçok uygulama "bireysel özgürlükler" kisvesi altında sermayenin tek ve yegâne amacı olan kar güdüsüne teslim edilmiştir.

*Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi Bölümü
Doktora öğrencisi,
Araştırma Görevlisi.

deflerle küresel sermayeyi çekme yarışına girmelerinin önerilmesi bu savı kuvvetlendirmektedir. Kuşkusuz böyle bir tasarım ile serbest dolaşım hakkı edinen "küresel sermayenin kentlerdeki bu etkinliği de kentsel çevredeki eşitsizlik ve adaletsizlikleri alabildiğine arttırıcı etkiler yapmakta" (Keleş,2008) ve yoksulluğun kentsel alanlarda daha belirgin hale gelmesine neden olmaktadır.(Gül vd.,2007; Şengül,2007; Geray,2007; Akkaya,2002; Göktürk ve Tümtaş,2008). Kentlerde yoksulluk tablosunda görülen bu belirginlik kent içerisindeki ayrışmaları kuvvetlendirmekte ve kentte birbirinden kopuk kopuk homojen mekânlar ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir yapı ile kent içerisindeki yerleşim alanları birbirinden farklı (varlıklı – yoksul, Türk – Kürt, Alevi – Sünni vb.) kesimlerin ilişkisiz kaldığı alanlara dönüşmekte ve kentlerdeki ayrışma dinamikleri ivme kazanmaktadır. Alada'nın (2007) da belirttiği gibi "söz konusu bu ayrışmanın ve eşitsizliğin sonuçlarını özellikle yansıtan sorunlu mahalleler bu süreçte öne çıkmakta" ve kent içerisinde gerilim üreten bir doku giderek kente hâkim olmaktadır.

Kentlere hâkim olan böyle bir ayrışma dinamiğinin ivme kazanmasında en önemli faktör ise devlet anlayışında meydana gelen değişime bağlı olarak kamusal yönü ağırlıklı politikaların terk edilmesi ve kentsel sorunlara çözüm olabilecek toplum odaklı kentsel politikaların, kamunun son dönem politikaları arasında yer almasıdır. Bu noktada kentsel politika ve hedeflerinde yaşanan mantalite değişimine değinmek yerinde olacaktır.

kentsel politikalar

Kente yaşayanların sorunlarının çözümü, kentin daha yaşanabilir bir hale getirilmesi ve kentsel yaşamın devamlılığı hedefleri doğrultusunda, kamu tarafından üretilen politikaların tümü olarak tanımlanabilecek olan kentsel politikalar, ülkelerin ekonomik, siyasal, sosyal, beşeri, idari ve benzeri yapılarına göre şekil almaktadır. Kuşkusuz bu politikalar kent içi ulaşım sorunundan yol yapımına, su kaynaklarının optimal kullanımından çöp toplama ve depolanmasına, çevre temizliğinden kentin güvenliğine, peyzaj düzenlemesinden her türlü altyapı yatırımlarına, konut ihtiyacından gecekondu vb sorunların çözümüne, göç olgusundan kentileşememe sorununun çözümüne kadar birçok hizmeti içerisinde barındırmaktadır.

Kentsel politikalar -yukarıda da belirtildiği gibi- kamusal politikalara bağlı olarak devlet anlayışını yansıtmaktadır.² Türkiye'de de geçtiğimiz çeyrek yüzyılda yaşanan neo liberal dönü-

şüm, direk olarak kamusal politikalara buna paralel olarak da kentsel politikalara yansımaktadır. Bu politikalara göre kamu hizmetlerinin piyasa koşullarında üretilmesi ve satılacak bir ticari mal olarak özel sermaye kuruluşlarına devredilmesinin "gerekliliği" belirtilmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için 5216 sayılı Büyükşehir Belediye yasası, 5393 sayılı Belediye yasası, 5302 sayılı İl Özel Yönetim Yasası ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Yasası, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Yasası gibi yerel yönetimlerle ilgili temel yasalar çıkarılmıştır. Uygulamaya konan bu son dönem yasalara dayanılarak kent hizmetlerinin sunumunda mali özerkliği genişletilmiş, borçlanma yetenekleri ve yerel gelirleri artırılmış yerel yönetimlerin, kamu-özel sektör ortaklığı ya da piyasadan satın alma biçiminde hizmet sunumunun hâkim olduğu bir yapı öngörülmüştür. Kentsel nüfusun hızla arttığı ve kent yönetimlerinin giderek önem kazandığı bir yüzyılda, bu yapılan yasal değişikliklerle, ulusal ve uluslararası yeni sermaye öbeklerinin ve dolayısı ile kentsel hizmetlerin sunumunda sosyal adalet ilkesini bir kanara iten bir anlayışın önü açılmıştır. Yapılan düzenlemeler ile öncelikle yönetim sisteminin mantığı değiştirilmiş ve kamu yönetiminin artık tamamen karlılık ve verimlilik esasına dayalı bir süreç haline gelmesi hâkim kılınmıştır. Bunun anlamı yerel halka en yakın birim olmanın ötesinde, "piyasalaşan hizmet" in sunumunda yerel düzeyde rol alan, yerel ve küresel sermayenin en yakın birimi olma konumuna ulaşma olmaktadır (Göktürk ve Tümtaş, 2008). Bu temelde yeni dönemde yerel yönetimlerin, kamu yönetiminin yeniden yapılması çalışmaları kapsamında, kentsel kamu hizmetlerini piyasaya ihale eden kurumlara dönüştürüldüğü (Şengül,2007) ve bu çerçevede kamu hizmeti kapsamına giren birçok hizmetin piyasa hizmeti kapsamına alındığı söylenmektedir. Bu durum kentlerdeki su, çöp, altyapı vb. hizmetlerin sermayenin kazanımlarına devredilerek özelleştirilmesinin yanında, özellikle ülkemiz kentleri için büyük sorun teşkil eden gecekondu sorunun "çözümünde" de karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri altında gerçekleşen bu "çözüm" ile daha önce kente uzak konumda bulunan gecekondu mahallelerinin, kentsel alanın büyümesi sonucu kent merkezi içerisine girmesiyle değerlendirilen arazileri, sermayenin kullanımına sunulmaktadır.

Bu temelde bu çalışmada klasik kentsel politikalar arasında yer alan ve özellikle yerel seçim sürecinde belirli bir ivme kazanan ulaşım,

Kentsel nüfusun hızla arttığı ve kent yönetimlerinin giderek önem kazandığı bir yüzyılda, kentsel hizmetlerin sunumunda sosyal adalet ilkesini bir kanara iten bir anlayışın önü açılmıştır.

yol, su, çöp, çevre, güvenlik, peyzaj, altyapı vb. kentsel politikalara değil de son dönemde hayli revaçta olan ve süreç içerisinde hemen her kentte uygulama potansiyeli bulunan kentsel dönüşüm uygulamaları, son dönem kentsel politika önerileri bazında ele alınacaktır.

kentsel dönüşüm uygulamaları

Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamalarının gerekçesi doğal afetler ve kentin tarihsel dokusunun korunmasından ziyade özellikle kentlerdeki gecekondulu olgusu üzerinden şekillenmektedir. Bu çerçevede kentsel dönüşüm uygulamalarından önce Türkiye kentlerinde büyük sorun yarattığı belirtilen gecekondulu olgusuna değinmek yerinde olacaktır.

Ülkemizde 1950’li yıllardan sonra ivme kazanan kentleşme hareketi, planlı bir şekilde gerçekleşmediği ve/veya sanayileşmeye bağlı olmadığı için kentlerde bir takım sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların en başında ise en temel ihtiyaç olan bannma sorunu yer almıştır. Kente yeni gelen göçmenler genellikle bu soruna çözümleri üretmiş ve göç alan hemen her kentte gecekondulaşma boy göstermiştir. Bu yıllarda başlayan gecekondulaşma süreç içerisinde ülkenin sosyal, ekonomik, politik ve yönetsel yapılarını etkileyen bir duruma gelmiştir. Ancak bu noktada hemen belirtilmelidir ki bu yıllarda yapılan ilk dönem gecekonduların temel özelliği, kırdan göçmenlerin kentin çevresinde yer alan hazine arazileri üzerinde esas olarak kendi emekleri ile yapım sürecini gerçekleştirmeleridir (Kartal,1992; Keleş,2008; Işık ve Pınarcıoğlu,2003). Bu yıllardan sonra ise kente ilk gelenlerin bannma amaçlı olarak düşündüğü gecekonduların zamanla rant sağlayıcı bir duruma geldiği -özellikle yapan ile kullananın farklı kişileri olduğu noktada- görülmektedir. Erder’in (1996) Ümraniye ve Işık ve Pınarcıoğlu’nun (2003) Sultanbeyli üzerinde yaptıkları araştırmalarda bu durum gözler önüne serilmektedir. Bu dönüşümde 1983 yılında çıkarılan 2805, 1984 yılında çıkarılan 2981, 1986 yılında çıkarılan 3290, 1987 yılında çıkarılan 3366 ve 1988 yılında çıkarılan 3414 sayılı yasalar çerçevesinde çıkarılan gecekondulu aflarının da büyük payı vardır. Böyle bir tablo “gecekonduların ticarileşmesi” (Erder, 2007) olgusunu gündeme getirmiştir. Bu olgu özellikle 1980 sonrasındaki gecekondulu alanlarında daha sık karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz bu tabloda, 1980 sonrası tarım politikalarındaki liberalleşmenin etkisiyle kırdan başlayan çözümlenin ve akabinde bu yılların sonunda başlayan ve 1990’lı yıllarda devam eden zorunlu göç olgusuyla kentlere yeni bir göç dal-

gasının başlamasıyla ortaya çıkan konut ihtiyacında enformel çözümlerin ağırlıkta olmasının yadsınamaz payı vardır.

Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki geçmişte yaşanan kentleşme hareketleri sonucu, özellikle gecekondulaşmayla, kentsel topraklarda kullanım ve mülkiyet hakları, farklı olanaklar ve biçimlerle sosyal sınıflar tarafından göreceli olarak paylaşılmakta iken (yani hazine arazileri hem gecekondulara hem de sermayenin olanaklarına sunulmaktayken), bugün küresel kapitalizm dediğimiz aşamada kentsel topraklar yeniden yapılanma ve kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde, kent toprağını gecekondulu bölgesinde yaşayanların elinden alınarak daha üst gelir grubuna verilmektedir. Türkiye’de İstanbul (Balat, Cihangir, Tarlabası, Sulukule) ve Ankara’da (Dikmen Vadisi, Portakal Çiçeği Vadisi) uygulanmaya başlayan ve süreç içerisinde diğer kentlere de yayılan bu projelerle düşük gelir gruplarının ve marjinal grupların yerinden edilmesi ve bunların kent dışına taşınmasının amaçlandığı görülmektedir.

kentsel dönüşüm

Kentsel dönüşüm, çökme ve bozulma olan kentsel mekânın ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarını kapsamlı ve bütünlüklü yaklaşımlarla iyileştirmeye yönelik uygulanan strateji ve eylemlerin bütünüdür. Bu nedenle kentsel dönüşüm yeni kentsel alanların planlanması ve geliştirilmesinden çok, var olan kentsel alanların planlanması ve yönetimi ile ilgilidir (Akkar,2006). Keleş’ (2008) göre bu kavram eskimiş kent kesimleriyle kaçak yapılardan oluşan gecekondulu topluluklarının yenilenmesini anlatmak üzere kullanılmaktadır. Türkiye’de ilk kez islah imar planlarının yanında 1989 yılında Ankara’da Dikmen Vadisindeki kentsel dönüşüm projesi ile karşımıza çıkan bu uygulamaların son dönemdeki yasal dayanakları 5104 sayılı “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu”, 5393 sayılı “Belediye Yasası”, 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu”, 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” a dayanmaktadır.

Bu kanunlar arasında 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” genel olarak kentsel dönüşüme temel teşkil etmekteyken, 5393 sayılı Belediye yasasının 69. ve 73. Maddeleri Belediyelere kentsel dönüşümü uygulama yetkisi vermektedir. Özellikle 5366 sayılı yasanın genel gerekçesinde kentsel dönüşüm “ ulaşım, oluşum ve ge-

Ülkemizde 1950’li yıllardan sonra ivme kazanan kentleşme hareketi, planlı bir şekilde gerçekleşmediği ve/veya sanayileşmeye bağlı olmadığı için kentlerde bir takım sorunlara neden olmuştur.

lişim açısından kentin işlevsel ve yaşamsal standartlarını oluşturan bazı şehir merkezlerinin eskiyen dokularının ve yerleşim alanlarının, kültürel miras değerlerinin korunması, koruma/kullanma dengesinin sağlanarak sosyal donatı alanlarının büyütülmesi ve sağlıklılaştırılması, otopark sorununun çözüme kavuşturulması, günümüz konforu ve kullanım şartlarını içeren konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tarihi ve kültürel dokunun geleceğe taşınması amacıyla restore edilerek kullanılması, böylelikle kentlerin merkez alanlarının sağlıklı bir şekilde iskan edilerek şehrin güvenliğini tehdit eden denetimsiz bölgeler olmaktan çıkarılıp yenileştirilmesi ve günümüz gereklerine uygun olarak kullanılabilir hale getirilmesi amacıyla bu alanların "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" olarak ilan edilmesi" (TBMM, 2008) kurgusu üzerinden şekillenmektedir. Bu kurgudan hareketle de bugün ülkemizde kentsel dönüşümüne konu alanlar genellikle gecekonduları kapsamakta (Uzun,2006a; Keleş,2008; Akkar,2006), ve bu bölgeler yukarıda belirtilen kurgu çerçevesinde dönüşümüne uğrayarak kentin merkezi içerisinde bulunan değerli araziler gecekonduların sahiplerinin elinden alınarak üst gelir grubunun kullanımına sunulmaktadır. Bu tablo bir yandan sermaye kesimine yeni açılımlar sağlarken³ öte yandan da, yukarıda belirtildiği gibi, kentlere yüklenen yeni misyon çerçevesinde küresel hedeflerle kentin farkındalığını artırarak, kentsel cazibe merkezleri oluşturulması için yapılan uygulamalarla da bütünleşmektedir. Bu çerçevede Torunoğlu'nun (2007) da belirttiği gibi büyük kentlerde, son dönemlerde, gecekonduların dönüşüm adı altında gündeme gelen yeni yapı sat sürecini ve kent yoksullarını yaşadıkları alandan sürerek başka yerlere göçe zorlama ve inşaat/yapı sektörüne soluk aldırma arayışları bağlamında tartışmak gerekmektedir.

Benzer bir yaklaşımda Geray (2007) tarafından ortaya konulmuştur. Yazara göre devletin TOKİ aracılığıyla yap-satçılık yaptığı bu dönemde her ne kadar kira öder gibi dar gelirli kimselere küçük konutlar üretildiği söylemi dönüşüm uygulamalarına hâkim olsa da güdülen konut yönetimi ve uygulamalar toplumsal amaç ve içerikten yoksundur. Zira bu uygulamalarla eski konut alanlarında yaşayanların büyük çoğunluğunun gelir düzeylerinin sağlanan kredilerden yararlanmaya yeterli olmadığı [uygulamalarda] görülmektedir. Dolayısıyla kira öder gibi konut sahibi olma söylemi her toplum katmanı için olanaklı olmamaktadır. Bu süreç sonunda literatürde kentsel yenileme, kentsel dönüşüm, kentsel yeniden canlandırma, seçkinleştirme ve soylulaştırma⁴ gibi isimlerle anılan uygulamalarla bugün

hermen her yerde çok ciddi nüfus değişimi görülmektedir (Geray,2007; Dündar,2006; Şen, 2006) Bu noktadan hareketle dönüşümün kentsel düzenlenmeden ziyade sermaye kesimine yeni bir açılım sağlama işlevi gördüğü ve gayrimenkul şirketlerinin son dönem kentsel politikalar üzerinde son derece etkili olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Tüm bunlara ek olarak kentsel dönüşüm uygulamalarının dillendirilmeyen önemli bir etkisi de Manuel Castells (1997) tarafından ortaya atılmıştır. Yazara göre kentsel yenileme programlarının mekâna önemli bir etkisi de seçmen yönelimlerdeki değişimdir. Bir başka deyişle yenileme programları ile nüfus değişiminin ortaya çıkması sonucu oluşan yeni dokudaki, seçmenlerin yönelimi de farklılaşmaktadır. Benzer bir tartışma –özellikle yerel seçim sürecine yaklaştığımız günlerde- ülkemiz açısından da olanaklı olabilmektedir.

Bugün ülkemizde kentsel dönüşümüne konu alanlar, yukarıda da belirtildiği gibi, genelde gecekonduları kapsamaktadır. Bu bölgelerin en önemli özelliği genelde göç sonucu oluşmuş olması ve göçmenlerin kente etkilerinin yoğun olarak gözlemlendiği mekânlar olmalarıdır. Göçmenlerin kente etkileri arasında sayılabilecek önemli bir olgu ise kentteki yönetsel yapıya etkileridir.⁵ Ülkemiz kentlerinde bu etkinin yoğun hissedildiği yerlerin başında ise kent merkezinde yaşayanların %41,6'sının 1990 sonrası göç edenlerce oluşturulduğu (Tümtaş, 2007) Mersin gelmektedir. Mersin'de toplumsal muhalefetin etkili olduğu ve çoğunlukla Kürt nüfusun yaşadığı hatta yer yer "Kürt mahalleleri" diye adlandırılan 3 mahalle (Çay, Çilek, Özgürlük) yerel yönetimlerce kentsel dönüşüm uygulamaları pilot bölgesi olarak belirlenmiştir.⁶ Bu 3 mahallede yaşayan 30.000 nüfus şüphesiz ki kentin yönetsel yapısı üzerinde etkili olabilecek bir çoğunlukta. Dönüşüm uygulamalarının pilot bölgesinin bu mahalleler olarak belirlenmesi kuşkusuz ki seçmen eğilimindeki muhalif yapının bu bölgeden "tasfiye" edilerek siyasal temsildeki etkisinin zayıflatılması yorumlarını da beraberinde getirmektedir.

Tüm bu söylenenlerin yanında dönüşümün önemli bir diğer etkisi ise yerinden edilme uygulamalarına maruz kalanlar -kentsel dönüşüm alanlarında yaşayanlar- da görülmektedir. Ülkemizdeki dönüşüm uygulamalarının yoğunlaştığı gecekonduların sosyal yapısı genellikle kırsal geleneklerin belirleyiciliğinde şekillenmektedir. Yani göçmenler her ne kadar kent sınırları içerisinde yaşamlarını sürdürseler de kentleşme bilincine eriş(e)medikleri için hala kır yaşamına has özelliklerin etkisinde yaşamlarını sür-

Kira öder gibi ev sahibi olma söylemi her toplum katmanı için olanaklı değildir.

dürmektedirler. Bu durum, bir yandan yaşanan göç hareketinin kademeli gerçekleşmemesine⁷ bağlanabileceken öte yandan da kentin görece en yoksul kesiminin kentle paylaşımı yakalayacak ve kentsel bütünleşmeyi sağlayacak birikimi elde edememesine bağlanabilmektedir. Dolayısıyla dönüşüm alanlarında yaşayanların böylesi bir yapıdan çıkıp kentsel yaşam biçiminin hâkim olduğu plaza, site ve benzeri yerleşim alanlarına geçmeleri her şeyden önce travmatik bir durum yaratacakken bununla birlikte bu tarz konutlarda yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayacak istihdam olanaklarından da yoksun oldukları bilinen bir olgudur.

sonuç yerine

Türkiye'de 1980'li yıllarda küresel güçlerin etkisi ve -Kapitalist ekonomik sistemin yeni bir aşaması olan- neo-liberal politikaların belirleyiciliğiyle başlayan dönüşüm süreci soluksuz bir şekilde sürmektedir. Söz konusu dönüşüm süreci ile beraber sosyal devletin uygulamış olduğu sosyal içerikli kamusal politikalar terk edilerek sermayenin başat aktör olduğu neo-liberal kamusal politikalara geçilmiştir. Bu dönüşüm ülkede uygulanan veya hedeflenen birçok politika-kada olduğu gibi, kenti düzenlemek ve kentsel sorunlara çözüm üretmek için uygulanan kentsel politikalara da yansımıştır. Bir önceki dönemde sosyal devletin gereği olarak kentin daha yaşanabilir hale getirilmesi ve kentte yaşayanların sorunlarının çözümü için sosyal içerikli olarak uygulanan kentsel politikalar, yeni dönem ile birlikte köklü bir dönüşüme uğramıştır. Neo-liberal kentsel politikalar olarak belirtilen bu dönemde uygulanan politikalarla kentler, "bîrer rekabet birimine dönüştürülerek" kapitalist ekonominin gerekleri doğrultusunda yapılandırılmakta, küresel piyasa güçlerine hizmet edecek şekilde yeniden tasarlanmakta ve ekonomik üstünlüklerine göre sıralanan mekânlara dönüştürülmektedir. Bu dönüşümün arkasındaki sermaye, küreselleşmenin son dönem kavramları arasında yer alan yerelleşme, bölgeselcilik, kentsel rekabet, girişimci kent, yönetim ve benzeri söylemleri temel alarak dönüşümü gerçekleştirmektedir.

Bu dönüşüm çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler arasında en dikkat çekici olan ise çok fonksiyonlu etkiye sahip olan kentsel dönüşüm uygulamalarıdır. Bu uygulamalarla bir yandan sermayeye yeni açılımlar sağlanırken öte yandan da kentin imajını zedelediği, kentin pazarlanmasında olumsuz etki yarattığı düşünülen gecekonduların temizlenmesi ile küresel kent yaratma ve sermaye çekme yarışında "rekabet avantajı" elde edildiği düşünülmektedir.

Bunun yanında kentlerde yeniden yapılanma ile birlikte kentsel suçların "kaynağı" olarak görülen gecekondular bölgelerinde yaşayanlar, kentin dışında izole edilerek, kent merkezinin "temizleme" işlemi ile sorunsuz hale getirileceği vurgulanmaktadır. Oysa bu uygulama ile kentten soyutlamaya çalışılan yoksullar ve bununla ilintilendirilebilecek sorunlar, çözüme kavuşmamakta aksine yerinden edilen insanlarla birlikte bu sorunlarda yeni mekânlara taşınmaktadır. Tüm bunlara ek olarak genelde politik olarak muhalif seslerin yükseldiği dönüşüm uygulama alanlarında yaşayan kesimin, özellikle yerel seçim sürecinde, kentin yönetiminde zaman zaman söz sahibi olabilme potansiyeli de sekteye uğratılmaktadır.

Bu temelde ülkemizde bugün kentsel dönüşüm uygulamalarının izmir'den Ankara'ya, Mersin'den İstanbul'a kadar yoğun göç alan bölgelerde, yeni(neo-liberal) kentsel politikalar bağlamında, uygulanmaya başladığı ve süreç içerisinde birçok kentte uygulama hedefinin olduğu görülmektedir. Sosyal içerikli olarak uygulandığı iddia edilen bu uygulamaların hemen her yerde soylulaştırma/seçkinleştirme ile sonuçlandığı, dolayısıyla herhangi bir sosyal içeriğinin bulunmadığı görülmektedir. Sonuç olarak bu projelerle kentin fiziksel yapısında bir takım değişimler gerçekleştirilse de bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye kentlerinin gecekondularında hâkim olan eşitsizlik, dışlanma ve ayrışma dinamiklerini daha da artıran bir etkiye neden olacağı, kentsel çelişkileri arttıracığı ve bununla ilintili olarak da kentsel gerilimi körükleyeceği vurgulanabilir. Özellikle Batı'daki birçok kentin gecekondularında son dönem göçmenlerin ağırlıkta olması ve bu göçmenlerin göç gerekçelerinin yerinden edilmeyi içermesi, daha önce yerinden edilme travmasını yaşayan bu insanlar için daha travmatik bir etki yaratacağı ve kent içerisindeki gerilimi daha da tırmandırabilecek bir durumun oluşabileceği göz ardı edilmemelidir.

kaynakça

- AKKAR Z. Müge (2006) "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye" Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, Sayı:36, Ankara.
- AKKAYA Yüksel (2002) "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet" İç. "Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları" TODAİE, Ankara
- ALADA Adalet (2007) "Küreselleşen Şehrin "Geleneksel Mahallesi"ne Reddiye" İç. Kent ve Politika - Antik Kentten Dünya Kentine, Ed. Aysegül Mengi, İmge, Ankara.
- ALDSKOGIUS Goran, "Urban Policy in the Structural Policy of the European Union", Eme University CERUM Centre for Regional Science, Working Paper 21.
- CASTELLS Manuel (1997) "Kent, Sınıf, İktidar" Çev. Asuman Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Sosyal içerikli olarak uygulandığı iddia edilen kentsel dönüşüm uygulamalarının hemen her yerde soylulaştırma/seçkinleştirme ile sonuçlandığı dolayısıyla herhangi bir sosyal içeriğinin bulunmadığı görülmektedir.

CHORIANOPOULOS Ioannis,(2002) "Urban Restructuring and Governance: North- South Differences in Europe and the EU Urban Initiative", Urban Studies, Volume 39, Number 4.

DÜNDAR Özlem (2003) "Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma" İç. Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler, TMMOB Şehir Plancılar Odası, 11-13 Haziran Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

ERDER, Sema (1996), "İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye" İletişim Yayınları, İstanbul

ERDER, Sema (2007) "Kent Arsa ve Konut Üretim Sürecinde Kırsal Alışkanlıklar ve Kuralların Etkisi Üzerine" İç. Kent ve Planlama - Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, Ed. Ayşegül Mengi, İmge, Ankara

GERAY Cevat(2007) "Toplumsal Konut Yöneltileri ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler" İç. Kent ve Planlama - Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, Ed. Ayşegül Mengi, İmge, Ankara

GÖKTÜRK Atilla ve TÜMTAŞ Mim Sertaç (2008) "Kentin Değişimi" Özgürlük Dünyası Dergisi, Sayı 195, Temmuz 2008, İstanbul.

GÜL Hüseyin, GÜL-SALLAN Songül ve MEMİŞOĞLU Dilek (2007) "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim" İç. Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama, Der. Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Nobel, Ankara.

İŞİK, Öğüz ve PINARCIKLIOĞLU, M. Meriç, (2003), "Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği" İletişim Yayınları, İstanbul

JESSOP Bop (2005) "Hegemonya Post - Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet" İletişim Yayınları, İstanbul.

KARTAL Kemal (1978) "Kentleşme ve İnsan", TODAİE Yayınları No:175, Ankara.

KELEŞ Ruşen (2008) "Kentleşme Politikası" İmge, Ankara

ÖZDEN P. Pınar (2008) "Kentsel Yenilme Yasal Yönetişim Boyut, Planlama ve Uygulama" İmge, Ankara

SMITH Neil (2006) "Yeni Küresellik, Yeni Şehirçilik: Küresel Kentler Strateji Olarak Soyulaştırma" Çev. İlnur Urkun-Bowe, İbrahim Gündoğdu, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancılar Odası Yayınları, Sayı:36, Ankara.

ŞAHİN Yeşim Edis (2007) "Sosyal Devlet Ve Yönetişimci Devletin Kamu Politikalarında Yaşanan Değişim: IV. ve IX. Kalınma Planları Örneği" KAYFOR V 18-20 Ekim 2007, Yayınlanmamış Bildiri, Kocaeli.

ŞEN Besime (2006) "Ekonomik Gelişmelerin Kültürel Stratejileri: İstanbul Kent Merkezleri ve Tarihi Kentsel Alanların Yeniden Yapılandırılması" Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancılar Odası Yayınları, Sayı:36, Ankara.

ŞENGÜL Mıhraban (2007) "Kentleşen Dünya, Küreselleşme ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış" İç. Kent ve Politika Antik Kentten Dünya Kentine, Ed. Ayşegül Mengi, İmge, Ankara

TORUNOĞLU Ethem (2007) "Kentsel Dönüşüm: Pazarlanmanın Dayanılmaz Hafifliği" İç. Kent ve Planlama - Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, Ed. Ayşegül Mengi, İmge, Ankara

TÜMTAŞ Mim Sertaç (2007) Türkiye'de iç göçün Kentsel Gerilime Etkisi: Mersin Örneği, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

UZUN C.Nil (2006a) "Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüm Etkileri" Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancılar Odası Yayınları, Sayı:36, Ankara.

UZUN C.Nil (2006b) "Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kayram: Seçkinleştirme" İç "Değişen Mekan Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003" Der.Ayda Eraydın, Dost, Ankara

VAN DEN BERG Leo, BRAUN Erik, VAN DER MEER Jan,(2004) "National Urban Policies in the European Union", European Institute for Comparative Urban Research (EURICUR), Erasmus University Rotterdam.

internet kaynakları

www.tuik.gov.tr

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>

http://ec.europa.eu/regional_policy/themes/urban_en.htm

http://ec.europa.eu/regional_policy/urban2/urban/initiative/src/frame1.htm

<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss911m.htm>

<http://www.mersinyasam.com/news/1393.html>

www.belgenet.net

dipnotlar

1 Türkiye'de bu tarz bir politikanın yer almasında AB'ye tam üyelik hedefinin bulunmasının yadsınamaz payı vardır. Zira AB'de uygulanan planlarda da kentsel politikalar, ana politikalar arasında yer almamıştır. AB'deki kent politikaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Van Den Berg vd.,2004), (Aldskogius,2004), (Chorianopoulos,2002) (http://ec.europa.eu/regional_policy/themes/urban_en.htm) (http://ec.europa.eu/regional_policy/urban2/urban/initiative/src/frame1.htm)

2 Castells'e (1997) göre de "kentsel ve bölgesel politikadaki değişimin belirli bir mantık izlediği ve belki de bunun dönemlere ayrılabilen bir tutarlılığa sahip olduğu görülebilir. Bu nedenle, konut, ulaşım, bölgesel planlama, kent merkezlerinin yeniden yapılanması gibi farklılaşan politikalar, her noktada ifade ettikleri çıkann bir fonksiyonu olarak nesnel bir şekilde eklenmektedir. Bu değişiklikler gelişigüzel bir şekilde şu ya da bu olaya bağlı değildir. Bunlar kapitalist birikimin, sınıf mücadelesinin ve devletin geçirdiği evrimin ritmini yansıtmaktadırlar."

3 Kentsel dönüşüm uygulamaları özel sektör-kamu ortaklıklarından, kent işletmeciliği, proje ortaklığı, vb. yeni kavramlarda tanımlanmakta, böylece kentsel mekânın yeniden yaratılmasında kentsel arazi rantının kazanımı yolları aranmaktadır. Bu nedenledir ki müdahale rant alanlarına yönelirken, dönüşüm yerel otoritelerin desteği ile özel sektör elinde çöküntü alanlarından ofis ve prestijli konut alanlarına doğru şekillenmektedir. Amaç dönüşümü sağlayacak alanda yaşayan nüfusun problemlerine çözüm bulmak ya da bu alanı islah etmek değil, kentsel arazi rantının en iyi şekilde kullanarak buradan pay almaktır. Bu bağlamda kentsel yeniden yaratma projeleri hem yerel otoriteler hem de büyük inşaat firmaları hatta bunlara kredi sağlayan finansman kurumlarının tarafından da desteklenmektedir(Dündar,2006)

4 Bu kavramlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Smith, 2006; Keleş, 2008; Şen, 2006; Özden, 2008; Uzun, 2006b.

5 İşik ve Pınarcıoğlu'nun (2003) Sultanbeyli araştırması bu savı desteklemektedir. Yoğun göçlerle oluşmuş olan Sultanbeyli'de 1989-1995 yıllarında yapılan seçimlerde RP/FP ve HA-DEP/DEHAP sırasıyla ilk iki parti olarak çıkmıştır. Yine yoğun göç alan Mersin kent merkezinde 1999 yerel seçim sonuçlarında merkez ilçe belediyelerinden biri olan Akdeniz Belediyesini HA-DEP % 22,8 oy alarak kazanmıştır(www.belgenet.net).

6 Daha ayrıntılı bilgi için <http://www.mersinyasam.com/news/1393.html>

7 Türkiye'de yaşanan göç hareketleri incelendiğinde göçmenlerin köy, kasaba vb. kırsal yerleşim birimlerinden direk olarak büyük kent merkezlerine doğru göç hareketini gerçekleştirdikleri görülecektir. Bu durumun yaşanmasında en önemli faktör ise göçün zincirleme boyutunun olması ve özellikle son dönem göç hareketinin gerekçesinin farklılaşmasıdır.

türkiye'de yerel yönetimler, sermaye birikimi ve kentsel rantlar

Menaf Turan*

Devlet aygıtının tamamlayıcı parçalarından biri olan yerel yönetimler, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, geleneksel olarak mahalli nitelikteki müşterek ihtiyaçları, kentsel hizmetleri sağlamakla görevlidirler. Tarihsel süreç içerisinde, kapitalist toplumlarda yerel yönetimlerin üstlendiği işlevler kapitalizmin gelişmişlik düzeyine ve geçerli sermaye birikim tarzına göre değişebilmektedir. Ancak her dönemde yerel yönetimlerin görevleri arasında sermaye birikimine katkıda bulunma işlevi önemini korumuştur. Yerel yönetimler kimi zaman doğrudan sermaye birikimine katkıda bulunurken kimi zaman bu katkıyı dolaylı biçimde gerçekleştirmişlerdir. Bağımlılık politikalarının hızla inşa edildiği günümüzde ise, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimlere çok önemli işlevler yüklenmektedir. Yarışmacı, kaynak yaratıcı ve pazarlamacı anlayışı teşvik eden bu politikaların, sermayenin yerel düzeyde karşılaştığı sorunları çözücü yönü bulunmaktadır. Böylece, geleneksel olarak birtakım işlevleri yerine getiren yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinde yapılan yeni düzenlemeler ile yerel yönetimler, sermaye birikiminin aktörleri haline gelmişlerdir. Sermayenin yayılmacı politikalarına da uygun olan bu gelişmeler ile yerel yönetimler üzerinde yükseldikleri toplumsal öznenin isteklerini değil sermaye kesiminin isteklerini yerine getiren birimlere dönüştürülmüştür. Bir bakıma yeni mekânsal stratejiler ile rekabet edebilme olanaklarını yitiren bazı kentler hızla yoksulluk yuvaları haline gelmekte, bu süreçten karlı çıkacağını uman bazı kentler ise yeni pazarlama stratejileri ile kentin piyasaya konu olabilecek bütün varlıklarını piyasalaştırmaya çalışmaktadırlar. Piyasalaştırma sürecinin en etkili araçlarından birisi de kentsel rantlardır. Bu yazıda yerel yönetimlerin geleneksel işlevlerinde sermaye lehine olan değişim ve dönüşüm kentsel rantlar bağlamında ele alınacaktır. Türkiye yeni bir yerel seçim sürecine doğru giderken kentsel rantların seçim süreci üzerindeki etkisi de üzerinde durulacak olan diğer bir konudur.

yerel yönetimler veya sermayenin yerel düzeyde yönetimi

Özel mülkiyet kurumu üzerinde yükselen kapitalizmin en temel özelliği sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamaktır. Klasik iktisatçıların bütün çalışmalarında kapitalizmin bu özelliği vurgulanmaktadır. Kapitalist sistemde, sermaye bi-

rikiminin, artı değer varlığını; artı değer kapitalist üretimi; kapitalist üretimin ise, meta üreticilerinin ellerinde daha önceden oldukça büyük bir sermaye ve emek gücü kitlesinin bulunmasını öngördüğünden hareketle¹ bütün üretim faktörlerinin sermaye birikimini sağlamayı ilke edindiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Marksizm'de, sermaye birikimi ancak elde edilen artı değer yeniden sermayeye çevrilmesi sonucunda oluşur.² Bu anlamda kentler de, sermaye birikiminin sağlandığı, bölüşüldüğü ve yeniden üretildiği alanlardır. Bundan dolayı kentler, kapitalist toplumsal ilişkilerin kurucu bir ögesidir.³ Kentleri yöneten en önemli aktör olarak yerel yönetimler bu yönüyle önem kazanmaktadır.

Yerel yönetim kuramlarında yerel yönetimler ile sermaye birikimi arasındaki ilişkileri esas alan hatırı sayılır bir literatür bulunmaktadır.⁴ Sosyo-ekonomik sistemde yerel yönetimlerin düzeni ve düzenliliği sürdürme, işgücünün kendisini yeniden üretme ve sermaye birikimine katkıda bulunma gibi üç temel işlevi bulunmaktadır.⁵ Keynesyen ekonomi politikalarının benimsendiği dönemde bu işlevler arasında görece bir denge söz konusu iken neo-liberal politikaların uygulandığı günümüzde bu işlevler arasında çok önemli dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Kapitalizm ile kentsel mekânlar arasında kurulan ilişkinin niteliğine bağlı olarak kentsel mekânların sermaye birikimine yapacağı katkı bütün diğer katkılardan çok daha önemli hale gelmektedir. Bunun ardında yatan gerçek neden kentsel mekânların metalaştırılması stratejisidir.⁶ Keynesyen dönemde eğitim, sağlık, konut ve kentsel altyapı hizmetlerinin ürettiği ve bunların birlikte tükettirdiği alanlar olan kentsel mekânlarda bu hizmetler sermaye birikimine katkısı bağlamında önem kazanmaya başlamıştır.

Kuşkusuz bu değişim ve dönüşüm sürecinin, gelişmiş merkez ülkeler ile gelişmekte olan çevre ülkelerdeki görünümü farklıdır. Nitekim gelişmiş ülkelerdeki refah devleti uygulamalarında devletin sosyal müdahaleleri daha etkili iken diğer ülkelerde sermaye birikiminin azlığından dolayı bu müdahalelerin etkisi daha sınırlı olmuştur.⁷ Ancak küreselleşme süreci ile birlikte, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde zaten sınırlı olan devlet müdahalesi piyasanın tahakkümüne bırakılmıştır. Örneğin, yerel yönetimlerin konut yapma ve konut sağlama görevi ya da kentsel altyapı hizmetlerini karşılama görevi piyasaya bırakılmakta, ancak piyasanın bu hiz-

Yeni mekânsal stratejiler ile rekabet edebilme olanaklarını yitiren bazı kentler hızla yoksulluk yuvaları haline gelmekte, bu süreçten karlı çıkacağını uman bazı kentler ise yeni pazarlama stratejileri ile kentin piyasaya konu olabilecek bütün varlıklarını piyasalaştırmaya çalışmaktadırlar.

*Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

metleri karşılamaya olan talebi ne kadar karlı olduğuyula ilişkilendirilmektedir. Benimsenen ekonomi politikası doğrultusunda sözü edilen işlevlere verilen ağırlık değişmiştir. Belediyelerin bu görev ve işlevlerinde daha önce sosyal devlet ilkelere esas alınarak belirlenen alanlar terk edilmiş sermaye lehine karlı olan alanlarda düzenleme işlevi benimsenmiş ve yerel yönetimler piyasaların gereksinimleri doğrultusunda kentsel alanları düzenleme işlevi ile donatılmıştır. Kamu hizmetlerinin yerleştirilmesi ve özelleştirilmesi, su, ulaşım, çöp gibi kentsel altyapı hizmetlerinin küresel şirketlere bırakılması, Anadolu Kaplanları olarak adlandırılan Denizli⁸, Çorum, Gaziantep gibi kentlerde yoğun emek sömürsü, büyük miktarlardaki iç ve dış borçlanmalar ve taşeronlaştırma 1980'lerden günümüze kadar sürdürülen bu yeni düzenlemelerden birkaçıdır.⁹

Böylece, yerel kamusal hizmetlerin piyasaya fiili olarak bırakılmasının ardından gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile bu dönüşüm süreci 2000'li yılların başında neredeyse tamamlanmıştır. 2003, 2004 ve 2005 yılları bu yasal düzenlemelerin tartışıldığı yıllar olmuştur. Önce Kamu Yönetimi Temel Kanunu ile merkezi yönetimin yetkileri sayılarak sınırlandırılmış; adalet, güvenlik gibi temel hizmetlerin dışında kalan diğer bütün görevler yerel yönetimlere bırakılmak istenmişti. Ancak bu düzenleme gerçekleşmemiş, bu kez belediye, büyükşehir belediyesi ve il özel idaresi yasaları değiştirilerek yerel yönetimlerin görev ve işlevlerini piyasaya bırakma eğilimi sürdürülmüştür. Kuşkusuz bu süreçte dikkate değer en önemli değişiklik toprakların satılarak ekonomiye kazandırılması olarak ifade edilen kentsel topraklara ilişkin politikalarda olmuştur. İzleyen bölümde bu konu değerlendirilecektir.

yerel yönetimler ve kentsel rantlar

Kuramsal açıdan rant olgusu Adam Smith'ten bu yana tartışılmaktadır. Ancak rant kuramına asıl katkı David Ricardo ve Karl Marx tarafından yapılmıştır. Bu nedenle tartışma zemininin bir tarafında Ricardocu bakış açısı, diğer tarafında Marksist bakış açısı bulunmaktadır. Her iki kuramın savunucuları tanım toprakları için geliştirilen rant kuramlarını kentsel alana uyarlayabilmişlerdir. Ricardocu yaklaşımlarda kentsel topraklar konumları açısından ele alınmakta iken Marksist yaklaşımlarda kentsel topraklar, özel mülkiyet olgusu bağlamında ele alınmaktadır. Dolayısıyla her iki yaklaşım, farklı bakış açılarıyla kentsel rant olgusunu analiz etmektedir. Günümüzde ise mali sermayenin artan egemenliği kentsel rant ile mali sermaye

arasındaki ilişkinin de incelenmesini gerektirmektedir ki bu asla ihmal edilmeyecek bir konudur.¹⁰ Kurama yönelik bu kısa hatırlatmanın ardından konunun ülkemiz açısından nasıl ele alınacağı önem kazanmaktadır. Öncelikle belirtilmelidir ki kentsel rantlar yalnızca kentsel topraklar üzerinde ortaya çıkmamaktadır. Kentsel rantlar tek el niteliğindeki kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi ile de ortaya çıkmaktadır.¹¹ Ancak bu yazıda kentsel topraklarla ilgili olan kentsel rantlar ele alınacaktır.

Türkiye'de yerel yönetimler, il özel idareleri, büyükşehir belediyeleri ve belediyeler ile köyler mahalli müşterek ihtiyaçları yerine getirmekle görevli yerel yönetim kuruluşlarıdır. Yerel yönetimlerin, yönetmekle görevli oldukları alanlar, il özel yönetimleri için ilin sınırları, belediyeler için belediye sınırları ve mücavir alanlar, köyler için köy sınırları olarak belirlenmiştir. Ancak bu alanlar içindeki bütün toprakların yerel yönetimlere ait oldukları söylenemez. Diğer kamu kurumu ve kuruluşlarına tahsis edilmiş olan topraklar ile bu sınırlar içinde hazineye ait topraklar bulunmaktadır. Ancak genel olarak belediyelerin planlama yetkilerinden dolayı, kentsel topraklar üzerinde etkili olduklarını söyleyebiliriz.

Son yıllarda ülkemizde belediyelerin kentsel rantların oluşumu ve bölüşümü sürecinde çok temel bir rol aldıkları gerek uygulama örnekleri gerekse yeni yasal düzenlemeler incelendiğinde kolaylıkla anlaşılmaktadır. Belediyeler sermaye birikimine yönelik olan bu işlevlerini kent planlaması ile yerine getirmektedirler. Bir bakıma kentsel rantların oluşumu ve bölüşümü doğrudan kent planlaması ile ilgilidir. Castells'in yıllar önce belirttiği gibi planlama, "... bir kurum ve kentleşmeyi yönlendiren bir araç olarak giderek daha önemli hale gelmektedir."¹² Dar anlamda imar uygulamaları olarak da nitelenen planlama, bu niteleneği aşan geniş bir içeriğe de sahiptir.¹³ Dolayısıyla planlama, hem rant oluşumunun hem de rant bölüşümünün hem de kentsel toprak politikasının en etkili araçlarından biridir. Öte yandan plan değişikliklerinin özel mülkiyette bulunan toprakların değerini aşırı ölçüde artırması da planlamayı önemli kılan nedenlerden biridir.¹⁴

Ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel yanları olan planlama ve plan kararları, öncelikle taşınmaz malların biçimlerini ve niteliklerini değiştirmektedirler. Bir kamu hizmeti olarak planlama, "... yerleşim kararları, kamu kaynaklarına ilişkin tahsis kararları, yatırım kararları, malikin sahip olduğu şeye, malikin hiçbir katkısı olmaksızın belirli değerler kazandırır. Bu çerçevede, bir kamu hizmeti olarak kent planlama ve uygulaması kentsel araziye kamu mali niteli-

Ricardocu yaklaşımlarda kentsel topraklar konumları açısından ele alınmakta iken Marksist yaklaşımlarda kentsel topraklar, özel mülkiyet olgusu bağlamında ele alınmaktadır.

ği kazandırır.”¹⁵ Ancak planlamanın bu işlevi kamu yönetimlerince görmezden gelinmekte; hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler “piyasa için düzenleyici devlet” ilkesinden yola çıkarak kamu yararı, şehircilik ilkeleri, planın bütünselliği ve uzun süreli olması gibi temel ilkelerini yok saymaktadırlar. Bu yok sayma, kabaca 1980’li yıllardan sonra izlenen politikaların bir sonucu olarak görülebilir. Planlı gelişmeyi engellediği ileri sürülen gecekondu olgusunun 1980’li yıllardan sonra kent planlamasının en önemli unsurlarından bir olduğunu belirtmek gerekiyor. Çıkarılan birtakım af yasaları ile gecekondu alanlarının piyasalaştırılması ve ardından 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanunu ile birlikte daha önce Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’nda olan imar planlarını onaylama yetkisinin, belediye sınırları ve mücavir alan sınırları içerisinde belediye meclislerine bırakılmış olması bu sürecin birer halkasıdır. Öte yandan yine aynı yasa ile planlama kademeleri tanımlanmakta; planlar bölge planları ve imar planları, imar planları da nazım ve uygulama imar planları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki plan kademesi arasında da çevre düzeni planı bulunmaktadır. 2005 yılında çıkarılan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununa göre il çevre düzeni planları il genel meclislerince onaylanmaktadır. Nazım imar planı ve uygulama imar planları konusunda yetki belediyelere bırakılmıştır. Ayrıca planların gereksinimleri karşılamadığı durumlarda, revizyon imar planı, ilave imar planı ve plan dışında olan ancak planla bütünleşmeyen alanların düzenlenmesi için mevzii imar planı gibi plan türleri de bulunmaktadır. Gecekondu alanlarının iyileştirilmesi için islah imar planı, turizm bölgelerinde uygulanmak üzere turizm amaçlı plan, doğal varlıkların korunması amaçlı koruma amaçlı imar planı, ulusal parkların korunması için ulusal park gelişme planı, belediyelerin ve il özel idarelerinin hazırlamakla yükümlü oldukları stratejik plan gibi çok sayıda plan türü de bulunmaktadır. Öte yandan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı özelleştirilecek alanların, Toplu Konut İdaresi de kentsel dönüşüme tabii olan alanların imar planlarını yapmakla yetkili kılınmıştır. Bütün bunların dışında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 3194 sayılı İmar Kanununa göre, gerekli görülen hallerde imar planlarını yapmaya, yaptırmaya, değiştirmeye ve re’sen onaylamaya yetkili kılınmıştır.

Görüldüğü üzere, imar planları konusunda yetkili kurumların sayısı oldukça fazladır ve yalnızca belediyeler değil bazı kamu kurum ve kuruluşları da kendilerine verilen yetkiler çerçevesinde kentsel toprakları planlayabilmektedirler. Bu durumda planlama hiyerarşisi kolayca bozulabilmekte ve kentsel topraklar bir anda rant olu-

şumu ve bölüşümü sürecinin unsuru haline gelmektedirler. Sözgelimi, belediye sınırları içinde bulunan bir alanın turizm merkezi ilan edilmesiyle, planlama yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığı’na, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlar için planlama yetkisi Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na, gecekondu dönüşüm alanlarında planlama yetkisi Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’na (TOKİ) geçmektedir. Böylece, plan alanında bulunan bir yer turizm bölgesi ilan edilerek plan sınırlamalarından ayrı tutulabilmekte, özelleştirilecek olan kuruluşun planı değiştirilerek ayrıcalıklı imar hakları yaratılabilmekte ya da TOKİ’ye konut üretip satmak üzere kentin en gözde alanlarında bulunan topraklar veya gecekondu alanları tahsis edilebilmektedir. Kısaca kimî kurum ve kuruluşlara verilen plan yetkileriyle kentlerde ayrıcalıklı adacıklar yaratılabilmektedir. Belediye meclislerinde oluşabilecek muhalefetin engellenmesi amacıyla Bayındırlık ve İskân Bakanlığı doğrudan plan yapabilmekte ya da plan değişikliği gerçekleştirebilmektedir. Bu durumda plan değişiklikleri de önemli bir araç olarak kullanılabilir. Kesinleşen imar planlarının değiştirilmesi konusunda yeterli veri bulunmamakla birlikte 1965–1978 yılları arasında 20787 adet plan değişikliği yapıldığı saptanmıştır.¹⁶ Günümüzde belediyeler tarafından gerçekleştirilen imar planı değişikliklerinin sayısı gittikçe artmıştır. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2004–2007 yılları arasında, 3900 adet plan değişikliği yapılmıştır.¹⁷ Yapılan plan değişiklikleri ile önce kullanım biçimi değiştirilmekte, örneğin konut alanı ise ticaret veya turizm alanına, yeşil alan ise konuta dönüştürülmekte, daha sonra yapı yoğunluğu artırılabilmektedir. Büyük kentlerin birçoğunda bu uygulamalara rastlanabilmektedir. Melih Ersoy’un deyişiyle, plan değişikliği ile kısaca, “kamu alanından çıkartma, yükseklik artışı, yapı düzeninde değişme, yol güzergahının değiştirilmesi ve dolaylı olarak kat artışlarına neden olan yol genişlemelerine ilişkin istemler de eklendiğinde, değişiklik istemlerinin çok büyük bir bölümünün kentte yoğunluk artışına yol açtığı ve kentsel rant dağılımını önemli ölçüde değiştirdiği” söylenebilir.¹⁸ Plan değişikliği ile ilgili çok sayıda karar, idari yargı yerlerine taşınmıştır ve yargı yerleri çoğunlukla kamu yararı, şehircilik ilkeleri ve planlama hiyerarşisine uyulmadığı gerekçesiyle ayrıcalıklı imar hakları yaratan bu tür değişiklikleri iptal etmişlerdir.¹⁹

Planlama konusunda değinilmesi gereken son bir nokta da 1980’li yıllardan itibaren gerek iç gerekse de dış dinamiklerin, özellikle Dünya Bankasınca yayınlanan raporların da etkisiyle planlamanın piyasa karşıtı bir söyleme dönüş-

İmar planları konusunda yetkili kurumların sayısı oldukça fazladır ve yalnızca belediyeler değil bazı kamu kurum ve kuruluşları da kendilerine verilen yetkiler çerçevesinde kentsel toprakları planlayabilmektedirler.

mesine²⁰ karşın plan kavramının kullanılmasındaki sıklıktır. Ancak bunun nedeni, "piyasanın önündeki engel olarak planlama" kavramının yerini "piyasanın önündeki engelleri kaldıran planlama"ya bırakmış olmasıdır. Yani piyasanın hizmetinde olan bir planlama benimsenmiştir. Temel ilkeleri kamu yararı, kamu hizmeti, şehircilik ilkeleri olması gerekmekte iken bu ilkelerin hiçbiri gözetilmemekte ve bütüncül değil parçalı bir yaklaşımla planlar yapılmakta ve yapılan planlar günlük talepler doğrultusunda sürekli değiştirilmektedir. 2003 yılından bu yana uygulanan kentsel dönüşüm ve kaynak geliştirme uygulamaları ile kentin belirli parçalarının kentin bütünü gözetilmeksizin planlanması hatta planın parsel düzeyine çekilmesi gibi gerçekler bu dönüşümün yansımalarıdır. Üstelik bu uygulamalar ile bir yandan özel mülkiyette bulunan toprakların el değiştirmesinin diğer yandan devlet mülkiyetinde olan toprakların özel mülkiyete geçmesinin önü açılmakta, belediyeler ve TOKİ bu süreçte kamu gücünü ve kamu kaynağını kullanan aracı kurumlar olarak işlev görmektedirler. Devlet güvencesi ile gerçekleştirilen bu tür projelerde, kamunun elinde bulunan değerli toprakların ekonomik açıdan karlı bir biçimde değerlendirildiği ve kat karşılığı işlerde karşılıklı risklerin ortadan kaldırıldığı söylemi ise TOKİ tarafından sıklıkla dile getirilmektedir.²¹

Böylece, belediyeler ve TOKİ tarafından gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve kaynak geliştirme projelerinin doğrudan doğruya konum rantı yüksek olan kentsel topraklar üzerinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu modelde, kamu gücü ve kamu kaynağı kullanılarak gerek devlet mülkiyetinde gerekse özel mülkiyette bulunan toprakların konum rantından yararlanılarak sermaye yatırımlarıyla ilgili olan rantın ortaya çıkması sağlanmakta, kentsel toprağa sermaye yatırılarak yeni bir rant yaratılmakta, hiçbir imar planı kapsamında olmayan kentsel topraklar bu projeler aracılığıyla imara açılmakta ve yoğun yapılaşma ve altyapı yatırım maliyetleri de kamu kaynaklarından karşılanmaktadır.²² Yapılan düzenlemeler ile yasal kısıtlamalar aşarak TOKİ ve belediyelerin protokoller aracılığıyla gerçekleştirdiği projeler üst gelir gurubuna kaynak aktarımına yol açmaktadır. Dar gelirli kimselerin kendi barınma sorunlarını çözmek üzere geliştirdikleri gecekondular da artık tarihe karışmak üzeredir.

sonuç yerine

Türkiye'de kentsel rantlara dayalı sermaye birikimi modelinin inşası

Kentsel toprakların ayrıcalıklı imar hakları sağlayacak biçimde kullanım ve işlevlerinin de-

ğiştirilerek satılmasına yönelik bir politikanın benimsenmesinin doğal sonucu olarak yerel yönetimler ile ilgili güncel tartışmaların odağında kentsel rantlar yer almaktadır. Kentleri yöneten ve yönetmeye aday olanların aslında kentsel rantları yönetmeye aday oldukları, projelerinde ve uygulamalarında asıl ilginin kentsel rantlar olduğu görülmektedir. Belediyeler ve il özel idareleri gibi yerel yönetimler ile planlama yetkisine sahip, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, gibi bakanlıklar ile TOKİ ve Özelleştirme İdaresi gibi kurumlar kentsel rantların oluşumu ve bölüşümünde en önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kıyılarda kruvaziyer liman yapılması, orman alanlarının, meraların ve tarım topraklarının niteliklerinin değiştirilerek satışa çıkarılması, kentlerin merkezinde yer alan en değerli toprakların imar planları ile kullanım biçimi ve işlevlerinin değiştirilerek küresel şirketlere satılması ve yine kentlerin merkezinde kalan ve rantı yüksek gecekonduların kentsel dönüşüm uygulamalarıyla sakinlerinden alınarak büyük ölçekli gayrimenkul şirketlerine kaynak bölüşümü yöntemiyle verilmesi kentsel topraklarda yaratılan rantların yeni bir sermaye birikimi modeli olduğunu gösteren örneklerden yalnızca birkaçıdır. Üstelik bu sürece bankalar ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları gibi mali kuruluşların da katılması bu birikim modelinin mali sermayeye doğru evrildiğini göstermektedir. Yerel yönetimler özellikle belediyeler ve diğer kamu kurumları da ellerinde bulundurdukları planlama yetkisiyle birer aracı kurum olarak bu süreçte rol almaktadırlar. Nitekim belediyelerin, hazineden ve diğer kurumlardan, kentsel gereksinmelerin karşılanması için talep ettiği topraklar imar planı kapsamına alındığı için bunların belediyeye tahsisleri veya devirleri sağlanmaktadır. "Hemen hemen hiçbir belediyenin elinde, kendi planı gelişmesini sağlamayı kolaylaştıracak ölçüde toprak kalmamış"²³ olması gerçeğine karşın; belediyeler, özel mülk topraklar, kendisine ve diğer kamu kuruluşlarına ait olan özel mülkler, kamusal topraklar ve kamu tüzel kişilerine ait olan hizmet malları üzerinde planlama yetkilerini kullanmakta²⁴ ve kentsel topraklar gittikçe piyasalaştırılmaktadır.

kaynakça

Rühle, Otto, Marx'ın Kapitali, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2004.

Selik, Mehmet, Marksist Değer Teorisi, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982.

Şengül, Tarık, "Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri", Evrensel Kültür Dergisi, Sayı 128.

Şengül, Tarık, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Demokrasi Kitablığı, İstanbul, 2001.

Dar gelirli kimselerin kendi barınma sorunlarını çözmek üzere geliştirdikleri gecekonduların artık tarihe karışmak üzeredir.

Ersoy, Melih, "Sanayisizleşme Süreci ve Kentler", Praksis, Sayı, 2, Bahar, 2001, s. 32-52.

Özügürü, Metin, Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu, Halkevleri Yayını, İstanbul, 2005.

Güler, Birgül Ayman, Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Ataay, Faruk, "Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü", Praksis, Sayı, 2, Bahar, 2001, s. 53-96.

Doğan, Ali Ekber, "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", Praksis, Sayı, 2, Bahar, 2001, s. 97-123.

Turan, Menaf, "Türkiye'de Kentsel Rantların Oluşumu ve Bölüşümü: Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci", Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ SBE, Ankara, 2008.

Castells, Manuel, Kent, Sınıf, İktidar, (çev. Asuman Erendil), Bilim ve Sanat, Ankara, 1997. 89.

Ersoy, Melih, "İmar Planlarının Kademelenmesi ve Farklı Ölçeklerdeki Planlar Arasındaki İlişki", Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok (der.), Mekân Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000, s. 36-43.

Keleş, Ruşen vd., Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.

Keskinok, H. Çağatay, "Kent Planlama ve Uygulamasında Menfaat İhlali ve Dava Açma Ehliyeti", Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok (der.), Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000, s. 15-36.

Keleş, Ruşen, Kentleşme Politikası, 10. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, s. 649.

Günay, Baykan, "İmar Planı Değişiklikleri" (Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, 1979.

Ekinci, Oktay, "İstanbul'da İmar Oyunları", Cumhuriyet, 5 Mayıs 2008.

Ersoy, Melih, "İmar Planı Değişiklikleri ve Yargı Denetimi", Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok (der.), Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, s. 44-72.

Mengi, Ayşegül, Ruşen Keleş, İmar Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Keleş, Ruşen, "Türkiye'nin İmar ve Planlama Düzeni", Mimarlık, Sayı 296, 2000, s. 43-46.

dipnotlar

1 Otto Rühle, Marx'ın Kapitali, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2004, s. 183.

2 Mehmet Selik, Marksist Değer Teorisi, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 61.

3 Tarık Şengül, "Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri", Evrensel Kültür Dergisi, Sayı 128.

4 Bu konudaki bir literatür değerlendirmesi için bkz. Tank Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2001. Özellikle kitabın ilk iki bölümünde kurama ilişkin açıklayıcı ve tasnif edici değerlendirmeler yapılmaktadır.

5 Birgül Ayman Güler, Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

6 Tank Şengül, "Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türki-

ye Kentleri", Evrensel Kültür Dergisi, Sayı 128.

7 Melih Ersoy, "Sanayisizleşme Süreci ve Kentler", Praksis, Sayı, 2, Bahar, 2001, s. 32-52.

8 Denizli ile ilgili oldukça ayrıntılı bir çalışma için bkz. Metin Özügürü, Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu, Halkevleri Yayını, İstanbul, 2005.

9 Konuya ilişkin birkaç çalışma için bkz. Birgül Ayman Güler, Yerel Yönetimler...; Faruk Ataay, "Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü", Praksis, Sayı, 2, Bahar, 2001, s. 53-96; Ali Ekber Doğan, "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", Praksis, Sayı, 2, Bahar, 2001, s. 97-123.

10 Menaf Turan, "Türkiye'de Kentsel Rantların Oluşumu ve Bölüşümü: Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci", Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ SBE, Ankara, 2008.

11 Birgül Ayman Güler, Yerel Yönetimler...

12 Manuel Castells, Kent, Sınıf, İktidar, (çev. Asuman Erendil), Bilim ve Sanat, Ankara, 1997, s. 89.

13 Melih Ersoy imar ile planlama kavramlarının birbirlerinin ayrılmaz bütünlükleri olmadığı gibi bazı özel durumlarda birbiriyle tümüyle çelişen içeriklere sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz. Melih Ersoy, "İmar Planlarının Kademelenmesi ve Farklı Ölçeklerdeki Planlar Arasındaki İlişki", Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok (der.), Mekân Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000, s. 36-43.

14 Ruşen Keleş vd., Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s. 63.

15 H. Çağatay Keskinok, "Kent Planlama ve Uygulamasında Menfaat İhlali ve Dava Açma Ehliyeti", Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok (der.), Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000, s. 15-36.

16 Baykan Günay, "İmar Planı Değişiklikleri" (Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, 1979 (akt. Melih Ersoy, "İmar Planı Değişiklikleri ve Yargı Denetimi", Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok (der.), Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, s. 44-72.).

17 Oktay Ekinci, "İstanbul'da İmar Oyunları", Cumhuriyet, 5 Mayıs 2008.

18 Melih Ersoy, "İmar Planı Değişiklikleri ve Yargı Denetimi", Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok (der.), Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, s. 44-72.

19 Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Ayşegül Mengi, Ruşen Keleş, İmar Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 174-195.

20 Ruşen Keleş, "Türkiye'nin İmar ve Planlama Düzeni", Mimarlık, Sayı 296, 2000, s. 43-46.

21 Menaf Turan, "Türkiye'de Kentsel Rantların Oluşumu ve Bölüşümü: Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci", Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ SBE, Ankara, 2008.

22 Menaf Turan, "Türkiye'de Kentsel Rantların Oluşumu ve Bölüşümü: Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci", Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ SBE, Ankara, 2008.

23 Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, 10. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, s. 649.

24 Birgül Ayman Güler, Yerel Yönetimler... s. 248-249.

akp dönemi konut ve kentleşme politikalarına toki ve yerel yönetimler üzerinden bakmak

giriş

Eldeki bu metin, 2002 sonunda iktidara gelen AKP Hükümet(ler)inin gerek yerel, gerekse merkezi düzeyde izlediği politikalarına, kentleşme ve konut izlenceleri üzerinden bir bakışı içermektedir. Hem merkezde hem de yerelde iktidar olan AKP, Toplu Konut İdaresi, Maliye, Hazine ve yerel yönetimleri kullanarak, Türkiye toprakları ve kentleri üzerinden bir sermaye birikim modelini sürdürmektedir. Bu modelde özellikle kent toprakları üzerindeki imar hakları ile oynayarak ve konut, konserve kutusu sosyal konut ve residence inşaatları yapı(tır)arak, kentsel siyasetin de en etkili aktörü durumuna gelmektedir. Böylece bir yandan rant yaratarak bu rantı patronaj ilişkileri içerisinde siyasal geleceğinin teminatı olarak kullanan, öte yandan ülkenin yerleşim düzenini, kentleşmesini ve toplumsal yaşamını kendi siyasal iradesi doğrultusunda değişime/dönüşüme uğratan bir siyasal iktidar söz konusudur. Bu çalışma, AKP iktidarının son altı yıllık kentsel-mekansal politika ve uygulamaları üzerine, kısa ve eleştirel bir incelemidir.

türkiye'de yerel yönetimler ve kentlerin gayrimenkul piyasasında pazarlanması

21. yüzyılın küresel, neoliberal ve yarışmacı kentleşme olgusu, Türkiye için de geçerlidir. Kentler, gerek ülke içinde birbiri ile gerekse küresel düzeyde rakipleri ile acımasız bir yarışmanın ortasında kalmakta ve hızla metalaşmaktadır. Türkiye'de kentlerin metalaşması sürecinde bugün en etkili olan kurum, mevcut siyasal iktidarla ve yerel yönetimlerle yakın işbirliği içinde olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'dir.

Daha 1970'lerde, "şehirçilik, kapitalist büyümenin itici gücü olarak endüstrileşmenin yerini almıştır" (aktaran: Smith, 2006:26) diyen Lefebvre, 2000'lerin kentlerini ve şehirçiliğini görebilseydi, kentleşmenin bizatihi kendisinin bir endüstri haline geldiğini de söylerdi. Her biri birer şantiye görüntüsünde olan Türkiye kentleri de, gerek yerel yönetimler gerekse AKP Hükümetinin en önemli organı olan TOKİ tarafından, kapitalist büyümenin ve sermaye birikiminin itici gücüne dönüştürülmüştürler. Piyasa sistemi içerisinde konut ve barınma gereksinimlerini karşılayabilecek olmalarına rağmen, gerek yerel yönetimler gerekse merkezi iktidar odağı olan TOKİ, efektif talep gücü yüksek olan bu kesimlere kent parçaları ve konut alanları üretme yan-

şına girmişlerdir. Konut üretimi, aynı zamanda neoliberal şehirçiliğin de üretim ve sermaye birikim alanıdır. Mevcut küresel-neoliberal sistemde ulus devletler, çok uluslu şirketler, sermaye örgütleri ve yerel yönetimlerle birlikte davranarak, yarışmacı kentsel stratejiler üzerinden sermaye birikimini daim kılmaya çalışmaktadırlar.

Sermaye birikim süreci salt üretime bağlı gerçekleşmeyebilir, hiçbir şey üretmeden de sermaye birikebilir. Özellikle küreselleşmenin bir boyutunu oluşturan iletişim araçlarındaki gelişme, diğer ekonomik düzenlemelerle birlikte ele alındığında, mali sermayenin akışkanlığını artırarak, spekülasyon balonları halinde büyüyen bir sermaye birikimi yaratmaktadır. ABD'nin 2007 yılında yüzleşmek zorunda kaldığı ve bugün Dünyanın büyük bir kısmını içine alan derin mali krizin arkasında bu spekülasyon balonları olduğu bilinmektedir. Ekonomide kırılganlığı artıran bu akışkan spekülasyon sermaye, krediler yoluyla çoğalarak ekonomiyi etkisi altına almış ve üretime dayalı olmayan bir büyüme yaratmıştır (Brenner, 2007). Bu kredilerin arkasında ise gayrimenkul piyasası ve ağırlıklı olarak da konut tüketimine bağlı mortgage borçları yer almaktadır. Konut, arsa ve diğer taşınmazlara yatırım yapmak, alım satımı, kiralaması ile uğraşmak, spekülasyon nedeniyle karlı bir ekonomik eyleme dönüştükçe, Türkiye ekonomisinde de baskın bir sektör haline gelmektedir. Bu sektörün Türkiye'deki en büyük paydaşı, 2002 yılından itibaren TOKİ olmuştur.

Kasım 2002 seçimleri ile merkezi düzeyde egemenliğini ilan eden AKP iktidarı yerel yönetimlerde de etkin olmaya başlarken; Emlak Bankası'nın varisi olan TOKİ ise AKP ile başlayan yeni dönemin yükselen kurumu olarak yerini almıştır. Bu dönemde AKP'nin en önemli yatırımını, sekiz yıllık bir deneyime ve Emlak Bankası sayesinde yüklü bir taşınmaz stokuna sahip olan TOKİ'yi kullanarak, hükümetin acil eylem planı içerisinde yer alan "konut atağı"nı başlatmasıydı. Başbakanın İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Başkanlığı döneminde İBB'nin konut yapım şirketi KIPTAŞ'ın Genel Müdürü olan Erdoğan Bayraktar, konut atağının başındaki bürokrattir. KIPTAŞ ve Bayraktar İstanbul'da yaptıkları konut siteleri ile kent üzerinde etkili bir mekân organizasyonu ve nüfuz gerçekleştirmişlerdir (Aydın, 2003). TOKİ'nin bundan sonra sınırları iyice genişletilmiş olan bir coğrafyaya açılması, top-

Saadet Aydın*

Sermaye birikim süreci salt üretime bağlı gerçekleşmeyebilir, hiçbir şey üretmeden de sermaye birikebilir.

*Yrd. Doç. Dr.,
Abant İzzet Baysal Univ. İ.İ.B.F
Kamu Yönetimi Bölümü.

lu konut seferberliği ve kentsel dönüşüm projelerinde aktif hale getirilerek "konut ve kentleşme meselesinin tüm boyutlarında faaliyette bulunması" (Bayraktar, 2006:204) için gerekli tüm yasal düzenlemeler AKP döneminde gerçekleştirilmiştir.

AKP'nin 3 Kasım 2002 seçimlerinin hemen sonrasında açıkladığı Acil Eylem Planı içerisinde yer alan "konut atağı", zaman gecikmeden uygulamaya sokulmuş; 58. ve devamında 59. Hükümetler TOKİ aracılığıyla 81 ilde, 443 ilçe, 1064 şantiyede Ağustos 2008'e kadar 323 914 konut inşaatını yapmış; bu konut alanlarında 255 camii, 11 yurt ve pansiyon; 12 sevgi (huzur) evi, 317 ticaret merkezi; 264 ilkokul; 408 spor salonu; 30 hastane; 72 sağlık ocağı; 35 kütüphane inşa etmiştir (toki.gov.tr; 29.09.2008). Böylece TOKİ için konut üretiminin tek başına bir konut üretimi değil, daha çok bir kentsel alan ve yaşam biçimi üretmek olduğu kanıtlanmıştır. Bu yaşam biçimini gerçekleştirmeyi kolaylaştıracak yasal dayanaklar, 2003 yılında 4966 sayılı yasa ve 2008 yılında da 5793 sayılı yasa ile sağlanmıştır.

TOKİ'nin 2000'lerde bu kadar güçlenmesi ve ülke düzeyinde konut politikasını belirleyen, uygulayan kilit kurum haline gelmesi, AKP iktidarının politikaları ile belirginleşmiştir. AKP döneminde çıkarılan yasalardan 06/08/2003 tarih ve 4966 sayılı yasa, TOKİ'nin görevleri arasında yenilerini eklemiştir. Bu yeni görevler şunlardır:

- Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek;
- Bireysel ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak;
- Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, alt-yapı ve toplumsal donatılarla ilgili projeleri yapmak, yaptırmak
- İdareye kaynak sağlanması için kâr amaçlı projeler gerçekleştirmek/ yaptırmak;
- Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü taktirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşaa etmek, teşvik etmek ve desteklemek.

Bu yasa ile TOKİ, Hazineye ait arazileri bağli olduğu Bakan ve Maliye Bakanı teklifi ve Başbakan onayıyla bedelsiz olarak devralma yetkisine sahip olmuştur. Böylece TOKİ'nin üzerine bina inşa edebileceği arsa ve arazileri kolayca elde etmesi sağlanmıştır. TOKİ bu şekilde be-

delsiz elde ettiği arsa ve arazileri hasılat paylaşım projelerinde kullanarak kar elde etmektedir. "Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı Modeli" adı verilen yöntemle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde satışa sunulan toprakların gelirini alan TOKİ, ayrıca bu topraklar üzerinde yapılan konutların satışından da pay almaktadır (Bayraktar, 2006: 230). Ancak bu toprak satışı bugün Maliye Bakanı ile arasında ciddi boyutta bir soruna dönüşmüştür (Konut Dergisi, 06.02.2007).

6 Ağustos 2008 tarih ve 26959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5793 numaralı yasayla da TOKİ, yerel yönetimlerin kentsel alandaki en önemli yetkisini oluşturan imar planlaması yetkisini büyük ölçüde kendi yetki alanı içerisine katmaktadır. Kentlerin biçimlenmesinde ve yerleşim yerlerinin yoğunluk, yükseklik, hacim olarak belirlenmesinde önemli bir araç olan kent planlaması ve onaylanması sürecinde TOKİ, adeta belediyelerin ve il özel idarelerinin yerine geçmektedir. 5793 sayılı yasanın 7. maddesi bu yetkinin ne kadar genişlediğini açıkça göstermektedir. Yeni bir plan yapmanın yanı sıra mevcut onaylı bir plan üzerinde değişiklik (tadilat) yapma yetkisine de erişmiştir. TOKİ'ye verilen en önemli yetki bu olmalı, çünkü bu maddeye dayanarak TOKİ onaylanmış ve uygulamaya konmuş bir kent planını değiştirme yetkisine sahip olurken, bu da çeşitli baskı kümeleri karşısında pazarlığa dayalı bir ekonomik güç sağlamaktadır.

Diğer bir yasa, 5366 sayılı 'Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması' adlı yasaya dayanarak il özel idaresi veya belediyeler oluşturacakları yenileme projeleri ile, yenileme alanlarındaki taşınmazlara anlaşma yoluyla ya da kamulaştırma yoluyla el koyabileceklerdir. Bu kamulaştırmalar, kamulaştırma yasasında yer alan "iskan amaçlı" kamulaştırmalardan sayılmaktadır. Yenileme alanında Hazineye ait taşınmazlar ise ilgili yerel yönetime hemen bedelsiz devredilmektedir. Şayet yenileme sonucunda gelir/kar getirici bir ürün ortaya çıkmışsa, proje ve uygulama giderleri çıktıktan sonra kalanın %25'i Hazine'ye ödenecektir. Yerel yönetimler bu projelerini TOKİ'ye yaptırabilecekleri gibi TOKİ ile ortak olarak da yapabileceklerdir.

Kentsel yenileme söz konusu olunca AKP Hükümetlerinin hakkını vermek gerekir. 2002 sonundan 2009'a kadar olan dönemde ikinci kez hükümet kurarak icraatlarına devam ederken, yapmaya çalıştıkları şeyin topyekün bir değişim olduğu görülmektedir. Bu değişimin ilk ayağı "yönetim düşüncesi ve pratiği" iken ikinci ayağı "yaşam"ın ta kendisidir. Bu değişim iste-

Kentlerin biçimlenmesinde ve yerleşim yerlerinin yoğunluk, yükseklik, hacim olarak belirlenmesinde önemli bir araç olan kent planlaması ve onaylanması sürecinde TOKİ, adeta belediyelerin ve il özel idarelerinin yerine geçmektedir.

ğinin temel gerekçesi küreselleşme ve AB uyum süreci olarak ortaya konmakta, bu gerekçeye dayanarak da yönetimin merkezden yerele tüm aşamalarını kapsayan bir dönüşüm programı, parça parça yasalaştırılmaktadır. Yasa ve mevzuat üzerinden oluşturulan postmodern kamu yönetimi ve yurttaş kimliği ile uyumlu bir biçimde, mekan da değişimden payını almaktadır. Anatole Kopp'un "yaşamı değiştirmek, kenti değiştirmek" (Bumin, 1990:18) olarak formüle ettiğini, AKP Hükümeti "kenti değiştirmek, yaşamı değiştirmektir"e çevirmiştir. Başta Ankara ve İstanbul olmak üzere kentsel mekanda başlatılan "kentsel dönüşüm" ve toplu konut projelerine bakıldığında, bu değişimin boyutları daha iyi ortaya çıkacaktır.

bir yandan da soylulaştırma...

TOKİ'nin yatırım alanlarından biri yabancı zenginler için ikinci konut niteliğinde villa tipi projelerdir. Bu projeler Çanakkale'den Mersin'e kadar kıyıları ve kaplıca bölgelerini içine almaktadır. Maliye Bakanı K. Unakitan ile TOKİ Genel Başkanı E. Bayraktar arasında imzalanan bir protokole göre, Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından TOKİ'ye bedelsiz devredilen arsalar üzerinde TOKİ tarafından villa kentler ve tatil köyleri inşa edilecektir. Projelerin gerçekleştirileceği topraklar TOKİ ve Maliye Bakanlığı tarafından ortaklaşa belirlenip bedelsiz olarak TOKİ'ye devredilecek; İnşaatlar hasılat paylaşımı esasında ihaleye çıkarılacaktır. Villa kent ve tatil köylerinin satış bedelleri TOKİ'nin kasasına girecek ve 15 gün içinde %50'lik pay Maliye Bakanlığı'na aktarılacaktır. Bu konutlar mülk ya da devre mülk biçiminde ve daha inşa aşamasında yurt dışına satışa çıkarılacaklar. Böylece TOKİ birinci proje ile yerli zenginlere hitap ederken, ikinci proje ile yabancı zenginler için yaşam alanları üretecek, ve her durumda zenginlik aranan koşul olacaktır. (Ekonomist, 18.03.2008). Yani ihtiyacı değil, efektif talebi karşılama peşindedir. Bunların adı her ne kadar "finansman projeleri" olsa da, yani toplumsal konut üretimi için gereken finansmanı sağlamak üzere başvuru bir yöntemdir dense de, sonuçları itibarıyla mekansal ayrışma ve kutuplaşmanın keskinleşmesine ve sermayenin yeni birikim alanlarına kavuşmasına hizmet ettiği açıktır.

Ekonomist Dergisi'nin yeni uydu kentlere ilişkin bir sorusu üzerine TOKİ Genel Başkanı Bayraktar'ın vermiş olduğu yanıt, AKP iktidarının ve mevcut siyasal iradenin mekansal stratejisini göstermesi açısından önemlidir: "İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Diyarbakır gibi büyük şehirlerde uydu kentler kurup şehirlerin içindeki

stresi, yoğunluğu azaltmayı planlıyoruz. Zengin insanları kentin stresinden uzaklaştırıp, akşam ayağı toprağa, çimene basan yeşili bol mekamlarda oturmaları için hızlı ulaşım imkanlarıyla, otobanlarla, metroyla, hızlı trenle desteklemek suretiyle şehrin dışına taşıyacağız. Tıpkı Paris'te, Londra'da olduğu gibi.....Bu projeye Ankara ve İstanbul'da başladık" (Şentürk, 19.11.2007, Ekonomist).

Bir diğer tür projeler kentsel dönüşüm (ve soylulaştırma olarak da Türkçeleştirilen gentrification) kapsamında yer almaktadır. Gecekondu alanlarını hedef alan kentsel dönüşüm projelerinde hem TOKİ hem de belediyeler, yasaları uyarınca yetkili kılınmışlardır. 17 Mayıs 2004'de TOKİ içerisinde "Gecekondu Dönüşüm Şube Müdürlüğü" kurulmuştur (Bayraktar,2006:240). Hemen ardından TOKİ İstanbul'da derhal yıkılması gereken 20 gecekondu bölgesi belirlemiştir. Bu kapsamda yıkıma başlanan ve başlanmak üzere olan bölgeler şunlardır: Küçükçekmece: (Kayabaşı, Halkalı, Ayazma, Sefaköy), Bağcılar, Güngören, Eminönü,(Küçük Langa, Kadirga, Manifaturacılar Çarşısı, Unkapanı), Fatih (Sulukule, Karagömrük, Küçükmustafapaşa), Beyoğlu (Hacıhüsrev), Sarıyer, Derbent, Armutlu, Karanfilköy, Gaziosmanpaşa (Malkoçoğlu, Yüzüncüyıl Mahallesi), Kadıköy (Fikirtepe), Emekevleri, Üsküdar'ın arka mahalleleri, Sultanbeyli, Maltepe, Kartal ve Tuzla.

Mahalle-semt ölçeğindeki bu projelerin ilk ikisine göre oldukça farklı bir anlamsal içeriğe sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Burjuvaziye ve sermaye sahiplerine odaklı ilk iki projede sıfırdan üretilen lüks yapılar yer almasına karşılık üçüncü projede mevcut toplumsal ve yapısal dokuyu ortadan kaldıran bir gentrification (soylulaştırma) amacı güdüldüğü, bir kentsel yenileme programı yürütüldüğü görülmektedir. Yani sadece mevcut dokunun yıkılıp yeniden yapılması değil, devamında sosyal sınıflar açısından yer değiştirme ile sonuçlanan bir yeniden yerleştirme ortaya çıkmaktadır. Bunu TOKİ Başkanı'nın kendi cümleleri kanıtlamaktadır; "Beyoğlu'nda Hacı Hüsrev Bölgesi, burası çok tehlikeli bir bölge orada siyah, esmer vatandaşlarımız var hem de Türkiye'nin çeşitli yerlerinden gelen vatandaşlarımız var. Salaş, kaçak, altyapısı hatta tuvaleti olmayan yapılarda çok zor şartlarda yaşıyorlar ve yanlış işler yapıyorlar. Yasak, kaçak olan alım satımlar yapıyorlar. Çocukları eğitimsiz, sağlıksız kalıyorlar. Bunları elden geçirmemiz gerekiyor." Bu elden geçirmenin değişik anlamları var elbette. Bunlardan birisi, emniyet güçlerini ellerinde balyozlarla Hacı Hüsrev mahallesine yönlendirip, kapıları kırarak "gözüm üzerinde" iletisi veren kentsel asayiş hizmetleri

Sadece mevcut dokunun yıkılıp yeniden yapılması değil, devamında sosyal sınıflar açısından yer değiştirme ile sonuçlanan bir yeniden yerleştirme ortaya çıkmaktadır.

biçimindedir (tumgazeteler.com/?a=3976846: 7 Ağustos 2008 tarihli haber). Narkotik ve asayiş şubelerinden 500 polisle sabaha karşı yapılan baskında 30 ev aranmış, kapkaçla suçlanan 4 kız çocuğu ile çeşitli suçlardan arandığı belirtilen 18 kişi gözaltına alınmıştır. Yani yanlış işler yapan bu siyah, esmer vatandaşlar elden geçirilmiş; soylulaştırma, devletin ideolojik aygıtları ile, polisi, belediyesi, müteahhidi, bankacısı, sivil toplum örgütleri ile elele başlatılmıştır.

TOKİ Başkanı'nın ve İstanbul'daki belediye başkanlarının İstanbul'da görmek istemediği unsurların kimlerden oluştuğu da böylece anlaşılacaktır. Amerika'nın zencileri gibi Türkiye'nin de esmerleri vardır ve onların bu projeler aracılığıyla kentten ötelenmesi sağlanacaktır. Sulukule'de başlatılan soylulaştırma kapsamında 1099 hak sahibinden 1028'i ile sözleşme imzalayan Fatih Belediye Başkanı, onlar için Taşoluk'da sosyal konut üretildiğini (Aktar, 2007)) belirtirken, hak sahiplerinin nasıl belirlendiği, hangi kriterlerin uygulandığı konusunda sessiz kalmaktadır. Esmer, yoksul, alt sınıftan işsiz ya da emekçi sınıflar ve Romanlar bu üçüncü küme projeler sayesinde yerlerinden edilirken, onlardan boşalan yerlere zenginler, üst-orta küme küçük burjuva sınıfı yerleştirilecektir. Bu büyük operasyon elbette geniş bir ekip işidir ve ekipte yer alan uzmanlar arasında Bayındırlık ve İskan Bakanı, İçişleri Bakanı, Maliye Bakanı, TOKİ, İstanbul BŞB ile ilçe ve belde belediyelerinin başkanları bulunmaktadır. Doğal olarak bu uzman operatörlerin yardımcıları da özel kesimin müteahhitleri, inşaat şirketleri yani özel sermaye kesimi olacaktır. Bir miktar yabancı yatırımcı-uzman ile Avrupa Birliği (Behar, İslam, 2006:157) de devrede yerini almaktadır. Yabancı yatırımcılardan en büyüğü Kuveyt Hükümeti'ni temsilen Kuveyt Yatırım İdaresi Başkanlığı'dır. 2008 Nisan ayında TOKİ Başkan vekili ile Kuveyt Yatırım İdaresi Başkanı arasında imzalanan bir protokol ile İstanbul Kayabaşı'nda 65000 konutluk dev bir projenin finansmanının Kuveyt tarafından sağlanması üzerinde anlaşılmış ve 2008 sonuna doğru projeye başlanmıştır. (03.04.2008 Konut Dergi)

İzlenen strateji meşru olabilir ama ahlaki açıdan tartışmalıdır. Vatandaşları sahip olduğu ekonomik güce, sosyo-ekonomik duruma, ait olduğu sınıfa göre değerlendirerek her bir kümeyi kendi içinde hapsolacak biçimde ayırıştıran bir mekânsal strateji izlenmektedir. Zenginlerle yoksullar; esmerlerle beyaz Türkler; burjuvazi ile emekçi sınıflar mekân üzerinde de ayrışmaktadır. Bunu yapan ise Bir yanda TOKİ bir yanda yerel yönetimler olmak üzere Devlet'in kendi kurumları, iktidarın aygıtlarıdır. Ucuz konut üret-

meyi sosyal politika imiş gibi sunan bu zihniyet, aslında kentleri sosyal ve ekonomik açıdan farklılaşan coğrafyalara-mekânlara-konumlara ayıran, seçkinci ve otoriter bir bakışın örtük dışı vurumunu temsil etmektedir. 1950'lerde apartmanlarla geçeköndü alanlarında kendiliğinden gerçekleşen gelir temelli ayrışma, bugün devletin merkezi ve yerel organları eliyle gerçekleşen otoriter, ada-mahalle-semt düzeyindeki ayrışmadan öz itibarıyla farklıydı. Halkın barınma gereksinimini kendi bireysel çözümleri ile karşılamalarını hoş gören ve kentin kıyısında kalanları kentle bütünleştirmeye çalışan bir siyasal anlayış ve belediyecilikten; kentle bütünleşmeye, kaynaşmaya çalışan sınıfları kentin dışına itmeye, sınırları belirlenmiş alanlara yerleştirmeye ve bireysel çözümleri cezalandırmaya dayalı siyasal anlayışa ve belediyeciliğe geçilmiştir.

Sulukule'de yaklaşık üç yıldır yerel yönetimin sürdürdüğü proje karşısında UNESCO, tarihsel ve sosyal yapıda artık geri dönüşü olanaksız bir hasarın doğduğunu rapor ederken (taraf.com.tr/haber: 13.09.2008 tarihli haber), kentin tarihi, kültürel özelliklerinin, kimliğinin, yaşanımlılıklarının yerel ve merkezi iktidar tarafından göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Her şeyin metalaştığı bu düzende yerel yönetimler için kentin her noktası bir meta değerindedir. Piyasayı düzenliyor ve yoksullar lehine müdahale ediyor gibi görünen merkezi ve yerel yönetim aslen onun bir parçası olarak, piyasanın mantığını ve dokunulmazlığını garanti altına almaktadır. Smith'in ifadesiyle, "...; yerel yönetim, özel sektörün seçtiği yolu düzenlemek yerine piyasa mantığı tarafından zaten oluşturulmuş olan oluklara kendini yerleştirmiş, esasında küresel sermayenin acemi ancak oldukça etkin bir ortağı haline gelmiştir" (2006:13).

İstanbul, Ankara ve Bursa Büyükşehir Belediyelerinde uygulanmakta olan kentsel dönüşüm projeleri, çok büyük sermaye ve alan (kentsel toprak) gerektiren ve bir "parça" soylulaştırma da barındıran projelerdir. Bursa BŞB 10 ayrı sürmekte olan kentsel dönüşüm projesi ile uğraşmaktadır. Ankara'da ise kentsel dönüşüm adı altında kent makro formu, çok hızlı bir dönüşüm geçirmektedir. Kentin kuzeyinde başlatılan Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesinde 9945 adet finansman (kar getirici) konutu, 8000 adet de hak sahibi konutu, yani dönüşüm alanında yerleşik olup evi yıkılacak olanlar için konut yapımı tasarlanmıştır. Dönüşüm gerçekleştiğinde bu alanda daha çok üst gelir kümeleri için konut ve yaşam alanları üretilmiş olacaktır tam anlamıyla bir soylulaştırma projesidir.

İstanbul BŞB Kartal'da 5 milyar \$ tutarında yatırımla 555 hektar toprak üzerinde ve 4,5 mil-

**Ankara'da
kentsel dönüşüm
adı altında kent
makro formu, çok
hızlı bir dönüşüm
geçirmektedir.**

yon insanın yaşayacağı bir "kentsel dönüşüm" projesine başlamıştır. Zaha Hadid projesi olarak da bilinen Kartal projesinde oluşturulan parseller 2500 ile 25000 m. kare arasında değişmekte; az sayıda konut, ağırlıklı olarak iş kuleleri, parklar, oteller, restoranlar ve marina -yat limanı gibi donatılar içermektedir. Bu projenin sorunlu olan yanlarından birisi, Kartal Belediyesi'nin hazırladığı revize nazım imar planında meydan olarak düzenlenen stadyum alanının, İstanbul BŞB tarafından ticaret alanı ve kapalı otopark olarak değiştirilmesidir. Bu değişiklik 3194 Sayılı İmar yasasına aykırıdır çünkü plan değişikliği ile toplumsal donatılar kaldırılıyorsa aynı alanda eşdeğer bir yerin ayrılması gerekir. Plan karan değişikliğinin yoğunluk artırıcı olmaması ve kamu yararına olması gerekir. Oysa dönüşüm projesini gerçekleştirebilmek için yapılan plan değişikliği ile bir yandan yoğunluk artarken öte yandan toplumsal donatılar azaltılmaktadır. Proje alanında okul olarak belirlenen bir parselin de konut alanına dönüşmesi için Kartal Belediyesi'nin yaptığı başvuru, İstanbul BŞB Meclisi tarafından onaylanmış, böylece yerel yönetimlerin yasa tanımazlığına bir örnek oluşturmuşlardır (Evrensel, 29 Temmuz 2008).

SONUÇ

Türkiye'de AKP iktidarı ile başlayan süreçte bugün gelinen noktada kent ve konut politikalarını özetlemek gerekirse:

1. Türkiye'nin toprak kullanım kararları ve kentsel gelişiminde en yetkili makam TOKİ Başkanlığı'dır. Planlamadan satışa ve yapım faaliyetlerine kadar toprak üzerindeki her tür tasarruf yetkisi, öncelikle TOKİ'ye aittir.

2. TOKİ bu yetki ve hakkı, AKP iktidarı ve Başbakanı adına ve yararına kullanmaktadır. 2007 Genel Seçimlerinde elde edilen başarıda, 81 ildeki konut üretimi ve anahtar dağıtım törenlerinin katkısı yadsınamaz.

3. Kent planlama ve konut politikası konusunda yasal olarak yetkili ve görevli olan yerel yönetimlerin bu yetkileri TOKİ karşısında erozyona uğramakta, TOKİ yerel yönetimlerin yerine geçerek karar verebilmekte, harekete geçebilmektedir. Bu gücünü, Hükümet, Meclisten geçirdiği yasalarla meşrulaştırmıştır. Acil Eylem Planında TOKİ'nin başlattığı konut atağı ile ilgili olarak, yerel yönetimlerle işbirliği içinde konut üretiminden söz edilirken, örneğin Bolu'daki 4 ayrı ve birbirine mekânsal olarak çok yakın TOKİ projelerinde, Bolu Belediyesi'nin hiçbir yetkisinin olmadığı öğrenilmektedir. Bunu söyleyen iki temel kanıt var: Birincisi, lisans öğrencilerine yaptırılan konut ödevleri için Belediye ile yapılan

görüşmelerde TOKİ projelerine ilişkin sorulara yanıt alınamaması; ikincisi ise Bolu Belediyesi'nin web sayfasında TOKİ projelerine ilişkin hiçbir bilginin yer almamasıdır. Aslında Bolu'nun hiçbir yerel yönetim biriminde TOKİ ile ilgili bilgi mevcut değildir. İl Özel İdaresi ve Bolu Valiliği de TOKİ'nin projelerinin dışında kalmaktadır. Sakarya Valiliği ve Adapazarı Belediyesi için de durum değişmiyor, TOKİ faaliyetlerine ilişkin hiçbir kayıt yok. Yani kentsel mekânsal bir faaliyetin hiçbir yerinde o kentin ilgili yönetim biriminin adı görünmüyor. TOKİ'nin gücü yerel yönetimleri aşıyor; onlarla ya da onlarsız ama her durumda projelerini gerçekleştirebiliyor.

4. İktidarla aynı partiden olan yerel yöneticiler TOKİ faaliyetlerini desteklemekte veya gölgesinde kalmayı tercih etmektedirler. İstanbul ve Ankara'daki kentsel dönüşüm projelerinde ya da 81 ildeki konut şantiyelerinde olduğu gibi.

5. İktidarla farklı partiden olan yerel yöneticiler ise, yetki alanlarını ve kentlerini koruyabilmek için değişik stratejiler geliştirmektedirler. Örneğin, Balıkesir'in Ayvalık Belediyesi, TOKİ'nin 280 konut yapmak için belirlediği Cennet Tepesi'ni, 1. derece sit kapsamında botanik parkı olarak Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na onaylatmış, böylece TOKİ'nin elinden kurtarmıştır (Milliyet, 13 Ocak 2009).

6. Bugün TOKİ'nin orta ve alt gelir kümelerine yönelik konutları, özellikle birbirine benzeyen, zevksiz, çok katlı ve niteliksiz malzeme ve işçilikle üretilmiş, daha içine girilmeden harabeye dönmüş halleriyle, AKP öncesinin sağlam ve nitelikli TOKİ konutlarından keskin bir biçimde farklılaşmıştır. Bunda AKP'nin yeni yetme yerel müteahhitlerinin her ilde mantar gibi çoğalması ve inşaat işlerinin tümüyle taşeronlaştırılmasının etkisi görülmektedir (Gürek, 2008).

7. Ülke toprakları Hazine üzerinden ve Maliye Bakanlığı'nın da desteği ile hızlı bir metalaşma sürecine girmiştir. Yerli ya da yabancı, satın alma gücüne sahip herkes TOKİ ve belediyelerin satışlarından yararlanarak kamu topraklarını özel mülklerine geçirebilmektedirler. Toprak, bugün, hiç olmadığı kadar yoğun bir spekülasyon güdüsüne kurban edilmektedir. Krizden çıkmak, devlet borçlarını ödemek, batan bankaları, şirketleri kurtarmak ve/veya yerel yöneticilere rant sağlamak için kamu toprakları hızla satılmaktadır. Örneğin, Siirt'te TOKİ'nin başlattığı Yağmurtepe Projesi, yerel yöneticilerin rant paylaşımında neleri göze alabildiklerinin iyi bir göstergesidir. Hazine'ye ait 108 dönümlük arazi önce bir kişiye yirmi iki bin YTL'na satılıyor. Bu kişi altı gün sonra araziyi aynı fiyata yani yirmi iki

İktidarla aynı partiden olan yerel yöneticiler TOKİ faaliyetlerini desteklemekte veya gölgesinde kalmayı tercih etmektedirler.

bin YTL'na Siirt Belediyesi Başkan Yardımcısına satıyor ve yirmi gün sonra Belediye Encümeni kararı ile iki milyon yüz bin YTL'na arazi kamu-laştırılıyor. Arazi daha sonra TOKİ'ye, belediye kar payı da eklenerek, iki milyon iki yüz altmış iki bin yüz elli dört YTL fiyatla satılıyor. Kamudan alınan arazi gene kamuya, belediye başkan yardımcısı tarafından bir ay içerisinde 100 katı fiyata satılıyor. 2006 yılında gerçekleşen bu satışlar basında duyulduktan sonra, Temmuz 2007'de TOKİ projesi iptal ediyor.

8. Ancak bu süreçte asıl üzerinde düşünülmesi gereken, biri cumhurbaşkanlığına (DDK) diğeri başbakanlığa (YDK) bağlı denetim organlarının, yolsuzlukları görmezden gelmeleri, gerekli incelemeleri yapmamları, yapıyorlarsa da bunları gün ışığına çıkarmaktan çekinmeleri ve gizlemeleridir. Cumhurbaşkanlığı sayfasında DDK raporlarının sakıncasızları yer alırken YDK'nın sayfasında hiç bir rapor bulunmamaktadır. Oysa başta TOKİ olmak üzere bir çok kamu kurum ve kuruluşuna ilişkin bilir kişi raporları basında yer almakta, yolsuzluk söylentileri birbirini izlemekte, kurumlar ve kişiler yıpranmaktadır. Bu kurumları aklayacak olan ise raporlar ve TBMM'dir.

9. AKP döneminde TOKİ, ülke topraklarının sahibi ve bakanlıklar üstü bir konuma gelmiştir. Maliye Bakanlığının tüm uyarılarına rağmen Hazine'den devraldığı 293 arsayı satışa çıkarmış; kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin ellerindeki topraklar üzerinde hak önceliği iddia etmiş ve sıkıştığı yerde sırtını Başbakan'a dayamıştır (Konut Dergisi, 06.02.2007). 81 ilde, Çanakkale'den Mersin'e kadar olan tüm kıyılarda ve termal tesislerin bulunduğu yerlerde inşaat yapmaya kararlı olan eski KIPTAŞ Müdürü yeni TOKİ Başkanı Bayraktar ile eski İstanbul BŞB Başkanı yeni Hükümet Başkanı Erdoğan arasındaki sıkı dostluk ve yakın ilişkiler, Türkiye kentleri ve toprakları üzerinde kalıcı anıtlara dönüşmektedir. Türkiye kentlerinin neye dönüştüğünü ise tarih gösterecektir.

kaynakça

- Aktar, Cengiz (2007) "AB Yolunda Neo-Istanbul", <http://www.minidev.com/public/page.aspx?id=243>; (Erişim tarihi 03.04.2008)
- Aydın, Saadet (2003), Türkiye'de Konut Sorununun Ekonomik Boyutları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset (Kent ve Çevre Bilimleri)
- Anabilim Dalında Hazırlanmış Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bayraktar, Erdoğan (2006), Gecekondu ve Kentsel Yenileme, Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayını.
- Behar, David ve Tolga İslam (2006), İstanbul'da Soylulaştırma Eski Kentin Yeni Sahipleri, (Derleme), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Brenner, Robert (2007), Ekonomide Hızlı Büyüme ve Balon

Dünya Ekonomisinde ABD'nin Yeri, Çeviren Bilge Akalın, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bumin, Kürşat (1990), Demokrasi Arayışında Kent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ekonomist (2008) "Yabancıardan Gayrimenkule 24 Milyar Dolarlık Yatırım", Sayı No: 2008/10.

Evrensel (29 Temmuz 2008) "Kartal'da Kamusal Alanlar Talan Ediliyor", İbrahim Doğan'ın Haberi.

Gürek, Harun (2008) AKP'nin Müteahhitleri, İstanbul Güncel Yayıncılık.

Konut Dergisi (2007) <http://konutdersisi.com/habergoruntule.asp?bolum=1001&katid=20>, erişim tarihi 16.01.2009

Milliyet (13 Ocak 2009), "Ayrılık Cenneti Betondan Kurtuldu", Ahmet Ertan'ın haberi.

Smith, Neil (2006), "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", (Çev. İlknur Urkun-Bowe, İbrahim Gündoğdu), Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 2006/2, ss:13-27.

Şentürk, Okhan (2007), "İstanbul'da 1 Milyon Ev Yıkılacak" Ekonomist, Doğan Burda Yayıncılık, İstanbul: Sayı No: 2007/45.

<http://www.tumgazeteler.com/?a=3976846>; (Erişim Tarihi 11.11.2008)

<http://www.tumgazeteler.com/?a=1632593>; (Erişim Tarihi 11.11.2008)

<http://www.taraf.com.tr/haber/16942.htm>; (Erişim Tarihi 11.11.2008)

dipnot

1 Kanun No, 5793 Kabul Tarihi: 24.7.2008 "Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"

Madde 7 – 2/3/1984 tarihli ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. "Başkanlık, gecekondu dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda veya mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerde veya valiliklerce toplu konut iskan sahası olarak belirlenen alanlarda çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki planlar ile imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkilidir. Bu planlar; Büyükşehir belediye sınırları içerisinde kalan alanlar için Büyükşehir belediye meclisi tarafından, il ve ilçe belediye sınırları ile mücavir alanları içerisinde kalan alanlar için ilgili belediye meclisleri tarafından, beldelerde ve diğer yerlerde ilgili valilik tarafından, planların belediyelere veya valiliğe itikali ettiği tarihten itibaren üç ay içerisinde aynen veya değiştirilerek onaylanır. Belediyeler ve valilik tarafından üç ay içerisinde onaylanmayan planlar Başkanlık tarafından re'sen onaylanır. Belediyeler, valilik veya Başkanlık tarafından onaylanan bu planlar; askı, ilan ve itiraza dair kararlar da dahil olmak üzere 3194 sayılı İmar Kanunu hükümlerine göre belediyeler ve ilgili kamu kurumları tarafından yapılacak tüm işlemler Başkanlık tarafından re'sen yapılmak suretiyle yürürlüğe konur."

Madde 8 – 2985 sayılı Kanunun 6. maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Başkanlık tarafından yapılan taşınmaz mülkiyetinin devrini amaçlayan gayrimenkul satış sözleşmeleri ile gayrimenkul satış vaa'di sözleşmelerinde resmi şekil şartı aranmaz."

Madde 9 – 2985 sayılı Kanunun ek 1 inci maddesine aşağıdaki (m) bendi eklenmiş ve mevcut (m) bendi (n) bendi olarak teselsül ettirilmiştir.

"(m) Bakanlıkların talebi ve bağlı bulunduğu Bakanın onayı halinde talep konusu proje ve uygulamaları yapmak veya yaptırmak,"

Madde 10 – 2985 sayılı Kanunun ek 7. maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Başkanlık, yukarıda belirtilen hükümler kıyas yoluyla uygulanmak suretiyle depremle ilgili dönüşüm projeleri de

gerçekleştirebilir. Bu projelere dair işlemlerin usul ve esaslarını belirlemeye Başkanlık yetkilidir."

Madde 11 – 2985 sayılı Kanuna aşağıdaki ek madde eklenmiştir.

"EK MADDE 13 – Eki (1) sayılı listede yer alan kadrolar ihdas edilerek 13/12/1983 tarihli ve 190 sayılı Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Karamamenin eki (III) sayılı cetvelin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına ilişkin bölümüne eklenmiştir."

Madde 12 – 2985 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

"GEÇİCİ MADDE 8 – Toplu Konut İdaresi Başkanlığının 1/6/2008 tarihi itibarıyla genel bütçe kapsamında yer alan kamu

idarelerinden; afetzedelere konut üretilmesi suretiyle oluşan alacakları ile 31/7/2003 tarihli ve 4969 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Karamamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında Hazineye ait taşınmazların devri nedeniyle oluşan borçları, merkezi yönetim bütçesinin gelir ve giderleriyle ilişkilendirilmeksizin mahsup edilir. Mahsup işlemleri sonucunda Toplu Konut İdaresi Başkanlığı lehine oluşacak fark 29/6/2001 tarihli ve 4706 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde Hazineye ait taşınmazların anılan İdareye devredilmesi suretiyle kapatılır. Mahsup işlemleri, Maliye Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı arasında düzenlenecek protokol hükümlerine göre uygulanır.

beciya

kamu hizmetlerinin yerelleşmesi

Kamu maliyesi disiplini, devlet, kamu hizmetlerini sunma yani kamu harcaması ve vergileme faaliyetleri üzerinden incelenir ve değerlendirilir. Ancak kamu maliyecileri, devletin bu fonksiyonlarını değerlendirirken çoğu kez kamu yönetimi ve siyaset biliminin hatta tarih disiplinlerinin alanlarına giren kavram ve teknikleri de kullanmaya ihtiyaç duyarlar. İşte yerel yönetim-merkezi yönetim ilişkileri de bu alanlardan bir tanesidir. Çünkü yerel yönetim-merkezi yönetim ilişkileri bir yandan ülkelerin tarihsel gelişimleri içinde ortaya çıkmış ancak diğer yandan günümüzün kamu yönetimi anlayışı içinde şekillenmekte olan ve devletin siyasi yapısı ile de yakından ilişkili olan bir konudur.

Bir ülkede, siyasi otoritenin ne ölçüde merkezde toplandığı ve ne ölçüde merkezden özerk coğrafi yönetsel bölgelerin var olduğu siyaset biliminin önemli parametrelerinden bir tanesidir. Bu parametre çoğu zaman tarihsel olarak belirlenir. Siyaset bilimcilerin birincisine 'üniter devlet', ikincisine ise 'federal devlet' adını verdikleri iki temel devlet biçimi ortaya çıkmıştır. Bugün 'federal' olarak nitelendirilen devletler, yerel yetki ve egemenlik alanlarını bir üst düzeyde birleştirerek bir ulus-devlet meydana getirmiş olan siyasi topluluklar tarafından kurulmuştur. Diğer bir deyişle, bu tür siyasi yapılar aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmişlerdir. Tabii, federe devletler içinde daha alt aşamaları oluşturan ancak bu sefer aşağıya doğru örgütlenmiş yerel yönetim birimleri mevcuttur. Üniter devletlerde de ise merkezi yönetim yerel yönetim ilişkileri daha çok yukarıdan aşağıya doğru işlemektedir.

Günümüzde gerek federal gerekse üniter devletlerde ve gerekse Avrupa Birliği gibi yeni oluşturulmaya çalışılan federal yapılarda merkezle alt birimler (bölgeler, belediyeler gibi farklı düzeylerde olabilir) arasındaki yetki devri oldukça gündemde olan bir konudur.

Örneğin Avrupa Birliği'ni oluşturan kurucu anlaşmalar içerisinde bu konu 'hizmette yerellik' veya 'yetki ikamesi' (subsidiarity) çok üzerinde durulan bir konudur. Burada amaç her hizmetin halka en yakın birim tarafından sunulmasıdır.

Türkiye'de ise merkezi yönetim yerel yönetim ilişkilerinin anayasal düzeyde ifadesini bulunduğu Anayasa'nın 127. maddesi:

'Merkezi idare mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması

amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir'

şeklinde düzenlenmiştir.

Bu ifadeden anlaşılacağı gibi, Türkiye'de hizmetlerin yerelleştirilmesinde idarenin bütünlüğü amacı her zaman ön plana çıkmaktadır. Böyle olması olumlu mudur veya hangi açıdan olumsuzdur gibi soruların maliyeciler, kamu yöneticileri ve siyaset bilimciler tarafından daha fazla tartışılması gerekmektedir. Bu tartışma bu yazının sınırlarını aşmakla birlikte, burada konu ile ilgili bazı tanım, kavram ve ölçümlerin çok kısa olarak ortaya konmasına çalışılacaktır.

teorik temeller

Yerel yönetim birimlerinin varolma gereği ve fonksiyonları, kamu ekonomisi teorisinde uzun yıllardan bu yana incelenmektedir. R.Musgrave ve W.Oates gibi neoklasik temelli kamu ekonomisi kuramcıları, sosyal refahın maksimizasyonu amacıyla, her bir kamusal hizmet için optimal sunum biriminin bu hizmetin faydasının yayıldığı alan ile sınırlı olan bir birim olduğunu kuramsal olarak modelleştirilmesinin öncülüğünü yapmışlardır. Bu modeller, kaynakların iktisadi etkinlik açısından dağılımını incelerken, adalet ilkesinin (bölgeler arasındaki eşitsizlik durumunda) gözetilmesi amacıyla merkezi devletin bir koordinatör olarak yönetsel birimler arasındaki transferleri nasıl düzenlemesi gerektiği konusuna da önemli yer vermişlerdir.

Sosyal refah odaklı kuramların yanında, kamusal karar alma odaklı kuramlar da Tiebout modelinden esinlenerek bireysel tercihleri en iyi temsil edecek bir oylama mekanizması olarak 'ayakla oylama' yani bireylerin kendi hizmet taleplerinin en çok sunulduğu bölgelere yerleşmesi fikrini çıkış noktası olarak almışlardır. Böylece, benzer kamusal hizmet tercihlerine sahip bireylerin oluşturdukları yerel birimlerin etkinliğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Burada etkinlik ve aynı zamanda adalet, daha çok, bir hizmetin faydasından yararlanan bireylerin aynı zamanda finansmanına da katılması ile değerlendirilen bir kavramdır. 1980'li yıllardan bu yana, Kamusal Seçim kuramına dayanan ve merkezden yerel birimlere yapılan transfer harcamalarının etkisizliği ve toplam kamu bütçesini aşın büyüttiği yönündeki 'Brennan-Buchanan hipotezi' birçok ampirik çalışmaya temel olmuştur. Bunun yerine, yerel birimlerin karar alma bağımsızlığı temelinde küçük ve etkin devlet modeli OECD, Dünya Bankası gibi

Hülya Kirmanoğlu*

Bir ülkede, siyasi otoritenin ne ölçüde merkezde toplandığı ve ne ölçüde merkezden özerk coğrafi yönetsel bölgelerin varolduğu, siyaset biliminin önemli parametrelerinden bir tanesidir.

*Prof. Dr.,

I.O., İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü.

birçok uluslar arası kuruluş tarafından gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelere önerilmiştir.

Günümüzde, yerelleşme asıl olarak iki ilke doğrultusunda ön plana çıkmış bulunmaktadır:

1. Etkinlik: Yukarıda sözü edilen kamusal karar alma modellerinde olduğu gibi, merkezi otoritenin farklı yerel tercihler hakkında yeterli enformasyona sahip olamayacağı ve yerel birimlerin tercihleri daha yakın olması dolayısıyla bu bilgiye daha kolay ulaşması ve böylece bir anlamda arz-talep dengesinin daha doğru kurulacağı. Bu durum bazı yazarlar tarafından 'demokratikleşme' olarak da değerlendirilmektedir.

2. Hesap verilebilirlik: Yerel yöneticilerin kendilerini seçen halka siyasi hesap vermelerini sağlayacak kanalların, merkezi yöneticilere göre, daha açık olacağı ve bunun sonucunda siyasi yozlaşma ve yolsuzluk durumlarının azalacağı.

Artan yerelleşme dereceleri ile bu ilkelerin içerdiği hedeflerin gerçekleşme sonuçları arasındaki ilişkileri test etme amacıyla yapılan ampirik araştırmalarda değişik sonuçlar bulunmuştur. Bu araştırmalar özellikle yerelleşme ile yozlaşma (corruption) arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmıştır. Bazı araştırmacılar, bu ikisi arasında negatif ilişki bulurken (örneğin Fisman-Gatti; 2000) bazı araştırmacılar tam tersi yönde sonuçlar bulmuşlardır (örneğin Triesman; 2002). Ancak Prud'homme ve Tanzi gibi çok önemli bazı maliyeciler bu ilişkinin ülke bağlamları ile çok yakından bağlantılı olduğunu, artan yerelleşmenin mutlaka yozlaşmaları azaltmayacağını, bu sonucun ancak uygun yasal ve kurumsal yapılar ile sağlanabileceği görüşünü savunmuşlardır (Prud'homme; 1995, Tanzi; 2001)

Yukarıdaki ilkeler yanında yerelleşmenin sağlayacağı bir diğer önemli sonuç da kalkınma konusu ile ilgilidir. Özellikle gelişmekte olan bölgeler için, kalkınmanın yerel birimler tarafından (sadece yerel yönetim birimleri değil aynı zamanda özel kesim, Sivil Toplum Kuruluşları ve bunların işbirliği ile oluşturulan Kalkınma Ajansları) desteklenmesinin bölgelerin kalkınma potansiyelini artıracığı tezi son yıllarda Avrupa Birliği programlarında destek ve uygulama alanı bulmaktadır.

Günümüzde bir yandan küreselleşme (politika kararlarının ulus-üstü birimlere devri anlamında) yönündeki eğilimler artarken bir yandan da yerelleşme (ademi merkeziyetçiliğin idari ve siyasi özerklik boyutu daha yüksek olan şekli) konusu canlı olarak gündemdedir. Paradoksal gibi görünen bu gelişmenin,

günümüzde küreselleşmenin önemli bir unsuru olan uluslar arası sermayeye yeni yatırım alanları açmanın ve yerel yönetim birimlerinin bir piyasa aktörü gibi uluslar arası sermaye ile ortaklık kurmasının kurumsal yapısı oluşturulduğu zaman, aslında bir ölçüde tamamlayıcılık olduğu söylenebilir. Ulus devlet, her iki düzeyde de karar alma yetkisi en yüksek organ olarak, bu kurumsal yapıyı oluşturmada birincil düzeyde etkilidir. Gerek dünya ekonomisinin, gerekse tekil ekonomilerin (ya da siyasi ilişkilerin) konjonktürel gelişimine bağlı olarak küreselleşme de, yerelleşme de zaman zaman tersine dönebilmektedir. Öyle ki, günümüzde bazı ülkelerde 'yeniden merkezileşme' (recentralization) den söz edilmektedir.

yerelleşmenin düzeyleri ve ölçülmesi

Son yıllarda, uluslar arası örgütlerin de teşvikleriyle, birçok ülkede beliren eğilim yerel yönetim birimlerinin özerklik derecesini artırmak yönünde olmuştur. Geleneksel olarak birçok ülkede mevcut olan ve 'ademi merkeziyetçilik' olarak adlandırılan bu yönetim şekli esasen iki değişken üzerinden derecelendirilebilir: Birincisi gelir ve servetin paylaşılması; ikincisi iktidarın paylaşılması.

Klasik literatürde yerelleşme daha ziyade ulusal ölçekteki kaynakların daha alt birimlere merkezi kararlarla dağıtılması ve onlarla bir tür kaynak paylaşımı anlamına gelmekteydi, diğer bir deyişle mali boyut ön plandaydı; oysa günümüzde alt birimlere yetki devri, yani idari ve siyasi boyut daha ağır basmaktadır. Bu iki boyut üzerinde bir tanesinde yerelleşme düzeyi yüksek olduğu halde, bir diğerinde düşük olabilir. Öyle ki, birçok ülke birinci boyuta göre yüksek mali yerelleşme düzeyine sahip olduğu halde, yerel düzeyde yapılan harcamalar ve toplanan gelirler büyük ölçüde merkez tarafından belirlendiği için ikinci düzeyde (idari ve siyasi düzeyde) çok az yerelleşmiş bir ülke görünümündedir.

İdari ve siyasi yerelleşme, yerel yönetimlerin ne derece bağımsız politikalar uygulayabilecekleri ile ilgili bir konudur. Kamu yönetimi teorisinde merkezden uzaklaşma üç düzeyde tanımlanmaktadır: Birincisi, idari olarak merkez teşkilatının bazı görevlerini farklı bölgelerde yerine getirecek alt birimlerin atanması olarak açıklanabilir ((deconcentration). Bu uygulamada özerklik derecesi sifıra yakındır. İkinci sırada, merkezin bazı sorumluluklarının yerel yönetim birimlerine veya yarı bağımsız örgütlere delege etmeleri gelmektedir (delegation).

Burada merkez ile delege edilen birim arasında bir sözleşme ve bundan doğan bir hesap verme sorumluluğu vardır (Schneider; s.38). Üçüncü olarak ise merkezin yerel yönetimlere yetki

Günümüzde bir yandan küreselleşme yönündeki eğilimler artarken, bir yandan da yerelleşme konusu canlı olarak gündemdedir.

transferinin en güçlü olduğu bir sistemden sözedilmektedir (devolution) . Burada yetki devri oldukça yüksektir ve yerel birimlerin bağımsızlık derecesi oldukça güçlü bir hale gelmektedir. Bugün birçok uluslar arası kuruluşun yerelleşme olarak tanımladığı durum budur. Burada, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında sadece kaynakların paylaşılması değil, iktidarın da paylaşılması söz konusudur.

Siyasi özerklik konusuna gelince, burada özerkliğin en önemli ölçüsü, yerel yöneticilerin seçimle mi yoksa atama ile mi göreve geldikleri konusudur. Günümüzde, dünyada, giderek artan ölçüde, yerel yöneticilerin halkın oylan ile seçilmeleri söz konusudur. Zaten hesap verilebilirlik ilkesi açısından bu yöntem bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu noktada önemli olan bir husus, adayların merkezdeki siyasi otorite tarafından mı, yoksa yerel düzeyde mi belirlendiğidir.

Mali yerelleşme ise idari ve siyasi yerelleşme düzeyleri ile önemli ölçüde bağlantılı olmakla birlikte, ölçülmesi konusunda bize daha fazla olanak sağlamaktadır.

Bir ülkenin mali yerelleşme derecesi konusunda değerlendirme yapmamızı sağlayacak iki farklı eksen vardır. Birincisi toplam kamu harcamalarının ne kadarının merkezi ve ne kadarının yerel yönetim birimleri tarafından yapıldığı ve yine buna koşut olarak kamu gelirlerinin bu iki düzey arasında nasıl dağıldığıdır. İkincisi ise kamu harcamalarının ve gelirlerinin yerel birimler ile paylaşımında yerel birimlerin ne derecede özerliğe sahip olduklarıdır. Yerel yönetimlerin kendi gelirlerine sahip olup olmadıkları ve bu gelirlerin harcamaları için yeterli olup olmadığı özerklik açısından önemli bir göstergedir. Yerel yönetim birimlerinin gelirleri esas olarak vergi ve harçlar, merkezden transferler, bağışlar ve borçlanmadan oluşmaktadır. Yerel birimlerin toplam gelirleri içerisinde kendi öz gelirlerinin payı yüksek ve merkezden aktarılan bağış ve transferlerin payı daha az olduğu ölçüde özerklik derecesinin arttığı söylenebilir. Schneider (2003; 41) bu ölçüyü idari yerelleşmenin bir göstergesi olarak kullanmaktadır. Tabii ki, yerel yönetimlerin kendi öz gelirlerini sağlarken, matrah ve oran belirleme konusunda merkezden bağımsız oldukları ölçüde, idari özerklik dereceleri artacaktır.

Bugün mali yerelleşmenin yoğunlaşması her iki eksen de görülmektedir . Rodden'in 29 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ortalamalarını alarak yaptığı bir hesaplama göre, 1978 yılında kamu harcamalarının yüzde 20'si yerel düzeyde yapılırken, bu oran 1995 yılında yüzde 32 olmuştur. Bazı ülkelerde bu oran yüzde 50'nin üzerindeyken (ABD, Kanada ve İsviçre gibi), bazı

ülkelerde de yüzde 10'un altına düşmektedir (Portekiz, Tayland gibi) (Rodden; 483).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de yerel yönetim birimlerinin son 5 yıllık dönemdeki bazı büyüklük ölçümleri gösterilmektedir. Genel devlet harcamaları içinde yerel yönetimlerin harcamalarının payı son yıllarda bir miktar yükselmekle birlikte, dünyada en düşük düzeye sahip olan ülkeler arasında yer almaktadır. Kamu hizmetlerinin yerel ve merkezi düzeyler aralarındaki dağılımın dikkate aldığımız zaman Türkiye'de yerel düzeyde sunulan hizmetler kapsamının daha dar olması bu sonucu doğuran etkenlerden bir tanesidir. Öyle ki, birçok ülkede, eğitim, sağlık sosyal yardımlar gibi birçok hizmet yerel düzeyde sunulurken, Türkiye'de bunların son derece küçük bir bölümü yerel yönetim birimlerine bırakılmıştır. Türkiye'de en önemli yerel yönetim birimi olan Belediyelerin hizmet alanları, ilgili yasada şu şekilde belirtilmiştir:

'Belediye öncelikle imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, evlendirme, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar.'

Yerel yönetim birimlerinin gelirleri içinde merkezi bütçeden transfer edilen gelirlerin payına baktığımız zaman, bir miktar azalma olduğunu görmekteyiz, ki, bu durum uluslararası trendlere de uygundur. Diğer taraftan 2008 yılı içinde çıkartılan bir yasa ile, yerel yönetimlere merkezi bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar yeniden düzenlenmiştir. Bunun sonucu olarak merkezi bütçeden sözkonusu birimlere yapılacak olan transferlerin de artacağı öngörülmektedir. Buna göre, dağıtılan (il Özel İdareleri ve Belediyeler için) paylar sadece nüfus esasına göre değil, köy sayısı, illerin kırsal nüfusu ve gelişmişlik endeksi gibi sosyal kalkınma göstergelerine göre de belirlenecektir. Bu düzenleme, son yıllarda, performans, hesap verilebilirlik gibi kavramları ön plana çıkartan ve kamu mali yönetiminde Türkiye'de de benimsenmiş gözükten yeni kamu yönetim anlayışına (bu anlayışta yerel yönetim birimlerinin mali, idari ve siyasi özerlikleri daha fazladır) dayanır gözükse de aslında merkezden vazeden bir kalkındırma söylemi içermektedir.

kaynakça

Fisman,R.-Gatti,R., 2000. "Decentralization and Corrupt-

Yerel birimlerin toplam gelirleri içerisinde kendi öz gelirlerinin payı yüksek ve merkezden aktarılan bağış ve transferlerin payı daha az olduğu ölçüde özerklik derecesinin arttığı söylenebilir.

tablo1: Türkiye’de Mahalli İdare (yerel yönetim) Gelirleri İçinde Merkezden Transferlerin Payı

Milyon YTL	2004	2005	2006	2007	2008 (geçici)
Mahalli İdare Gelirleri (I)	16.216	21.026	28.146	33.120	34.190
Merkezi Bütçeden Transferler(II)	10.448	12.819	14.124	17.158	15.065
Oran (%)	64,4	60,9	50,1	51,8	44,0
Genel devlet Harcamaları(III)	198.887	212.509	255.125	282.366	310.371
Mahalli idareler Harcamaları(IV)	15.496	20.578	29.348	33.029	34.446
Oran (%)	7,7	9,6	11,5	11,6	11,1

kaynak: BUMKO İstatistikler

on: Evidence Across Countries”, World Bank Policy Research Working Paper No. 2290

Prud’homme,R.,1995, “The Dangers of Decentralization”, the World Bank Research Observer, vol.10(2), 201-220.

Rodden, J., 2004, “Comparative Federalism and Decentralization”, Comparative Politics, July, 481-500.

Schneider,A.,2003, “Decentralization:Conceptualization and Measurement” Studies in Comparative International Development, Fall, vol.38, No.3, 32-56.

Tanzi,V, 2001, Pitfalls on the Road to Fiscal Decentralization, Carnegie Paper No. 19, 2001

Triesman; 2002, “Decentralization and the Quality of Government”

<http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/treisman/DecandGovt.pdf>

dipnotlar

i AB şartları çerçevesinde sözü edilen yerindenlik (subsidiarity) kavramı da buna karşılık gelmektedir.

ii Ancak ikinci eksenindeki ölçülüklerde ülkeler arasında standart bir ölçüm aracı geliştirmek konusunda bazı zorluklar olduğu söylenebilir.

sermaye birikim sürecinde geline yeni aşama (?) suyun metalaşması

Selim Yılmaz*

giriş

Tüm canlı yaşamın kaynağı olan su, kapitalizmin son 40-50 yılda olağanüstü düzeyde artan aşın üretiminden dolayı hızla yetersizleşme sürecine girmektedir. Kaba bir hesaplama 3/4'ü suyla kaplı dünyamızda suyun yetmemeye başladığı tespitini yapmak kendi içinde büyük bir ironiyi barındırır da gerçeklik budur. Bunun nedeni dünyada var olan suyun yüzde 97,5'inin denizlerde ve dolayısıyla tuzlu olduğundan temiz su kaynağı olarak kabul edilememesidir. Dünyadaki temiz su miktarı mevcut suyun yalnızca yüzde 2,5'i kadardır. Buna karşın temiz suyun yüzde 70'i de kutuplarda ve buz kütlelerindedir. Geriye kalan yüzde 30'un ise büyük bölümü yeraltında olmak üzere yerüstündeki nehir ve göllerde bulunmaktadır. Bir başka anlatımla dünyada var olan ve insanlığın kullanımındaki temiz su miktarı yeraltındakiler de dahil olmak üzere yaklaşık yüzde bir kadardır. Tatlı ve temiz suyun temel kaynağı denizlerdeki buharlaşma olmakla beraber bunun yüzde 90'ı yağmur olarak tekrar denizlere dönmektedir. Suyun çevriminde karalara ancak yüzde 10 oranında tatlı ve temiz su dönüşü olmaktadır. Su çevriminin karalara düşen miktarının bir bölümü de, şehirleşmenin büyük oranda betonlaşma ve asfaltlama olarak yaşandığı dünyamızda, (yağmurla gelen temiz su) yer altı kaynaklarını besleyemeden tekrar denizlere dönmektedir.

Dünyada bugün temiz suyun yaklaşık yüzde 10'u evsel ihtiyaçlar için tüketilirken, yüzde 25'i endüstride ve yüzde 65'i de tarımda kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım oranları ülkelerin kapitalizme erken ve geç entegre olmaları ile bağlantılı olarak ciddi değişiklikler göstermektedir. Örneğin EKÜ'lerde ortalama olarak evsel kullanım yüzde 15, endüstride yüzde 46 ve tarımda yüzde 39 iken, GKÜ yada kapitalistleşme süreci yeni başlayan ülkelerde ortalama olarak evsel kullanım yüzde 6-7, endüstri 18-20 ve tarımdaki kullanımları ise yüzde 75 civarındadır. Birleşmiş Milletler verilerine göre ise 1960 yılında OECD ülkelerinde kullanılan toplam temiz suyun yüzde 12'si endüstride kullanılırken, 2000 yılında bu oran yüzde 59'a çıkmıştır (UN, 2008). Kısacası 40 yıl içerisinde OECD ülkelerinde endüstride kullanılan temiz su miktarı 5 kat artmıştır. Son 8 yıldaki üretim artışı hesaba katıldığında OECD üyesi ülkelerde endüstrinin kullandığı temiz su miktarları daha da artmış olduğunu öngörmek yanlış olmayacaktır.

Yine hepsi OECD üyesi ülkelerden olan Almanya, Fansa ve İtalya ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada bu 3 ülkede toplam temiz suyun yüzde 71-85'inin endüstride kullanıldığı hesaplanmıştır. Özetlersek ülkelerde meta üretimleri ne kadar fazla ve hızlıysa tüketilen su miktarı da buna orantılı olarak artmaktadır. Su, canlı yaşamın kaynağı olmakla birlikte, dünyada yapılan her çeşit üretimin de ana ya da yan girdilerinden biridir. Su bir üretimin bazen hammaddesi, bazen yardımcı maddesi ve bazen de yapılan herhangi bir üretimin makine, araç, gerecinin üretilmesindeki en önemli girdidir. Kısacası su kullanılmadan (tıpkı emek gücü gibi) herhangi bir meta üretiminin gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Buna karşın, her ikisi de özünde meta olmayan emek gücü ve su gibi bir doğal kaynağın metalaşması, sonuçları açısından oldukça önemli özgüllükler barındırmaktadır.

Suyun endüstride kullanımı hızla artarken evsel ve tarımsal kullanım da artmaktadır. Geleneksel yöntemlerle yapılan tarımsal üretim, yığınsal üretime, küçük çiftçilik, kapitalist tarım işletmesine, doğal tohumlar, hibrid yada genetiği değiştirilmiş organizmalara (GDO) dönüştükçe tarımda kullanılan su miktarları da hızla artmaktadır. Tarımda kapitalistleşmenin ve dolayısıyla metalaşmanın en önemli göstergelerinden biri de tarımsal üretimdeki muazzam genişlemeye karşın dünyada açlık olgusunun da hala artmaya devam etmesi ve tarım ürünlerinin toplumların ihtiyaçlarını karşılamak yerine uzun sürelerle depolarda bekletiliyor olmasıdır.

Diğer yandan, gerek Türkiye'de gerekse gelişmekte olan pek çok ülkede tarımsal yapılar genellikle çok küçük ölçekli toprak sahipliğine dayanmaktadır. Geçimlik tarım olarak adlandırılan bu sektörde milyonlarca küçük çiftçi çoğunlukla yalnızca geçimlik ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçekte tarım yapmaktadır. Tarım üretiminin çıktılarının bir yandan gıda üretiminin ana maddesi diğer yandan endüstriyel hammadde olma özelliği, sektördeki rekabeti artırdığı için küçük çiftçilerin yaşam alanı giderek daralmaktadır. Tarımda kapitalistleşmenin hız kazanması ve tarım ürünlerinin fiyatlarının giderek dünya tahıl borsalarında belirlenir hale gelmesi de geçimlik tarımla uğraşan nüfusun tasfiye edilme sürecini hızlandırmıştır.

Verili koşullara ek olarak sulama kanallarına kontrollü sayaç takılma hazırlıklarının yapıldığı günümüzde, yakıtta, tohumta, tarımsal ilaca,

Tarımda kapitalistleşmenin en önemli göstergelerinden biri; tarımsal üretimdeki muazzam genişlemeye karşın, tarım ürünlerinin toplumların ihtiyaçlarını karşılamak yerine uzun sürelerle depolarda bekletiliyor olmasıdır.

*SMMM, Supolitik

Çalışma Grubu Üyesi

gübreye verecek para bulamayan ve geçimlik tarım yapan küçük çiftçinin suya piyasa fiyatları üzerinden ödeme yapabilmesi de mümkün görünmemektedir. Geleneksel tarımın yerini almakta olan kapitalist tarım işletmelerinin etkisiyle küçük çiftçi ve yoksul köylüler topraklarını satarak ya da geçinemedikleri için tarımsal üretim alanlarını terk ederek şehirlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun sonucunda şehirlerdeki işsizler ordusu hızla büyümekte ve mevcut çalışanlar üzerinde çok ciddi bir baskı oluşturmakta, çalışanların ücret ve örgütlenmedeki pazarlık gücü zayıflamakta daha düşük ücrete, sosyal güvencesiz ve örgütsüz çalışmaya razı olmalarına yol açmaktadır. Tarımsal sulamanın piyasa fiyatlarına endekslenmesi iç-göç ve yoksullaşma süreçlerini daha da hızlandıracaktır. Öte yandan şehirlerdeki nüfus yoğunlaşması evsel su kullanımını arttırmakta ve su temininde de büyük sorunlar yaratmaktadır. Ülkemizde bile şehirlerdeki bu sorunun çözümü için havzalar arası su transferleri yapılmaya başlanmış, başka ekosistemlerin ve tarımsal alanların suları şehirlere aktarılmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmeler bizlere, su ve suyla ilgili her konunun -su için mücadelede dahil- önümüzdeki süreçte daha da önemli hale geleceğini göstermektedir.

su ticaretinin hacmi

Sermayenin geleceğe yönelik öngörülerde bulunan stratejistleri son yıllarda "20. yüzyılda petrol, devletler ve şirketler için ne ifade ettiyse, 21. yüzyılda da ulusların varlık düzeyini belirleyecek, değerli bir meta olan su aynı değerde olacaktır." görüşünü sıklıkla dile getirmektedirler. Bu öngörü son 20-30 yıldır daha sıklıkla dile getirilmekte olsa da aslında sermayenin suya olan ilgisi hiçte yeni değildir. Dünya ölçeğinde su ticareti konusunda tekel durumunda olan Fransız ve İngiliz şirketlerinin kuruluşları 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Su şirketleri, 1929 krizi ve özellikle ikinci paylaşım savaşı sonrası dünyada egemen olan sermaye birikim modelinden dolayı eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ulaşımın yanı sıra suyun da temini, iletimi ve dağıtımını kamusal hizmet olarak kabul edildiğinden bekledikleri gelişmeyi sağlayamadılar. Ama buna rağmen bugün dünyanın çeşitli ülke ve şehirlerinde su temin, iletim ve dağıtımını şirketler tarafından yapılmakta ve dünya nüfusunun yüzde 5'i suyu şirketlerden satın almaktadır. Başka bir anlatımla yaklaşık 300-320 milyon insan suyu şirketlerden alırken Dünya Bankası verilerine göre 1 trilyon dolar civarında bir bedel ödemektedir. Rakamlar su şirketlerinin su ticaretinden elde ettikleri gelirler toplamının, petrol (2009 başı fiyatlarıyla) ticareti gelirinin üçte birine ve ilaç ti-

careti gelirinin yansından fazlasına ulaşmış olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm insanlığın suyu şirketlerden aldığını varsaydığımızda su ticaretinin mevcut rakamların kabaca 20 katı büyüklüğünde muazzam bir hacme ulaşabileceğini öngörebiliriz. Öte yandan, dünya ölçeğindeki su hizmetlerinin yüzde 95 oranında hala devletler tarafından veriliyor olması, suyun metalaşması sürecinin dünya su hizmetlerinin yüzde 5'i ile sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun temel nedeni, kaynak mülkiyetinin kamuda ya da özelde olmasının suyun değerinin piyasa koşullarında belirlenmesi açısından temel bir öneme sahip olmamasıdır. Özellikle mülkiyetin el değiştirmesine ve özelleştirmelere karşı yükselen muhalefetin sonucunda, yakın dönemde başta OECD, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Su Konseyi olmak üzere suyun metalaşması konusunda çalışmalar yapan bütün kurumların su kaynaklarının mülkiyetinin devletlerde kalmasını bir sorun olarak görmedikleri, ama bunu bir şartla kabul ettikleri bilinmektedir. Bu şart ise, devletlerin de suyu piyasada oluşacak "gerçek değerler" üzerinden satmasıdır. Dolayısıyla suyun metalaştırılması sermaye açısından olmazsa olmaz bir özelliğe sahiptir.

Suyun meta üretimindeki rolü yadsınamaz bir gerçeklik olduğundan ve aşırı üretim olgusunun etkisinden dolayı suyun "yetmeme" sinyalleri vermesi suyun da metalaştırılmasını gündeme getirmiştir. Burada, ana akım yazılarda sıkça telaffuz edilen "suyun kıtlaşması" kavramı yerine "suyun yetersiz hale gelmeye başlaması" kavramını kullanmamızın nedenini de açıklamakta yarar vardır. Meta üretim süreçlerinde kullanılan su miktarları, aslında, su ürün içinde yer alsın da yer almasın da yok olmaz, bir şekilde tekrar çevrime geri döner. Temel sorun ise suyun üretim sonrasında doğaya hangi şekilde döndüğü ile alakalıdır. Sermaye birikim düzeyleri hem ülkeler içinde hem ülkeler arasında eşitsiz bir gelişim gösterdiği için, bütün kapitalist firmalar üretimde kullandıkları suyu tam bir artı-maya tabi tuttuktan sonra doğaya deşarj etmelerini sağlayacak teknolojik yatırımlar için gerekli sermaye yatırımını yapamazlar. Çevresel yatırımlar kapitalistlerin üretim maliyetlerini arttırdığı ve bu "extra" maliyetler fiyata yansıdığı için bu durum, büyük ve küçük sermayeler arasında bir "haksız rekabete" yol açar. Sonuç, rekabette öne geçebilmek için emeğin ve doğanın sonuna kadar tüketilmesidir. Başka bir deyişle, meta üretiminde kullanılan suyun mutlaka temiz su olması gerekmektedir. İşte bu nedenle, dünyada mevcut temiz su hızla azalırken, kirlı su aynı hızla ve aynı oranda artmakta; toplam su miktarı ise çok büyük değişiklikler göstermemektedir.

Çevresel yatırımlar kapitalistlerin üretim maliyetlerini arttırdığı ve bu "extra" maliyetler fiyata yansıdığı için bu durum, büyük ve küçük sermayeler arasında bir "haksız rekabete" yol açar.

Buna karşın, suyun kıtlaştığını ileri süren tezler, süreci genellikle bir doğa felaketi gibi yorumlama eğilimi göstermekte ve asıl sorumlunun "küresel ısınma" olduğunu belirtmektedir.

Suyun metalaştırılması bir yandan kapitalizmin değer havuzunu büyütürken, diğer yandan da aşırı birikim krizinin aşılmasında bir araç gibi işlev görecektir. Sermayenin aşırı birikimi sonucunda oluşan muazzam finans kapitalin üretken alan arayışlarına cevap verebilecek en önemli kaynakların başında suyun metalaştırılması olabileceği bilinmekte ve yıllardır sermaye çevrelerinde de tartışılmaktadır. Burada başvurulan en temel tezlerin başında ise suyun temini, iletimi ve dağıtımını için yapılacak alt yapı yatırımları için gereken büyük finansman ihtiyacını mevcut halleriyle devletlerin karşılamalarının mümkün olmadığı gelmektedir. Bu yüzden suyla ilgili bütün yatırımların şirketler tarafından yapılması ve suyun metalaştırılmasından elde edilecek karlar ile sistemin bir süre daha sürdürülebilir kılınması sağlanmaya çalışılmaktadır.

uluslararası su örgütleri

Suyla ilgili sermayenin ihtiyaçlarına uygun faaliyetler sürdürmek üzere, suyun temini, iletimi, dağıtımını, yönetimi, verimliliğinin artırılması gibi çeşitli boyutları konusunda araştırma, raporlama, çalışma ve lobi faaliyetlerinde bulunmak üzere çeşitli uluslararası demek, vakıf, örgüt, çalışma grupları, forumlar oluşturulmuştur. Bunların arasında; 1972'de kurulan ve Birleşmiş Milletlerin danışman örgütlerinden biri olan IWRA(Uluslararası Su Kaynakları Kurumu), 1996'da kurulan Dünya Su Konseyi, konseyin amaçlarına uygun lobi faaliyetlerinde bulunmak üzere 3 yılda bir toplanan Dünya Su Forumu, yine konseyin görüşlerini yaygınlaştırma işlevi gören "Su Politikası"(Water Policy) dergisi ve "Küresel Su Ortaklığı" (Global Water Partnership) sayılabilir. Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü ve çeşitli anlaşmaları da GATS, TRIPS, AoA gibi suyla ilgili konularda sermayenin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde dizayn edilmiştir.

uluslararası su kaynakları kurumu (iwr- international water resources association)

IWRA, 1972 yılında kurulmuş ve merkezi ABD'de olan sivil bir oluşumdur. Dünya Su Konseyi'nin (WWC) 9 kurucu kurumundan birisi olmakla övünen, 110 ülkeden 1400 civarında şirket, kurum ve birey statüsünde üyeye sahip olan IWRA aynı zamanda WWC'nin 1997 toplantısı ile Dünya Su Kongresine de ev sahipliği yapmıştır (<http://www.waternunc.com/fr/abrev2.htm>). Kurumun söyleminde yoksulluğun

en fazla işlenen temaların başında gelmesi şaşırtıcı değildir. Zira bu oluşuma göre, yüz milyonlarca insanın suya erişimini engelleyen en temel unsur yoksul hükümetlerin su yatırımı yapamaz durumda olmalarıdır. Teşhis bu şekilde konunca da geriye su çıkarımı, iletimi dağıtımı, baraj sayısının artırılması gibi konuların tek tedavi olduğunu söylemenin dışında bir yolun kalmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle IWRA, bir yandan su kıtlığının aşılabilmesi için su kaynaklarına yatırım yapılması gerektiğini söyleyip aynı anda yoksulluk olgusunu da ortaya koymak suretiyle suyun metalaştırmasının ideolojik zemini hazırlama misyonunu üstlenmiş bir yapıdır.

dünya su konseyi

(wwc-world water council)

1996 yılında hükümetler, su şirketleri ve uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi) bir araya gelerek, "Dünya Su Konseyi"ni kurmuşlardır. Su Konseyinin toplantıları şirketler, uluslararası kuruluşlar ve devletler olmak üzere üç taraflı temsilciler grubuyla gerçekleştirilmektedir. Konseyin kuruluş amacına uygun olarak devletlerin su konusundaki temel politikaları bu yapı içinde belirlenmektedir. Ayrıca Konsey, "Su Politikası" (Water Policy) adında yayınladığı dergi aracılığı ile sektördeki gelişmeleri 'karar vericilere' aktarmaktadır (TMMOB-İKK, 2003).

dünya su forumu

(WWF-World Water Forum)

Dünya Su Konseyi, kararlarının toplumlar gözünde meşrulaştırılması sağlamak için 1997 yılından beri her üç yılda bir Dünya Su Forumları düzenlemektedir. Dünya Su Forumu "tüm tarafların" katılabildiği çeşitli toplantı ve panellerin yapıldığı, hazırlanan raporların tartışıldığı, sergilerin düzenlendiği, yapılan tüm etkinliklerin suyun metalaştırılmasına ve onun meşrulaştırılmasına hizmet ettiği bir haftalık bir etkinliktir. Katılımcıların en etkin kesimini şirketler ve onlar tarafından fonlanan STK'ların oluşturduğu forumda, ikna edilmeye hazır ya da hazırlanmak için bu etkinliklerde yer alan devlet kurumlarının temsilcileri de önemli sayılara ulaşmaktadır. Şimdiye kadar 1997-Fas/Marakeş, 2000-Hollanda/Lahey, 2003-Japonya/Kyoto ve 2006-Meksika/Mexico'da düzenlenen Dünya Su Forumlarının beşincisi İstanbul Sütlüce'de 16-22 Mart 2009 tarihleri arasında düzenlenecektir. Forum toplantılarının yapılacağı ülkelerin belirlenmesinde belli bazı kriterlerin arandığı tespitini yapmak mümkün görünmektedir. Bu bağlam-

Suyun metalaştırılması bir yandan kapitalizmin değer havuzunu büyütürken, diğer yandan da aşırı birikim krizinin aşılmasında bir araç gibi işlev görecektir.

da örneğin Hollanda, hem su kaynakları açısından zengin bir ülke olması dolayısıyla sermaye açısından caziptir hem de merkez kapitalist ülkeler grubuna dâhil olduğu için diğerlerine örnek teşkil etme potansiyeline sahiptir. Benzer şekilde Japonya'da sürecin bir Kuzey-Güney ikilemi, ya da güney ülkelerine yönelik bir saldırı gibi algılanmasını önleyebilir. Fas, Meksika ve Türkiye'yi ortaklaştıran en önemli özellik ise bu ülkelerde su erişimine sahip olmayan ciddi bir nüfusun bulunmasıdır. Suyun metalaşması sürecine ikna edilmesi en kolay olan grupta suya erişimi olmayanlardır. Dolayısıyla sürece meşruiyet sağlanması kolaylaşacaktır. Bir diğer gerçeklik ise, bu üç ülkede de yeraltı su kaynaklarının önemli ölçüde kullanım dışı bulunmasıdır. Susuzluk yaşayan kitlelere yeraltındaki su kaynaklarının kullanılabilir hale getirileceği mesajı verildiğinde, suyun bir meta haline gelmesi sorunu tali bir mesele gibi algılanabilmektedir. Ayrıca yeraltı sularını kullanıma sokmak için gereken büyük sermaye yatırımları da sermayenin bugün içinde bulunduğu aşırı-birikim ve buna bağlı değersizleşme krizini ertelemesine olanak sağlayacaktır.

küresel su ortaklığı (gwp-global water partnership)

Ağustos 1996'da kurucuları arasında Birleşmiş Milletler, çeşitli hükümetler, bankalar ve finans kuruluşları, meslek kuruluşları, şirketler ve STK'ların yer aldığı bir örgüt olarak kurulmuştur. GWP'nin merkezi İsveç'in Stockholm kentindedir. Küresel Su Ortaklığı'nın amacı, ulusal ve uluslararası düzeyde içme suyu ve arıtma sektörüne ilişkin çalışmalarını küresel bir anlayışla yürütmek olarak belirlenmiştir. Küresel Su Ortaklığı, suya ilişkin çeşitli alt sektörlerin ihtiyaçlarını göz önünde tutarak (sağlık, tarım, çevre ve sanayi gibi) bunların arasındaki öncelikleri belirleyen ve onlara ilişkin yaklaşımlar öneren kavramsal bir çerçevenin kurulmasından yola çıkarak GWP, Dünya Su Konseyi'nin belirlediği politikaları yürütmek ve bunların ülkeler düzeyinde benimsenmesini sağlamak amacıyla çalışmaktadır (TMMOB-İKK, 2003).

hizmet ticareti genel anlaşması (gats-general agreement on trade of services)

Suyun sermaye tarafından küresel düzeyde kontrol altına alınması için büyük olanaklar sağlayan en önemli anlaşma ise, 1994 yılında DTÖ'yü oluşturan anlaşmalardan biri olarak imzalanan ilk çok taraflı olma özelliğindeki GATS-Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'dır. GATS Anlaşması'nın 2000 yılı ocak ayından buyana sür-

dürülen genişletilme ve derinleştirme müzakerelerinin 11 ana gündem maddesinden biri "Su iletim sistemleri, enerji ve atık su işleme"dir. GATS'a göre, su kamusal bir hizmet olarak kabul edilmemektedir. Aslında GATS'ta eskiden kamusal biçimde verilen hiçbir hizmet alanı kamu hizmeti sayılmamaktadır. Anlaşmanın mantığı şöyle işlemektedir: Su hizmetleri başlığı altında önce şu soru sorulmaktadır: Alınip, satılabilir bir meta mı? Piyasada rekabetin mümkün olduğu bir hizmet mi? Su için yanıt "Evet" olmaktadır, çünkü piyasada özel şirketler tarafından satışı sunulmuş olan şişe suyu, damacana suyu olgusu diye bir gerçeklik vardır. Dolayısıyla kamunun su dağıtım hizmeti vererek bu şirketlerin ticaretine engel olması serbest rekabete aykırıdır. İşte bu yüzden 2006 Temmuz'undan itibaren resmi görüşmeleri yapılamayan ancak gayri resmi görüşmeleri sürdürülen ve önümüzdeki birkaç yıl içerisinde yürürlüğe girmesi beklenen yeni GATS anlaşması sonrasında suyun çıkarımı, işlenmesi, iletimi, dağıtım hizmetlerinin serbest piyasa koşullarında gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Temel hedef ise, bu anlaşma üzerinden suyun ticarileştirilmesi, metalaştırılması sağlanarak, dünya halklarının daha yüksek fiyatlarla suya erişmesinin yolunu açmak, su hizmetlerini DTÖ sistemi ve hukukunun güvencesinde sermayenin en önemli kar alanlarından birisi yapmaktır.

sonuç yerine

Günlük yaşamımızı -genel kuraklık dönemleri hariç- son yıllarda yeni yeni etkilemeye başlayan yada uzaklarda birilerinin sorunu gibi görünen susuzluk artık tüm insanlığın sorunu hali-

Su, her ne kadar doğal bir çevrime sahip olsa da temiz su kaynaklarının mevcut haliyle tüketilmesi durumunda suyun yetersiz hale gelmesi kaçınılmazdır.

ne gelmeye aday durumdadır. Temiz suyun giderek yetersiz hale geldiğine dair tespit bir retorik olmadığı gibi, sermaye sınıfı açısından da oldukça içinden çıkılması zor açmazı anlatmaktadır. Bu öylesine bir açmazdır ki, bir yandan endüstrideki ve kapitalistleşmiş tarımdaki temiz su tüketimi geometrik bir şekilde artarken, diğer yandan da endüstri atıkları ve tarımsal üretimdeki kimyasal kullanımı ile kirlenen yer altı ve yerüstü temiz su kaynakları, nüfus artışının da etkisiyle hızla azalmaktadır. Su, her ne kadar doğal bir çevrime sahip olsa da bu çevrim sonunda yüzde 90 ile denizlerden gelip denizlere dönmekte olduğundan temiz su kaynaklarının mevcut haliyle tüketilmesi durumunda suyun yetersiz hale gelmesi kaçınılmazdır. Bugün suyun ticarileştirilmesi yönünde atılan adımların ve sorunun sermaye açısından bir açmaza dönüşmesinin temelinde ise esas olarak iki dinamik bulunmaktadır: Bunlardan birincisi mevcut temiz suyun, sanayi, tarım ve insani ihtiyaçlar olmak üzere mevcut üçlü kullanım biçiminde yeni bir bölüşüme gidilmesidir. Bu yeni paylaşım, tarım ve insani ihtiyaçlardan yapılacak tasarruflarla kapitalist sanayi üretimi için gereken su ih-

tiyacının bir süre daha sürdürülebilmesi hedeflenmektedir. Ancak, tarım ve insani ihtiyaçlardan yapılması öngörülen su tasarrufu, emek gücünün kendini yeniden üretmesinde birinin doğrudan (evsel kullanım) diğerinin ise dolaylı (tarımsal gıda) etkiye sahip olduğu sermaye birikiminin devamı için son derece önemli iki sonuçta yol açma potansiyeli barındırmaktadır. İkinci dinamik ise, aşırı-birikimden kaynaklanan değersizleşme krizi ile karşı karşıya olan kapitalist sistemin su alt yapı yatırımları üzerinden krizini erteleme çabasıdır. Dolayısıyla dünyadaki toplumsal sistemin meta üretimine dayalı biçimi devam ettikçe, suyun, kapitalizmin aşırı üretim ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalacağı ve insanlığın bu yaşamsal kaynaktan giderek mahrum kalması kaçınılmaz gibi görünmektedir.

kaynakça

U.N (2008) WWAP- Dünya Su Değerlendirme Programı çevrimiçi kaynak: <http://www.unesco.org/water/wwap/description/index.shtml>

TMMOB-Istanbul İKK Ölçü Dergisi Aralık 2003 çevrimiçi kaynak: <http://www.antimai.org/mkl/sy03ikkolcu.htm>

**Tarım ve insani
ihtiyaçlardan
yapılacak
tasarruflarla
kapitalist sanayi
üretimi için gereken
su
ihtiyacının
bir süre daha
sürdürülebilmesi
hedeflenmektedir.**

istanbul üzerine düşünürken-hissederken

Başak Ergüder*
Fuat Ercan**

"Her şey değişiyor, kalbimiz bile, / Ama yüzyıllarla besli bir şehir / İnsan yaşamından daha da hızla / Bunca çabuk nasıl yok olabilir" (Ahmet Muhip Diranas)

"Sabahtan beri bu fotoğrafa bakıyorum.

(korkuyorum),

Çektiğim bir fotoğraf. maviye boyalı evinin yıkımını bekleyen kadınlardan biri...

elde yıkadığı bi kaç parça çamaşırı bu tellere astı az önce.

evinin önünde bir su kaynağı var

ve konu komşu gelip ordan içme suyu taşıyor

evlerine.

hani şu pusetlerle 5 lik su şişeleri taşıyan insanlar. hatırlarsın.

evin önü kalabalık sayılır aslında.

ben çekim yapıyorum sessizce.

ama kadın orda değil sanki.

yüzü öyle mutsuz ki,

umutsuz...

bakıyorum

(korkuyorum)

ne çok yazılıyor,

ne çok çiziliyor,

ne çok konuşuluyor ama ne kadar etkisiz..."

(Suzan Bakır'ın e-mailinden)

"Bedrettin Dalan İstanbul'a özel girişimci temelden bir yeniden yapılanmayı zorla benimsetiyordu. Dalan'ın projeleri, hızlı göçün berbat ettiği İstanbul'un, ülkenin önde gelen kenti olmaktan çıkarak yeni bir tahayyüle dayanan bir dünya kenti haline dönüşmesinin dinamiğini ve çerçevesini yaratıyordu. Otuz yıldan uzun bir süredir rafa kaldırılmış bir dizi mahallede geniş ölçekli yıkımlara girişildi; yüzyıllardır merkeze yerleşmiş bulunan küçük imalat kuruluşları yerlerinden atıldı" (Keyder, 2000, 26)

"Lağımında boğulan Dilara; havaya uçan Oktay. Bakın, en geri madenler filan bir yana, sözde en modern gemileri yapan tersanelerden, sözde kentin imarına, sözde en çağdaş enerjileri üreten santrallere kadar, bir tür "iş, sermaye, kar, taşeronluk" sistemini, adeta katliam yapıyor.

Güzelleştirmeye, özelleştirmeye maniler, methiyeler, mersiyeler düzerken; sokaktaki çocuktan iş başındaki işçiye kadar, insanı ufalayan bir dozer yürüyor, kolayca harcayabilen bir çark dönüyor." (Talu:2008,sabah)

"Başbakan Yardımcısı Nazım Ekren, İstanbul Finans Merkezi Projesi çerçevesinde Başbakanlık Dolmabahçe Ofisi'nde iş dünyası ve meslek örgütleriyle bir araya geldi. Fotoğraf: S: ZEKI FAZLIOĞLU / AA

İstanbul'un 10 yılda bölgesel, 30 yılda da küresel finans merkezi olması için iki yılı aşkın süredir devam eden çalışmalar son yaklaştı (Radikal Gazetesi, 5 Şubat 2009)

"Beni bu havalar mahvetti" demişti Orhan Veli. Beni de bu İstanbul. İstanbul doğduğum kent.

Bütün bir ömrü geçirdiğim, Şehzadebaşı'sından Fatih'ine, Beyoğlu'sundan, Levent'ine, Göztepe'sinden,

*Ar. Gör.,

I. O. İktisat Fakültesi

Maliye Bölümü.

** Prof. Dr.,

Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.

İktisadi Büyüme ve Kalkınma

Bölümü.

Ataköyü'ne, bildiğim yerler,yollar, sokaklar, çeşit çeşit insanlar, insanlar!...

Niye bir yabancılık duyuyorum şimdi? İlk kez geldiğim bir yermiş gibi! Ben mi değiştim yoksa bu kent mi? Bir yabancılık, bir garip korku, bir an önce kaçmak dürtüsü..." (O.Akbal,3 Şubat 2009, Cumhuriyet)

İstanbul: korkularımızın kenti

Yerel seçimler yaklaşırken, nüfusu, üretim ve tüketimdeki yeri ve bunlara bağlı olarak yaşanmışlıklar/yaşananları ile Türkiye'nin gündeminde hep önemli olan İstanbul yerelini yazmak istedik. İstanbul'u düşünmek, hissetmek ve bir şeyler yazmak ne kadar zor... Yedi tepeli şehir yetmiş yedi tepeye dönmüşse, bir milyona mekan olurken on milyonu aşan insanla sarmaşdolaşmışsa; bu kent üzerine, bu kent üzerinden neler denebilir ki? Düşünerek mi, hissederek mi bir şeyler demeli? Gerilimli bir birliktelikle, yani hissederek mi düşünmeli? Yoksa düşünerek mi hissetmeli? Düşünme ve hissetmek, yani gerilmek! Oysa bu gerilim bu günlerde kentler ve İstanbul gerçeğinde daha bir arttı. Gerilim gerçekliğin dili, ama gerilim diğer yandan gerçekliğin bir parçası olan onu bilme tarzlarının da dili. Bir kriz ve yerel seçim öncesi İstanbul üzerine bir şeyler yazmak için bildik yöntemle kitaplarımıza dalmıştık ve bildik bir sıra ile yazmaya koyulacaktık. Koyulduk da. Arkadaşımız Suzan Bakır'ın fotoğrafı ve fotoğrafına iliştiği duyguları, yapılan/yapılacak olanların tam orta yerine düştü. Sevgili Suzan, fotoğrafı çekerken yaşadıklarını da fotoğrafa aktarmış, belki de fotoğraf gerçekliğin dilini Suzan'a aktarmış. Arkadaşımız "Sabahtan beri bu fotoğrafa bakıyorum" diyor ve ekliyor "Korkuyorum. Evinin yıkılmasını bekleyen kadının başı önünde çaresiz eli parmaklıklarda. Hapishaneye dönüşen/dönüştürülen bir kenti, kentleri gösteriyor. Evinin yıkılmasını bekleyen kadını gözlemleyen ve ölümsüzleştiren sanatçı korkuyor. Ama köşe yazıları ile büyüdüğümüz bir insan, bir gazeteci, bir İstanbullu Oktay Akbal da korkuyor. Evi başına yıkılacak kadın korkuyor mu? Yoksa evini başına yıkan nedenlerin şaşkınlığı/öfkesini mi yaşıyor? Ama, yaşadığı sahici. O, o kadın yaşıyor bunu. Duygularını, düşüncelerini yazıya, fotoğrafa aktarsaydı, o anın anlamını yakalayacaktık. Ama ne yazık ki bunu bilemiyoruz.

Kent gerçekliğini, kentlinin gerçekliğini, özellikle İstanbul kentinin geçirdiği değişikliği; ancak yaşanan, aktarılan anlık, öznel gerçekliklerin üzerinden anlamaya çalışabiliriz. Bundan başka da bir çaremiz yok. Sahici bir başlangıç, gerçekliğin çoğulluğuna kendisini bırakmalı. Ne ilk elden aşın genelleştirilmiş teoriler, ne de bu te-

orilerin yaratıcı isimleri başlangıç noktası olabilir.

Başlangıç noktası olacak yaşanmışlıklara biraz daha yer verelim. Fotoğraftaki kadının, evini başına yıkanlara karşı ne duygularla o demir parmaklıklara sarıldığını bilemeyiz ama; sevgililer gününde İstanbul'a bir sevgili gibi bakan, onu kişileştiren, onu kadınlaştıran AKP İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'nın İstanbul'a nasıl seslendiğini biliyoruz: "Seninle kaç sevgililer günü yaşadık İstanbul.... Gecekondularında yaşayan mütevazı insanlarını sevdim, .. Sana hep inandım İstanbul." (Zaman Gazetesi 14 Şubat, 2009). Ama aynı gün başka bir gazetede Gülbahar Karakaya'nın çaresizliğini okuyorduk: "iki yıl önceydi. Yatıyordum. Bir ses geldi. Mutfağa gittim, toprak duvarı yıkılmış, kumlar mutfağa girmiş. Her yağmur yağınca korkuyoruz. Yine aynı şey olabilir. Evime toprak yürüdüğü zaman iki kere belediyeye gittim. Kimse gelmedi." Seyrantepe Barbaros Caddesi Yeşilce Mahallesi'nde istinat duvarının altında kalarak ölen 14 yaşındaki Melek Çapkan'ın ardından, mahallelinin duygularını açığa çıkarırken söylüyor (Radikal gazetesi, 14 Şubat,2009). Yine aynı gün sermayenin en cesur gazetesi Referans'ta başka bir haberle karşılaşyoruz; İstanbul'un yeni anayasası belediye meclisinden geçti. Enis Tayman'ın haberinden öğrendiğimize göre İstanbul'un yapısını tamamen değiştirecek olan 1/100 bin ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, cuma günü İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Meclisi'nde yapılan görüşmelerde oyçokluğuyla kabul edilmiş. Haber müjdeyi patlatıyor, yenilenen plan yargıdan dönmezse "İstanbul kelimesinin tam anlamıyla bir iş merkezine dönüşecek". Demek ki belediye başkanı ve belediye başkan adayı, İstanbul'u bir iş merkezi olarak seviyor. Haber şöyle devam ediyor;

"Plana göre kent, kültür ve iş dünyasının taleplerine uygun hale gelecek. Galataport, Dubai Kuleleri, Haydarpaşaport, Zeytinburnu Silikon Vadisi gibi kamuoyunda tartışılan projeler de bu plan sayesinde hayata geçme şansı bulacak. Avrupa yakasında dokuz, Anadolu yakasında ise yedi ticaret ve hizmet merkezi konumlanacak. Bu merkezler, kentin gelişme potansiyeli çerçevesinde nüfusu yayacak. Mevcut kent dokusuna ve merkezi iş alanına baskıyı azaltacak. İşlevsellik ve fonksiyonlarına göre kademelendirilecek. İş merkezleri bu amaçla geleneksel, birincil, ikinci derece ve alt merkez olarak kategorilere ayrılacak. Plana göre Anadolu yakasında Ataşehir, Avrupa yakasında Silivri, İkitelli, Bağcılar bölgeleri birinci derece ticaret ve hizmet merkezi haline getirilecek. Pendik ve Esenyurt'ta ikinci derece ticaret ve hizmet merkezle-

Kent gerçekliğini, kentliliğin gerçekliğini özellikle İstanbul kentinin geçirdiği değişikliği; ancak yaşanan, aktarılan anlık, öznel gerçeklikler üzerinden anlamaya çalışabiliriz.

ri kurulacak. Alt merkezler ise Avrupa yakasında Çanta, Selimpaşa, Avcılar, Gaziosmanpaşa, Anadolu yakasında da Ümraniye, Kartal ve Sabağa Gökçen Havaalanı yakınlarında kurulacak. Eminönü bölgesi geleneksel merkez olarak konumlanırken, Haydarpaşa'yı da içine alan bölge turizm, ticaret, kültür ve konut alanı olarak hazırlanacak. Ayrıca sınırları Beşiktaş, Güngören, Gaziosmanpaşa, Kağıthane ve Şişli'yi kapsayan bölge ise merkezi iş alanı ve bütünleşme bölgesi olarak değerlendirilecek. Burada da kentin tarihsel gelişimi esnasında oluşmuş ve günümüze kadar ulaşmış küresel ve fiziksel doku korunacak. Ülke ve uluslararası boyutta yönetim, kontrol, koordinasyon fonksiyonları belirlenecek, finans kuruluşları, özelleşmiş, ihtisaslaşmış hizmet ve ticaret fonksiyonları yer alacak." (Referans Gazetesi, 14 Şubat, 2009).

Projeler hayata geçme şansı bulacak. Proje ve projeler dört bir yandan harekete geçmiş durumda, geçenlerde Başbakan'ın bir Belediye Başkan adayına söylediği gibi; "Varsa projen konusu". Projeler ve projelerin rasyonelliği üzerinden bir dizi değişim yaşıyoruz. Peki bu projeler korkuları/korkularımızı azaltacak mı? Yoksa projeler Ahmet Muhip Dranas'ın şu anlamlı dizelerini haklı çıkartacak bir İstanbul'un geleceğini mi işaret ediyor; "Yüzyıllarla besli bir şehir / İnsan yaşamından daha da hızla / Bunca çabuk nasıl yok olabilir? " (Ahmet Muhip Dranas'ın "Yağma" isimli şiirinden)

"ama kadın orda değil sanki" ve İstanbul'u satmak!

"Bedrettin Dalan İstanbul'a özel girişimci temelden bir yeniden yapılanmayı zorla benimsetiyordu. Dalan'ın projeleri, hızlı göçün berbat ettiği İstanbul'un, ülkenin önde gelen kenti olmaktan çıkarak yeni bir tahayyüle dayanan bir dünya kenti haline dönüşmesinin dinamiğini ve çerçevesini yaratıyordu. Otuz yıldan uzun bir süredir rafa kaldırılmış bir dizi mahallede geniş ölçekli yıkımlara girişildi; yüzyıllardır merkeze yerleşmiş bulunan küçük imalat kuruluşları yerlerinden atıldı" (Keyder, 2000, 26).

Korkular, korkularımız çeşit çeşit... Bazılarını İstanbul'un küresel ölçekte devam eden rekabette üzerine düşenleri yerine getiremeyeceği korkusu sarmış. Bu korku insanlarda İstanbul'u satmak, pazarlamak için gerekenlerin bir an önce yapılmadığı duygusuyla açığa çıkıyor. İstanbul'u satmanın gerekli olduğunu ilk hissedenlerden ve dile getirenlerden biri olan Çağlar Keyder'in korkusunu ve umudunu şu sözlerle dile getiriyor: "Dalan'ın projeleri, hızlı göçün berbat ettiği İstanbul'un, ülkenin önde gelen kenti ol-

maktan çıkarak yeni bir tahayyüle dayanan bir dünya kenti haline dönüşmesinin dinamiğini ve çerçevesini yaratıyordu" (Keyder, 2000, 26).

İstanbul'u nasıl satmalı? İstanbul'u satılığa çıkarmanın Başbakan T. Erdoğan'ın "Unakitan abi iyi bir tüccardır" sözleri henüz söylenmeden önceye dayanan, ama çok da eskilere de gitmeyen bir tarihi var. 1990'ların başlarında Çağlar Keyder ilk defa İstanbul'un satılması gerektiğini tam da bu başlık altında ifade etmişti. Daha sonraki bir çalışmasında "küreselleşme önüne çıkan her şeyi silip süpürürken, İstanbul farklı pazarlıklar için nasıl ambalajlanacaktır" diye sorar (Keyder, 2000, 227).

İstanbul'un ambalajlanması için temizlik gerekiyor, kentin satış öncesi temizlenmesi gerekiyor. Son dönemde gerçekleşen yasal değişikliklerle önemli yetkilere kavuşan ve kentsel arazi üretiminde önemli bir aktör /kuruma dönüşen Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Başkan vekili Erdoğan Bayraktar "İstanbul'da Büyük Projeler" temalı "İstanbul Buluşmaları" etkinliğinde açılışında dünyada bir milyar civarında insanın gecekondulu gibi sağlıksız konutlarda yaşadığına Türkiye'nin başta İstanbul olmak üzere bu konuda yapılacakları düşünmesi gerektiğini söyledi. Bayraktar, şöyle konuştu: "Bize göre terörün arkasında gecekondulaşma da var. Ülkemizin ana sorunları öncelikle terör, terörden sonra cari açık, ondan sonra da çarpık yapılaşmadır. Bu birbirine bağlı problemleri çözmek için elimizden gelen en üstün gayreti göstereceğiz." (Bugün Gazetesi, "TOKİ: Terörün arkasında gecekondulaşma var." www.bugun.com.tr, 20071009)

Sanki o kadın ve kadınlar orada değilmiş gibidir! Soru aslında sistemin yapısal mantığına uygundur ve İstanbul, yani "hızla berbat edilen" şehir yine hızla yenilenme, kentsel dönüşüm, mutenalaşma/ soylulaşma, seçkinleşme sürecine sokulacaktır. Yenilenme, kentsel dönüşüm, mutenalaşma İstanbul'u yani yetmiş yedi tepeye sahip olan kenti, kentliyi korkulardan kurtaracak mı? Bilinmez. Korku, insana ait bir duygu... Yetmiş yedi tepeye dönüşen bu şehrin insanları, bu kentin kullanıcıları, bu kentin sahipleri, bu kentin yöneticileri yani her kesimden insanı eşitleyen bu korku tanımlanabilir mi?

Tüm korkuların ortak bölüneni canlı kanlı insanlar, ama bu insanların her birini yan yana getirip bağlantılar kurmaya çalıştığımızda, bu çabayı şiirlerinde en iyisinden/sahicisinden gerçekleştiren İlhan Berk'in bağlantısına ulaşırız: "Anamal (sermaye) o dev ayaklı çamur, onda toplanır." Kendi tarihsel gerçekliğinde biçimlenen sermaye düzenekleri İstanbul'da artık yapı-

Yenilenme, kentsel dönüşüm, mutenalaşma İstanbul'u yani yetmiş yedi tepeye sahip olan kenti, kentliyi korkulardan kurtaracak mı?

sal bir gerçeklik olarak daha bir kendini hissettiriyor. İstanbul artık çok daha fazla dünya, çok daha fazla Türkiye... İstanbul'un kendi içinde güçlenip gelişen dinamikleri üzerinden çok daha fazla kapitalist düzeneğin işlemeye başladığı kent.. Yani uluslararası dinamikler daha fazla İstanbul üzerinde etkili oluyor, ulusal ve yerel ölçekteki dinamikler İstanbul üzerinde daha bir etkili olmaya başladı ve çok daha önemlisi İstanbul'un dönüşümünü tanımlayan bu ulusüstü ölçekle, ulusal ölçeğe yayılmasının arkasında bizzat İstanbul'un kendi içinde biçimlenen o dev ayaklı çamur olduğunu söyleyebiliriz.

Yeni sosyal birikim, farklı ölçekler içinde kapitalizmin yeniden yapılanması ve birikimin ölçeğinin değişmesi olarak algılanabilir. Bu dönem, uluslararası aktörler kadar, yerel girişimcilerin liderliğinde, yerel birimlerin kendisini aktive etmeye başlamasıyla yerel birimlerin uluslararası mekânsal işbölümünde kendilerine daha iyi bir konum elde etmek için yarışmaya itilmesine yol açtığı bir süreçtir (Sengül, 2004). Kenti değişim değeri ile değerlendiren ve kapitalizmin yeni ölçeği haline getiren yerleşme eğiliminin bu eğilimde yer alan uluslararası aktörlerin ve yeni sosyal birikim mekanizması olarak küreselleşmenin etkileri İstanbul gibi metropollerde daha fazla yoksullaşma ile sonuçlanan bir kentsel gelişim projesine dayanmaktadır. Bu projenin bir yanı kentsel yenilenme ile gecekonduların yaygınlaşan yıkımlar, diğer yanı ise kalkınma ajansı ve benzeri organizasyonlarla kentin sermaye birikiminin yeni ölçeği olmasının sağlanmasıdır.

Böylece İstanbul; bir parça toprak olmaktan ziyade "değerlenen", "değersizleşen" bir meta olarak oluş halinde üretilen ve kentin sahipleri/yöneticileri için "değişim değeri", kullanıcıları içinse "kullanım değeri" taşıyan bir METADIR. Kentin sahipleri ve kullanıcıları arasındaki ayrımın kentsel arazinin ikili değeriyle ilişkisi "meta" olarak kenti belirleyici olanın üretimi süreci olduğuna, bu sürecin sonunda metalaşan her şey gibi "satış"ının da değişim değeri tarafından belirlendiği aşikardır. Emeksermaye, sermayeler arası ilişki ve sermaye-devlet ilişkisinin görünür kılınması ve mekânın kurulu ve varoluşsal bir gerçeklik olarak değil, hareketli ve oluş halinde olduğu varsayımı ile mekânın sosyal üretiminde mekânın sosyal üretimi kavramı ile açıklanabilir. Bu kavram bir bütünsel analiz ile kentin gündelik yaşam içinde toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği bir oluş halinde olduğu gerçeği ile ulaşır (Lefebvre,1991).

Kapitalizmin nesnel işleyişinin İstanbul gerçekliğinde açığa çıkışı tek tek gündelik yaşam-

lar üzerinde etkili olmakla birlikte, aslında tüm bu sistemiksermaye merkezli dinamikler sadece İstanbul'un bugünü ile mücadele ederek onu dönüştürmüyor İstanbul'un geçmişi/tarihi ile de mücadele halinde onu dönüştürüyor. F.Jameson'un "Zaman sürekli bir şimdiki zaman haline gelmiş ve mekânsal olmuştur" ifadesi İstanbul için çok daha anlamlı bir betimleme olmaktadır (Jameson, 1991, 147). İstanbul'un her köşesi yaşanmışlıkların biçimlendiği bir gerçeklikten, şimdi, sermayenin yapılaşmış mantığının biçimlendiği ve şimdinin geçmiş üzerindeki egemenliğini ilan ettiği gerçekliğe geçmektedir. Tarihi mekanlar dönüştürülemediğinde, tarihi mekan olarak pazarlanıyor. Bu belleğin, bu duygunun ve yaşanmışlıkların tahribatı anlamına geliyor. İstanbul'u mısralarında canlandıran, İstanbul'un görüntüsünü, bir rehber kitap gibi İstanbul'u Pera'yı, Galata'yı yazan İlhan Berk "Geçmiş onda talandır, haraçtır. Şimdi, yabancılaşma, ayırım, kandır" diyerek bellek yitimi ile yabancılaşmayı işaret ediyor.

Son dönemde gerçekleşen yasal değişikliklerle önemli yetkilere kavuşan ve kentsel arazi üretiminde önemli bir aktör /kuruma dönüşen Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Başkan vekili Erdoğan Bayraktar'ın

İstanbul'u nasıl bir şantiyeye çevirdiklerini dile getirirken bu tahribata ait bilgi de vermiş oluyor: "TOKİ olarak Türkiye çapında yaptıkları toplam 12 milyar YTL yatırımın 4 milyar YTL'den fazlasını İstanbul'dan kazandıklarını belirten Bayraktar, İstanbul'un kendi kendisini döndüren bir şehir olduğunu vurguladı. Bayraktar, Küçükçekmece, Fatih Neslişah Mahallesi, Kadıköy Fikirtepe, Maltepe Başbüyük, Bağcılar ve Derbent gibi projelerle kentsel dönüşüm çalışmalarını sağladıklarını ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile gerçekleştirilen çalışmalarla İstanbul'da toplam 90 yerde şantiye çalışmalarının sürdüğünü" açıklamalarına ekliyor. (Bugün Gazetesi, "TOKİ: Terörün arkasında gecekondulaşma var." www.bugun.com.tr, 20071009)

"TOKİ olarak Türkiye çapında yaptıkları toplam 12 milyar YTL yatırımın 4 milyar YTL'den fazlasını İstanbul'dan kazanmışlar." İstanbul kazanç kapısı ama o kazanç kapısı üretim, tüketim, dolaşım alanı olarak kentin hızla dönüşmesi, farklılaşması anlamına geliyor. Farklılaşma bazen gecekonduların yeni tüketim mekanlarına dönüşmesi (lüks konut, alışveriş merkezleri), üretim mekanlarının kentin dışına atılması, değerlendirilen alanların sınıfgelir düzeyine göre el değiştirmesi anlamına geliyor. Ama tüm değişiklik yapan bu müdahaleler, özellikle her yıkımda kentin dünya ölçeğinde devam eden rekabete

Yeni sosyal birikim farklı ölçeklerin içinde kapitalizmin yeniden yapılanması ve birikimin ölçeğinin de değişmesi olarak algılanabilir.

ayak uydurmak için zorunlu olduğu vurguları ile gerçekleştiriliyor.

Kentsel alanı kullanıcılar adına düzenleyen mekanizmanın, "rekabet" metaforuyla "kalkınma ajansları"yla "taşı, toprağı altın şehre" yerli-yabancı yatırımları çekmekte böylece İstanbul'a değer biçmektedir ve değişim değeri lehine kullanıcılar yerlerinden edilerek kentsel toprağın ticarileştirilmesinde "finans merkezi" tahayyülü, yıkılan gecekondular üzerinden yükselmekte. Her geçen gün toplumsal olarak yeniden üretilen yoksullaştırıcı/ mülksüzleştirici sürecin, değişim değerinin arttığı kentsel arazi topraklarının genişlemesiyle devam etmesi, "kentsel yenilenmenin" mantığını açıklayabilir.

Kazanç ve rekabet günümüzün egemen söyleminin iki acımasız bileşeni. Ve herşey bu iki bileşen için harekete geçmiş durumda. Ulusal siyasal karar alıcılar, yerel aktörler ve tabii ki "gerçekliğe çağın" çıkartan sosyal bilimciler "İstanbul'u satmanın" gerekliliğinden başlayan taleple bugünlerde bilimsel bir çağınlarına devam etmekte: "İstanbul nasıl rekabet etmeli". Bu yöndeki en açık ifade Ayda Eraydın'a ait; "Küresel ekonominin başarılı bir ortağı/işbirlikçisi olabilmek için kurumlar ve verili düzenlemelerin değiştirilmesi ve ekonomik transformasyon sürecinde rekabetçi varlıklara öncelik tanınması gerekiyor (Eraydın, 2008) " Rekabet? Dünya ekonomisi ile bütünleşmenin zorunlu sonucu. İstanbul için ise dünya kenti olmanın zorunlu uğrağı. Bildiğimiz üzere artık sadece ulusdevletler değil, kentler de rekabet ve entegrasyon baskısı altında. Her gün borsadaki değerler gibi ülkeler ve kentlerin rekabetteki konumları hesaplanıyor; bu hesaplar sadece durum bildirmek için değil, nelerin yapılması gerektiğini işaret ediyor. Bu yönde bir haber; Nüfus artış hızı, rekabette lider İstanbul'u tahttan indirebilir." "Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından hazırlanan "İllerarası Rekabetçilik Endeksi 20072008" araştırmasına göre, İstanbul 81 il arasından açık ara farkla sıyrılırken, Şimşak rekabetçilikte en geride kalan il oldu. Ankara, kişi başına mevduat ve şehirleşme oranıyla İstanbul'u geçerek birinci sıraya oturdu. Türkiye'nin hem ülke hem de şehir bazında rekabet potansiyelini harekete geçirmesi gerektiğini belirten URAK Yönetim Kurulu Başkanı Ali Koç, "Rekabetçilik kalıcı, krizler geçicidir. Ama rekabetçiliğin dinamosu teşvik olmamalı" dedi." Peki rekabet konusunda uzman şirket (pardon kuruma) göre rekabet hangi alanlarda yapılmalı: "Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi, Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik, Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli ile Erişilebilirlik". İstanbul'un Türkiye illeri

arasında rekabet açısından ileride olmasının uzun vadede bir dezavantaja dönüşebileceği konusunda bir de uyarı var: Prof. Dr. Kerem Alkin "İstanbul 30 milyonluk bir şehir haline gelirse, turist bile gelmez" diye konuştu. (Referans Gazetesi, Nüfus artış hızı, rekabette lider İstanbul'u tahttan indirebilir 17.Ocak.2008)

Tahta çıkmak ve tahttan inmek! Zorunluluklar belirtiliyor, ama neden zorunlu olduğumuz açıklanmıyor. Sadece zorunluluğun nasıl en iyi şekilde yerine getirileceği üzerinden analizler yapılıyor. Ayda Eraydın'ın metninde İstanbul'un küreselleşme sürecinde rekabetçi varlıklarını hareket geçirmesinin yol ve yöntemlerini açıklıyor. Rekabet için en önemli varlığının ise emek olduğu belirtiliyor (evet competitive asset olarak tanımlanıyor). Peki, rekabetin temel amacı ne? Yabancı sermayeyi kente çekmek... Eraydın'ın makalesinden ODTÜ'de bu yönde bir araştırma yapıldığını öğreniyoruz. Bu araştırmanın temel sorusu; "Hangi rekabetçi varlıklar yabancı firmaları İstanbul'a çeker?" Oldukça ilginç sonuçlar elde edilmiş. Uluslararası firmalar iletişimin kalitesi ve teknolojik olanakların varlığının İstanbul için en önemli değişkenler olarak sıralarken, İstanbul'un birçok piyasaya yakın olmasının yanı sıra nitelikli emek, düşük ücretler ve yaşam kalitesinin rekabet için önemli olduğunu belirtmişler (Eraydın,2008,1672). Bunlar, İstanbul'u anlamak için önemli bilgiler. Kamusal harcamaların eğitim, sağlık gibi en temel alanlarda kısıtlanırken İstanbul gibi şehirlerin altyapı yatırımlarında artması bu anlamda önemli. Fakat çok daha önemli olan kaliteli ve ama ucuz emek talep edilmesi. Bu talepler aslında İstanbul'da işgücünün yapısal belirlemelerini ele verir nitelikte. Ucuz emek ama "nitelik kazandırılmış ucuz emek" ile kentin uluslararası dinamiklerle eklemlenen kesimler için kaliteli bir yaşam ortamı yaratılması, sürece yapılan müdahalelerin yönelimini göstermekle kalmıyor, kentsel dokunun uzun zamandır bu yönde değiştiğini de gösteriyor.

Kentler küresel dünyada yer edinmek için rekabet mekanizmalarının içine çekildikçe, kentler birileri için cennet birileri için cehennem dönüşüyor. Kentleri/mekânları fetişleştirmiyorsak, rekabetin öznesinin de nesnesinin de insan olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Rekabet önce nesnel bir zorunluluk ve sonra öznel olarak içselleştirilmiş bir kader biçimini almış durumda...

Gerçekten de "yüzyıllarla besli bir şehir" nasıl rekabet edemez, ya da nasıl rekabet ederken yıkıma uğrar. Korkularımızın kaynağı tam da burada birileri rekabet için yapılanlarla yüzleşerek,

Rekabet önce nesnel bir zorunluluk ve sonra öznel olarak içselleştirilmiş bir kader biçimini almış durumda...

korkuyor; birileri de İstanbul'un yeteri kadar rekabet edemeyeceğinden korkuyor. Ama korkuyor. Korkuyu yaratan nedenleri konuşmadan önce korkuyu bilgi düzeyinde ele alanlar üzerine düşünmemiz gerekiyor. Çok detaylı bir analize girmeden şunu söylememiz yeterli. Bir yandan verili gerçekliğin gerekleri, zorunlulukları üzerinden sahip olduğu disiplinin bilgilerini harekete geçirenler var, diğer yanda ise verili gerçekliği karşısına alıp, onu anlama ve dönüştürmeye çalışanlar. Aslında bu ayrım yeni de değil, Paris üzerine o güzelim yazısında W.Benjamin Paris'in tekstil üretiminde gözlemlenen değişimlerle birlikte nasıl metaların teşhir edildiği bir pazar alanına dönüştürüldüğünü anlatırken, bu dönüşümü kutsayan SaintSimoncu yaklaşımı eleştirmeden edemez. Bugün rekabet ilkesini temel düstur haline getirenleri de içerecek bir tanım yapar. "SaintSimoncular dünya ekonomisinin gelişmelerini önceden görebilmişler, ancak sınıf kavramı açısından aynı başarıyı sergileyememişlerdir. Bunların yüzyılın ortalarındaki endüstri ve ticaret girişimlerine katkılarıyla, işçi sınıfına ilişkin sorunlar karşısında sergiledikleri aymazlık, atbaşı gider" (Benjamin, 2007,94).

Metaların üzerinden biçimlenen kent, sadece metaların belirleyiciliği ve görselliğini öne çıkarmaz, süreç aynı zamanda bireylerin çalışma mekanı ile yaşama mekanı da birbirinden iyice ayrışır. (Benjamin, 1969:165172). Ama ayrışma sadece üretim ve tüketim mekanlarıyla bağlantılı değildir, sorun çok daha yapısal, çok daha özeldir. Metropol ve Zihinsel Yaşam adlı çalışmasında George Simmel metropolün tahakkümünden bahseder. Bu tahakkümü tanımlayan temel mekanizma "nesnel tin denebilecek şeyin, öznel tine baskın olmasıdır" (Simmel, 1990,92). Nesnel tini belirleyen temel değişken ise zaman içinde egemen olan para ekonomisi üzerinden ele alınır; "Metropol her zaman para ekonomisinin beşiği olmuştur; çünkü ticari etkinliğin çok yönlülüğü ve yoğunluğu değişim aracına, kırsal yaşamın ticari yollarında elde edemeyeceği bir anlam vermiştir. Ama, para ekonomisi ile zihnin tahakkümü birbirleriyle çok yakın bir ilişki içindedir. Bunlar kişilere ve şeylere karşı, içinde biçimsel bir adaletin çoğu kez amansız bir katlıkla birleştiği, katıksız biçimde kuru bir tutumu paylaşır.... Oysa modern kent, hemen hemen bütünüyle Pazar için üretimle, yani üreticilerin gerçek görünüş alanı içinde asla ortaya çıkmayan bütünüyle bilinmedik alıcılar için yapılan üretimle donatılır. Dolayısıyla, her iki tarafın çıkarları amansız bir kurulum kazanır; kişisel ilişkiler hiç düşünülmediğinden, bunun rasyonel şekilde hesaplanan ekonomik bencilliğin kendi yolundan sapması söz konusu bile olmaz" (Sim-

mel,1990,86). Metropol Simmel'in analizinde gerilimli bir dizi ilişkinin gerçekleştiği alan olarak analiz edilir. Bu analizde ne korkuyorum diyen insanlar göz ardı edilir, ne de korkuya neden olan yapısal bir hal almış nesnel kültür... Nesnel kültürü tanımlayan her şeyi ölçülebilir dolaşısıyla alınıpsatılabilir kılan paranın egemenliği arttıkça, bireyler bu egemenliğe karşı kendilerini korumak için her gün daha rasyonel davranmak zorunda kalıyorlar. Yani metropolün artan çoğul dışsal etkileri karşısında tekil öznel ayakta kalabilmek için daha çok sistemin mantığına uygun rasyonel düşünmeye/davranmaya yönelirler. Bu sistemin yeniden üretilmesi anlamında rasyoneldir. Bireylerin çoğul dışsal uyaranlar karşısında gösterecekleri zihinsel her çaba, nesnel olan baskın olan toplumsal egemenliğin gücünü arttıracaktır. Anlatılan aslında yabancılaşan ve gerçekliğe dokunamayan kentsel bireydir. Parasal etkiler dolayında biçimlenen metropol, bireylerin gerçekliğe karşı duyarsız ve zamanla bıkkın/bezgin (blase) bir tavır sergilemelerine neden olur. Metropolde yaşayan zamanla bıkkın/bezgin insanlardan yani sürekli korkan ama müdahale etmeyen "her şeyi kanıksayan" bir insan tipinden bahsedilir.

Simmel'in özneleri zamanla bıkkın/bezgin insanlardır, ama metropolün nesnel tahakkümüne en fazla maruz kalan metropol gerçekliğini bir zorunluluk olarak ısrarla savunan entellektüel/aydınlar olmuştur. Metropolün egemenliğini daha bir koyulaştıran bu kesim aynı zamanda bıkkın/bezgin insanların daha da bezgin kalmasına yol açacak projelerin de mimarlarıdır. Nesnel gerçekliğin zorunluluğu üzerinden bir dil geliştiren bu entellektüel/teknik insanların yaklaşımından da Benjamin'in aymazlık olarak tanımladığı şeyle karşılaşırız. Bu R.Sennet'in merhamsız Modernistler diye adlandırdığı duruma da tekabül ediyor. Ortak dil, kenti dünya gerçeklerine uygun hale getir. Kenti küresel kapitalizmin gereklerine uygun hale getir. Yani rekabet et!

"rekabet etme"

"Lağırda boğulan Dilara; havaya uçan Oktay. Bakın, en geri madenler filan bir yana, sözde en modern gemileri yapan tersanelerden, sözde kentin imarına, sözde en çağdaş enerjileri üreten santrallere kadar, bir tür "iş, sermaye, kar, taşeronluk" sistemi, adeta katliam yapıyor. Güzelleştirmeye, özelleştirmeye maniler, methiyeler, mersiyeler düzerken; sokaktaki çocuktan iş başındaki işçiye kadar, insanı ufalayan bir dozer yürüyor, kolayca harcayabilen bir çark dönüyor." (Talu: 2008, Sabah)

Sermaye birikimin yeni biçimi olarak kentlerin ön plana çıkarılması "yeni kültürel, siyasal ve ekonomik merkezlerin" oluşmasına neden oldu.

Kapitalizmin nesnel bir gerçeklik olarak kendi mantığını egemen kıldığı erken dönemlerde bir çığlık yükseliyor. Rekabet etme. Pyotr Kropotkin kapitalizmin merkezinde devam mücadelesinin karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ile rekabet ve bencillik güçleri arasında olduğunu belirtir. "Ve bir zamanlar vahşi bir ülkede, Hotontolar arasında, yiyeceği paylaşmak isteyen olup olmadığını üç kere sormadan yemek yemek çok sayılırken, günümüzde saygın bir yurttaşın tek yapması gereken şey, vergisini, ödemek ve açların açlıktan ölmesine izin vermektir. Sonuç şu ki, insanların başkalarının ihtiyaçlarını önemsemeden kendi mutluluklarını arayabileceklerini ve aramaları gerektiğini iddia eden teori günümüzde her alandahukukta, bilimde, dinde – zafer kazanmıştır. Bugünün dini budur ve bunun yararındandır şüphe etmekse tehlikeli bir ütopyacı olmak anlamına gelir. Bilim, herkesin herkese karşı mücadelesinin, doğanın ve insan toplumlarının önde gelen ilkesi olduğunu yüksek sesle ilan ediyor. ...ekonomistler ise kendi bönen cahillikleri içerisinde, modern endüstri ve mekanikteki ilerlemenin tümünü aynı ilkenin "olağanüstü etkilerine" bağlıyor" (Kropotkin,2001,205).

Hiç kuşkusuz rekabet kapitalizmin en önemli değişkenlerinden biri ama sorun tek başına rekabet değil, rekabeti öne çıkaran zaman içinde biçimlenen yapısal koşullar olmuştur. Gerek Simmel'in para üzerindeki ifadeleri ve gerekse Kropotkin'in rekabet üzerine düşünceleri anlamlı açılım sağlasa bile, temel belirleyici olan bu iki değişkeni önemli kılan zaman içinde yapılaşmış ilişkiler sistemidir. Tarım toplumlarından farklı olarak sürekli genişleyerek yeniden kendini üreten bir süreç ile karşı karşıyayız. Üretim düzeyi ve dolaşım düzeyi (tüketim ve bölüşüm) birbirleri üzerinde etki yaratarak verili gerçekçi sürekli olarak sistemin yapısal mantığı üzerinden biçimlendirir. Bu mantık kendini zamanın farklı evrelerini içinde taşıyan kentsel mekanlarda en fazla açığa çıkarır. Kent bu sürecin en aktif bileşenidir ama aynı zamanda, zaman içinde sistemin mantığına en fazla tabi olan bileşenidir. 1933'lerde Los Angeles'i tanımlamak isteyen Morrow Mayo'nun us yürütmesi iyi bir örnek oluşturabilir, "Los Angeles sadece bir şehir olarak anlaşılabilir. O 1888'den beri ABD halkına reklamı yapılan ve satılan otomobil, sigara gibi bir metadır" (Davis,1990,17). Mekan/ kent ile metalaşma eğilimi arasındaki ilişkiyi anlamlı bir şekilde açığa çıkıyor. Ama sermaye birikiminin belirli bir düzeye ulaştığı ve kendini yeniden üretme konusunda krizlerle yüzleştiği 1970'li yıllar "kentler arasında rekabetin daha bir artmasına" neden olmuştur. Kentlerin yeni uluslararası işbölümünde bir dizi işlevler (tüketim merke-

zi, kontrol merkezi, yönetim merkezi) üstlenme adına birer girişimci kent (Harvey, 1987, 2624) kimliği ile diğer kentlerle rekabete girmeleri beraberinde kentlerin bu rekabet içinde birer global kent olma yönünde etkinliklere yönelmelerine neden olmuştur. Rekabet kentler arasında arttıkça kenti oluşturan tüm özelliklerde rekabet adına yeniden düzenlemeye tabi tutuluyor. Aslında rekabet ile ifade edilen sermayenin yeni değerlendirme alanı olarak kente yönelmesinden başka bir şey değildir. Ama bu mekanik bir süreç olarak algılanmaması gereken dinamik bir süreçtir. Fotoğrafa yansıyan yüz ile bu en genel sisteme ilişkin gerçeklik arasındaki bağların kurulması gerekiyor, sadece bilme çabası içinde olanlar değil, bu sevimsiz gerçeklikle yüzleşen tüm kent sahipleri/sakinleri tarafından bu bağların kurulması gerekiyor. Çünkü rekabet ve işbölümünün kentsel mekan içinde yoğunlaşmasının, temel ihtiyaçların özelleştirilmesi ile sonuçlanması, kentin emekçiler için varolan kullanım değerini, değişim değeri aleyhine azaltmakta ve yeni kent, tüm sosyal alanların piyasa ilişkileri içinde mübadeleye zorlandığı bir meta haline dönüşmekte. Kapitalizmin yeniden yapılanması rekabetçi yerellikler üzerinde kurulurken, rekabetçi kent, sanayisizleşme eğilimiyle hizmetlerin yoğunlaştığı ve hizmetler sektöründe yaşanan özelleştirme sürecinin kentsel hakların geriletilmesine neden olduğu bir metalaşma sürecinin sonucu olarak "finans merkezleri" ile çevrili ve değişim değeri gittikçe artan bir meta haline gelmekte. Bu süreç yeni sağ politikalar ile işçi sınıfının kentsel hizmetlerden daha da dışlanması ile sonuçlanmaktadır (Harvey, 2008). Harvey'in öyküsünü İstanbul gerçeği ile doldurulması ve İstanbul'un kendi tarihsel özelliklerinin kendine özgüllüklerinin açığa çıkarılması gerekiyor. Bu amansız gidişe dur demenin, bu korkuyu önlemenin ilk aşaması yapısal/sisteme özgü olanı işaret etmek iken, çok daha önemli zorlu uğrak bu gerçekliği el alınan kent(İstanbul) gerçeği ile yoğunmaktan geçiyor.

İstanbul'un sermaye haritası: küresel finans merkezinden kentsel haklara

"Eski Banka Sokağı, İstanbul haritalarında Galata'nın o küçük, dar, hemen başlayıp, hemen de biten sokaklarındandır. Ama sokakların bir ruhu varsa, ruhu olan o ilk sokaklardandır. Tersane Caddesi gibi koca bir caddeye arada bir de olsa çıkıp soluk almak için ağızını vermiştir. Bunu da tarihten bunaldığı için yapmıştır sanki. Öyle ya, koca imparatorluğun başının burda yendiğini görmüş, sonra da o görmüş geçirmiş tarih gibi içine çekilmiştir" (I.Berk, Galata, 2007,155156).

İstanbul Kalkınma Ajansı "yatırım" ve "iş" dünyasına yönelik küresel bir şehrin oluşmasına imkan verecek bir "İstanbul"un kurulmasına hizmet ediyor.

"İstanbul'un 10 yılda bölgesel, 30 yılda da küresel finans merkezi olması için iki yılı aşkın süredir devam eden çalışmalar sona yaklaştı" (Radikal Gazetesi, 5 Şubat 2009).

Para sermaye İstanbul için her zaman önemli olmuştur. Türkiye'de gerçekleşen birikimin aktığı ama çok daha önemlisi İstanbul her zaman uluslararası parasermaye trafiğinin üzerinden akıpgeçtiği mekanlardan biri olmuştur. Galata adlı şiir kitabında İ. Berk'in İstanbul'u anlatırken detaylı bir şekilde ele alıp işlediği mekanlardandır. İstanbul'un girişimci bir kent ama aynı zamanda değerli bir marka (meta) olması için parasermaye trafiğinin yeniden ve yeni koşullar dolayında İstanbul üzerinden örgütlenmesi ve organize olması gündeme taşınmıştır. 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Metropoliten ve Kentsel Planlama ve Tasarım Merkezi (IMP) tarafından hazırlanan İstanbul Çevre Düzeni Planı'nın tanıtım toplantısına dönersek; o gün İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Kadir Topbaş'ın konuşmaları İstanbul'un dünya kenti olması gerekliliğini ifade etmesi bugün için hala önemli:

"... Bugün hep birlikte İstanbul'un geleceğini şekillendiriyoruz, gelecek nesillere çok önemli bir tarih düşünüyoruz. İstanbul artık planlı ve kurallı bir şehir oluyor, artık her şeyiyle dünyanın etkilendiği bir kent oluyor. Böyle bir gelişmenin sorumluluğunu taşıyoruz ve onurunu duyuyoruz... İstanbul 20 yıl içinde mutlaka yapısal bir değişimden geçerek bilgi ve hizmet üreten küresel bir merkez olmalıdır." (www. mimarlarodasi.org.tr)"

Bu planın hazırlanmasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi sermaye örgütlerinden destek almış, planı İTO, TÜSİAD ve TOBB'un görüş ve katkıları ile hazırlamıştır. Kentin ihtiyaçları "ortak iyi"yi kurgulayan sermaye örgütlerinin temel gereksinimleri yönünde belirlenmiştir.

Planın küresel bir merkez olarak İstanbul'u

yapılandırma ihtiyacı, kentin metalaşma süreci açısından önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Planda İstanbul beş ayrı bölgeye ayrılmıştır. Bu ayrımın göre sıralamada ilk bölge Göller arası bölgesi olup, B. Çekmece ve K. Çekmece gölleri arasında yer alan araziden oluşmaktadır. Bu arazide iki önemli belde B. Çekmece ve Kıracı, yeni sanayi yatırımlarının merkezleri olarak belirlenmiştir. Plana göre, bu bölgede finans sektörüne yönelik olarak yapılandırılan Hadımköy ise, Marmaray projesi ile ulaşım altyapısına kavuşturulmuştur. (plandan akt, <http://mimarlarodasi.org.tr>)

Planın ikinci sıradaki bölgesi olan Küçükçekmece Gölü Tarihi Yarımada arasında yer alan bölgede, İkitelli Organize Sanayi Sitesi'nin hizmet sektörüne yönelik olarak yeniden yapılandırılması İstanbul'un sanayisizleşme eğilimini ortaya seren bir yaklaşımdır. Sanayiden hizmetler ve finansla doğru değişim gösteren İstanbul'un sermaye haritasında tarihi Yarımada ve Merkezi İş Alanı olarak ayrılan üçüncü bölgede İstanbul'un en temel sorunu olan tek merkezli işleyişinin yer aldığı alan olarak tarif edilmektedir. Üçüncü bölge; Eminönü, Karaköy ve BeYOĞLU'ndan başlayarak; Boğaziçi Köprüleri inşası sonrasında Beşiktaş üzerinden Boğaz'ın kuzeyine Zincirlikuyu, Maslak ve Ayazağa'ya uzanmaktadır. Bu bölge tarihsel olarak finans sermayenin yoğunlaştığı ilk yerleşim yerlerinden olması nedeniyle "küresel rekabet" açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır:

"İstanbul'un küresel düzeyde rekabet edebilir bir yapıya ulaşması, doğal yapısını telafi edilemez derecede tahrip eden sanayi ağırlıklı metropoliten karakterini dönüştürmesine ve hizmetler sektörünün nitelikli bir gelişme seyri göstermesine bağlıdır. Tarihi Yarımada ve MİA'nın çeperlerindeki üretim alanlarının; ilkin ofis yerleşkeleri için potansiyel yatırım alanı olarak ele alınması Plan çerçevesinde hedeflenmekte-

Kentsel hizmetlerin özelleştirilmesi kent arazisinin ticarileştirilmesi süreci ile açıklanabilir.

dir.”(plandan akt.,<http://www.mimarlarodasi.org.tr>)

Planı değerlendiren Mustafa Sönmez yazısında Planın yarattığı durumun 1980 sonrası yeni sosyal birikim ile bağlantısını kurarken “kent arsasının rantından” bahsetmekte, “kentsel toprakların ticarileşmesi /metalaşması” sürecinin İstanbul’da nasıl yaşandığını şöyle aktarmaktadır:

“...Sanayi, İstanbul’dan iyice desantralize edilecek, boşalan arsalara da büyük plazalar, villa siteleri, alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri, turizm, kültür endüstrisi yatırımları yapılacaktır. Bu yatırımlar, daha çok küresel sermayeye hizmet verecek, küresel sermaye, Akdeniz, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya’yı İstanbul’daki üslerinden kontrol edecektir. İstanbul ise bu küresel sermayeye gayrimenkulleri, üst düzey hizmet sunumları, turizm ve kültür endüstrisi ürünleri ile hizmet verecek, artık 1980 öncesi sanayiden sağlanan birikim, yeni dönemde hizmet üretiminden elde edilecektir. Bu, İstanbul’un taşı toprağının daha çok önem kazanmaya başlaması, kent arsasının rantının daha yükselmesi demektir.” (Sönmez; 3 Haziran 2007, <http://www.sendika.org>)

2006 İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda “İstanbul’da rekabet üstünlüğü taşıyan veya taşıyabilecek sektörleri desteklemek” ifadesi uluslararası sermayeye yönelik kaliteli hizmet sunumu için rekabetçi hizmet sektörüne yönelik yatırımlarla oluşturulacaktır. Bu ise hizmet sektöründe nitelikli işgücü ihtiyacı yaratırken, kent içindeki gelir dağılımını daha da bozacak bir gelişme ile beraber oluşacaktır. Bu ise kentsel istihdam içinde enformelleşme eğiliminin artması ve yoksulluğun yoğun olarak hissedildiği metropolün “getto”larına yönelik hizmetlerin azaltılmasıdır. Sönmez’in yazısında da belirttiği gibi İstanbul, Türkiye gelirinden yüzde 30’a yakın pay almakta, İstanbul’un nüfusunun yüzde birlik süper azınlığı ise, bu gelirin yüzde 30’una tek başına el koymaktadır. Yüzde birlik azınlığın İstanbul pastasından aldığı ile İstanbul nüfusunun yüzde 76’sının aldığı pay aynıdır (Sönmez,3 Haziran 2007).

İstanbul’u anlamak için önemli bilgiler. Kamusal harcamaların eğitim, sağlık gibi en temel alanlarda kısıtlanırken İstanbul gibi şehirlerin alt yapı yatırımlarında artması bu anlamda önemli. Fakat çok daha önemli olan kaliteli ve ama ucuz emek talep edilmesi. Bu talepler aslında İstanbul’da işgücünün yapısal belirlemelerini ele verir nitelikte. Ucuz emek ama nitelik kazandırılmış ucuz emek ile kentin uluslararası dinamiklerle eklemlenen kesimler için kaliteli bir yaşam orta-

mı yaratılması sürece yapılan müdahalelerin yönelimini göstermekle kalmıyor, kentsel dokunun bir zamandır bu yönde değiştiğini de gösteriyor.

İstanbul’u küresel bir kent, dünya kenti yapma çabalarına ilişkin erken dönem bir dizi uyarımız olmuştur; “Genelde Türkiye’yi özelden ise İstanbul’u dünya kapitalizm ile bütünleşmesini hızlandıran yeni dönem liberal politikalar ve küreselleşme ideolojileri açısından İstanbul’u dünya kapitalizminin akan trafiğine sokma adına dünya kenti vurgusu anlamlı bir işlev görmüştür. Bu işlev İstanbul’u bir girişimci kent olarak dünya kapitalizmi içindeki diğer kentlerle yarışa girmesi anlamında önlem kazanmıştır. Rekabet sonucu hiç kuşkusuz bir dizi kazanım elde edilmiştir, kazanımın elde edilmesi için bir dizi de maliyet yüklenilmiştir. Sorun kazanımlar ile maliyetlerin kentte yaşayanlar arasında eşit dağılmayıp, bir dizi yan yana yaşayan ve birbirinden izole edilen cennet ve cehennemlerin varlığına neden olmasıdır.” (Ercan, 1996)

İstanbul sermaye haritasında ikinci durak: kalkınma ajansı

“Bölgesel sorunlar”, “bölgesel kalkınma”, “yerelleşme”; birikimin ölçeğinin değişmesi ile yeni birikim ölçeği olarak ulusaltı yeni ölçekleri açığa çıkarmaktadır. Bu sürecin Türkiye açısından anlamı bölgesel kalkınma ajanslarında sermaye sermaye örgütleri devlet işbirliğinde kalkınma ajanslarının kurulması oldu. Sermaye birikimin yeni ölçeği olarak kentlerin ön plana çıkarılması “dünya kenti”, “finansal merkezler” oluşturma, “yeni kültürel, siyasal ve ekonomik merkezlerin” oluşmasına neden oldu. Bu gelişmelerin yeni yerellerin kurulması ile başladığı, bölgesel çapta yeni işbirliğinin oluşması İstanbul’u finans merkezi olarak yapılandıran neoliberal politikaların bir parçası olarak oluştu.

“Kamustk işbirliği” ile “bölgesel sorunları çözmek”, iş ve yatırım imkânlarının şehre çekilmesi amaçları ile İstanbul Kalkınma Ajansı 18 Aralık 2008 tarihinde kuruldu. (İstanbul 'Kalkınma Ajansı' ile finans merkezi olacak,18 Aralık 2008,<http://www.arkitera.com>) Kalkınma Ajansının basına tanıtıldığı toplantıya katılan Bakan Nazım Ekren’in konuşması neoliberal dönemde yeni eğilimin ve birikimin yeni ölçeğinin işaret edilmesi açısından önemlidir:

“Kalkınma ajansları yeni dönemde bölgesel sorunların çözümünde en önemli mekanizmalardan biri olacak. Özellikle İstanbul Kalkınma Ajansı’nın özel bir önemi ve anlamı var. Bölgesel gelişme paradigmasında önemli değişimler yaşanmaktadır. Yeni eğilimin odağında ye-

İstanbul uluslararası sermaye birikimine entegrasyonda bir kent olarak öne çıktıkça kentsel haklar üzerinde süren pazarlık ve gerilim yükselmektedir.

rellik ve yerelliğin farkındalığı özel bir önem kazanmıştır.

... DPT'nin koordinasyonunda hem bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını en aza indirmeyi, hem de bir bölgenin kendi içindeki farkların giderilmesi ana hedeflerimizdendir. Ajans, İstanbul'a katkı sağlayacak projelere teknik değerlendirmenin ardından hibe yoluyla maddi katkıda bulunacak" ("İstanbul 'Kalkınma Ajansı' ile finans merkezi olacak", 18 Aralık 2008, <http://www.arkitera.com>)

Kalkınma Ajansının kentin gelir dağılımı, sosyal yapısı, istihdam olanakları, eğitim, sağlık, barınma hizmetlerine yönelik olmaktan çok "yatırım" ve "iş" dünyasına yönelik küresel bir şehrin oluşmasına imkan verecek bir "İstanbul" un kurulmasına hizmet edeceği ortada:

"Ajansların bölgeye yerli ve yabancı sermayenin çekilmesi ve bunun sürekliliğinin sağlanması konusunda, ilgili bütün kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde olacağına dikkat çeken Erken, ajansların ayrıca yatırım destek ofisleri aracılığıyla yatırımcıları bilgilendirip yönlendireceğini, izin ve ruhsat işlemlerinin tek elden takip edilmesine ve en kısa zamanda sonuçlandırılmasına olanak sağlayacak bir fonksiyon göreceğini belirtti "İstanbul 'Kalkınma Ajansı' ile finans merkezi olacak", 18 Aralık 2008, <http://www.arkitera.com>)

İstanbul Çevre Düzeni Planı ve Kalkınma Ajansı projeleri Metropolen Alan Araştırması ile sağlanan veri tabanı kullanılarak yürütülmektedir. Bu alan araştırmasının amaçları ise oldukça net bir şekilde belirtilmiştir:

"Bu çalışmayla İstanbul'un değerlerini bölgesel ve küresel ölçekte ele aldık. Hazırlanan rapor İstanbul'un gelecekte Avrasya'nın finans merkezi olabileceğini özellikle vurguluyor" ("İstanbul 'Kalkınma Ajansı' ile finans merkezi olacak", 18 Aralık 2008, <http://www.arkitera.com>)

Sermaye birikiminde krizden çıkış için yapı-lı çevrenin (build environment) yatırımlarla sabit sermaye haline dönüştürülmesi önemlidir. Birinci çevrimde aşırı birikim nedeniyle krize giren sermayenin kentsel yatırımların (arazibina yapımı, gayri menkul spekülasyonu) devlet yada piyasa kanalıyla yapılması, aşırı birikim ile düşen kar oranlarının yükselmesini sağlamaktadır. (Harvey'den akt. Şengül, Praksis, 20). Bu sürecin en önemli düzenleyicisi olarak devletin özel bir rolü olduğu ve devletin sürece müdahalesinin yeni bir kredi mekanizması ve finansal piyasalar üzerinde özel kontrolü sağlayacak Merkez Bankası kanalıyla yürütüldüğü bilinmektedir (Harvey, LTC). İstanbul'un finans merkezi

olması yönündeki tahayyülde devlet müdahalesi, Merkez Bankası'nın kente taşınmasına dair tartışma ile ortaya çıkmakta. Bu tartışmada taşınmaya taraftar olanlar ile olmayanlar arasında İstanbul'un "finans merkezi" olması planına uygun olup olmadığı noktasında önemliydi. Tartışmada Merkez Bankası'nın İstanbul'a taşınmasını isteyen taraflar küresel kent olarak İstanbul'un "kendii ligindeki rekabeti"nden yanaydılar.

"...Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz, bankanın özel konumu nedeniyle İstanbul'a taşınmasına karşı çıkıyor. Oysa bankanın taşınması, İstanbul'un finans merkezi olma projesi kapsamında gündeme getirilmiş ve Ziraat Bankası'nın da taşınacağı ifade edilmişti. Merkez Bankası'yla ilgili tartışma sürse de, İstanbul dünyanın en büyük beş finans merkezinden biri olmayı hedefliyor. İstanbul'un finans merkezi olma tartışmaları gündemde ağırlığını korurken, finans merkezi olması durumunda İstanbul'un, 30 yıl içinde Londra, New York, Şangay ve Tokyo'ya rakip olması bekleniyor." (İstanbul'un Küresel Finans Ligindeki Rakibi New York, Taraf Gazetesi, 2008/03/08)

Sürecin aktörlerinden olan TOKİ, uygun yer için arazi kamusallaştırmasına başlamış; böylece İstanbul açısından önemli MIA'ların olduğu Tarihi Ada'dan Anadolu Yakası'na taşınacak yeni bir arazinin yeşil alan ve meydan "sözü" ile Merkez Bankası'nın taşınması düşünülen Ataşehir'de tahsisine başlamıştır:

"TOKİ'nin yaptığı planlarda 2 milyon 766 bin metrekare alanda yaklaşık 92 dönümlük bir bölge kent meydanı ve yeşil alan olarak planlandı. 30 dönümlük bir alana kültür merkezi yapılırken bütün bunların işletim hakkı İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne verilecek. Daha önce 354 bin metrekare olarak ayrılan ticaret alanı ise 385 bin metrekareye çıkarıldı. Aynı zamanda önemli bir eğitim ve spor merkezi olarak planlandı. 750 bin metrekare alana inşaat yapılabilecek. Ayrıca Ataşehir'de 418 bin metrekare alan kamulaştırılacak. (Ataşehir'de yükselecek finans merkezine onay, 21 Ocak 2008, Sabah)"

İstanbul sermaye haritasında emek: kentsel hak ihlalleri

İşte kurşun kubbeler şehri İstanbul'dasın

...

Havada kaçan bulutların hisyartısı...

İstanbul açları tokları hastalarıyla aynı kıta üzerinde bulunuyor

Bu saatte dünyada sabahtır

İstanbul'un finans merkezi olması yönündeki tahayyülde devlet müdahalesi, Merkez Bankası'nın kente taşınmasına dair tartışma ile ortaya çıkmakta.

*Bu saatte yeryüzünün birçok limanlarına
gemiler girip çıkar
Büyük insan balıktan dönerler
İstanbul bin göz bin dudak halinde ayakta
İşte sırayla kalkan kepenklerin gürültülerini
duyuyorum....*

*...
Bu saatte İstanbul insanı deli eder
Bu saatte yeryüzü çalışan insanların elinde
dir
Bu saatte düşman uykudadır
İstanbul'un çalışkan fakir halkını
İşleri başında görüyorum
Kapanık sokaklarda kunduracılar
Bazıları elektrik bazıları gaz lambası altında
çalışıyor
İki yana açılmış kollarıyla havalanmak üzere
olan kuşlara benziyorlar...
(İ.Berk, "Eşik", İstanbul, sayfa 1517)*

İlhan Berk İstanbul'u çalışanların emekçilerin İstanbul'udur. Ama İstanbul'u satılacak bir meta, kazanç kapısı görenler emekçileri üretim alanlarından, evlerinden, sokaklarından bir bir kovuluyorlar. Hem de İstanbul'a bir sevgili gibi bakanlarca kovuluyorlar, İstanbul'un rekabet etmesi gerektiğini söyleyenler tarafından kovuluyorlar. Simmel'in metropol insanında gördüğü o bezginlik halinin yanı sıra bir de doğrudan güç üzerinden bir müdahale ile karşı karşıyayız. Maviye boyalı evinin yıkımını bekleyen kadınlardan biri...elde yıkadığı bi kaç parça çamaşırın bu tellere astı az önce. İşte o kadın için metropolün bıkınlığından daha çok metropolden kovulma vardır. Kentin sakini ile kentin sahipleri arasındaki o artan çelişkiyi arda kalan bi kaç çamaşırıyla, yüzündeki umutsuz korku dolu ifade kalla kalmıştır.

Kentsel yenilenmenin İstanbul'da emekçi mahallelerinde yaşanan dönüşüm sonrasında binlerce insanı işsiz, yaşam karşısız güvencesiz ve korunaksız bırakarak, şehrin dışına itmenin yarattığı korkunun, gerilimin yüzlerce örneği "ötekileştirme", "dışlama" pratiklerinin "İstanbul'un iki yüzü" ile bağlantısı hala kurulmayı beklemektedir. Sulukule'de yaşanan ve ötekileştirme ile açıklanan süreci, Ayazma Köyü'nde, Tozkoparan'da da görüyoruz. Sürecin ötekileştirme, dışlama dışında daha sınıfsal bir tahlili ise; kentin sermaye için yarattığı değer emekçiler aleyhine bölüşülme mücadelesini aşan bir anlamı var. Bu anlam kentin sermaye tarafından

yeniden üretilmesi ve bu üretimin emekçilerin gündelik yaşamlarında kentsel hak gasplarına dayanan bir sürecin yaşanması söz konusu ve bu süreç ise çoğu zaman "ortak iyi" yi ifade eden kalkınma söylemi ile bölgeselden kentsel doğru ölçek değiştirmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sermaye örgütleri ile yürüttüğü ortak bir çaba olarak İstanbul Kalkınma Ajansı'nın kuruluş örneğinde gördüğü gibi, kentsel yenilenme sermaye birikiminin zorunluluk ve ihtiyaçları tarafından yönetilen bir süreç. Bu sürecin bugünün kentlerini oluşturduğu, kentin emek ve sermaye açısından hem anlamının hem de varlığının farklılaştığı tespiti yerinde olmakla birlikte kentsel dönüşümün sınırlarını çizen, kenti dönüştürenlerin ihtiyaç ve talepleri olagelmekte. Yeni kent bu talepler doğrultusunda dönüşürken, kentin kullanım değerini artırmak isteyenler için mücadele zeminleri ise üzerinde tartışmanın devam ettiği önemli bir deneyim pratiği gelişmekte .

Zengin komşular tüm hizmetlere ulaşabilirken, özel okullar, golf sahaları, tenis kortları ve özel güvenlik sistemleri ile korunan alanların yanı sıra başındaki illegal komşuları için suya çeşmelerden ulaşabilmekte, temizlik altyapısı olmayan, elektriğin daha öncelikli olanlar tarafından özelleştirildiği, yolları yağmur yağdığında çamurlu ırmaklara dönen, ortak ev kullanımını kural haline getirmektedir. Burada ayakta kalma mücadelesi için çok çetin bir kavga verilmektedir. (Harvey, 2008)"

Kentsel hizmetlerin özelleştirilmesi kent arazinin ticarileştirilmesi süreci ile açıklanabilir. Bu süreçte konut sorunu yıkımlar ile gündeme gelmektedir. İstanbul'un üç önemli merkezindeki yıkımlar "kentsel arazinin değerini" belirleyen ihtiyaçlar ile uyumlu bir kompozisyon oluşturmaktadır.

İstanbul'da yoğun göç almış bir bölge olan ve 1989 sonrasında kürt ailelerin yoğun yerleşmesi ile oluşan Küçükçekmece'ye bağlı Ayazma Köyü'nde yıkımların gündeme gelmesi öncesinde elektrik, su ve barınmanın hayatta kalma mücadelesi ile iç içe geçtiği bir yaşam söz konusuydu. Kamu kurumlarının olmadığı, kanalizasyondan sağlığa, eğitimden ulaşım kentsel hizmetlerin ulaşmadığı, yerel halkın enformel faaliyetler ile yaşam mücadelesi verdiği mahalle kentsel dönüşümüne Olimpik Stadyum inşası ile dahil oldu. 2003 genel seçimleri sonrasında başlayan süreç, yerel halk tarafından arazilerinin değerlendirileceği yönünde umudun oluşmasına neden oldu. Sosyal hizmetler bakımından yolların olmadığı, okulhastane sağlık ocağının bulunmadığı ve oldukça tehlikeli bulaşıcı hastalık sa-

**İlhan Berk
İstanbul'u
çalışanların
emekçilerin
İstanbul'udur. Ama
İstanbul'u satılacak
bir meta, kazanç
kapısı görenler
emekçileri üretim
alanlarından,
evlerinden,
sokaklarından
bir bir kovuluyor.**

çan bir nehrin senelerdir yaşlı ve çocukları tehdit ettiği Ayazma'da kentsel yenilenme süreci değerlendirilen araziden yerli halkın boşaltılması ile başladı. 77 hanenin yaşadığı Ayazma'da başlayan yıkımlar sonrasında, TOKİ'nin Bezirganbahçe Toplu Konutlarına taşınan Ayazma sakinleri için yoksulluk karşısında sunulan seçenek "yoksulluğun çözümü" yerine "yer değiştirmesi" olmuştur. Bir yıl içinde toplu konuta taşınan bin aileden toplu konut taksitlerini ödeyemeyen 120 aile icralık olmuştur (Bartu, A. & Kolluoğlu, B.: 11 Şubat 2009).

Kentsel yenileme kapsamında sadece göç alan yeni yerleşimler değil, İstanbul'un kültürel dokusunu oluşturan mahaller de "kültürel" bir yapılanma içinde sermayenin değerlendirileceği yeni tasarımlara bürünüyor. Son yıllarda İstanbul'da yaşanan en önemli örneklerden biri Sulukule: "yeni osmanlı mahallesi" olarak tasarlanan mahalleden göçe zorlananlar açısından tarihsel-kültürel değerlerin erozyonundan çok daha önemlisi "yaşamı devam ettirme" ve "hayatta kalma mücadelesi" söz konusu. Sulukulelilerin TOKİ konutlarında taksitli ev alımına zorlanması karşısında evlerin yıkımına karşı kurulan platform Toplu Konut İdaresi ve Büyükşehir Belediyesinin söyleminin altındaki gerçekliğe işaret ediyor:

"Evler derme çatma değil, aralarında en az yüz yıllık ahşap, tapulu konutlar var. Sulukule halkı böyle kalmasını değil, konutlarının rehabilite edilmesini, ayrımcılığın sona ermesini istiyor. Belediye UNESCO kararlarını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taahhütlerini hiçe sayarak kapalı bir profesyonellik ortamında 'Osmanlı Mahalleleri' yaratmak istiyor. Süleymaniye semtinde yapılan taklit binalar bunun bir örneği. Bu projeleri kim hazırlıyor? Bu ideolojik yaklaşım uluslararası konvansiyonlara, çağdaş yönetim ilkelerine aykırı ödeme gücü olmayan halkın bölgeyi terk etmesi isteniyor, ayrımcılık yapıyor. Ayrıca kanunlar çiğneniyor. Bu uygulama gerçekleşirse, bir skandal olarak dünya şehircilik tarihine geçecek." (www.bianet.org)

Kentsel yenilenme ile birlikte başlayan mekansal ayrışma Tozkoparan'da da benzer bir süreç ile başlatılmıştı. Belediye tarafından evlerinden çıkarılmak istenen yerli halkın şehrin başka bir yerine gitmeye zorlanması kentsel arazi değerinde yaşanan değişimin mekansal ayrışmaya yol açması işçi sınıfının kentte izolasyonu ile sonuçlanmasına neden olmuştur.

Tozkopran'da yıkımların nedeni, evlerin ha-

va alanına yakın olması ve yeni metro yapımıyla arazinin değerlendirilmesiyle yerli halkın Sultanbeyli gibi daha uzak semtlerde yapılan toplu konutlara göndermesi gerçeği, kentsel hizmetler ile sermayenin ihtiyaçları arasındaki ilişkiyi ortaya seriyor.

sonuç yerine: kenti yeniden üretmek

*"Her gelen seni sevdi, bağlandı bırakıp gitti
Her gelen sana köstek kelepçe yeni zincirler
bıraktı*

*Her gelen açlıkları kinleri arabaları surları
devraldı*

*Zindanları şiddetli yalnızlığını kimsesizliğini
daha genişletti*

*Harpler sulhlar her çeşit insanlar seni olduğun
gibi bırakıp geçtiler...."*

(I.Berk, Eşik içinde, İstanbul, 3233)

Kentin sakinleri ile sahipleri arasındaki kavga artarak devam ediyor. Kavga sadece konut/barınma alanında değil bir bütün olarak paranın yani değişim değerinin egemenliğinde örgütlenen kent ile onun dışarıda bıraktığı sermaye dışı kesimler arasında devam ediyor. Gerilim, kavga aynı zamanda farklı güçtektidar ilişkileri dolayında biçimleniyor. Kent aslında Giorgio Agamben'in "Metropol" adlı kısacık yazısında işaret ettiği gibi hep iktidar ve güç ilişkilerinin yoğunlaştığı mekanlardır yada metropolün sınırlarını tanımlayan zaden şeylerin ve yaşamın yönetilme teknikleridir. Kentin sahipleri her geçen gün kenti değişim değeri ve kapitalist piyasa üzerinden yeniden biçimlendirirken, aynı zamanda kentin sakinleri üzerinde farklı güç iktidar teknikleri uygulamaktadır. Bu teknikler genellikle zoru içermez, ama sistemin tehlikeye düştüğü zamanlarda yada kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesinde gerektiğinde sistematik şiddet devreye girer. İnsanların başlarına evlerinin yıkılması bu anlamda açığa çıkan en önemli şiddet eylemidir. O yer, o mekanın yeniden piyasaya mantığı içine çekilmesi için gerekenler hızla hayata geçirilir. Bu anlamda kent değişim değeri yani kapitalizmin kendini yeniden ürettiği bir gerçeklik olduğu ölçüde, kentler de artan ölçüde çepeçevre sarılan kamplara dönüştürülüyor. Çalışmak zorunda olduğunuz, kurallara uymak zorunda olduğunuz, kentin yapısal tahakkümü sonucunda yaşayanların mikrofaşizmle çekmek zorunda kaldığınız şiddet üreten, korkutan

Kentin sahipleri her geçen gün kenti değişim değeri ve kapitalist piyasa üzerinden yeniden biçimlendirirken, aynı zamanda kentin sakinleri üzerinde farklı güç iktidar teknikleri uygulamaktadır.

kamlara dönüşüyor. Yaşamın her alanını ele geçiren metalar şehri bir büyük alışveriş mekânına çevirdiği ölçüde gündelik yaşamlarımız içinde özel ve kamusal olan arasındaki ayrımlar ortadan kalkıyor. Pazarlama yada güvenlik gibi nedenlerle kamusal olan ortadan kalktığı gibi özel alanda ortadan kalkıyor, yani kentsel yaşam adeta kamlara dönüşüyor/bölünüyor.

İstanbul'da iktidar ve güç ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayansa bile (ne demişti İlhan Berk "Geçmiş onda talandır, haraçtır") kentin disiplin ve gözetim mekanına yani kampa dönüşmesinin tarihi görece yenidir. Kentin değişim değeri olarak biçimlenmesi artıkça güç kullanımı da artmaktadır. Bu noktada kavganın ortak noktası kenti, İstanbul'u yeniden orada yaşayanlara geri vermek, yada İstanbul'da yaşayanların kentlerini, kentin sahiplerinden çekip almasıdır.

İstanbul'un dış dünyalara açıldığı günümüz koşullarında kent sosyal olarak yeniden üretilmektedir. Bu açılma süreci (ulus altı ve ulusötesi) kentin düzenlenmesinde, sınıflar arası mücadeleyi de eşzamanlı farklı mekanlar arasında gerçekleşen bir gerçekliğe dönüştürmüştür. İstanbul'daki kentsel arazide gözü olan İstanbul sermayesi ile, İstanbul Belediyesi ve uluslararası sermayeler arasında bir dizi ittifaka yol açtığı ölçüde yani kente sahip olanlar çeşitlenip farklı düzeylerde ilişkiler biçimlendikçe, kent sakinlerinin mücadelesi daha da bir zorlaşmakta. Ama bu ittifakın varlığında kentte yaşamakta zorlaşmakta. Bu iki zorluk kente sahip çıkmak ile bir kamp alanına dönüştürülen kentte bu acımasızlıklara katlanmak arasında biçimlenecek hiç kuşkusuz. Kentin gündelik yaşam içinde sürekli devingen ve dinamik bir üretimin sonucu olduğu gerçeği, sınıflar arası mücadele de yeni talepler ve yeni mücadele deneyimlerinden de görülmektedir. Kent, mücadeleye çekilen kesimler için emeğin yeniden üretiminde sağlık, ulaşım, barınma gibi sosyal hakların yarattığı kullanım değeri ile anlamlıyken, diğer yandan sermaye açısından kentin taşıdığı anlam değişim değerinde gizlidir ve bu değer sermayeler arasındaki rekabet ile 'kentsel arazilerin değeri'nin gün ve gün değiştiği dinamik bir sermaye haritasında "kentin değerinin" izlenmesiyle artan gerilim ve korkuya tanıklık etmemizi sağlar. Sermaye haritasında emeğin yeri; özelleştirilen kentsel haklar ile daralmakta, finans merkezi haline gelen küresel kentler için bu olgu daha görünür hale gelmektedir. İstanbul uluslararası sermaye birikimine entegrasyonda bir kent olarak öne çıktıkça, kentsel haklar üzerinde süren pazarlık ve gerilim yükselmektedir. Yeni plazalar ve iş merkezlerinin ardındaki gecekonduların kentsel hizmet-

lere ulaşımı, sosyal hakların özelleştirilmesiyle kentin "planlama, kalkınma" süreçlerinde sermaye örgütlerini söz sahibi olmasıyla paralel olarak azalmaktadır.

Kentin yeni sahiplerinin eski ortakları ile kurdukları ilişkide yaşanan dönüşüm, kentsel yenilenme kavramında olduğu gibi yenilenme olarak sunulmaktadır. Böylece sermayenin, kentin değişim değerini artırmaya yönelik talebinin ortaya çıkardığı ortak kullanım alanlarının dönüştürülme ve yenilenmesi ihtiyacı, toplumsal bir ihtiyaç olarak sunulmaktadır. Bu ihtiyaç karşısında kentin kullanım değerini yitirmesi, sınıflar arası mücadelede uzlaşma ve direniş pratiklerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Yaşanan süreç, yeni sosyal birikimin sınırları içinde sınıflar arası ilişkiler tarafından şekillenmektedir.

Yazımız yerel seçimler öncesi İstanbul'a bakma amacındaydı ama kendimizi başka bir güzergahta bulduk, fragmanlar üzerinden İstanbul'u anlamaya, hissetmeye çalıştık. Ama şu an siyasi iktidarı tanımlayan iki önemli özellik genel olarak yerel yönetimler kadar İstanbul için de çok daha önem kazanıyor. İlki siyasi iktidarda bulunan AKP'nin kapitalizmin Türkiye'de saçılmasının ürünü olan bir parti, yada bu saçılmanın yerellikler üzerinden yani bir çok iktidar üzerinden merkezi siyasi iktidara yöneldiği gerçeği. Türkiye'de hem içeriye hem de dünyaya açılan başlı başına önemli bir yerel olan İstanbul'un özel bir yeri var. Zaten siyasi iktidarın başında olan yani Başbakanın da ilk uğraşı İstanbul'du. İkinci önemli özellik ise geç kapitalistleşen ülkelerde inşaat sektörünün agresif gelişimi ile yerellikler ve siyasi iktidar arasında önemli içsel bağlantılar var. Bu gün bu bağlantılar TOKİ'nin de yenilenen görev tanımı ile İstanbul'u önemli bir kazanç kapısı yapmanın yanı sıra dünyaya açılan kapı olarak yeniden pazarlaması özel bir öneme sahip. Bu hem altyapı yatırımları anlamına geliyor, hem de uluslararası sermayelerle yeni güç ittifaklarının gelişmesi anlamına geliyor. Bu ittifakın en görünür hali İstanbul'un bir şantiyeye dönüşmesidir. Diğer ise yeni yasalkurumsal oluşumlarla İstanbul'un yüzünü daha bir dünyaya çevirmesidir.

Ama bu gelişmeler ile yani sermayenin talep ve ihtiyaçları ile emeğin yeniden üretiminde kent emekçilerinin gündelik talepleri arasındaki çatışma ve gerilimler kentin birikiminin her aşamasında yeniden üretilen dinamik bir olgu olarak ele alınmalıdır. Nasıl bir kent istediğimiz sorusunu ne tarz sosyal ilişkiler, doğa ile ilişkiler, yaşam tarzı arzulağığımız cevabından ayrı olarak yanıtlayamayız. (Harvey; 2008)

"Bir açılın bütün nimetler

Kente sahip olanlar çeşitlenip farklı düzeylerde ilişkiler biçimlendikçe, kent sakinlerinin mücadelesi daha da bir zorlaşmakta.

Bir açılın ümit

Bir açılın kurtuluş

Bir açılın çocuklar kadınlar erkekler sulh

*Bundan böyle seninle senin önünde eğil-
meler yalvarmalar*

*Bundan böyle işler devletler topraklar cum-
huriyetler seninledir*

*Bundan böyle dünyanın ölmez şairleri se-
ninledir*

*Bundan böyle paydos pisliklere çirkeflere
cebre*

*Paydos yolunu kesen çamura kelepçelere
boyunduruğa*

*Paydos zincirlere kara günlere topyekün
paydos"*

(I.Berk, Eşik içinde, İstanbul, 3233)

kaynakça

Bartu, A. & Kolloğlu, B. "Kentsel Dönüşüm Sürecinde Yer Değiştiren Yoksulluk", İstanbul Söyleşileri, Osmanlı Bankası Müzesi Voyvoda Caddesi Toplantıları, 11 Şubat 2009.

Benjamin, W. Paris: Capital of The Nineteenth Century, Perspecta, cilt 12, ss:165172, 1969.

Benjamin, W. Pasajlar, (çev:A.Cemal), YKY Yayınları, İstanbul, 2007.

Berk, I: Pera, İstanbul, YKY,2000.

Berk, I: Eşik, İstanbul, YKY,2007.

Berk, I: Galata, İstanbul, YKY,2007

Davis, M: City of Quartz Excavating the Future in Los Angeles, Verso, London, 1990.

Eraydın, A.: "The Impact of Globalisation on Different Social Groups: Competitiveness, Social Cohesion and Spatial Segregation in İstanbul", Urban Studies, 45(8), 2008.

Ercan, F: "Dünya Kentleri ve İstanbul", Toplum ve Bilim, sayı 71, Kış, 1996.

Harvey, D: "The Right to the City", New Left Review, September/October, 53, 2008.

Jameson, F: "Postmodernizm Üzerine bir Konuşma", Defter

Dergisi, sayı 17. İstanbul.1991.

Keyder, Ç. "İstanbul'u Nasıl Satmalı?", İstanbul Üç Aylık Dergi, Dosya: İstanbul'u Nasıl Hazırlamalı? İstanbul'u Nasıl Satmalı,1992; Sayı: 3,Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kropotkin, P :Evrimin bir faktörü Karşılıklı Yardımlaşma, Ankara, Kaos Yayınları, 2001).

Lefebvre, H.: The Production of Space, Trans. Donald Nicholson Smith, Blackwell Publishing, 1991.

Oktay, A: "Flaneur'den Kartograf'a", Defter Dergisi, sayı 20, İstanbul, 1993.

Simmel, G. : The Metropolis and the Mental Life, The Urban Sociology Reader, 2005.

Simmel, G: Metropol ve Zihinsel Yaşam, Defter Dergisi, Sayı 16, İstanbul,

Sönmez, Mustafa: "İstanbul'u "planlı" satarken Anadolu'yu kurutmak...", 03 Haziran 2007, <http://www.sendika.org>

Şengül, T. "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Kentsel Gelişme ve Yönetim Paradigmalarında Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme", Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, KEAS, Cilt 2, Ankara, 2004.

Talu, Umur: "Şantiye Arkası Rantiye", 22 Mart 2008, Sabah.

O. Akbal,3 Şubat 2009, Cumhuriyet

Radikal gazetesi, 14 Şubat,2009 melek çapan Barbaros caddesinde sel

Radikal Gazetesi, 5 Şubat 2009

Referans Gazetesi, 14 Şubat,2009

Referans Gazetesi, "Nüfus artış hızı, rekabette lider İstanbul'u tahttan indirebilir", 17.Ocak.2008

İstanbul 'Kalkınma Ajansı' ile finans merkezi olacak,18 Aralık 2008, <http://www.arkitera.com>

"İstanbul'un Küresel Finans Ligindeki Rakibi New York", Taraf Gazetesi, 2008/03/08

"Ataşehir'de yükselecek finans merkezine onay", Sabah gazetesi, 21 Ocak 2008.

www.bianet.org

www.mimarlarodasi.org.tr

2007 barınma hak ihlalleri raporu**

2007 yılında da yıkımlar ve zorla tahliyeler, barınma hak ihlalleri içerisinde yine ilk sırada yer alan sorunlar oldu. Bu kez tekil yıkımların yanı sıra "kentsel dönüşüm" projeleri ilan yerlerinde toplu yıkım tehditleri ile mevcut sorunun boyutu değişti. SHD'nin hazırlamış olduğu hak ihlalleri raporunda bir yıl içinde yaşanan vakalar kapsamlı olarak yer almaktadır. Bir yıl içerisinde yaşanan bu vakalar genel olarak bizlerin ulaşabileceği yaygın basın yayın organları ile diğer basın kanallarından toplandı. Dolayısıyla raporda yer alamayan önemli orandaki barınma sorununun varlığını hepimiz tahmin edebiliriz. Buradan hareketle "barınma hakkı"na dair daha soyut ve kapsayıcı bir tartışma zemini oluşturmak önem kazanmıştır. Barınma hak ihlallerini değerlendiren bu toparlayıcı yazı, barınma sorununun ekonomi politik ve sosyal olan boyutlarını ele alan teorik bir tartışma yazısı ile desteklenecektir.¹ Bu tartışmada temele olarak hak ihlalleri ile barınma sorununun ne kaçınılmaz ne de mutlak olmadığına dair eleştirel bir çerçeve kurulacaktır.

2007 yılı hak ihlalleri ve barınma sorunları

Düşük kiralı konut ihtiyacı, özellikle ücretli çalışanların büyük kentlerdeki en temel ihtiyacı olarak ortaya çıkmaktadır. Anadolu kentlerinde artan üniversite sayısına rağmen, öğrencilerin kalabilecekleri yeterli yurt ihtiyacında hala büyük bir açık bulunmaktadır. Deprem sonrası, hasarlı olarak tespit edilen konutlar hala kullanılmaktadır.

TOKİ konutlarının inşaat kalitesindeki sorunların yanı sıra konut yönetiminde de oturanların mağduriyetleri doğmaktadır.

...1999'daki Marmara depremi sonrasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı'nın (JICA) depreme karşı ortaklaşa yürüttüğü çalışmaya göre İstanbul'da, yüksek deprem riski taşıyan 182 bin 527 bina bulunuyor. Olası İstanbul depreminde bu binalarla alakalı 658 bin 125 kişi etkilenecek. Rapora göre, İstanbul genelindeki ağır hasarlı binaların yeniden yapılandırılması (yıkım, enkaz kaldırma ve nakil, tahliye edilecek ailelerin geçici iskân durumu, kalıcı konut maliyeti) için tam 17 milyar 331 milyon 32 bin 342 dolar gerekiyor.

Uzmanlara göre İstanbul'un 10 ilçesi yüksek deprem riski altında. Kadıköy Belediye Başkanı Selami Öztürk, son sözü söylüyor: "Büyükşehir Belediyesi ve hükümet gerekenleri yapmazsa bize ve valliğe kalan görev, deprem ol-

duğunda enkaz altından insan çıkarmak olacak. (Radikal)

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), 2003-2007 yılları arasında İstanbul'a 51 bin 916 konut yatırımını yaptı. İstanbul'u, 26 bin 722 konut yatırımını ile Ankara, 9 bin 978'le de İzmir izlerken en az konut yatırımını, 116 konut ile Artvin'e yaptı. TOKİ 2003-2007 yılları arasında, 81 ilde 225 bin konut yapımı başlattı. Bunlardan 100 bini tamamlandı. 225 bin konutun 181 bin 851'i sosyal konut, 43 bin 149'u ise kaynak geliştirme amacı kapsamında üretildi. Sosyal konutun 106 bin 237'si dar ve orta gelir grubuna, 46 bin 632'si alt gelir ve yoksul grubuna, 20 bin 137'si gecekondü dönüşüm projesine, 6 bin 749'u afet konutlarına ve 2 bin 96'sı da tarımsal uygulamalarına yönelik üretildi. (Yeni Şafak)

KESK'in araştırmasına göre, 2002'den 2007'ye kadar geçen sürede kira yüzde 115, memur maaşı yüzde 59 arttı. 2002'de memur maaşının yüzde 29'u kiraya giderken, bugün oran yüzde 39'a çıktı.

Barınma hakkının ihlalinde, "kaçak yapılaşma" nedeniyle gerçekleşen yıkımlar başı çekmektedir. Kaçak yapılaşmaya bağlı yıkımlarda kiracı -mülk sahipliği ayrımı önemini kaybetmektedir. Bu yıkımlar çoğu zaman güvenlik güçleri eşliğinde gerçekleşmektedir.

Bağcılar'da yaşanan örnekte görüldüğü üzere, yaşama tehdidi altında olmalarına rağmen, olası tahliye sonrasında herhangi bir geçici konut sunulmadığından, bu evlerin içinde yaşayanlar şiddetli bir direnme göstermektedirler. Bu tür tahliyeler, evsizliğe neden olabilmektedir. Bunun gibi en zaruri tahliyeler de güvenlik ekiplerince, zorla yapılmaktadır.

2007'nin kaçak yapılaşma yıkımları

İstanbul Güngören'de; Yeşilkent mahallesinde kaçak yapıları yıkan belediye ekipleri ve polis gecekondü sakinleri taş ve sopalarla direndi.

İstanbul Maltepe Zümrütevler Mahallesi'ndeki 11 gecekondunun yıkımı için gelen belediye ekipleri ve Çevik Kuvvet polisleri ile vatandaşlar arasında gergin anlar yaşandı.

Karşıyaka Belediyesi Zabıta Müdürlüğü ve İlçe Emniyet Müdürlüğü ekiplerince ortaklaşa yapılan uygulamada, Örnekköy semtinde 10 çadır söküldü.

Bursa'nın Yıldırım İlçe Belediyesi, dokuz yapıyı yıktı. Yıldırım Belediye Başkanı Özgen Keskin, kaçak yapılaşmayla mücadele konusundaki

Besime Şen*

Tekil yıkımların yanı sıra "kentsel dönüşüm" projeleri ilan yerlerinde toplu yıkım tehditleri ile mevcut sorunun boyutu değişti

97

** Bu rapor, Sosyal Haklar Derneği'nin "hak ihlalleri raporları" çalışmasının bir bölümü olarak hazırlanmıştır. Diğer konulara dair rapor çalışmaları için derneğin web sayfasına bakılabilir.

kararlılıklarından vazgeçemediklerini belirttiler.

Bursa Yıldırım İlçesi'nde, kaçak yapılan 25 binanın yıkımında olaylar çıktı.

Bursa'nın merkez Osmangazi ilçesinde, kaçak yapıldıkları belirlenen inşaat halindeki 10 yapı, belediye ekipleri tarafından yıkıldı.

BURSA'da Merkez Yıldırım İlçesi'ne bağlı Hamamlıkızık, Değirmenlikızık, Hacivat ve Millet mahallelerinde ruhsatsız olarak yapıldığı belirlenen 23 kaçak binanın yıkım çalışmaları sırasında, jandarma ekipleri ile bina sahipleri arasında arbede yaşandı.

Belediye'nin Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü ve Zabıta Daire Başkanlığı'na bağlı ekipler, Cankurtaran Mahallesi, Aya İrini Müzesi ile Sur-i Sultani arasında bulunan ve "Birinci Derecede Arkeolojik Sit Alanı" içinde kalan 5 gecekondunun yıkımını gerçekleştirdi.

Adapazarı'nın Serdivan beldesinde Marmara Depremi sonrasında geçici iskan için yapılan prefabrik konutların yıkımına başlandı. Konutlardan çıkmaları istenen vatandaşlar belediye görevlileriyle tartıştı. Daha önce elektrik ve suları kesilen prefabriklerden bazıları iş makinelerince yıkıldı.

Hatay'ın İskenderun İlçesi'nde bir kadın evini yıktırmamak için ölümüne direniş yaptı.

Diyarbakır'da, Yenişehir Belediyesi'ne ait araziye kaçak olarak yapılan evlerin yıkımı sırasında olay çıktı.

kentsel dönüşüm

Kentsel dönüşüm konusu, yıpranmış, eskimiş veya çöküntü alanı olmuş eski yerleşim yerlerinin yeniden inşası iddiasıyla gündeme oturdu. Bu yeniden inşa projeleri, ekonomik beklentilerle, kentte yeni rant alanları yaratmak için de önemli bir kaynak olarak görülmektedir.

Kentsel dönüşüm projesi kapsamında, özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde yıkım ve tahliyelere 2007 yılı içinde sıkça rastlandı. İstanbul'da Sulukule, Başbüyük, Ayazma, Tarlabası, Küçük Bakkalköy, Tuzla, Pendik, Beykoz, Sarıyer, ... kentsel dönüşümün tehdidini yaşamış ve yaşama tehdidi içinde olan yerlerdir.

2007 Örnekleri

Küçükçekmece Ayazma Mahallesi sakinleri, kentsel dönüşüm projeleri kapsamında evlerinin yıkılmasını Galatasaray Lisesi önünde protesto etti.

İstanbul Tuzla'nın Aydınlı Mahallesi'nde ruhsatsız 5 binanın yıkımı sırasında yıkım ekipleri ve güvenlik güçleri ile mahalle sakinleri arasında arbede yaşandı.

Belediye Başkanlığı, Fener ile Ayvansaray arası ve sahil kesimi yenileme alanları için ihale açtı.

İstanbul Boğazı manzaralı Sarıyer Küçükarmutlu semtine Tekno-Kent projesi yapılmak isteniyor. Yıllardır burada oturan, çocuklarını büyütüp evlendiren halk ise bu projeye karşı çıkıyor.

İstanbul Feriköy Paşa Mahallesi'nde 7 Tepe 7 Tünel Projesi kapsamında 57 gecekondunun yıkımı sırasında, gergin dakikalar yaşandı.

Tarlabası'nda, birçok ev istimlak ve yıkılma tehlikesi gerekçe gösterilerek boşaltılırken, yine birçok evde bulunan ve çoğunluğunu Orta ve Güney Amerikalıların oluşturduğu birçok mülteci, sınır dışı edilmek üzere emniyet yetkililerine sevk ediliyor. İstanbul Mimarlar Odası Başkanı Eyüp Muşcu, şunları söyledi: "Tarlabası ile ilgili projelere bakınız. Ne bir tek kültür, ne de sanat evi yok. Bırakın evi, bu işle ilgili bir daire bile ayırmamışlar. Yapılan projelerin yüzde 80'i villa tipi konut, yüzde 20'si ise modern dizaynlı ticaret ve turizm mekanı yani otel, rezidans ya da plaza."

İzmir'de Karşıyaka Belediyesi tarafından hazırlanan Kent Dönüşüm Projesi kapsamında, kentin lüks semtleri arasındaki Mavişehir'in yanında bulunan gecekonduların yıkımına başlandı.

İzmir'de belediye mücavir alanları dışında 'kadastrosu ve imar planı yapılmamış yerler'de inşa edildiği için 'kaçak yapı' sınıfına giren yaklaşık 20 bin binanın yıkımı için düğmeye basıldı.

İzmir Kadifekale Mahallesi'nin boşaltılmasına ilişkin mahalle sakinleri ile yapılan toplantıda yıkım kararının alınmasına vatandaşlar tepki gösterdi.

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek, Dikmen Vadisi 4. ve 5. etap çalışmalarını çerçevesinde, bölgede bulunan gecekonduların önümüzdeki hafta içerisinde yıkımlarının başlayacağını söyledi.

Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında gecekondular yıkılacak olan Mamaklılar, belediye yetkililerinin kendileriyle görüşmediği için endişeli olduklarını belirterek, yapılacak projede kendilerine de söz hakkı verilmesi gerektiğini söylediler.

Kocaeli'nin Körfez ilçesine bağlı Yavuz Sultan Selim Mahallesi'nde Roman vatandaşların kurduğu 70'e yakın çadır, Körfez Belediyesi ekipleri tarafından kaldırıldı.

Kocaeli'nde, Bekirpaşa beldesine bağlı Tavşantepe Mahallesi'nde bulunan ve Roman vatandaşların oturduğu 38 gecekondular, Bekirpaşa

Kentsel dönüşüm konusu, yıpranmış, eskimiş veya çöküntü alanı olmuş eski yerleşim yerlerinin yeniden inşası iddiasıyla gündeme oturdu.

Belediyesi'nin aldığı yıkım kararı sonucunda dozerlerle yıkıldı. Mahallenin Kireçocakları mevkiinde bulunan gecekonduların yerine Bekirpaşa Belediyesi, TOKİ ve Kocaeli Üniversitesi işbirliği ile yeni konutlar yapılıyor.

Adana'da 11 yıldır süren metro çalışmalarını Adanalılara "yeter artık" dedirtti. Uzun süredir durdurulan ancak yeniden başlatılan metro çalışmalarını bu kez de istimlak sorunlarını beraberinde getirdi.

Erzurum-Çat karayolundaki Harput Mahallesi'nde bulunan bazı gecekonduların yıkımı sırasında halk, yıkım ekibi ve kolluk kuvvetlerine tepki gösterdi. Büyükşehir Belediyesi'nin Kentsel Dönüşüm Projesi çalışmaları kapsamında, Harput Mahallesi'nde 6 gecekonduyu yıkıldı.

Kentsel dönüşüme bağlı yıkımlar ile elde edilen arsalar, TOKİ tarafından toplu konut yapımına tahsis edilmektedir. TOKİ ülkenin her yerinde yeniden inşa konusunda tek aktör olmaya başladı.

fiziksel iyileştirmeler ve yol çalışmaları ile gelen yıkımlar

Samsun'da, bulvar çalışması nedeniyle evleri kamulaştırılmak istenen İlyasköy Mahallesi sakinleri yolu trafiğe kapatarak, Büyükşehir Belediyesini protesto etti.

Artvin'e bağlı Yusufeli ilçesinin baraj suları altında yok olmasını engellemeye çalışan köylüler, baraj projeleriyle ilçe halkının göçe zorlandığını belirterek destek istedi.

Hatay'da önümüzdeki eylül ayında hizmete girmesi beklenen Hatay Havaalanı'nın sınırındaki Gülöva Köyü'ndeki 22 ev, güvenlik nedeniyle yıkıldı.

Çorum'da Çomar Barajı çevresindeki hazine arazisi üzerine yapılan 120 kaçak yapı mahkeme kararıyla yıkıldı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından TEM otoyolunun Hadımköy gişelerinin bulunduğu bölgeden geçen yolun genişletme ve kavşak çalışması nedeniyle 38 ev yıkılacak.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin çizdiği şehir planının bir parçası olarak hayata geçirilen kentsel dönüşüm projesi, birçok gecekondulu mahallesi yıkım tehdidiyle karşı karşıya getiriyor. Maltepe'nin Gülsuyu ve Gülensu mahalleleri de bunlardan sadece ikisi. Bu iki mahalleyi diğer gecekondulu mahallelerinden farklı kılan ise, mahalle sakinlerinin yıkım tehdidine karşı bannma ve yaşama haklarına yönelik alternatif çözümler üretmek için başlattıkları çalışma.

AB İlerleme Raporu'na giren Sulukule'deki

yıkımlara Romanlar tepki gösterip Meclis'e dilekçe yağdırdı. Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir, AB'nin Türkiye İlerleme Raporu'nda sosyal ve ekonomik boyutu eksik olduğu için eleştirdiği Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi'ni savunarak, "Kimse mağdur olmaz" dedi...

Kentsel Dönüşüm Projesi çerçevesinde TOKİ tarafından Maltepe Başbüyük'te yapılacak daireler için inşaat malzemesi taşıyan iki TIR ile inşaatta çalıştırılan bir iş makinesi evlerinin yıkılmasını istemeyen gecekondularda oturanlar tarafından taşlandı.

mevsimlik işçiler- barınma koşulları

Adana'nın Yumurtalık ilçesine aileleriyle birlikte yaşadıkları illerden gelen geçici tarım işçileri, balçığa dönen tarlaların bitişine tuvalet, banyo, mutfak gibi gerekli unsurlardan yoksun ilkel çadırlar kurdular. Yine Adana'nın Karataş ilçesine bağlı Tuzla beldesinde yemiyelerini ekşik alan tarım işçileri, 3 gün önce iş bırakınca, işveren, işçilerin yaşadığı çadırların elektrik ve suyunu kesti. Çaresiz kalan işçiler sulama kanalındaki suyu içmek zorunda kaldılar.

Tunceli'den Erzincan'a, işsizlik nedeniyle de buradan Adana'ya gelen 6 kişilik aile, iş bulamıyınca Adana Otogarında kalmaya başladı. (Zaman)

Sivas'ta, Bölge illerinden gelerek patates tarlalarında çalışan mevsimlik işçiler, derme çatma çadırlarda yaşamlarını sürdürüyor. Kızılırmak kıyısında, Yıldızeli ilçesine bağlı Emirler ile merkeze bağlı Karalı ve Yaramış köyü yakınlarındaki patates tarlalarında çalışmak için bu bölgede konaklayan mevsimlik işçiler, arazide adeta bir "çadırkent" oluşturdu.

Yılın 12 ay kaldıkları çadırlardan temizlik gerekçesiyle çıkarılmak istenen tarım işçileri, Adana Valisi İlhan Atış'la yaptıkları toplantının ardından sorunlarının çözüleceği konusunda söz aldılar.

Adana'nın Tuzla beldesinde bulunan tarım işçileri, yaşadıkları çadırlardan çıkarılma tehlikesi ile karşı karşıya. Çoğu, bölgedeki çatışmalardan dolayı yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalan tarım işçileri, yıllardır yaşadıkları yerlerden çıkmak istemediklerini söylediler.

köye geri dönüş projesi

Van'da devlet desteğiyle köyüne dönenlerle anket yapıldı. Köylülerin yeterli besin alamadığı, evlerin yüzde 52.4'ünde tuvalet, yüzde 41.1'inde banyo, yüzde 31'inde mutfak, yüzde 48'inde su, yüzde 79.5'inde kanalizasyon şebekesi, yüzde 69.9'unun sağlıklı bir foseptik sistemi olmadığı,

Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında gecekondularını yıkılacak olan Mamaklılar, belediye yetkililerinin kendileriyle görüşmediği için endişeli olduklarını belirterek, yapılacak projede kendilerine de söz hakkı verilmesi gerektiğini söylediler.

çocukların iki öğün yemek yediği ortaya çıktı. Bu sonuçlara Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim görevlileri ve 15 öğrencinin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için yaptıkları anket sayesinde ulaşıldı. Yrd. Doç. Dr. Emin Yaşar Demirci, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Zeki Ünal ve Dr. Hasan Hüseyin Tekin'in koordine ettiği araştırma kapsamında önce Van merkeze, sonra da Köye Dönüş Programı kapsamında evlerine geri dönen 581 kişiyle yüz yüze görüşmeler yapıldı. Anketten çıkan sonuçlar, devlet desteğiyle köye dönenlerin sağlıksız koşullarda yaşadığını ortaya çıkardı. (Radikal)

doğal afet ve fiziksel nedenlerle gerçekleşen mağduriyetler

Diyarbakır Kayapınar'da dün çöken 32 daireli Alkan 1 apartmanının ardından, Diyarbakır İnşaat Mühendisleri Odası Başkanı Tansel Önal, şehirde göçün en yoğun görüldüğü 1990 ile 2000 yılları arasında inşa edilen binalarda ciddi sıkıntılar olduğuna dikkat çekti; başka binalarda da aynı sıkıntılardan görülebileceğini açıkladı. Diyarbakır'da çürük olduğu gerekçesiyle yıkılmasına karar verilerek geçen kasım ayında boşaltılan ve önceki gün (4 Şubat) çöken 8 katlı "Alkan 1" apartmanında Mesut ve Hasan Demir kardeşler hayatını kaybetmişti.

Hatay'da 1997 yılında meydana gelen 5.5 büyüklüğündeki Antakya depreminde evleri yıkılan 6 çocuklu Baltacı ailesi, elektriği ve suyu olmayan tek odalı çadırdaki yaşam mücadelesi veriyor. Çekmece Beldesi Yeşilkent Mahallesi'nde çadırdaki yaşayan Baltacı ailesi, komşularının yardımıyla ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyor. 59 yaşındaki Ali Baltacı, hurdacılık yaparak 5 çocuğuna bakmaya çalışıyor.

İstanbul Zeytinburnu'nda 20 Şubat'ta 5 katlı bina çöktü. 26 kişi yaralandı, 2 kişi hayatını kaybetti. Zeytinburnu'nda yaşanan olayın ardından İnşaat Mühendisleri Odası'ndan Gökçe, yoksulları gözardı eden kentsel dönüşüm projelerinin gündeme geleceğini, Şehir Plancılar Odası'ndan Kahraman, afet öncesi önleme yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini söyledi.

ADANA'da 7 çocuklu Aygün Ailesi, bütün odalarının duvarları çatlak evde, tehlikeye rağmen oturuyor. O dönemde ilgili yerlere başvuruda bulunmayınca deprem konutu verilmediğini, yardımlardan da yararlanamadıklarını belirttiler.

Yoksulluk hasarlı eve mahkum ediyor. Kırkkale'nin Bahşılı ilçesine bağlı Karaahmetli beldesindeki 350 konutun duvarlarında, zeminden kaynaklanan sorunlar nedeniyle çatlaklar oluştu.

İzmir'de, geçen yıl Buca Mustafa Kemal Pa-

şa Mahallesi'ndeki evlerinde çıkan yangında 3,5 yaşındaki çocukları İlhan'ı yitiren Hasan-Birsen Çavdır ailesinin dramı halen devam ediyor.

Bala ilçesinde yaşanan depremde evinde ciddi hasar meydana gelen İbrahim Özcan, İçişleri Bakanı Beşir Atalay'a "Benim evime oturulabilir raporu verdiler. Gelsin bir saat kalsın evimde, ben ölene kadar kalacağım" diye seslendi.

Düzce'de depremzedeler sekiz yıl sonra hâlâ prefabrikte. Düzce'de 162 aileye prefabrik konutlardan çıkması için tebligat yapıldı. Ancak depremzedeler gidecek yerleri olmadığını söylüyor.

Adana'da, yardıma muhtaç 5 aile bannmak için kullandıkları Sağlık Müdürlüğü'ne ait binanın boşaltılması üzerine kalmaya başladıkları sokakta, bu sabah yağmura yakalandı.

Van'ın Çatak ilçesinde 19 yıl önce yaşanan ve 4 kişinin ölümüyle sonuçlanan çığ felaketinin ardından temeli atılan konutların yapımı tamamlandı. Konutlara yerleşmeye başlayan aileler elektrik ve su sıkıntısıyla karşı karşıya bırakıldı.

Van'ın Erciş ilçesinde Zilan Deresi'nin taşması sonucu 2 kişinin ölümüyle sonuçlanan olayın ardından verilen sözler tutulmayınca, Doğancı koyu sakinleri ortada kaldı. Kişi çadırdaki geçiriyorlar.

evsizlik

Tekirdağ'ın Çerkezköy İlçesi'nde, eşini trafik kazasında kaybeden Gülşen Özdemir, sobası ve elektriği olmayan evde 5 çocuğu ile birlikte yaşam savaşı veriyor. Çocuklarıyla battaniyelere sarnarak ısınmaya çalışan Gülşen Özdemir, kirasını ödeyemediği için evden de atılmak üzere olduğunu söyledi. Gülşen Özdemir, inşaat işçisi olan eşi Ramazan Bayramı 4 ay önce, Ramazan Bayramı'nda geçirdiği trafik kazasında kaybetti. Kazadan sonra 5 çocuğu ile birlikte yalnız kalan Gülşen Özdemir, kanınlarını doyurmakta bile güçlük çektiklerini söyledi.

Selçuk Belediyesi tarafından 1990'lı yıllarda yapımına başlanan fakat müteahhit firmalar tarafından yetersiz malzeme kullanıldığı gerekçesiyle mühürlenene yeni garaj inşaatı belirsizlik sebebiyle yıllardır yarım halde bekliyor. İnşaat bu haliyle evsiz ailelerin sığındığı bir yere dönüştü.

Ev kirasını ödeyemedikleri için evden atılan Yürür ailesi, Bağlar beldesinde hayırseverlerin verdiği tuğlalarla yaptıkları barakada yaşıyor. "Battaniyeye sarnarak uyuyoruz" diyen Mehmet Yürür'ün iş bulmak ve menenjit sonrası beyninde hasar oluşan oğlu İbrahim'i tedavi ettirmesi gerekiyor.

Selçuk Belediyesi tarafından 1990'lı yıllarda yapımına başlanan fakat müteahhit firmalar tarafından yetersiz malzeme kullanıldığı gerekçesiyle mühürlenene yeni garaj inşaatı belirsizlik sebebiyle yıllardır yarım halde bekliyor. İnşaat bu haliyle evsiz ailelerin sığındığı bir yere dönüştü.

İstanbul'un göbeğinde küçücük bir çadırın içinde 3 aydır büyük bir dram yaşanıyor. Koca kentte ortada kalan 4 kişilik Pendik ailesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi önündeki Saraçhane Parkı'na çadır kurdu.

TOKAT'ta, akli dengesi yerinde olmayan eşi, 3 yaşındaki oğlu ve yaşlı anneannesi ile birlikte yaşayan epilepsi (sara) hastası Fatma Polat, hasarlı bir evde, kötü koşullarda yaşamını sürdürüyor.

Siirt'in Kurtalan ilçesinden ekonomik nedenlerle Batman'a göç etmek zorunda kalan 10 çocuk annesi Dilber Gezici yoksullukla boğuşuyor. (Evrensel)

Zonguldak'ın Ereğli ilçesinde 19 Aralık günü kaybolan spastik özürlü 13 yaşındaki Erkan Yamaner donmuş halde bulundu. Sivas'ta Hafik ilçesine bağlı Yeniköy'de oturan 63 yaşındaki Kazım Ceylan, köy dışında donarak öldü. (Radikal)

Tekirdağ'ın Çerkezköy ilçesinde, 1 kişi donarak öldü. Küçük Sanayi Sitesi'ndeki bir kulübede yalnız yaşayan Mehmet İpek (52), donarak öldü. (Hürriyet)

Malatya'da ayakkabı boyacılığı yaparak hayatını kazanan 50 yaşındaki bir kişi yaşadığı kulübede donarak öldü. (Hürriyet)

Muş'un Korkutlu ilçesine bağlı Sazlıkbaşı köylüleri koruculuğu kabul etmedikleri için yıllar önce köyleri boşaltıldı. Adana'ya göç eden Akın ailesi kış ortasında kira ödeyemedikleri için ev sahibi tarafından sokağa atıldı, kanal kenarında kurdukları çadırdaki yaşam mücadelesi veriyorlar. (Evrensel)

Karaman'da geçimini çöp toplayarak sağlayan bir ailenin kurduğu barakada çıkan yangında, 1 ve 2 yaşlarındaki iki çocuk yanarak öldü. (Hürriyet)

Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamındaki ikitelli Ayazma'da dün ev yıkımlarına devam edildi. Kiracı olarak Ayazma'da yaşayan Rıfki Yazar, 6 çocuğuyla beraber sokakta kaldı. Yazar, Kürt ol-

duğu için evinin yıkıldığını iddia etti. (Evrensel)

Yetersiz yardımlar dört kişilik ailenin kış ortasında 5 metre karelik barkada yaşamasını engellemiyor. (Zaman)

Uşak'ın Eşme ilçesinde 7 kişilik aile, naylon ve tahta parçalarıyla örtülü barakada yaşam mücadelesi veriyor. (Hürriyet)

Konak ilçesinin Tırazlı köyünde "çadır evde" sürdürdükleri yaşam ile dikkatleri çeken 5'i çocuk 7 nüfuslu Ecili ailesine İzmir Büyükşehir Belediyesi şefkat elini uzattı. (Zaman)

Mersin'in Tarsus ilçesinde balçıkta yapılmış evde yaşayan Yoksulabakan ailesi, yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olan evlerinde yaşamaya devam etmektedir. (Zaman)

İstanbul Örnektepe Mahallesi'nde Cevahir Holding tarafından kısa bir süre önce alışveriş merkezi ve otel yapılması için satın alınan arazi üzerindeki beş ev, eşyaları dışarı atılarak yıkıldı. (Evrensel)

Ankara'da İmrahor bölgesinde bulunan eski bir tuğla fabrikasının yatakhanesinde, 17 aile birden yaşıyor. Çoğu işsiz olan aileler, geçimlerini kağıt toplayıcılığı yaparak sağlıyor. (Hürriyet)

dipnot

¹ Bu bahsedilen makale Sosyal Haklar Derneği'nin www.sosyalhaklar.org sitesinde yayınlanacaktır.

İKTİSAT TARİHİNİN PENCERESİNDEN

Kırım Savaşının Osmanlı Maliyesi ve Belediyeciliğine Etkisi

Cengiz SUNAY*

Türk modernleşmesinin en önemli boyutlarından biri de, şehircilik hizmetlerinin yürütülmesinde Batılı kurumların iktibas edilmesi anlamında, modern belediye müessesinin kurulmasıdır. Geleneksel Osmanlı şehir yönetiminin gelişen ve dönüşen iktisadi ve sosyal yaşamın koşulları karşısında yetersiz kalması böylesi bir dönüşümü zorunlu kılmıştı. Sanayi devriminin ertesinde artan üretim ve bununla birlikte değişen tüketim alışkanlıkları, sermaye birikimi ve yeni pazarların bulunması ihtiyacının şekillendirdiği kapitalist model, emekleme dönemi ertesinde ulusal sınırları dışına serilmeye başlıyor; tüm dünyayı etkisi altına alarak yeni, belki de en üst aşamasına tekâmül ediyordu: emperyalizm¹

Başını Büyük Britanya İmparatorluğu'nun çektiği Avrupa merkezli bu yeni oluşum, kendi içindeki çelişkileri ve rekabetiyle Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yeni çekişme alanları yaratmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtaya yayılmasıyla içkin karmaşık etnik yapısı, düvel-i muazzama nezdinde devletin işlerine müdahale imkânı yaratıyor, bu dış tazyiklere karşı önlem almak konusunda çeşitli girişimlerde bulunuluyordu.

Bu girişimlerin kuşkusuz en önemlisi 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'dır². İttihad-ı Anasır gayesi etrafında ilan edilen bu fermanla devlet, tebaası karşısında kendi aleyhinde bir anlamda hükümler alanını daraltıyordu. Tanzimat Fermanı'nın ilanından bir yıl önce İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ise iktisadi yapıyı altüst edecek koşulları içeriyordu. Ucuz İngiliz malları karşısında rekabet gücü sınırlı olan diğer Avrupalı uluslar yüksek gümrük duvarlarıyla korumacı iktisat siyaseti izlerken Osmanlı bu anlaşmayla kapılarını ardına kadar İngiliz pazarına açıyordu. 'Sözgelimi, Avrupalı tüccarların ödemek zorunda olmadığı yüzde 8'lik iç ticaret rüsumunu yerli tüccarlar ödemek zorundaydı'³. Geleneksel üretim kalıpları içinde cılız bir karaktere sahip olan iktisadi yapının çöküş sürecini hızlandıran bu gelişme, aslında bir anlamda on dokuzuncu yüzyıl içinde yaşanan bir takım siyasi hadiselerin sonucuydu.

Devletin çöküş emareleri göstermeye başlamasıyla birlikte reformatör padişahlardan ilki sayılabilecek olan Sultan Üçüncü Selim tarafından başlatılan, Nizam-ı Cedit hareketinin⁴ bir isyan neticesinde yanda kalması, halefi Sultan İkinci Mahmut için iyi bir ders olmuştu. Sultan Mahmut, paradoksal bir biçimde isyan ertesinde kendisini tahta oturtan yerel güç sahipleri olan ayanlara karşı 1808 tarihli Sened-i İttifak ile bir takım ayrıcalıklar vermesine karşın, enerjisini tamamen merkezi

otoritenin yeniden ihyasına harcamıştı. Sultan, bu kesimlerle kurduğu geçici ittifakla önce klasik Osmanlı iktidar sacayaklarından biri olan (İlmiyye, Kalemîyye ve Seyfiyye) yeniçeri ocağını kaldırmış, saraya bağlı modern ordunun temellerini atmıştı.⁵

Kuşkusuz merkezi idarenin otoritesinin tüm imparatorluk sathında yeniden tesisi karşısında, yerel güç odakları, edilgen bir reaya tavrı göstermediler. En güçlü direnci, modernleşme hamlesinde Sultan Mahmut'tan bir adım önde olan Mısır Valisi gösterdi. Yunan isyanı esnasında hükümlerlik sahasına Suriye'nin de katılması karşılığında Devlet-i Aliye'ye yardım eden ancak Navarin'de Osmanlı ile birlikte donanmasını kaybeden Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyan etti. İsyani bastırılmak üzere gönderilen Osmanlı ordusunun Nizip'te Kavalalı'nın oğlu

Ibrahim Paşa kumandasındaki Mısır ordusuna mağlup olması, muzaffer ordunun Kütahya yakınlarına kadar gelmesi karşısında düşülen korku, inanılması güç bir cenahtan yardım istenmesi sonucunu yarattı: Rus Çarlığı⁶. Rusya, Mısır'ın galibiyeti sonrasında olası bir hanedan değişikliğinin, "hasta adam"ı yeniden sıhhatli günlerine kavuşturacağı tedirginliğiyle olaya müdahil oldu. Mısır ile Osmanlı arasında arabuluculuk yaparak krizi sona erdirdi. Hünkâr İskeleyi Antlaşmasıyla da Osmanlı Devleti üzerinde önemli nüfuz imkânları elde etti.

Bu antlaşma karşısında İngiltere, özellikle Hindistan'daki varlığı karşısında tehdit olarak algıladığı Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde de nüfuz kazanması tehlikesi karşısında, geleneksel Osmanlı-Rus düşmanlığının zinde tutulması gerektiği saikiyle hareket ederek Balta Limanı Ticaret Antlaşmasını akdediyor, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki cümlelerin malumu olan emellerini işleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nun hamiliğine soyunuyordu. İngiliz dış siyasetinin 1871'de birliğini sağlayarak İngiltere karşısında, Almanya'nın önemli bir rakip olarak ortaya çıkmasına kadar takip ettiği istikamet, Rusya'ya karşı Osmanlı'yı savunmak olmuştur.

27 Mayıs 1853 ile 27 Eylül 1855 tarihleri arasında cereyan eden Kırım Savaşı, Paris Antlaşmasıyla sona erdi. Bu savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere, Fransa ve Piyomente ile birlikte yürüttüğü ve 1701'de Prut'tan bu yana Rusya'ya karşı kazandığı tek savaşı. Üstelik bu kez Yunan ayaklanmasının aksine İngiltere ve Fransa, Rusya'ya karşı Osmanlı ile birlikte savaşı yürütmüşlerdi. 1856 tarihli Paris Antlaşmasıyla sona eren savaş sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak

bütünlüğü Avrupalı büyük devletlerin garantisi altına alınıyor, Osmanlı İmparatorluğu bir Avrupa devleti olarak kabul ediliyordu. Kırım Savaşı'nın Türkiye iktisat ve belediyeçilik tarihi açısından çok önemli sonuçları bulunmaktaydı.

Dağılma dönemine girişle birlikte Osmanlı maliyesindeki bozulma Kırım Savaşı'nın yarattığı mali yük neticesinde zirveye ulaştı. Savaşın maliyeti yaklaşık 11 milyon sterline tımanınca, Osmanlı İmparatorluğu ilk dış borç sözleşmesini imzalamak zorunda kaldı. 1854'te imzalanan bu borç sözleşmesiyle 3 milyon sterlin borç alınmasına rağmen, yüzde 6'lık faiz, yüzde 1'lik amortisman oranı, yüzde 80'lik emisyon kuru ile bu ilk sözleşmede Mısır vilayeti vergileri teminat olarak gösterilmiş, komisyonlar ve tahsil satış maliyetleri düşüldükten sonra, hazineye ancak 2,3 milyon sterlin girmişti. Böylece efektif faiz oranı yüzde 7,9'a ulaşıyordu.⁷

Savaş esnasında müttefik kuvvetlerin askerleri İstanbul'da konuşlanmış bulunuyorlardı. Yaklaşık iki yıl boyunca devam eden bu durum çok önemli sonuçlar yaratacağı. İstanbul'un gündelik hayatındaki en dikkate değer gelişim, birden bire patlayan Avrupa tarzı tüketim alışkanlıklarının baş göstermesiydi. Bu tüketim alışkanlıkları sadece mamul ürün ithalini içermiyordu. Eğlence hayatının değişik biçimleri, resim, piyano, keman veya Fransızca dersleri için Avrupa'dan getirilen hocalar, azınlıkların kurdukları Avrupa tarzı okullar, Avrupai tarza uygun meskenler gibi yeni harcama kalemleri tediye bilançosunu öyle bir açıkla karşı karşıya bırakmıştı ki, bunun sonucunda ilk dış borç sözleşmesi imzalanmıştır.⁸ Mali iflasın ilan edildiğinin belgesi niteliğindeki ünlü 1881 tarihli Muharrem Karamamesiyle kurulan Düyun-u Umumiyye kadar bunu yeni borç sözleşmeleri izlemiştir.⁹

Kırım Savaşı'nın Osmanlı belediye teşkilatının yeniden örgütlenmesinde çok önemli etkileri olmuştur. Geleneksel Osmanlı şehrinde yönetimin merkezinde bulunan "kadı"nın, yerel eşrafın zaman içinde merkeze karşı güçlenmesi sonucunda bir takım yetkilerini şehir idare meclislerine kaptırmasıyla birlikte tedirgin olan merkezin bu hizmetleri merkezi idareye bağlama yönünde aldığı tedbir, Evkaf ve İhtisap Nezaretlerinin kurulması yönünde olmuştur. Ancak bu tedbir dört temel mahalli hizmetin aksaması sonucunu doğurmuştur. Bu hizmetler: temizlik, aydınlatma, kanalizasyon ve kaldırım olarak sıralanabilir. İşte tam bu noktada aksayan bu hizmetlerin ancak Batı tarzı belediye teşkilatının kurulmasıyla sağlanacağı yönünde temayül belirdi.¹⁰

Osmanlı Devletindeki elçiliklerin, dolayısıyla Avrupalı güçlü devletlerin yönetim mekanizmasındaki nüfuzlu kişiler üzerindeki etkisi, belediyeçiliğin oluşturulmasındaki tarz ve biçim üzerindeki tesirini de gösterdi ve 16 Ağustos 1855 (22 Zilhicce 1271) tarihinde yayınlanan resmi bir tebliğ ile İstanbul'da "Şehremaneti" adıyla bir belediye teşkilatı kurulup, İhtisap Nezareti ortadan kaldırıldı. Bu kurumun kurulmasında 1854 yılında devam etmekte olan Kırım Savaşı esnasında başkentteki karışıklığı düzene sokmak noktasında İhtisap Nezaretinin başarılı olamamasının da etkisi vardır. İhtisap Nezaretinin sahip olduğu bir başka yetki olan kolluk görevi ise 1855'te Asayiş Zaptiye Nezaretine devredildi. Şehremaneti, İstanbul halkının zaruri ihtiyaçlarından olan eşyanın kolaylıkla tedarikini

temin edecek; narh işlerine bakacak; yol ve kaldırım yapacak; şehrin temizlik işlerine bakacak; çarşı ve pazarları denetleyerek; daha önce İhtisap Nezaretince toplanmakta olan devlet vergi ve resimlerini tahsil edip hazineye teslim edecekler.¹¹ "Yeni benimsenen ekonomik ilişkiler ve yönetim tarzı, yeni kent merkezleri, yeni bir altyapı ve yeni kurumlar getiriyordu. Bu dönüşüm, kadılık, ihtisap ağalığı, mimarbaşılık gibi geleneksel Osmanlı idari kurumları yoluyla sağlanan gerekli altyapı dini vakıflar aracılığıyla kurulamazdı. Bu yönetsel kurumlar sadece yapısal açıdan yetersiz değildi. 1860'lı yıllarda dönüşümlerin baskısıyla çökmüşlerdi. Hem geleneksel sistemin çöküşü hem de yeni doğan ihtiyaçlar yeni yönetim biçimlerini ve kent gelişimini denetleyecek bir sistemi gerektiriyordu".¹²

Kuşkusuz tek başına bir olay tarihsel dönüşümler üzerinde yegâne neden teşkil etmez. Ancak kimi dönüşümlerin miladı olarak kabul edilebilir. Kırım Savaşı da böylesine önemli tarihsel duraklardan biridir. Bunalımlar içinde bocalayan, sona eren imparatorluklar çağının çöküş emarelerini gösteren ilk imparatorluklarından biri olan Osmanlı için önemli kavşaklardan biridir Kırım Savaşı. İlk istikraz yapılmış, ilk modern belediye teşkilatının temelleri atılmıştır. Osmanlı başkenti yaklaşık iki yıl, asker de olsalar, önemli sayıda Batılıya ev sahipliği yapmış, Batı tarzı yaşam biçimini yakından müşahade etmiştir. Bu tanıklığın etkileri, ilerleyen yıllarda çeşitli açılardan toplumsal ve kültürel yaşamda yankısını bulmuştur.

*Ar. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi

dipnotlar

- 1 Sosyalist kuram açısından konunun iyi bir tahlili için bkz: V.I. Lenin, Emperyalizm (Kapitalizmin En Yüksek Aşaması), çev. Muzaffer Erdost, İstanbul: Sol Yay., 1967.
- 2 Fernanın latinize edilmiş metni için bkz: Suna Kılı-A. Şeref Gözübüyük (der.), Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2000, ss.21-23.
- 3 Emine Kıray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.74.
- 4 Stanford J.Shaw, "The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III", The Journal of Modern History 37, no. 3 (1965), pp.291-306.
- 5 Avigdor Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmut II's New Ottoman Army 1826-1839", International Journal of Middle East Studies 2, no. 1 (1971), pp.21-39.
- 6 Aslında Sultan Mahmut önce İngilizlerden yardım istemiş, ancak Palmerston donanmanın Portekiz ve Hollanda kıyılarındaki manevraları dolayısıyla elde yardıma gönderilecek gemi bulunmadığını ileri sürerek bu yardım talebini geri çevirmiştir. Taner Timur, Osmanlı Çalışmaları (İlkel Feodalizmden Yan Sömürge Ekonomisine), Ankara: V Yayınları, 1989, s.185.
- 7 Kıray, a.g.e., s.29; Hayri Sevimiay, Cumhuriyete Girenken Ekonomi (Osmanlı Son Dönem Ekonomisi), İstanbul: Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1995, s.280.
- 8 Haydar Kazgan, Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.121.
- 9 Daha geniş bilgi için şu iki mükemmel eser bkz: Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994; Parvus Efendi, Türkiye'nin Mali Tutsaklığı, Sadeleştirilen: Muammer Sencer, İstanbul: May Yayınları, 1977, ss.35-44.
- 10 Cengiz Sunay, "Belediyeçiliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2002, Sayı:3, ss.113-133.
- 11 Zafer Toprak, "Tanzimattan Cumhuriyete Şehremaneti", Türk Belediyeçiliğinin 60. Yılı, Uluslararası Sempozyum, 23-24 Kasım 1990, Bildiriler, Tartışmalar, Ankara: Metropol İmar A.Ş.Yayınları, s.76.
- 12 İlhan Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü", Paul Dumont - François Geogron, (der.), Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, İstanbul: Yurt Yayınları, 1996, s.19.

göç - başbüyük direnişi

Ezgi Bakçay*

"Göç belgeseli, İstanbul'un Maltepe İlçesi'ne bağlı Başbüyük Mahallesi'ni konu alan, mahallenin 2004 yılında kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesi ile evlerinden çıkarılmak istenen mahalle halkının yaşadıklarından ve proje karşısındaki mücadelesinden bir kesiti anlatmaktadır."

GÖÇ, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından düzenlenen II. İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivali'nde birincilik ödülüne layık görülmüştür.

imece

IMECE Toplumun Şehircilik Hareketi olarak bizler sadece İstanbul'da değil, İzmir'de ve Ankara'da, kentsel dönüşüm denen o islah ve soyulaştırma projesinin tehdit ettiği her mahallede aynı isyan çığlığını duyduk, öfkeden yanan aynı gözleri gördük, yok sayılmış çocukların aynı inatçı gülmemesine tanık olduk. Şiddet ve adaletsizliğin en kaba haliyle karşılaşan insanlar kan kardeşiydi.

Her yıkımla, her küfürle, her tokatla, her copla daha derine gömülmeye çalışılan yalnızlık ve çaresizlik hissiydi. Amacımız bu hissi saplandığı yerden söküp atmaktı. Belki de yapabileceğimiz ve yapmamız gereken en önemli şey onlara yalnız olmadıklarını anlatmaktı. Ancak o zaman sermaye için önüne çıkan engelleri yıkmak zannettiği kadar kolay olmayacaktı. İşte GÖÇ bunun için yapıldı.

GÖÇ filminde sermayenin saldırısını kendi cephesinden anlatan Başbüyük halkıdır. Maltepe Başbüyük Mahallesi 2004 yılında kentsel dönüşüm alanı ilan edilir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, TOKİ ve Maltepe Belediyesi bir protokol imzalar ve düne kadar elektriği, suyu ve doğal gazı verilen evler gecekondu ilan edilerek, yıkılmalarına karar verilir. Bu kararla birlikte mahallede barınma ve yaşama hakkı mücadelesi başlar.

IMECE çatısı altında çoğunluğu şehir plancılar olmak üzere farklı meslek gruplarından pek çok kişi Başbüyük halkının direnişine fiilen katıldı. Aynı anda kentin başka yerlerinde de benzer saldırılar yaşanıyordu. Başbüyük'te yaşananları oralara götürmenin en etkili yolu bir belgesel film olacaktır. Büyük medya tarafından çapulcu ya da terörist olarak yansıtılan insanlar aslında kameraya tepki liydi. Ancak mahalledeki toplantılar, eylemler, sohbetlerle kurulan güven bağı yaşananları kaydetmemizi mümkün kıldı. Görkemli kadın kahramanların öncülüğünde, zorunlu göçe direnişin öy-

küsünü anlatmak, onlarla aynı duyguyu paylaşmamızla mümkün oldu. Bu yüzden film zaman zaman yaşananlar kadar kaba, ham ve işlenmemiştir. Etkisi gerçekliğin gücünden gelir. Duygusaldir ama asla karamsar değildir.

GÖÇ'ü gösterme iznini Başbüyükçülülerden aldık. Bir akşam önce kadınlar, sonra erkekler mahallenin kahvesini doldurdular ve filmi izlediler. Film bizimdir dediler, GÖÇ'ün yolcuğu böylece başladı. İMECE GÖÇ'ü ilk kez Ankara Mamak'ta Barınma Hakkı Bürosu'nun da içinde bulunduğu açık hava sinemasında gösterdi. Film seyrettikten sonra yanımıza gelen Mamaklı kadınlar "Başbüyük'e ne yapıldıysa bize yapıldı sayarız, onlar bizim kardeşimiz" dediler gözleri yaşlı, başları dikti. Bundan sonra İMECE GÖÇ'le, Başbüyükçülü kadınların mühür gibi bakışlarını, büyü gibi sözlerini tüm ülkeye ve hatta ülke dışına taşıdı.

GÖÇ'ün Mimarlar Odası 2. İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivali'nde en iyi ulusal belgesel seçilmesi, Mimarlar Odası'nın kentsel dönüşümüne karşı tavrının göstergesi olarak sevindiriciydi. İMECE ödül parasını Başbüyük adına kullandı. Başbüyükçülüler, daha önce iki kez evleri yıkılan, 15 Kasım'da da sığındıkları barakalar yerle bir edilen Ayazma halkına sıcak bir çadır armağan etmiş oldu. Böylece film bir kez daha dayanışma aracı olarak görevini yerine getirdi. Artık Ayazma, Başbüyük ve Mamak komşu mahallelerdi.

İktidar kimin görünür olup, kimin olmayacağına karar verir. Böylece var eder ya da yok eder. Bu nedenle sinema iktidarla mücadele biçimidir. Görmezden gelinenleri gösterebilir, susturulanları konuşTURUR. Onuruyla yaşamayı seçmiş insanların yüzü o kadar aydınlık, sesi o kadar gür ki film yapmaya sadece bir kamera yetiyor. Yeter ki mücadelenin içinde, yanlarında olun.

Görkemli kadın kahramanların öncülüğünde, zorunlu göçe direnişin öyküsünü anlatmak, onlarla aynı duyguyu paylaşmamızla mümkün oldu.

*Ar. Gör.,

İstanbul Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi

www.ran.com.tr

Tüm Avrupa Grupaj Servisi

Almanya
Avusturya
Belçika
Bulgaristan
Çek Cumhuriyeti
Fransa
Hırvatistan
Hollanda
İngiltere
İspanya
İsviçre
İtalya
Macaristan
Polonya
Romanya
Slovakya
Slovenya
Yunanistan

ran[®]

logistics

Merkez: Osmangazi Mh. Fatih Cd. Yıldız Sk.
No.5 Samandıra-Kartal/İSTANBUL
Tel: 0216.564 10 00 pbx
Faks: 0216.564 10 98

Size en yakın şubemiz artık ofisinizde...

Kurumsal İnternet Şubemiz ile işyerinizin bankacılık işlemlerini artık ofisinizin rahat ortamında yapabilirsiniz.

detaylı bilgi için: www.ziraatbank.com.tr

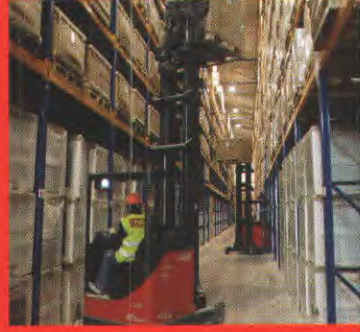
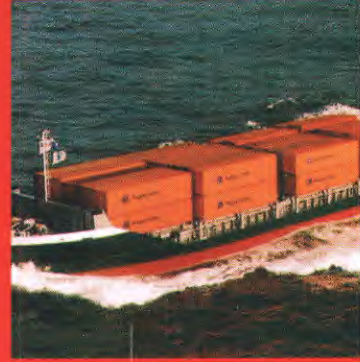

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş.

LTK GÜMRÜK MÜŞAVİRLİĞİ

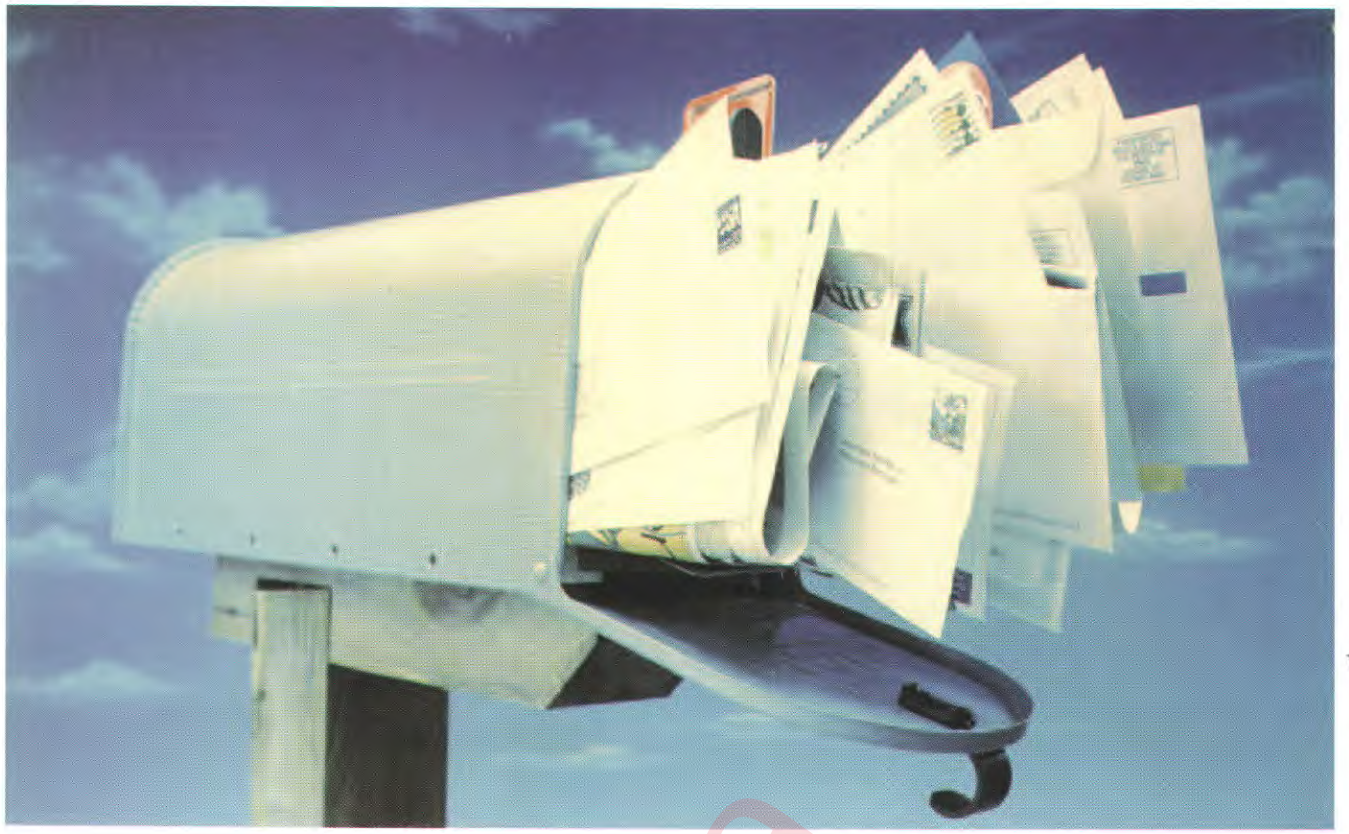
GÜMRÜK MÜŞAVİRLİĞİNDE
HIZLI, EKONOMİK VE
GÜVENİLİR HİZMET...

- Transit ticaret
- İthalat - İhracat
- Ata Karne İşlemleri
- Gümrüklerde devir işlemleri
- İhtisas gümrüklerinde itinalı hizmet
- Aktarma hizmetleri
- Antrepo gümrükleme hizmetleri

Fatih C. Yıldız S. No 5 34887 Samandıra-Kartal/İSTANBUL
T. 0.216.564 10 00 pbx F. 0.216.564 10 95

www.ltk.com.tr

*Farklılık Sizin
Ayrıcalığınızdır*

DETAY
DAĞITIM

Tel.: 0212. 216 01 86 • 213 10 43 • 216 02 31

Fax: 0.212 213 10 44